ديوان بيدل

سيد عبدالحسين شاه موسوي

سنڌي ادبي بورڊ
ڄامشورو

دیوان بیدل

ديوان بيدل

سيد عبدالحسين شاه موسوي

سنڌي ادبي بورڊ

ڄامشورو سنڌ

١٤١١ھ/١٩٩١ع

پهريون ايڊيشن	١٩٥٤	٢٠٠٠ جلد
ٻيو ايڊيشن	١٩٦١	٢٠٠٠ جلد
ٽيون ايڊيشن	١٤١١ه/١٩٩١ع	٢٠٠٠ جلد

قيمت--٠٠-٦٠روپيا

ملڻ جو هنڌ:
سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال
تلڪ چاڙهي حيدرآباد - سنڌ

Published by Abdul Ghaffar Siddiqui, Secretary
Sindhi Adabi Board, Jamshoro, Sind.
Printed by Azad Communications, Karachi.
Title Designed by Khuda Bux Abro

سيد عبدالحسين شاهہ موسوي

ديوانِ بيدل جو مؤلف

ولادت ۱۹۰۲ع —— وفات ۱۹٦۷ع

سر حقیقت وارو، سالک کو سمجھی،
راز ربانیءَ وارو سالک کو سمجھي

بیدل

فهرست

ڪافين جي ترتيب

ناشر پاران

فقير قادربخش بيدل هڪ صوفي شاعر ۽ وڏو عالم هو. سنڌي ادبي بورڊ سندن ڪلام جي اهميت محسوس ڪندي سندس سنڌي ۽ سرائڪي ڪلام جو مجموعو ”ديوان بيدل“ جي عنوان سان سنه 1954ع ۾ ڇپرائي پڌرو ڪيو هو. ان جو ٻيو ڇاپو سنه 1961ع ۾ شايع ٿيو هو. تازو سنڌي ادبي بورڊ جي چيئرمين قبله مخدوم طالب المولىٰ صاحب جن جو خاص حڪم مليو ۽ تاڪيد ٿي ته بيدل فقير جي ساليانو عرس ١٦ ذوالقعد جي موقعي تي ديوان بيدل جو ٽيون ڇاپو پڌرو ڪجي. سنڌي ادبي بورڊ نه فقط نوان ڪتاب شايع ڪري رهيو آهي پر پنهنجا اڳوڻا ڇپيل ڪتاب وري ڇپرائڻ سندس پروگرام ۾ شامل آهي. انهيءَ ئي پروگرام هيٺ اسان مختلف موقعن تي ضرورت آهر ڪتابن کي وري وري ڇپائي پڌرو ڪندا رهيا آهيون. ۽ هينئر سنڌ جي صوفي بزرگ فقير قادربخش بيدل جي ڪلام جو ٽيون ڇاپو اوهان جي اڳيان آهي.

هن ڇاپي لاءِ ڊاڪٽر نوازعلي شوق ”بيدل جي شاعريءَ جو مختصر جائزو“ جي عنوان هيٺ هڪ تحقيقي مقالو لکي ڏنو، ان کان علاوه ضميمن واري حصي ۾ سنڌ جي بزرگن جي وفات تي چيل تاريخي قطعات ۽ شاهه شهيد جي شان ۾ چيل هڪ قصيدو به ڪري هن ٽئين ڇاپي ۾ شامل ڪيو آهي، جنهن لاءِ اسان سندس ٿورائتا آهيون. اميد ته پڙهندڙ هن ڇاپي کي وڌيڪ پسند ڪندا.

عبدالغفار صديقي
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

بيدل جي شاعريءَ جو مختصر جائزو

روهڙي سنڌ جو اهو شهر آهي، جيڪو نه فقط تاريخي لحاظ سان اهم آهي، پر روحاني لحاظ سان پڻ وڏي اهميت رکي ٿو. هتي مُرسل ﷺ جي وار مبارڪ جي زيارت، صوفي سونهارن جون مزارون ۽ درويشن جون درگاهون، عاشقن جا اوتارا ۽ قدرتي نظارا هيءُ شهر ڄڻ جنت جو هڪ حصو آهي.

زهي لُهري ڪه جَنّاتِ عدن است،
سراپا مجمع آرام و امن است.

فقير قادر بخش بيدل جي ولادت ان ئي جنت واري جُوءِ ۾ ٿي. سندن ولادت جي تاريخ سندن فرزند فقير محمد محسن بيڪس "گلِ راحت العاشقين" مان ڪڍي آهي. فرمايو اٿس.

زغيب آمده روضة العارفين،
بگفتم، گلِ راحت العاشقين.

۱۲۳۱ھ

فقير قادر بخش بيدل عربي فارسي جي اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ روحانيت جي طلب لاءِ سنڌ جي مختلف شهرن جو سير سفر ڪيو. سيوهڻ ۾ حضرت قلندر لعل شهباز رحه (وصال ۶۵۰ھ) جي درگاهه تي حاضري ڀري، ڀريالوءَ ۾ مخدوم محمد اسماعيل (وصال ۱۱۷۴ھ) جي مزار پُرانوار جو ديدار ڪيو. پير ڳوٺ ۾ پير صبغة الله شاه (وصال ۱۲۴۶ھ) جي صحبت بابرڪت ۾ رهي پنهنجي همعصر پير علي گوهر شاه اصغر (وصال ۱۲۶۳ھ) سان گڏ مثنوي معنوي جي درس ۾ شامل ٿيو. مطلب ته مڙني هنڌن تان فيض حاصل ڪري روهڙي موٽي آيو. بعد ۾ شاه شهيد جي مريد صوفي صديق صادق *

---

* صوفي صديق صادق اهو (ڊوري ڌاري) جو رهاڪو هو. جهوڪ جي درگاهه جي سجاده نشين شاه فضل الله قلندر (وصال ۱۲۴۳ھ) جو مريد هو. سندن ڪتاب 'راڳ نامو' ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي تصحيح سان ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز طرفان سنه ۱۹۸۵ع ۾ شايع ٿي چڪو آهي.

(وصال ۱۲۶۵ھ) جي دعا سان وڏي درجي تي رسيو. بيدل سائين اڪثر جهوڪ، سيوهڻ، درازا، پير جي ڳوٺ ۽ ٽکڙ شريف ويندو ايندو هو. گمان غالب آهي ته هو ڏهن ٻارهن ورهين جي ڄمار ۾ درازن ۾ سچل سائينءَ جي زيارت ڪندو هوندو، ان ڳالهه جو اظهار سندن ان ڪافيءَ مان ملي ٿو، جيڪا پاڻ سچل سائين جي وصال تي چئي هئائون:

عشق جو يارو درازن ۾ عجب اسرار هو،

سرمست مالڪ سچل، عاشق اتي اظهار هو،

وجد وحدت جو سدا خاصو تنهن خمار هو،

مرد سو منصور وانگر، عشق جو اوتار هو،

اها ڪافي پڙهڻ سان گمان پيدا ٿئي ٿو ته شايد بيدل درازن ۾ عشق جو اهو اسرار ڏٺو هجي ۽ ان دور جي منصور جي زيارت ڪئي هجي. ڇاڪاڻ ته هن ڪافيءَ جو انداز ڪجهه اهڙو آهي، جڻ بيدل سائين مشاهدو مائي، پوءِ اهي ڳالهيون ڪيون.

جيڪڏهن هن سچل سائين جي زيارت نه به ڪئي هجي، پر اهو يقين سان چئي سگهجي ٿو ته هن درازن ۾ سچل سائين جي طالبن فقير محمد صالح (وصال ۱۲۷۸ھ) فقير نانڪ يوسف (وصال ۱۲۶۹ھ) ۽ ٻين سان ضرور رهاڻيون ڪيون هونديون. فقير محمد صلاح دونهين وارو وصال ۱۲۷۵ھ) جيئن ته ڪين ويجهو هو، تنهن ڪري ان سان ته گهڻو ڪري سندس روزانو ڪچهري ٿيندي هئي. مطلب ته درويشن جي دعا سان ڄائو ۽ صوفي سونهارن جي صحبت ۾ رهيو.

۵۹ ورهيه هن ناسوتي ملڪ جو سير ڪري ۱۶ ذوالقعد سنه ۱۲۸۹ھ مطابق ۱۵ جنوري ۱۸۷۳ع ۾ وڃي پنهنجي مالڪ حقيقي سان مليو. سندس وصال تي ڪيترن ئي شاعرن قطعا چيا. سندن فرزند فقير محمد محسن بيڪس (وصال ۱۲۹۸ھ) هڪ فارسي قطعي ۾ کين پنهنجو هادي مرشد سڏيندي، سندن صفت ۽ ساراهه بيان ڪندي، وڏي عقيدت ۽ احترام جو اظهار ڪيو آهي. محسن ان وقت چوڏهن پندرهن ورهين جو نينگر هو.

بيدل جا ڪيترائي مريد ۽ عقيدت مند هئا. سندن فيض واري چشمي مان ڪيترن ئي پنهنجي اُڃ اجهائي. فقير غلام علي مسرور انهن مان هڪ هو. ڪيس بيدل سان بي پناهه عقيدت هئي، هن پنهنجي مرشد جي شان ۾ ڪجهه ڪافيون چيون آهن. هتي سندس ٻن ڪافين جا ڪجهه شعر پيش ڪجن ٿا.

دائم قائم قرب قرارو، ڪعبو قبلي گاهه،

هادي بيدل شاهنشاهه،

روهڙي فرش وڇائي گادي، مرڻ پڇاڻي سر ريشو هادي،

وغيره

ٿي وٺي مُلڪان ملڪ منادي، واحد وجه الله،
شاهنشاه شهباز اهوئي، دوله شاه دراز اهوئي،
خفي جلي جو راز اهوئي، فائق فيض درياهه،
ظاهر بندو باطن مولي، نوان توان نت پهري چولا،
پنجي وجود وهم وچولا، آيو عاليجاه
هادي حق مسرور مليو آ، پورل پيو سپ دل جو پليو آ،
خيال خدائي خوب کليو آ، آندو ٿم وسياهه.

هيٺئر هڪ ٻي ڪافيءَ جا ڪجهه شعر پيش ڪجن ٿا.

پڌي پانهون تنهنجي در تي ڪيان فرياد اي بيدل
خدا جي واسطي مون کي ڪيو ارشاد اي بيدل
محبت عشق مولا جوءِ عطا قطرو ڪري سائين
نوازي هن طرح نوڪر، ڪيو دل شاد اي بيدل
پلايو پيالُ ڪو پنهنجو، وسايان وحدتي ويڙهو
ڪيو هن ڪورت ڪثرت کان ڪيئي آزاد اي بيدل
مٺا مرشد اوهان ڏاران، وسيلو ڪونه ڪوئي آ
زبان تي ناءَ تنهنجو ٿم سدائي ياد اي بيدل
مجازي جي جَهلي جهولي ڪنان امن وامان ڏيئي
سدا مسرور جو ويڙهو رکو آباد اي بيدل.

سنڌي شاعري:

شاه لطيف ۽ سچل سرمست کان پوءِ بيدل جي ڪلام کي هند ۽ سنڌ ۾ وڏي مقبوليت حاصل ٿي. صوفين جا جيڪي ٻه بياض موجود آهن، تن مان هر هڪ ۾ بيدل جو ٿورو گهڻو ڪلام ضرور نظر ايندو. لاڙ جي خبر ناهي باقي اتر ۽ وچولي ۾ جتي جتي راڳ ويراڳ جي محفل ٿئي ٿي، اتي بيدل جو ڪلام ضرور ڳايو وڃي ٿو.

٭ منهنجي والد صاحب مرحوم تاج محمد سهرياڻي (وفات ١١ مئي ١٩٩٠ع) پڌايو هو ته ڪنڊيارو ۽ ڪشمور تعلقن ۾ جتي ٻه راڳ جي محفل ٿيندي هئي، اتي شاه لطيف، سچل سرمست، بيدل، بيدڙي فقير ۽ رکيل شاه جو ڪلام ضرور ڳايو ويندو هو. ٭

مي بشي ڪافيون پياري دوست بيدل مسرور موڪلي ڏنيون، جنهن لاءِ سندس مهرباني.
پنجويه

بيشڪ بيدل پنهنجي دور جو وڏو شاعر هو. عاشقاڻي ۽ صوفياڻي مضمونن، موسيقي ۽ جي اصولن ۽ ٻوليءَ جي خوبصورتيءَ سبب سندن ڪلام کي وڏي مقبوليت حاصل ٿي.

سندن ڪلام جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو ته هو پنهنجي شاعريءَ ذريعي 'پاڻ سڃاڻڻ' جي بار بار هدايت ڪري ٿو. جيڪو پاڻ کي نه سڃاڻيندو، سو پنهنجي رب کي ڪيئن سڃاڻي سگھندو؟ تنهن ڪري سڀ کان پهرين انسان پنهنجو پاڻ سڃاڻي. پنهنجي شرف، شان، مان ۽ مرتبي کان واقف ٿيندو ته پوءِ هُو هن جڳ ۾ اهڙا ڪم ڪندو، جيڪي سندس شان وٽان هوندا. پر جيڪو پاڻ کي نه سڃاڻندو سو ڪُڌا ڪم ڪندو رهندو. اهوئي سبب آهي جو بيدل ڪيترن ئي هنڌن تي پاڻ سڃاڻڻ جي تلقين ڪئي آهي. هتي هڪ مثال پيش ڪجي ٿو، فرمائي ٿو:

ظاهر بندو باطن مولا، برهه جي بازي پرجهي ڪير
'من عرف' جي مام موچاري، فرمودي ۾ ناهي ڦير،
تان تون پنهنجو پاڻ سڃاڻين، وحدت وارو پسج پير
پنهنجو سِرُ صحي ڪج بيدل، موجهي سمجهي سِريءَ جو سير.

هڪ ٻي ڪافيءَ ۾ فرمائي ٿو:

ڪمير قدسي توهي ساڻ، ڪوهه ڪلين ڪعبي جي ڪاڻ
الانسان سرّي وانا سرّه، رمز پروڙ اها منجهه پاڻ
ملڪ فلڪ سڀ تنهنجا ساجد، مالڪ پنهنجو سِرُ سڃاڻ
ڪُرسي عرش آمر تنهنجي ۾، وحدت جو تو منجهه وٿاڻ.

بيدل وحدة الوجودي شاعر هو. هن پنهنجي ڪلام ۾ بار بار 'همه اوست' جو ذڪر ڪيو آهي. ۽ ان کي صحيح سمجهڻ لاءِ قرآن مجيد جون آيتون ۽ حديثون سند طور ڏنيون اٿائين. هو ٻڌائي ٿو ته هر جا 'همه اوست' جو هوڪو آهي. اهو ڏيان سان ٻڌڻ گهرجي، فرمائي ٿو:

هوڪو 'همه اوست' جو سُڻج ڏيان ڌري،
'الا انه بڪل شيءِ محيط' پرين ناد پري،
ٿو سڀين ويس ڪري، سيوني آهه سپرين،

ساڳي ڳالهه وري 'مرّوني محبوب' جهڙي سٽن ۾ سمجهائي ٿو. فرمائي ٿو:

مرّوني محبوب آ، مشتاق مقصود،
سدا حق موجود، 'همه' کي هڪ ڄاڻ تون.

ان نڪتي کي سمجهائڻ لاءِ 'همه کي هڪ ڄاڻ تون' وارن بيتن جي ڪندي نظ...
ايندي. مثال لاءِ هڪ بيت پيش ڪجي ٿو:

همه کي هڪ ڄاڻ تون، همه هڪ آهي،
'لا' سين ڇڏ لاهي، خام خوديءَ جا خطرا.

صوفي سرتاجن جن مختلف منزلن جو ذڪر ڪيو آهي، يعني ناسُوت، ملڪُوت،
جبروت، باهُوت، هاهُوت، بيدل سائين هڪ ئي ڪافي ۾ انهن سڀني منزلن جو ذڪر
ڪندي، انهن جي مختصر سمجهاڻي ڏني آهي. فرمائي ٿو:

اُڏر پکيڙا وانءُ واهيري، تڪر منجهان ناسُوت،
جنهن وساريو قالب خاڪي، آهي ماهرُ ۾ ملڪوت،
ڀانءُ سڃاڻ ته آهين عارف، جاءِ تنهن جي جبروت،
ڳجهڙا ڏينهن وٺان هو تنهنجو، لامڪان لاهُوت،
آدم حوا ڪون هئين تون اڳهين، بيشڪ ۾ باهُوت،
بيدل ڪر پرواز جو سعيو، قلُ موتي هاهُوت.

ڪٿهن وري سچل واري رنگ ۾ ساڳيائي خيال هن ريت بيان ڪري ٿو:

آءٌ آهيان اسرار، عالم ليکي آدمي،
فرشتون اچي اتهين، عشق ڪيس اظهار،
ڀانئيپ ڀولي ناه ڪا، نور آهيان نروار،
بيدل بندو ناه تون، آنءُ اهو اعتبار.

بيدل سائين پنهنجي ڪلام ۾ پنهنجي اصل وطن ۽ 'قالُو بلي' واري قول جي بار بار
ياد ڏياري ٿو، فرمائي ٿو:

ديس ڇڏي پرديس تون آئين، وطن تون ڪيم وسار
توکئون عهد وٺائون ڳهراءِ پنهنجا تون وعده پار
سرتيون روز سنيارن توکي، بلبل ڪرن پُڪار
'ارجعي' جي ڪين ڪڏهن پئي، ڪن تنهنجي ڪُوڪار؟
بيدل اڏري نڪ اوڏاهين، گونڌر ڪين گذار

اها ساڳي ڳالهه وري هن انداز ۾ پيش ڪري ٿو:

رات موں ڏي، مارن جوءِ تئون نياپو آيو،
ڏکيو ڏوراڻو آيو،

بجهالت جي ڪوٺ ۾ رکيشي رهڻ جو راز،
ڏکيو ڏوراپو آيو،
ٻڙا ساڙيه ڏي سگهڙو ٻا ا، اٿي، ستبر، ڪر سعيو،

ٻي ڪافي ۾ فرمائي ٿو:

تئون نياپو آيو، مون ڏي مارئڻ جو
ڪوٺ عمر جو ڪيجي سيبٺون
تهنجي ساه سيبايو،

بيدل سائين زندگيءَ جو مقصد سڃاڻڻ، منزل مقصود ماڻڻ ۾ حياتيءَ جي هڪ هڪ گهڙيءَ جو قدر ڪرڻ جي تلقين ڪئي آهي. هو ٻڌائي ٿو ته ”هيءَ حياتي هڪ خزانو آهي، ان جو هڪ هڪ پل قيمتي موتين مثال آهي. تون وڏو شاهوڪار آهين. اهي موتي سائين اجايو وڃائي نه ڇڏ.“

اها حياتي اٿئي خزانو، دم دم تهنجو ڏريگانو،
باور ڪر تون ٿي مردانو، وحدت جو ڪر يار واپار،

اي انسان تون وحدت جو ونجارو ٿي، اهڙي واپار ڪندو وڃ، ته تنهن جو هن جڳ ۾ جيئڻ سڄايو ٿئي:

بيدل ٿيوين، جانڪي جيوين، وحدت جو ونجارو،

بيدل ڇڏ نه هڪڙون تون هرگز، وحدت جو واپار،
سالڪ اٿي هيءَ خيال سڄايو،

هو هڪ حسن پرست ۽ عاشق مزاج انسان هو. هن قاضي پير محمد، ڪرمچند ۽ غلام محمد سان نينهن جو ناتو نڀايو، مجاز واريءَ واٽ تي هلي حقيقت وارو مقام ماڻيو، حضرت عشق سندس رهنمائي ڪئي، تنهن ڪري عشق جي عنايت تي الله تعاليٰ جا شڪرانا ميڃي ٿو. عشق جي ني ڇوڻ تي فقه وارا ڪتاب ڇڏي، رندي رمز پروڙي، منصوري مئي جي مستي حاصل ڪيائين؛ جيئن سچل سائين فرمايو آهي ته:

مست رهي مئخاني اندر منگ وٺي مي مستي،

بيدل فرمائي ٿو:

جيڪي پيتدا مئي منصوري، محب ٿيندا مستانا،
ڪن مطالع معرفت ڪي، فقه پڙهيون فرزانا،

الناويه

رنديءَ رمز پروڙڻ جيڪي، مرد پڇن ميخانا،
عشق عطا ڪيائون ترڪي، بيدل ڪر شڪرانا.

سچل سائين فرمايو آهي:

عشق لڳئي ته ڪر آمين، نا منجهه ڪفر نا منجهه دين.

بيدل عشق جي تعريف ڪندي فرمائي ٿو ته عشق امام، محمد ۽ مهدي آهي ۽ دوئي دجال آهي. جيڪي دل ۾ دوئي رکن ٿا سي حقيقت ۾ دجال آهن، فرمائي ٿو:

عشق امام محمد مهدي، دوئي اٿئي دجال.

جيستائين دل ۾ دجال جو ديرو هوندو ته اتي عشق ڪونه ايندو. تنهن ڪري جيستائين دوئي واري دجال جو خاتمو نه ٿيو، تيستائين عشق عطا ٿي نه سگهندو.

بيدل سائين موسيقيءَ جو ماهر هو. سندس سنڌي سرائڪي ڪلام موسيقيءَ جي اصولن موجب چيل آهي. سندن ڪي ڪافيون اتفاق سان عروضي بحرن سان لهڪي اچن ٿيون. پر اسان انهن ڪافين کي غزل ڪونه سڏينداسون. جيئن اسان جي ڪن اديبن سچل سرمست جون اهڙي قسم جون ٻه چار ڪافيون ڏسي پنهنجي اڻ ڄاڻائيءَ سبب انهن کي غزل ڄاڻايو آهي ۽ سچل سرمست کي سنڌي غزل جي شاعرن ۾ شمار ڪيو آهي.

صوفي شاعرن جي ڪافين جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو ته سندن ڪلام ۾ ڪجهه ڪافيون اهڙيون نظر اچن ٿيون، جيڪي عروضي بحر وزن ۾ چيل معلوم ٿين ٿيون، پر انهن کي غزل سڏي نٿو سگهجي. بيدل سائين جي ڪلام ۾ پڻ اهڙيون ڪجهه ڪافيون نظر اچن ٿيون، جيڪي عروضي بحر وزن ۾ پوريون آهن، پر انهن کي فقط ان ڳالهه جي ڪري غزل سڏڻ صحيح نه ٿيندو ۽ نه ئي ان آڌار تي اسان بيدل سائين کي سنڌي غزل جو شاعر سڏينداسون. هتي اهڙي قسم جي ڪافين جا ڪجهه مثال ڏجن ٿا:

معنيٰ وجودي ڪر سڃي، آهين سدا موجود تون،
ڪنهن جي عبادت ٿو ڪرين، ساڳيو آهين معبود تون.
ڪري سينگار صورت جو، اچي سڀ ۾ سمايا سي،
صفت ۾ پاڻهنجي ذاتيءَ، سوين نالا سڏايا سي،
لاشڪ آهه عاشق کي، دل جو ڪتاب ڪافي،
جنهن ۾ اصول اصلي، لاريب لا خلافي،

سرائڪي شاعري

بيدل سائين جي سرائڪي شاعري سنڌي شاعريءَ وانگر نهايت خوبصورت ۽ پياري آهي. ان ۾ پڻ تصوف جا نُڪتا سمجهايا ويا آهن. هير جي مضمون کي نمايان حيثيت حاصل آهي. بيدل سائين نه فقط سرائڪي زبان ۾ هير چئي آهي، پر فارسي ۾ پڻ هن اهو ڏکيو قصو مختصر طور منظوم ڪيو آهي:

هڪ سرائڪي ڪافي ۾ قافيي جي تڪرار سان نهايت ئي خوبصورتي پيدا ڪئي اٿائين. فرمائي ٿو:

مين تہ بيراڳڻ ٿيان، ٿيان، ٿيان، ٿيان،
خويش قبيلا ڇوڙ ڪراهڻ، پيش رانجهو دي پيان پيان،
بيوس لڳڙا عشق اسان ڏاں، نال سيلاني سيان سيان.

هڪ ٻيو مثال ملاحظ فرمايو:

ٿڪ تهاريان مين راهان، راهان راهان راهان، وي
پار درياهان رانجهڻ ڄُلدا، عشق ساڏي ڏيان آهان آهان،
درد ماهي دي دلڙي نيتي، وسر ڳيان سڀ راهان راهان.

هُو پنهنجي هڪ سرائڪي ڪافي ۾ طالب کي خود هستي مٽائڻ ۽ وجود وڃائڻ جي هدايت ڪري ٿو. جيڪڏهن ڪنهن کي اهو مقام حاصل ٿي وڃي تہ ان جو مانُ ۽ مرتبو بلند ٿي وڃي ٿو. حضرت شاهہ عبداللطيف ڀٽائي فرمايو آهي:

نابُودي نيئي، عبد کي اعليٰ ڪيو.

پوءِ اهڙي انسان کي پڙهڻ پڙهائڻ جي ڪا ضرورت نہ ٿي رهي. جاڳائڻ تہ طالب دنياوي علم جي ذريعي اهو مقام حاصل ڪري تہ ٿو سگهي. جيڪو اکرن ۾ اڙجي ويو، سو عشق جون اوکيون چاڙهيون چڙهي نہ سگهندو. فرمائي ٿو:

ميڪُ رمز وجود وڃاوڻ دي، نهين حاجت پڙهڻ پڙهاوڻ دي
اکران دي وچ جوني اڙيا، عشق دي چاڙهي مول نہ چڙهيا
اثباتي دا علم جو پڙهيا، موج انعيۃ سر ساوڻ دي
نال دليل تہ ليسنبي دلبر، عقل نہ اوڏهن تيسني رهبر
سمجهي مار هڪو سوڻي ٻي سر، شاهي طبل وڄاوڻ دي

مٿين ڪافي تہ فقط سنڌ سونهاري ۾، پر ملتان تائين مشهور آهي.

بيدل سائين جو والد سڳورو ميان محمد محسن هڪ صوفي بزرگ هو ۽ جان جا شاهہ

رضوي جو خليفو هو. سندن وڏي معتا ۽ عزت هئي. سندن فرزند بيدل فقير وڏو عالم ۽ بزرگ هو. پر جڏهن عشق سندس دل ۾ گهر ڪيو ته پوءِ ڪيس پيري بزرگيءَ جي پرواهه نه رهي، شاهه لطيف فرمايو آهي:

عقل، مت، شرم، ٿيندي نيڻن نعوڙيا.

بيدل بي اختيار چئي ڏنو ته:

بدنامي دي پڳ تي ڌهتدا، ڦٽ لعنت دا ڦل پيلا
بره بزرگي ماري نيتي، تنهن ڪون آکيم ڇل پيلا
شڪرانا جو لڌا اسان ڦون، شيخي داهل ڇلا پيلا. *

صوفي جي صفت بيان ڪندي پڏائي ٿو ته شيمو، سُني ٿيڻ ته سؤلو آهي، پر صوفي ٿيڻ سؤلو ناهي. ڇاڪاڻ ته سُوفي لاڪُوفي هوندو آهي ۽ هُو پنهنجو سر قربان ڪرڻ ۾ دير نه ٿو ڪري، فرمائي ٿو:

شيعا سني ٿيون سوکا، صوفي ڪون سڏاريڱا.

شاهه شهيد سان عقيدت ۽ محبت

فقير قادر بخش بيدل انسانيت جو شاعر هو ۽ تاريخ جو ڄاڻو هو. شاهه شهيد سان کين وڏي عقيدت ۽ محبت هئي. اهو سلسلو ڪرسي نامي ۽ قصيدي ۾ بيان ڪيو اٿائون.

فقير قادر بخش بيدل پهريون سنڌي عالم آهي، جنهن شاهه شهيد جي طريقت وارو سلسلو قلمبند ڪيو. هن هيٺ اهي بند "ڪُرسي ناما" ڏنا وڃن ٿا ته جيئن پڙهندڙن کي بيدل سائين جي شاهه شهيد سان محبت ۽ تاريخي ڄاڻ جو اندازو ٿي سگهي.

يا رب بحرمتِ شه ڪونين مصطفیٰ   يا رب بحرمتِ شه مردان مرتضیٰ
يا رب بحرمتِ شه شهداء ڪربلا   يا رب بحقِ زين عبا صاحبِ علا
يا حرمتِ محمد باقر امام دين   يا حق جعفر و شه ڪاظم علی رضا
يا حق شيخ ڪرخی معروف پاڪ دل   يا حق شيخ سری سقطی شه هدا
يا حرمتِ جنيد ڪه بغداد جای اوست   يا حق شيخ شبلی بوبڪر مقتدا

---

* هيءَ پيري ڪافين بابت ڳالهه پوله ڪندي منهنجي والد صاحب مرحوم تاج محمد بڌاير هو ته اها ڪافي سنه ١٩٣٠ع ڌاري جهر جهنگ مشهور هئي،
ماميءَ علي مراد جي اوطاق تي (ڳوٺ ڄيسن تعلقه سڪند ڄتوڻ) آيو فقير ڏاڏي سرن سان ڳائيندو هو.

با حق شیخ عبدالواحد شه یمن   کو چون سهیل تافته بر چرخ کبریا
با حق رهبر دین عبدالله اکملی   کش بود بتکیه گاه بطرطوس بتبلا
با حق علی محمد یوسف که قریشی است   با حق ابی سعید که پیر است رهنما
با حرمت علو مرتب جنابِ غوث   با حق قطب عبدالرزاق مهتدا
با حق شاه سیدابی نصر محی الدین   با حرمتِ محمد سید بصد غنا
با حرمت آنکه سید موسیٰ است نام او   با حرمت امیر حسن شاه مجتبیٰ
با حق سید احمد جلی وشافعی   با حق بهاؤ الدین شه ارض و سما
با حق شیخ شاهی ملتان مسکنش   با حق شاه عبدالملک اعظم اولیا
با حق عنایت الله صوفي شهید حق   با حق شاه جان محمد شهِ اصفیا
با حق شیخ پاک غلام رسول نام   با حرمت غلام محمد شهِ صفا
با حق شاه عبدالوهاب قادری   ما زاز جمله حلقه بگوشان شان نما

طریق ثاني

احمد علی و حسن وشه زین عابدین   باقر و امام جعفر و کاظم و علی رضا
معروف کرخ وسری سقطی و جنید شیخ   بوبکر شبلی و عبدالواحد شهِ صفا
عبدالله و محمد یوسف و ابو سعید   غوثِ کریم و عبدالرزاق مهتدا
بونصر وشم محمد موسیٰ وشه حسن   احمد بهاؤالدین شه ارض و سما
زان بعد شیخ شاهی عبدالملک بود   زان پس عنایت الله هادی سوی خدا
جان محمد ست و غلامِ رسول پس   متولیِ حق غلام محمد بصدِ علا

زان بعد کرد عبدالوهاب قادری
ارشاد طالبان بسوی مقصد بقا

با حرمتِ وحید شهید فرنگِ عشق   و حضرتِ عنایت الله سلطان اصفیا
با حق فضل شیخ ابراهیم با کمال   کو خورد باده و جد زمیخانهٔ صفا
با حرمتِ آن شه که سلام الله اسم اوست   با حق عزت الله هادی و مهتدا
با حرمت محمد زاهد کمالِ فیض   با حق رتبلہ شه فضل الله پیشوا
با حرمت محمد صدیق و اصلی   با حق با یزید گل باغ کبریا

۱ـ بیاض فقیر محمد محسن بیجکس، مملوڪ سید عبدالحسین شاه موسوي.
۲ـ طریق ثاني ۾ شاه شهید جي طریقت جي سلسلي بیان ڪرڻ کان پوءِ شاه شهید جي اولاد جو ذڪر ڪیو ویو آهي.

[illegible]

هڪ قصيدي ۾ شاهه شهيد جي صفت ۽ ساراهه بيان ڪرڻ کان پوءِ سندن سير سفر جو مختصر احوال ڏنو ويو آهي. وٽن عقيدت مندن جو ميڙو ڏسي ملن جو حسد ڪرڻ ۽ سندن ولايت جو وامُ پري پري تائين پکڙجي وڃڻ، تنهن ڪري بي شمار عقيدتمندن جو وٽن حاضر ٿيڻ، انهن سڀني ڳالهين سبب دشمن سندن خلاف سازش سٽي، فرخ سير کي ڀڙڪايو. شاهه شهيد پنهنجن خليفن کي فرمايو ته: ”هي محبوب حقيقي جو ناز آهي.“

هن بيت انهيءَ قصيدي جو سنڌي ترجمو اختصار سان ڏنو وڃي ٿو.

هُو (شاهه عنايت)اهڙو شاهنشاهه آهي، جنهن جو عرش تي آستانو آهي. هُو عشق جو هماءُ (ڀاڳ ۽ بخت) آهي ۽ سندس رهائش ملائڪن واري عند آهي. هُو مجسم نور آهي. جڏهن کان هن ناسوتي ملڪ ۾ آيو ته لامڪان جي ڳولا شروع ڪيائين. ملتان وڃي اتي سال کن رهيو ۽ اتان جي بزرگن سان روح رچنديون رهاڻيون ڪيائين. پوءِ سندن ارشاد موجب دکن ويو ۽ بعد ۾ برهان پور ويو. اتي شاهه عبدالملڪ سان ملاقات ڪيائين اتان کين ڳجها راز معلوم ٿيا ۽ ولايت جي وڏي درجي تي پهتا. موڪلائڻ مهل مرشد کين هڪ ترار ڏني ۽ چيائينس ته: ”هيءَ آزمائش مهل توکي ڪم ايندي ۽ وڏي درجي تي پهچائيندي، ايڏو وڏو درجو جنهن تي عارف رس ڪندا. مصيبت صبر سان سهي وڃجانءِ.“

شاهه دکن کان دهلي آيو، جتي ڪيترائي عيڻ سندن مريد ٿيا ۽ کانئن فيض حاصل ڪيائون. پوءِ خراسان ويو ۽ اتان کان پنهنجي وطن وريو. هزارين سندن مريد ٿيا. اهو ڏسي ملن کي مٺيان لڳي ۽ سندن دشمن ٿي پيا. ماڻهن جي وٽن گهڻي اچ وڃ ڏسي ملن کين جادوگر سڏيو. جيئن پيغمبرن کي مخالف اهو لقب ڏيندا هئا. ان وقت سنڌ جو حاڪم عباسي (ڪلهوڙو) هو. جنهن کي گهڻي ڪاوڙ آئي ۽ هن دهلي وارن ڏني ۽ فرخ سير کي سندن خلاف ڀڙڪايو. هن دهلي جي حاڪم کي ٻڌايو ته شاهه عنايت فقيرن جي فوج گڏ ڪري رهيو آهي ۽ هڪ ڏينهن ملڪ تي قبضو ڪري وٺندو. پوءِ فرخ سير فسادين جي چڱي مرس ڪلهوڙن کي هڪ وڏو لشڪر ڏنو ته جيئن هُو شاهه ۽ سندن مريدن جو خاتمو ڪري ڇڏي.

نيٺ شاهه عنايت ۽ سندن مريدن خادمن تي حملو ڪيو ويو. هڪ شمر جهڙي شخص شاهه عنايت تي ٻه ٽي وار ڪيا، پر انهن جو ڪو خاص اثر نه ٿيو. پوءِ شاهه عنايت قاتل کي پنهنجي ترار ڏئي چيو ته: ”اچي هيءَ ترار وٺ.“ انهي ترار سان کين شهيد ڪيو ويو. سندن سر مبارڪ لنڊي آندو ويو. بعد ۾ دهلي نيو ويو. جڏهن بيادل فرخ سير شاهه جو سر ڏٺو ته ڏاڍو خوش ٿيو. ان کان پوءِ سر مبارڪ نيزي تي رکيو ويو. اهو منظر جنهن

’اسريٰ بعبده‘ جو هُوبهو تفسير هو. ان ڪان پوءِ سندن سر مبارڪ عزت ۽ ڪرامت سان سنڌ پهتو. جڏهن سندن سر ميران پور پهتو ته پنهنجي ڌڙ سان ملي هڪ ٿي ويو. تنهن ۾ ماتم مچي ويو. ڪيڻ ميران پور جنت واري ٻوءِ ۾ دفن ڪيو ويو.

شاهه لطيف سان عقيدت:

بيدل جي حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي سان عقيدت هئي. هن شاهه سائين جي ڪلام جو گهرو مطالعو ڪيو هو. ان جو ثبوت سندن ڪتاب ’پنج گنج‘ مان ملي ٿو. ان ڪان علاوه سندن بيتن ۽ ڪافين ۾ ڪن هنڌن تي شاهه جي شاعريءَ جو اثر نمايان نظر اچي ٿو. شاهه سائين فرمايو آهي:

مري جيءُ ته ماڻئين، سياڻ جو جمال،
ٿئين هوند حلال، جي پند اهائي پارئين.

بيدل سائين ساڳيو خيال هن ريت بيان ڪيو آهي:

مرڻون اڳي جي مرين ته باقي رهي ذات،
هميش حيات، مرد نه مرن ڪڏهين.

هُو ’لطيفي لات‘ جو عاشق آهي. ان جي تعريف ڪندي فرمائي ٿو:

سڀاڻون سنگ ڪي لطيفي ڪئي لات،
سڀ سي پاسي ٿيا، پاڻ ڪنان پرڀات،
مرڪيو مقالات، پورا ڪن پوربه ڏي.

ڪٿي ڪٿي شاهه لطيف رانگر ڪي لفظ عام اچار موجب استعمال ڪري ٿو. جيئن شاهه سائين ’بغير‘ لفظ جي جاءِ تي عام اچار ’بگر‘ آندو آهي:

ڪرهي ڪميڻيءَ جو ’بگر‘ تو بلو.

ساڳيءَ ريت بيدل ڪن هنڌن تي عام اچار موجب لفظ استعمال ڪيا آهن. مثال لاءِ هڪ بيت پيش ڪجي ٿو:

مڙوني محبوب آ، ترجو تائهن تفات،
ڪل شيءِ هُو الله، صاحب پاڻون پات،
اچي ٿيو اثبات، جاڏي ڪاڏي سپرين.

ان کان علاوه پنهنجي ٻين ڪتابن ”تقويت القلوب في تذڪرة المحبوب“ ۽ ”سند الموحدين“ ۾ ڪنهن ڳالهه کي مستند بڻائڻ لاءِ قرآن مجيد جون آيتون، حديثون، مولانا رومي ۽ جامي، حافظ سعدي ۽ ٻين سنڌي ۽ فارسي زبان جي صوفي شاعرن جي شعرن جا حوالا

گڏوگڏ حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي جا بيت پڻ ڏنا اٿائين. ان مان شاه لطيف جي ڪلام جي اهميت ۽ بيدل سائين جي شاه صاحب سان عقيدت جو اظهار نمايان نظر اچي ٿو.

سچل سرمست سان عقيدت

فقير قادر بخش بيدل جي حضرت سچل سرمست سان ملاقات ٿي يا نه ٿي، اهي ڳالهيون قياس جي آڌار تي چئي سگهجن ٿيون. باقي هيءَ هڪ حقيقت آهي ته بيدل سائين کي سچل سرمست سان عقيدت هئي. ان ڳالهه جو چٽو ثبوت بيدل سائين جي اها ڪافي آهي، جيڪا هن سچل سرمست جي رحلت تي چئي هئي جنهن جو آخري شعر آهي:

ڪريدارن جي ڪلڪ ۾ مرد منصبدار هو،
در ٿنهين داتا جي بيدل پرت جو پيدار هو.

ان کان علاوه سچل سائين جي وفات تي جيڪو تاريخي قطعو چيائين، ان مان پڻ سندس عقيدت جو اظهار ٿئي ٿو. بيدل سچل سائين جي ڪلام کان گهڻو متاثر آهي، اهائي رندي ۽ بيباڪي سندن ڪلام ۾ نظر اچي ٿي. ان کان علاوه ڪن ڪافين ۾ ساڳيو سچل وارو مضمون آندو اٿائين. جنهن جا مثال موسوي مرحوم پنهنجي مقدمي جي ص-٥٩ ۽ ص-٦٠ تي ڏنا آهن. ڪين سچل ۽ سندن ديس دراز سان دلي لڳاءُ هو. ڪنهن نه ڪنهن طرح ڪين ياد ڪندو رهيو. هڪ ڪافيءَ ۾ فرمائي ٿو:

ڪڏهن منجهه قصور ٿي ظاهر، سوزئون سيس ڪٽايان
ڪڏهن وچ درازن رهي، دردئون دود دکايان

سچل سائين جي هڪ ڪافيءَ جو تلفظ آهي:

حق انا الحق ٿي چيو، پر منجهه نظر منصور هو،
منجهه شريعت شرڪ چون، منجهه معرفت منظور هو.

بيدل سائين کي اهو شعر اهڙو ته وڻي ويو جو ان جو فارسي زبان ۾ ترجمو ڪيائين، فرمائي ٿو:

حق انا الحق گفت ليکن در نظر منصور بود،
در شريعت شرڪ دانند، معرفت منظور بود.

پنهنجي ڪتاب ”سند الموحدين“ ۾ سچل سائين جو ڪلام سند طور ڏنو اٿائين. ان کان علاوه بين درازي درويش پير عبدالحق ۽ قبول محمد کي پڻ ياد ڪيو اٿائين.

پنهنجيم

فارسي شاعري

فقير قادر بخش بيدل نه فقط سنڌي، سرائڪي اردو زبانن جو اعليٰ شاعر آهي، پر هن عربي ۾ پڻ شعر چيو آهي. سنڌي سرائڪي کان سواءِ فارسي زبان ۾ سندن ڪلام وڏي اهميت رکي ٿو. افسوس جو بنده راقم کي سندن معمورو فارسي ڪلام هٿ اچي نه سگھيو، تنهن ڪري ان جو ڀرپور جائزو پيش ڪرڻ ممڪن نه آهي. منهنجي آڏو "ديوان مصباح الطريقة" "مثنوي نهر البحر" ۽ "ديوان سلوڪ الطالبين" آهن.

"ديوان مصباح الطريقة" جو نسخو قاضي غلام مهدي ولد قاضي پير محمد جو لکيل آهي ۽ ڪتابت جو سن آهي، ١٣١٠ھ مطابق ١٨٩٣ع جيڪو هن منشي سلامت راءِ جي مطالعي لاءِ لکيو. ديوان جو پهريون غزل حمديه آهي، ان جي مطلع ۾ حق تعاليٰ کي التجا ڪري ٿو ته منهنجي روح کي مطلع انوار وحدت بڻائي، ڪثرت جي ظلمتن کان نجات ڏياريو. فرمائي ٿو:

الهي مطلع انوار وحدت ساز جانم را

زظلمتهاي ڪثرت رستگاري ده روانم را

ساڳئي غزل جي مقطع ۾ دعا گھري ٿو ته "اي منهنجا موليٰ هن غمگين بيدل کي عشق عطا ڪر ته جيئن دنيا جي جهڳڙن کان جلد آزاد ٿي وڃي."

عطاي وجد وحالت ڪن به بيدل خاطر افسرده،

ڪه تا عشقت ڪند محو هويت اين و آنم را،

هڪ نعتيه غزل جي مطلع ۾ حضور پُر نور حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ جن سان عقيدت ۽ محبت جو اظهار ڪندي فرمائي ٿو:

اي مراڪحلِ بصارت خاڪِ ايوانِ شما،

از ازل جان ودلم مرهونِ احسانِ شما،

ساڳئي غزل جي هڪ ٻئي شعر ۾ فرمائين ٿا ته: اي الله جا حبيب جيستائين قضا جي هٿون منهنجو گريبان چاڪ نه ٿو ٿئي، تيستائين توهان جو دامن هٿان نه ڇڏيندس.

تاگريبانم نه گردد چاڪ ازدستِ قضا،

ڪي ڪشم دست اي حبيب الله زدامانِ شما،

بيدل هڪ سچو صوفي هو ۽ وجداني ڪيفيت لاءِ راڳ رهاڻ لازمي آهي. بغير ساز سرود جي محفل ۾ ڪهڙو مزو ايندو.

بيا مطرب نواي زن به حالت آورستان را،

توهم ساقي، جدا از جام مي مگذار مستان را،

بغير از غلغلِ چنگ ني ودف، قلقلِ مينا،

نه باشد رونقِ بزمِ طرب زينهار مستان را،

سندس هيٺيون شعر سندس عشق الاهي جو مظهر آهي، فرمائي ٿو:

محوِ مطلق راکجا لرزد زملک الموت دل،

کاربا حلاجّ نبود پنبهٔ محلوج را،

بيدل هڪ سچو عاشق هو ۽ وحدت واري منځاني مان پُر پيالا پي، رندي رازن کان واقف ٿيو. انهوني سبب آهي جو دعويٰ ڪندي فرمائي ٿو:

سرمست بيخودانه عاشق منم منم،

سرخوش زجام وحدت مطلق منم منم،

گشتم زجام حالت منصور باده نوش،

واقف رموز خفيه انا الحق منم منم،

منصوري مام جو ذڪر ڪندي فرمائي ٿو ته: آءٌ انا الحق ڪو نه ٿو چوان، پر اهو نعرو ته اُهو محبوب پاڻ هڻي ٿو. شمس تبريز ته "قم باذني" ڪو نه چيو هو، اهو ته مٺي محبوب پاڻ چيو هو. ٻنهي جهانن جي سردار مدني مختار فرمايو آهي ته: انا احمد بلا ميم آهي راز ۽ رمزون سڀ ڪو سمجهي نه ٿو سگهي. ان لاءِ جيستائين پنهنجي هستي کي فنا ڪري نيستي ۾ نه اچبو، تيستائين اهي راز سمجهي نه سگهبا. شاهه لطيف فرمايو آهي:

نامُرادي نِجهرو، عدم اوتارون

هيٺ بيدل جي غزل جا ڪجهه شعر ملاحظه فرمايو.

من "انا الحق" ني زنم اي يار بلکه ظاهر شد ازلبِ دلدار،

يار منصور رابهانه بساخت ورنه خود ساخت گوهرِ اسرار.

"قُم باذني" کلام شمس نبود شد زمعشوق اين سخن اظهار.

گفت "انا احمدُ بلاميم" خواجه لولاک سيدالابرار.

بندهٔ نيستي ببين خودرا فرش بگذار پا بعرش بدار.

مثنوي نهرالبحر

هيءَ مثنوي مولانا روم واري مثنوي جي تتبع تي چيل آهي. مثنوي جي شروعات هيٺين شعرسان ٿئي ٿي:

بشنوازني نغمهٔ سرِّ الست،

تا چه مي گويد ازان عهدِ دست.

اڳتي هلي مثنوي جي تعريف ڪندي لکيو اٿن:

نغز بحراست اين بيانِ معنوي،
بحرِ مواج است اصلش مثنوي.
مثنويءِ معنوي بحرِ رشد،
فکر من زان بحر نغري مي کشد،
مثنوي شد مخزن اسرارها،
مثنوي شد مطلعِ انوارها،
مثنوي معراجِ روحِ اولياست،
مثنوي اسرارِ ذاتِ کبرياست.
مثنوي علم اليقين راماية است،
در معارج قدس عالي پايه است.
مثنوي آئينهءِ عين اليقين ست،
مثنوي گنجينهٔ حق اليقين ست.
مصرعِ اومطلعِ ديوان هوست،
دفترِ او کنزِ رمزِ وحده ست.

هيءَ مثنوي مولانا روم جي مثنويءَ جي مختصر شرح آهي. ايران جي شاعرن مثنوي معنوي جون شرحون گهڻو ڪري نثر ۾ لکيون آهن، پر سنڌ جي هن عالم ۽ صوفي شاعر مثنوي جو ايترو گهرو مطالعو ڪيو هو، جو هن ان جو روح، معنيٰ ۽ مفهوم مختصر نوني منظوم ڪيو. هن مثنوي ۾ ڪٿي ڪٿي عربي زبان ۾ شعر ڏنل آهن جن مان سندس عربي داني جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو.

هن مثنوي ۾ قرآن پاڪ جي ڪن آيتن جو منظوم تفسير آهي، جيڪو صوفيائي رنگ ۾ نظر ايندو. پنهنجي ڳالهه کي وزندار بڻائڻ لاءِ حديثون، بزرگن جا قول ۽ فارسي شعر ڏنا اٿائين. ڪٿي ورري مناجات ۾ دعائون گهري ٿو. نموني خاطر ڪجهه مناجات جاڪجهه شعر پيش ڪجن ٿا:

قادرا جانِ جهاني جانِ جان،
سرِّ خفيه جان بکن برمن عيان.
جان جاني جلوه ده جا نرا بمن،
بردلم مکشوف کن سرِّ لدن،

الخ

ده مرا آگاهي از اسرارِ روح،
افتح بابًا علينا يا فتوح.

هڪ هنڌ سلطان العارفين حضرت بايزيد بسطامي جي هڪ نصيحت بيان ڪندي فرمائين ٿا ته جيسين ناڻگ پنهنجي کل لٿي ڪري، ان کان ڌار ٿي وڃي ٿو، تيئن سالڪ پنهنجي وجود کان جدا ٿي وڃي ٿو.

با يزيد از سرِ اسرارِ عجيب   کرد آگاهت شنواي بوالعجب،
کزتن خود زامان چنان رفتم بدر   ڪ زجلدِ خويش مارِ حيله گر.
پس يقين گشته مرابرد علن   ڪه منم ذاتِ خدا بي ماومن،
جهد کن اي طالبِ عين اليقين   تابراي از شکوکِ آن واين.
چون شک ازتو رفت اي سالک طريق   باش در بحرِ يقين بي شک غريق،

هن مثنوي ۾ ڪيترين ئي دلچسپ ۽ سبق آموز حڪايتون ڏنيون ويون آهن جيڪي وڏي معني رکن ٿيون. هيءَ مثنوي ظاهر ۾ ته مختصر آهي پر حقيقت ۾ اها معني جو معراج آهي. انهو بيدل سائين جو ڪمال آهي جو درياهه ڪوزي ۾ بند ڪيو اٿائين. هتي نموني خاطر صرف هڪ ننڍڙي حڪايت ڏني وڃي ٿي. اها ڳالهه ڪجهه هن ريت آهي ته هڪ پيري حضرت ابراهيم خليل الله جي امڙ سڳوري پنهنجي پٽڙي کي غار مان ڪڍي نمرود جي دربار ۾ وٺي آئي. چيائين ته: پٽ هي خدا آهي. حضرت ابراهيم ڏٺو ته نمرود نهايت بدصورت هو. پر سندس نوڪر چاڪر تمام سهڻا هئا. پنهنجي ماءُ کي چيائين ته! "اي امڙ هي ڇا آهي"؟ هيءُ پاڻ ته بدکان بدصورت آهي، پر سندس ٻانها خوبصورت آهن! هيءُ خدا ٿي نٿو سگهي، جنهن کان سندس ٻانها وڌيڪ خوبصورت هجن. هن مثنوي ۾ ڪل 11 شعر آهن، انهن مان ڪجهه نموني طور پيش ڪجن ٿا:

چون خليلي را ز غار آن مادرش   کرد بيرون شد بکافرِ رهبرش،
سوي نمرودش ببرد آن پيرِ زال   گفت کين ربّ است باعزو جلال.
ديد ابراهيم اورا زشت رو   پيش او خدام چون گل حسن بُو.
آن غلامان هريکي چون مهروماه   مالک آنها بدترين صورت سياه.
گفت اي مادر عجب تر حکمت است   کين خدائي ثان ڪ اقبح صورت است.
بندگانِ خويش را نيکو ترين   ازتنِ خود آفريد اين ڪم بين!
اين خدا نبود کزوبد صورتي   بندهٔ اوجي برد حد سبقتي.

شڪلِ معبود است چون ديگِ سياه
روي بنده روشني ده مهروماه،
زين چنين معبود زوتر در گريز
تانباشي روسيه در رستخيز.

ڪتاب جي پڇاڙيءَ ۾ لکي ٿو:
مانده بود اين نظم سابق ناتمام،
گشته ساعي آن رفيقِ ذوالڪرام.
نظم ميلِ خاطرِ والاي او،
شد تمامي نظم با جعفرِ نڪو.
نوزده رجب بسالِ خوش تبار،
يک هزارو دو صدو شصت وچهار.
نظم بحرش نام ڪردم اي فلان،
بحرِ معني مثنوي زين نظم آن.

تمت هذه النسخة المسماة بنظم البحر بتحرير تاريخ دهم ربيع الاول ١٣١١هه مطابق ١٨٩٣ع براي تفريح طبع محبت افزائي منشي سلامت راءِ زاده الله شوقه از يد خادم الفقراء قاضي غلام مهدي ماستر رهڙڪي اتمام و صورت ارقام پذيرفت.

ديوان سلوڪ الطالبين

هن ديوان ۾ ٤٠ غزل آهن. هيءُ مڪمل ديوان، صنعت لزوم مالايلزم تي ٻڌل آهي، مثلاً رديف الف آهي ته ان رديف واري غزل جي هر شعر جي شروعات الف سان ٿيندي. هن صنعت تي ٻئي ڪنهن شاعر جو مڪمل فارسي ديوان راقم جي نظر مان ڪونه گذريو آهي. فقط سنڌي زبان ۾ هڪ ديوان موجود آهي، جيڪو فقير هدايت علي نجفي تارڪ جو لکيل آهي. تارڪ فقير بيدل جي ديوان ”سلوڪ الطالبين“ کان متاثر ٿي ”جلوس

التارڪين" نالي ديوان تيار ڪيو. ان ديوان مان "ي" رديف وارو هڪ شعر نموني طور پيش ڪجي ٿو:

يثرب ۽ بطحا ڪعبو ڪان پيو دڪڻ دل ۾ رياء
پارسا هيءَ پارسائي تو ڪان ٿيي، موت ڪان نه ٿيي.

بيدل جي هن ديوان ۾ عشق و محبت سان گڏوگڏ سلوڪ ۽ تصوف جي تعليم پڻ ڏني وئي آهي. محبوب جي ڳلن ۽ وارن جي تعريف ڪندي فرمائي ٿو:

تلالؤ جلوه ذاتي ست رخسار پر انوارت،
سوادِ ليلة القدر ست گيسوي معطربارت،

هڪ ٻئي شعر ۾ فرمائي ٿو:

آفتاب وماهِ را باهم نه بيند هيچڪس،
شب بروز آميخت زلف و عارض جانانِ ما،

هڪ غزل ۾ بهار جي آمد جو ذڪر ڪندي تمام خوبصورت نظارو چٽيو اٿس. حسن جي ڳالهه آهي ته حسين نظارن جو به ذڪر آهي، ته ان سان گڏوگڏ تصوف جي تعليم به آهي. انهيءَ "ن" رديف واري غزل مان ڪجهه شعر پيش ڪجن ٿا.

نو بهار آمدهمي خندد چمن،
از رخِ شادي گل و سرو وسمن،
نزهتِ چندان گرفت ازوي جهان،
مي نگنجد يوسف اندر پيرهن.
نڪهتِ عنبر فشان بادِ صبح،
نافها آورد ازمشڪِ ختن،
نقش لعل گلرخان شيرين مقال،
ميڪند مستفتي ازلعلِ يمن.
نالهء ما زلفِ معنبر مهوشان،
عطر ريزي مي ڪند درانجمن.
نالهاي بلبلانِ بيدل گو،
مرده را بخشد تحرڪ دركفن.
تڪرمِ دانش فرامش ڪن هلا،

یادگیر اي طالب اسرارِ لدن۔

آخر ۾ سندن هڪ غزل جا ڪجھ شعر پيش ڪجن ٿا، جنهن ۾ انسان کي پنهنجو شرف ۽ شان سڃاڻي پنهنجو اصلي ماڳ ماڻڻ جي هدايت ڪري ٿو:

زمين گذار سوئي آسمان بکن پرواز،
ز آسمان بسوي لامکان بکن پرواز۔
زعرش اعظم بالاست آشيانہ تو
قفس شکن بسوي آشيان بکن پرواز۔
زيان ست در قفس جسم مبتلا بودن،
ببالِ شوق زقيدِ زيان بکن پرواز۔
زدستِ پيرِ مُغان نوش ساغرِ وحدت،
بزور نشہ سوي بي نشان بکن پرواز۔
زمان زمان مشواين قيد طبع را محبوس،
بسوي عهدِ ازل هر زمان بکن پرواز۔
زبون مباش درين دارو گير جسماني،
بسوي مجمعِ روحانيان بکن پرواز۔
زمرّدين قفس ست اين فلک هلا طالب،
تو بي سر و پاسوي جنان بکن پرواز۔

بيدل سائين هڪ سچو عاشق ۽ صوفي درويش هو، ڪين تصوف جي وڏي ڄاڻ هئي، سندن شاعريءَ جو مک مضمون تصوف ئي آهي۔ ايتريقدر جو جيڪي خطبا چيا اٿن، تن ۾ پڻ تصوف جا ڪي راز ۽ رمزون سمجھايون اٿن۔ مثلاً سندن هڪ خطبي جو عنوان ئي آهي: "خطبہ الجمعة في الوحدت"۔

ٻيو هڪ خطبو مثنوي متعلق لکيو اٿائين، ان جو عنوان آهي، "خطبة الجمعة في المثنوي"

هڪ خطبي ۾ ڪجھ شعر آڻي پنهنجي جهانن جي سردار جي صفت ۽ ساراه بيان ڪندي اٿائين فرمائين ٿا:

اي طالبان ز وصفِ جمالِ محمدي، حاصل ڪنيد سر جمالِ محمدي،
رنگي است بوالعجب کہ ببرنگ رہ نمود، آئينہ بي مثال مثالِ محمدي؛
برهم زنيد نقوش خيالات ماسوئ، تقويم حسن نقش خيال محمدي،
از خويش دست شستہ رمي غوطہ زنيد، درقلزم حقيقت حالِ محمدي۔

بانيتائيم

باشوق بي حساب تولاي بيشمار، مطوا علي محمدِ وآلِ محمديءِ

بيدل جي فارسي شاعري جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو ته هو سورهين ۽ سترهين صدي عيسوي ۾ هندوستان ۾ موجود ايراني شاعرن غزالي مشهدي (متوفي ١٥٧٢ع) عرفي شيرازي (متوفي ١٥٨٨ع) نظيري نيشاپوري (متوفي ١٦١٣ع) طالب آملي (متوفي١٦٢٧ع) قدسي مشهدي (متوفي ١٦٤٦ع) ۽ ڪليم ڪاشاني (متوفي ١٦٥١ع) ۽ ٻين جي ڪلام جي شستگي، شيرين بياني، ۽ سلاست ۽ رواني کان متاثر آهي. ان کان علاوه احمد جام (متوفي ٥٣٦هه) ۽ ٻين نامور صوفي شاعرن حضرت امير خسرو (متوفي ١٣٢٤ع) ۽ مرزا عبدالقادر بيدل عظيم آبادي (متوفي ١٧٢٠ع) جي عارفاڻي ڪلام کان پڻ متاثر نظر اچي ٿو. قديم شاعرن ۾ شيخ سعدي (متوفي ١٢٩١ع يا ١٢٩٤ع) حافظ شيرازي (متوفي ١٣٨٩ع) مولانا فخرالدين عراقي متوفي ١٢٨٩ع) ۽ مولانا نورالدين عبدالرحمان جامي (متوفي ١٤٩٢ع) بعضن بزرگن جي ڪلام مان فيض حاصل ڪيو آهي.

پنهنجي مهربان ۽ نوجوان دوست سيد عبدالحسين شاه موسوي جا ٿورا جنهن بيدل سائين بابت مواد مهيا ڪرڻ ۾ مدد ڪئي.

پياري دوست ميمون خان مرز بلوچ جي مهرباني جنهن گهربل تصويرون ترت موڪلي ڏنيون.

ڊاڪٽر نوازعلي شوق

پيش لفظ

هن ماديت جي زماني ۾ ڪنهن کي ٻه روزگار جي ڳڻتين کان نه آهي فرصت، نه فراغت، ۽ نه وري دنيا جي اندوه کان ڪو آجوئي نظر اچي ٿو. ويتر سنڌي ۽ انگريزي تمدن جي تصادم، اسان کي نيم سنڌي ۽ نيم انگريزي بنائي ”آڌا اِهر آڌا اُڌهر“ ڪري، سخن فهميءَ جو صحيح مذاق بگاڙي ڇڏيو آهي. انهيءَ ۾ شڪ نه آهي ته سنڌي ڪتابن جي کپت به شامل حال رهي آهي، پر جيڪڏهن اسان ۾ پنهنجي شعر ۽ سخن جي سمجهڻ جو ذوق هجي ها ته شايد اها ڪمي نظر نه اچي ها.

سنڌ سرڪار جنهن همت ۽ فراخدليءَ سان ادبي ڪتابن جي پيدا ڪرڻ ۽ ڇپائڻ جو نيڪ قدم کنيو آهي، تنهن مان اندازو لڳائجي ٿو ته ٿوري وقت اندر چڱا معياري ڪتاب شايع ٿي ويندا.

هن وقت تائين جيڪو ”بيدل“ جو ڇپيل ڪلام منهنجي نظر مان گذريو آهي، سو آهي ”وحدت نامه“، مسٽر هرجاڻي، ”ديوان بيدل“ حصه اول، مسٽر هرجاڻي ۽ ”بيدل جو سنڌي ڪلام“ مسٽر راجپال. مسٽر هرجاڻيءَ واري نسخي ۾ ڪجهه ڪافيون راڳڻين موجب ڏنيون ويون آهن، ۽ هر هڪ راڳڻيءَ جون سنڌي ۽ سرائڪي ڪافيون گڏ ڏنل آهن. پر، مسٽر راجپال واري نسخي ۾ ڪا رٿا ڪانهي. مون سنڌي ۽ سرائڪي ڪلام علحده علحده ڏنو آهي. ازانسواءِ، ڪافين کي رديف وار ترتيب ڏني وئي آهي، ته جيئن ڪافي ڳولڻ ۾ سولائي ٿئي. مسٽر راجپال واري نسخي لاءِ جيتوڻيڪ چيو وڃي ٿو ته منجهس سمورو سنڌي ڪلام آهي، تاهم به قارئين ڪرام کي معلوم ٿيندو ته منجهس ڪيترين ڪافيون ۽ بيت ڪٽيل آهن، جي هن نسخي ۾ پيش ڪيا ويا آهن. ازانسواءِ سرائڪي ڪلام، جو به دستياب ٿي سگهيو آهي، سو سمورو ڏنو ويو آهي، ڇو ته ان وقت ٽالپرن جي حڪومت سبب سنڌ ۾ سرائڪي زبان گهڻي قدر رائج

هئي، تنهنڪري ”ديوان بيدل“ مان سرائڪي ڪلام ڪڍي ڇڏڻ سراسر نا انصافي ٿيندي.

”بيدل“ اردو، فارسي ۽ عربيءَ ۾ به طبع آزمائي ڪئي آهي. هرهڪ مان ٿورو ڪلام نموني طور ڏنو ويو آهي.

”بيدل“ فقط شاعر نه هو، پر عالم ۽ نثرنويس به هو. جن ڪتابن ۾ سنڌ جي شاعرن جا بيت ڏنا اٿس، تن مان نموني طور ٽڪرا ڏنا ويا آهن. سنڌ ۾ تمام ٿورا شاعر ٿي گذريا آهن، جن کي تاريخن لکڻ ۾ مهارت حاصل هئي. ”بيدل“ انهن مان هڪ هو، هن شوق ۽ خوش اعتقاديءَ کان امامن، ولين ۽ بزرگن جي وصال جون تاريخون لکيون آهن، جن مان چند نموني طور ڏنيون ويون آهن. اميد ته ارباب علم محظوظ ٿيندا.

”بيدل“ جي ڪلام گڏ ڪرڻ خاطر جتي جتي وڃڻو پيو ۽ ان ۾ جيڪي تڪليفون درپيش آيون، تن جو ذڪر اجايو ٿيندو، پر ايتري لکڻ کان سواءِ رهي نٿو سگهان ته جيڪڏهن مربيم سيد عطاحسين شاهه صاحب موسوي، وقت بوقت همت افزائي نه ڪندو اچي ها ته شايد هي ڪم پايه تڪميل تي ڪڏهن به پهچي نه سگهي ها.

مان انهن صاحبن جو شڪر گذار آهيان، جن پنهنجا قلمي نسخا، بياض ۽ ڇپيا ڪتاب مون کي پڙهڻ ۽ پيش لاءِ ڏنا.

مان مسٽر محمد حسين، ساڪن لاڙڪاڻو، مسٽر واحد بخش، ساڪن شڪارپور، ۽ مسٽر علي محمد مهر، ساڪن شڪارپور جو به ٿورائتو آهيان، جن پنهنجو قيمتي وقت ڏئي، هنن نسخن جي پيش ۽ لکڻ ۾ مدد ڪئي آهي.

پڇاڙيءَ جو هي ٻڌائڻ بلڪل ضروري سمجهان ٿو ته ”بيدل“ کي سمجهڻ ۽ صحيح نموني ۾ پيش ڪرڻ لاءِ مفڪر جو دماغ، شاعر جي دل ۽ مصور جو قلم گهرجي، جي ٽيئي مون وٽ نه آهن. منهنجو هن ڪم ۾ هٿ وجهڻ پنهنجي وٽ کان ٻاهر وڃڻ هو، پر شعر جي فطرتي ذوق جي ذري مجبور ڪيو. خدا ڪري ته هيءَ محنت سائبه پوي!

روهڙي

١ـ آڪٽوبر ١٩٥٣ع

— عبدالحسين موسوي

ٻئي ڇاپي جو ديباچو

سن ١٩٥٤ع ۾، ”ديوان بيدل“ جو پهريون ڇاپو خير سان پڌرو ٿيو. ڪتاب شايع ٿيڻ کان پوءِ ادب نواز حضرات ڪجهه خط وڪتابت جي ذريعي، ۽ ڪجهه روبرو حوصله افزا لفظن سان ٻيا پسندي ڏيکاري، تنهن جو صحيح نموني شڪريو بجا آڻڻ منهنجي قلم جي وس کان ٻاهر آهي.

سن ١٩٥٥ع ۾، فقير ”بيڪس“ جي دستخط ”ديوان بيدل“، جي نسخي جي خبر پئي، جو خريد ڪري پاڻ وٽ محفوظ رکيو ويو ته ٻئي ڇاپي وقت ساڻس ڀيٽي ڇپٽو ڏبو. اها خبر جناب سيڪريٽري صاحب، سنڌي ادبي بورڊ کي ڪئي ويئي، جنهن پڻ انهيءَ خيال جي تائيد ڪئي ۽ مون کي وقت اچڻ تي ڪتاب ڀيٽڻ لاءِ ڏياري موڪليو. قلمي نسخي سان ڀيٽ ڪندي مختلف پڙهڻين کان سواءِ فقط هڪ ڪافي ڪم نظر آئي، جا درج ڪئي ويئي آهي. پهرين ڇاپي جي ضميمي ۾ ڇپيل ڪافيون مناسب هنڌن تي ڏنيون ويون آهن. ازانسواءِ، ڪتاب جي پڇاڙيءَ ۾ پڙهندڙن جي سولائيءَ لاءِ ڪافين جي ٿلهن جي مڪمل فهرست ڏني ويئي آهي، جنهن جي وسيلي گهربل ڪافي، جنهن جو فقط ٿلهه ايندو هجي، سا بنا ڪنهن تڪليف جي لهي سگهبي.

ڪجهه وقت ٿيو ته فقير ”بيدل“ جي دور جي، روهڙي شهر جي هڪ نظاري جي تصوير، منهنجي هڪ عزيز دوست جي معرفت ملي، جا شڪريي سان قبول ڪئي ويئي. منجهس آبستان ۽ نخلستان ته البت ظاهر آهن، پر تصوير آخر تصوير! منجهس گويائي ڪٿي جو شهر جي رونق ۽ حسين مهجبين ۽ نازنين جي حسن ۽ ناز جو بيان ڪري سگهي، يا فقير صاحب جي جذبات ۽ تصورات جي ترجماني ڪري سگهي! بهرحال، اهل ذوق ۽ ارباب بصيرت لاءِ مناسب هنڌ تي ڏني ويئي آهي.*

مؤلف

*(اها تصوير اِيڏي ته پراڻي ٿي وئي آهي جو هيءَ ٽين ڇاپي ۾ ڇپجڻ جي لائق نه آهي ـ اداره)

بيدل جي وڏن جو احوال ۽ ولادت

"ذات نہ آهي ذات تي، جو ورهي سو لهي".

جهان جو ڪارخانو عبرت خانو آهي، ڪوبہ هڪ حالت ۾ هميشہ نہ آهي، انسان ويچارو ڪڏهن پري، ۽ ڪڏهن پاڪر ۾. ڀلا ڇو نہ ٿئي! جهان جي معنيٰ ئي آهي ٻيا ڏيندڙ. پيو ٿيا ڏيارين، طرحين طرحين رنگ ۽ قسمين قسمين ڍنگ ڏيکاري! ڪنهن بہ خاندان تي نظر ڊوڙائبي تہ معلوم ٿيندو تہ نہ هو اصل کان غريب هو، نہ شاهوڪار. هرڪو خاندان ڪنهن نہ ڪنهن فرد جي همت سان اوج تي اچي ٿو ۽ ڌاري پنهنجي ئي روش جي ڪري پستيءَ ۾ اچي ٿو. غريبي يا شاهوڪاري ڪنهن جو ورثو ڪونهي، جنهن تي فلاڻا يا فلاڻا خاندان نازان هجن. چرخ جو چرخو نار جي لوٽيڻ واڱر پيو هر وقت هلي؛ ڪڏهن خالي تہ ڪڏهن ڀريل. انهيءَ ڪري پنهنجي ڌن دولت ۽ حسب نسب تي فخر ڪرڻ اجايو آهي.

چون ۾ اچي ٿو تہ حضرت بيدل جي زماني ۾ روهڙيءَ ۾ ٺٺرن جو ڪڙڙو رهندو هو. فقير صاحب جا وڏا ٺٺر جي ڪڙيءَ اُٺن جو ۽ ڀاٽولڪو ڌنڌو ڪندا هئا ۽ ڌنڌي ڪري ڀاٽولي سڏبا هئا. ڌنڌو اوچ نيچ ذات تي ٻاڌل ڦيري جهڙي ٿي، تنهنڪري سندن بنياد جي صحيح خبر پئجي نٿي سگهي تہ ڪير هئا.

فقير صاحب جو والد مياں محمد محسن درويش هو. قادري طريقي ۾ ڄڻ تہ وارو بزرگ شاهہ عنايت جي هڪ شاخ کان دست بيعت ٿيو هو. شاهہ عنايت ولايت جو صاحب هو، جنهن جا هزارين مريد هئا ۽ جا بجا پکڙيل هئا. چاليھ خليفا عنايت جي فيض جا صاحب هئا؛ انهن ۾ بہ چوڏهن تہ پنهنجو مٽ پاڻ هئا. انهيءَ گروهہ جو بہ سٺو گروهہ مير جان محمد شاهہ رضوي روهڙيءَ جو ساڪن هو. شاهہ صاحب پنهنجي ڪوٽ ۾ رهندو هو، جو اڄ بہ ٺٺري ڪوٽ جي ناليءَ سان مشهور آهي.

شاهہ صاحب شاعر هو، سندس ديوان "ديوانِ مير" ۽ سندس پوٽي جان الله شاهہ جو ديوان "ديوانِ عاشق" سندس خاندان ۾ محفوظ آهن. انهن ديوانن مان هڪ هڪ غزل نموني طور "بيدل جي ڪلام تي متقدمين جو اثر" واري باب ۾ ڏنو ويو آهي.

مير جان محمد شاهہ زاهد متقي، پرهيزگار ۽ متشرع ماڻهو هو. قرآن شريف هٿ سان لکي ان جي سائيءَ تي گذر ڪندو هو. سندس مريد هنڌ هنڌ ۾ پکڙيل هئا؛ انهن مان هڪ مريد غلام رسول ولد ٺٺارن خراسان جو ويٺل هو. غلام رسول وڏ ڪماليت جو صاحب هو. هن هڪ ڏينهن پنهنجي خاص مريد عبدالوهاب شاهہ جيلانيءَ کي وصيت ڪئي تہ منهنجي مرشد مير جان محمد شاهہ جي فرمان مطابق هيءَ امانت

سندس اولاد کي روهڙيءَ ۾ پهچائيندا. ميان عبدالوهاب شاهه مرشد جي ارشاد مطابق روهڙيءَ آيو، وقت جي مسند نشين مير فتح علي شاهه جي خدمت ۾ حاضر ٿي سموري حقيقت پيش ڪيائين؛ پر مير صاحب امانت وٺڻ کان انڪار ڪيو ۽ شاهه صاحب واپس وريو. اها خبر مير فتح علي شاهه جي ننڍي ڀاءُ مير جان الله شاهه کي پئي، جنهن اچي معافي کي ڪاهو ڏنو. شاهه صاحب هڪدم نوڪرن کي حڪم ڪيو ته جهليو جو مرشد زادي معافي کي ڪاهو ڏنو آهي. شاهه صاحب لهي پيو ۽ ڇهه مهينا وٽس رهيو. کيس شاهه شاهان سڏيندا هئا.

هر جمعي تي مسجد ۾ وعظ پڻ ڪندو هو. خلق تمام گهڻي ايندي هئي ۽ سندس وعظ کان مستفيض ٿيندي هئي.

هڪ ڏهاڙي فقير محمد محسن ۽ سندس سوٽ فقير بيگ محمد اچي سندس مريد ٿيا. اِن ڳالهه شهر جي ٻاهران هڪ ٽڪريءَ تي مرشد جنهن ڏيل ذڪر بجهائيندا(١) هئا، ۽ جون ٿا ته اها اِها ٽڪري آهي، جتي هينئر ڊپٽي ڪليڪٽر جو بنگلو آهي. فقير محمد محسن تي اهڙو اثر ٿيو، جو ٿوري عرصي ۾ سندس قلب کلي پيو. فقير بيگ محمد اِها حالت ڏسي دل ۾ چوڻ لڳو ته اهڙي جيئڻ کان موت ڀلو آهي ۽ ڏک وچان ٽڪريءَ تان پاڻ کي ڪيرايائين، پر مرشد جي شفقت ڀريءَ نظر ڪري کيس ڪجهه ڪونه ٿيو ۽ سلامتيءَ سان اچي پيرن پر پيو. ان کان پوءِ فيضياب به ٿيو.

فقير صاحب جي ولادت.

فقير محمد محسن تي سندس مرشد جو پنهنجي کان وڌيڪ ڀاڄهه جو هٿ هو. هڪ ڀيري حضور ۾ عرض ڪيائين ته قبلا سائين حضور جي باطني عنايت ته ازحد گهڻي آهي، پر ظاهري به ٿئي ته احسان، جو ٻين اولاد جو سڪايل آهيان. حضور جي زبان مبارڪ مان نڪتو ته انشاءالله توکي ٻهڙو پٽ ڄمندو، جو شريعت، طريقت، معرفت ۽ حقيقت جو صاحب هوندو، پر هڪ پير ضعيف هوندس.

جڏهن شاهه شاهان روهڙيءَ مان روانو ٿيڻ لڳو ته سندس ڀاڻيڄ مير جان الله شاهه کي سونپيائين، جنهن ۾ کيس خليفو مقرر ڪيو. اها خلافت اڄا تائين انهيءَ خاندان ۾ هلندي اچي.

شاهه صاحب جي دعا درگاهه الاهيءَ ۾ اگهاڻي ۽ فقير محمد محسن جي گهر ۾ پٽ ڄائو، پر پيرَ معذور هوس. ولادت وقت ڀاڳ مير صاحب جي ڪچهريءَ ۾ ويٺو هو، جتي ڄاڻيءَ اچي کيس واڌائي ڏني ۽ ٻڌائينس ته ٻالڪ ڪيئن نه سڦرو آهي.

---

(١) ذڪر ڪندا هئا.

عکس دستخط و مهر فقیر عبدالقادر بیدل رح

عکس تحریر
بیدل فقیر رح

عکس تحریر قاضی احمد محمد

پر هڪ ٻيءَ کان منڊو آهي. جنهن تي پير صاحب فرمايو ته "آيا منڊو ته ڇنو،
اِهو ره ٻڙيءَ شهر جو جهنڊو ٿيندو." بروقت سندس نالو عبدالقادر رکيو ويو،
پر پوءِ حضرت پيران پير دستگير جي ادب وچان ڪيس "قادر بخش" سڏيو ويو.
فقير بالڪي ڀاڄاڙيءَ تائين پنهنجي نالي سان سڏائيندو آيو، جيئن سندس اکرن جي
ڏنل نمونن مان به معلوم ٿيندو. سندس ولادت باسعادت سنه ١٢٣٠ هجري مطابق
سنه ١٨١٤ع ۾ ٿي.

بيدل جي تعليم ۽ سندس اوائلي عمر ۾ تقوو.

بيدل جڏهن ٽي چار ورهيه هو. ٻار جي تعليم گود ۽ گهواره کان شروع ٿئي ٿي.
درويش جي گهر ۾ ڄائو، سوني اکه وارن جي دعا سان ۽ پوءِ به آڳهن جي نظر،
ڪيميا اثر مثل رهي، تنهڪري منهن کان ني رنگ ۾ رتل نظر آيو. سندس ننڍي
هوندي جي حالت چلت ني عام ٻارن بلڪ وڏيءَ عمر وارن ماڻهن کان نرالي ۽
اچرج ۾ وجهندڙ هئي ۽ ائين ٿيو پاتبو هو ته هيءَ هڪ ڪامل درويش ۽ خدا
وارو انسان ٿيندو.

قاضي غلام مهدي ولد قاضي پير محمد چوندو هو ته فقير صاحب ننڍي هوندي
جڏهن دنيوي مڪتب ۾ تعليم لاءِ ويهاريو ويو، تڏهن "الف" کان مٿي اصل نه
پڙهيو ۽ سندس استاد، جو آن زماني جي ماهرن مان هڪ هو، سو بلڪل مايوس ٿي ويو.
خير، حقيقت ڪيئن به هجي، پر فقير صاحب جون تصنيفون ان ڳالهه جو دليل آهن
ته کين نه فقط پارسيءَ، عربيءَ، ۽ قرآن، حديث، فقه ۽ تصوف وغيره تي ڪافي
کان زياده عبور حاصل هو. ازان سواءِ قاضي غلام مهدي، جنهن وٽ آءٌ به پڙهيو
آهيان، تنهن هڪ ڏينهن دوران گفتگو ۾ فقير صاحب جي حافظي جي تعريف ڪندي
فرمايو ته: هڪ دفعي عربي صرف جو ڪتاب هيٺ مٿي ٿي ويو. سو سڄو فقير صاحب ويهي
حافظي مان لکيو. ڳالهه ٿا ڪن ته مولوي عبدالرحمان سکر تين وارو، ان وقت
جي جيّد عالمن مان هو، تنهن هڪ ڀيرو تعزيه داريءَ تي اعتراض ورتو، جنهن
تي فقير صاحب ان جي جواز ۾ ڪتابي سندون لکي موڪليون. جوڳ ۾ اچي ٿو
ته فقير صاحب کي ماڻهو تعويذ لاءِ جڏهن تمام تنگ ڪندا هئا، تڏهن تعويذ
بردة (۱) مان ٻه سٽون لکي ڏيندو هو. ان کان سواءِ فقير جي پنهنجي هٿ اکرين
سندس ديوان اڄ به ڳوٺ (مدرسي قطع سکر جي پراڻن ڪتبيءَ ۾ رکيل)
وٽ موجود آهي، جنهن جي هڪ ورق جو فوٽو سندس مهر جي فوٽو سان گڏ
هيٺ ۾ ڏنو ويو آهي.

---

(۱) قصيده اثير" ده.

قدرت فقير صاحب کي هڪ اثرپذير، صاف ۽ پاڪ دل ڏني هئي. سالڪن جي صحبت منجهس الاهي عشق جا مچ مچائي ڇڏيا.

آخوند عبدالغفور ساڪن سکر بيانو راوي آهي ته هڪ دفعي فقير صاحب مولوي عبدالرحمان وٽ "شرح ملا" ويٺي پڙهيو. پڙهندي پڙهندي مٿس اهڙو اوقات اچي چڙهيو، جو اچي زاڻ ۾ جلڪيو. ڪتاب جا ورق ٻسي پيا ۽ چوڻ لڳو ته اسان کي عشق کان سواءِ ٻيو ڪجهه نظر نٿو اچي. آخوند صاحب جو چوڻ آهي ته اهو ڪتاب جنهن ڪنهن زماني ۾ هن پاڻ مولوي صاحب جي پوين وٽ ڏٺو هو.

مٿين حقيقتن مان معلوم ٿيندو ته فقير صاحب کي نه فقط حال جو علم حاصل هو، پر قال جو علم به ڪافي، ڪان گهڻو زياده هو. گرچه ظاهري طور تي ڪٿي بي اعتنائي به ڏيکاري هئي، بقول شاهه صاحب.

جن کي ڏور درد جو، سبق سور پڙهن،
نڪر قرهي هٿ ۾، ماٺ مطالع ڪن،
پنهنجو سو پڙهن، جيڪر نه ٻڌن ٻين کي.

(٢)

ماسٽ ساربانون، الف جنهن جي اڳ ۾،
لاتحسبوا في الدارين، ان بڙ آڳاٿون،
سگهر سولائون، ٿيا وسيلا رحمان سين.

قلندر شهباز جي زيارت.

گدومل هرچاڻي پنهنجي ڪتاب "ديوان بيدل" ۾ لکي ٿو ته فقير بيدل ٽي راتيون ساندهه خواب ۾ هڪ لنگوٽ بند ملنگ ڏٺو، جنهن کيس چيو ته "اسان وٽ اچ".

"تذڪره لطفي" وارو صاحب به رقمطراز آهي ته فقير صاحب وٽ پنجاب جو هڪ درويش اچي رهيو، جنهن کي معلوم ٿيو ته قلندر شهباز جي زيارت لاءِ سيوهڻ وڃي رهيو آهي، تنهن پاڻ کي به اشتياق ٿيو. پير صورت سفر جون تڪليفون برداشت ڪري قلندر شهباز جي زيارت لاءِ پهتو.

مسٽر جهامنداس ڀاٽيا پنهنجي ڪتاب "سوانحعمري بيدل" ۾ لکيو آهي ته فقير صاحب سيوهڻ شريف ۾ درگاهه جي عقب جي هنان ويهي سوره مزمل پڙهڻ شروع ڪئي، پڙهندي پڙهندي مٿس اهڙي ڪيفيت طاري ٿي، جو ٽيڙهون پائيندو وڃي درگاهه ۾ پهتو، جتي ڪجهه وقت انهيءَ حالت ۾ رهيو، جنهن کان پوءِ ڏاڍي ملي ته "جيڪي هتي رهندا آهن ته هميشه جلالي حالت ۾ رهندا آهن، پر جي جمالي گهرين ته پير صاحب پاڳاري جي ڳوٺ وڃ." هن صاحب جو چوڻ آهي ته

انهن ارشاد ٿيو ته "توهين هنن پير جي ڪوٽ وڃو." جنهن پوءِ هو ڪوٽ اچي ٿيو؛ ۽ ان ڳالهه تي سڀ متفق آهن ته فقير صاحب کي سيوهڻ شريف ۾ روحاني فيض حاصل ٿيو ۽ شعر چوڻ شروع ڪيائين. سندس پهريون شعر جيڪو چوڻ ۾ آيو سو جو مسدس جي صورت ۾ آهي ۽ سچوئي قلندر شهباز جي تعريف ۾ آهي:

دلا مت ڊر ز هول روز محشر، پڪڙ لي دامن ابن حيدر،
شه شاهان عرفان دين پرور، قطب ارشاد عشاقان ڪا رهبر،
ميرا مرشد مڪمل هي قلندر،
حسيني حيدر سلطان سرور.

(٢)

قلندر چون محمد رهنما هي، قلندر چون علي مشڪلڪشا هي،
قلندر نور حسن المجتبىٰ هي، قلندر نسل شاهه ڪربلا هي،
ميرا مرشد مڪمل هي قلندر،
حسيني حيدر سلطان سرور.

(٣)

قلندر جلوهٔ نور جليل است، قلندر محرم سرّ خليل است،
قلندر شافيءِ قلب عليل است، قلندر ياور جان ذليل است،
ميرا مرشد مڪمل هي قلندر،
حسيني حيدر سلطان سرور.

(٤)

قلندر آفتاب اوليا هي، قلندر مظهر سرّ صفا هي،
قلندر صورت شير خدا هي، قلندر معني ذات ڪبريا هي،
ميرا مرشد مڪمل هي قلندر،
حسيني حيدر سلطان سرور.

(٥)

قلندر مخزن اسرار مولا است، قلندر مطلع الانوار مولا است،
قلندر منبع آثار مولا است، قلندر مجمع اطوار مولا است.
ميرا مرشد مڪمل هي قلندر،
حسيني حيدر سلطان سرور.

(٦)

جمال اوست شڪل شاهه مردان، ڪمال اوست شمع راهه مردان،
خدا است اوست عزّ وجاه مردان، جناب اوست زيارتگاهه مردان.

ميرا مرشد مڪمل هي قلندر،
حسيني حيدر، سُلطان سرور.

(٧)

قلندر سرور ابدال و اوتاد، قلندر سَرِ گروهِ اهل ارشاد،
سَر بداني زهر دو عالم آزاد، سُوَاچِڙ (١) جاوداني خرم و شاد.

ميرا مرشد مڪمل هي قلندر،
حسيني حيدر، سلطان سرور.

نظم ڪجهه فارسي آهي ۽ ڪجهه اردو. جو اردو آهي، سو به گهڻو فارسي آهي.
جوش ۾ اچي تو ته سيوهڻ شريف ۾ ڄڃن ڪان پوءِ فقير صاحب تي بيخوديءَ اچري
طاري ٿي ويئي، جو پاڻ ته جذبي ۾ پنهنجي مادري زبان ۾ وساري ڇڏيائين:

پاڻُ ۾ ڪنج پاڻ سين، وَسيلا وڃاءِ،
عشق ساڻُ آڻاءِ، پير پرين جي پار ڏي. (شاهه)

سڀ گڏي سٺ هرجائي ۾ ٻيا غزل به ڏنا آهن. هڪ اردو ۽ هڪ فارسي،
جن لاءِ چيو ٿو وڃي ته اهي سيوهڻ شريف جي زيارت ڪان پوءِ آئي ٿي چيا اٿس.
پنهنجو تخلص "بيدل" رکيائين. بعض اوقات سندس تخلص طالب ۽ قادر به رهيو آهي،
پر تمام ٿورو. هڪڙي هنڌ پنهنجو سڄو نالو عبدالقادر به آندو اٿس.

عشق ازلي جن کي آهي،
ڪاڻ ڪُنن جي تن کي ناهي،
عَبۡدُ القَادِرُ جاڻ ....،
ناتون ڪنهن جي سرڪ سکن جي.

غزل اردو

دل وحدت طلب فارغ ز قيدِ جسم و جان هوگا،
ڪه بيشڪ عاشقان دائم ٻہ مُلڪِ لامڪان هوگا.
اڏ ر جا چوڙ ڪي بيچارا جسم ڪا گهر بيا چاهين،
ڪه اوپر عرش اعظم ڪي تمهارا آشيان هوگا.
اٺا اِس فرشِ خاڪي سي قدم چڙهه جا فلڪ اوپر،
ڪه سات آڪاس همت ڪي اگي يڪ نيردبان هوگا.
جسم ڪي ٻر و سي مت رهه، اسم ڪي بات بهون مت رکهه،
مت ڪون چوڙ آڳي چل ڪه بيچون بي نشان هوگا.
ڪه مطلوب طالب ڪهون عيڪي ڪر جاڻ وحدت سين،

(١) سُوچڙ — آها شي، جنهن ڏاهون شهن ڪيو ويي، سڦر، ويلہ .

ڪ بحر ذات بيرنگي محيط و بيڪران هوگا،
جوئي اول، سوئي آخر، جوئي ظاهر، سوئي باطن،
خودي ڪي ترڪ مين جلدي مخفي سب عيان هوگا.
دُوئي ڪي وهم سي بيدل تيري دل گر هُوئي فارغ،
ظهورا ذات مطلق ڪا جهان چاهين آهان هوگا.

غزل فارسي

زاهدا از مسجد يڪبار به ميخانه در آ،
عهد و پيمان شڪن، طالب پيمانه در آ.
تا شود بر دلت اسرار شهودي بڪشوف،
در شبستانهٔ توحيد چون پروانه در آ.
ڪرد ڪم همتي از رتبهٔ عشقت محروم،
همين درين حلقه با همت مردانه در آ.
چند در مدرسه خواني سبق بي دردي،
سوز از شمع بيا سوز به ڪاشانه در آ.
مفتيءِ عشق به مخمور چنان فتوي داد،
بادهٔ وجد ڪش و بيخود و مستانه در آ.
جوشش عشق چو تڪليف به اظهار ڪند،
مهر بڪشا زلب و زود در افسانه در آ.
بيدل از ساغر منصوريءِ حال بنوش،
وَ انگهي بيخود در مجلس رندانه در آ.

شاهه صاحب فرمايو آهي ته

هنبين هيڪاري منجها مهير سڌ ڪيو،
سو سون سپ چماري اورڻ آهوئي ٿيو.

اهڙي ساڳي حالت هئي اسان جي فقير صاحب جي، جي عمر آفندي ويندي قلندر شهباز جي گفتگو يا شعر يا بجا مدح ڪندو ٿي رهيو ۽ بلوچي عقيدت سندي ظاهر ڪندو رهيو.

پير ڳوٺ ۾ آمد.

ارشاد موجب فقير صاحب پير ڳوٺ آيو ۽ اچي مسجد ۾ مسافر ٿي رهيو، پر لعل کو لڪي جو آهي! جلدئي پير صبغت الله شاهه اول، تعزيءَ کي سندس فضل و ڪمال جي خبر پئي، جنهن ڪري پنهنجي صاحبزادي پير علي گوهر شاهه جي تعليم و تربيت جو ڪم سپرد ڪيو. جڏهن ۾ اچي ٿو ته فقير صاحب، صاحبزادي

کي مولانا رومي؟ جي مثنوي پڙهائڻ شروع ڪئي ۽ جيستين آئي هو، تيستين تدريس
جو ڪم ڪندو رهيو. ڪجهه وقت کان پوءِ درگاهه شريف تان نياڻ ٿيس ته ٻريان لوءِ
مخدوم محمد اسماعيل جي درگاهه تي ويو.

شايد انهيءَ ٿوري وقت جي تعليم ۽ صاحبزادي تي ايترو اثر ڪيو، جو وڏي
هوندي اعليٰ درجي جو صوفي شاعر ٿي پيو، سندس تخلص **آصف** هو.

ٻريان لوءِ ۾ آمد.

فقير صاحب پيرڳوٺ مان موڪلائي، روحاني منزلون طي ڪندو اچي ٻريان لوءِ
۾ درگاهه تي رهيو، جتي ڪيس حڪم ٿيو ته روزو ۽ نماز نه ڇڏ. جن ڪاڻ ٿي
روهڙيءَ ۾ مجاورڪو دڪان کولي ويٺو.

فقير صاحب جنهن وقت پيرڳوٺ ۾ رهندو هو، تنهن وقت ۾ جيڪي غزل
چيائين، تن مان هڪ عربي ۽ هڪ فارسي هيٺ ڏجن ٿا:

غزل عربي

١. صرفت العمر جيلاني الخطايا،
حسبتک منجبا خير البرايا.
ترجمو- جهالت جي ڪري ساري عمر خطائن ۾ خرچ ڪيءِ،
تو پاڻ مخلوقن ۾ خوديءَ سبان ڀلو سمجهيو!

٢. فسدت الوقت لم تحصل فلاحا،
ستلقاک العنية في المنايا.
تو وقت خراب ڪيو ۽ ڪاميابي حاصل نه ڪيءِ،
خواهش ۾ موت توسان اچي سڪهوڻي ملاقي ٿيندو.

٣. وما جاهدت فيما تکره النفس،
ستوقع في الجحيم في البلايا.
تو اهڙي ڪوشش نه ورتي جو نفس کي تڪليف ٿئي،
جلد ئي توکي اڪيءَ ۽ مصيبتن ۾ ڦاسندين (ڪرندين).

٤. علو الشرف في ترک الرياسة،
فلا شرف ليمتن رکب المطايا.
وڏ مائيپاڻي جي ڇڏڻ ۾ عزت جي بلندي آهي،
عزت انهيءَ مائيوءَ لاءِ نه آهي جيڪو سوارين تي چڙهيو.

٥. فلاتنسي البداية و النهاية،
إذا ستکبرت عجبا يا الهوايا.

تون اڪيلائيءَ ۽ بيگانگيءَ کي نه وسار،
ڇاڪاڻ ته تون خوديءَ جي خواهش ڪري وڃائي ڇڏيو اٿئي.

٢٦. وَكَمْ فِي الْحُبِّ مَاتَمِيلُ غَرِيبًا،
وَحِيدٌ فِي الْخَلاَئِقِ وَالْبَرَايَا.

جيترو تون سڪنديءَ اوترو محبت ۾ بهتر رهندين،
مخلوق ۾ ۽ ڪنهن به پاسي ۾ اڪيلو رهج.

٢٧. هُوَ الْقَادِرُ عَلَى تَخْرِيقِ حُجْبٍ،
أَنَارَ الرُّوحَ أَنْوَاعَ الْعَطَايَا.

آهو حجابن ڦاڙڻ ۾ قادر آهي،
جنهن روح کي طرحين طرحين عطائون ڏنيون.

فارسي غزل

١. عشقش نه منصبي است ڪه هر خس بدو رسد،
بلڪ از هزار خاص يڪي ڪس بدو رسد.

٢. سِرّ رموز بين لَدُنّ و علم واردات،
دور است زان ڪه فکر مدرس بدو رسد.

٣. اين خير محض وجود نه سوزد به قيل و قال،
ترقي مگر ز عشق مقدس بدو رسد.

٤. مخمور و اوفتاده دل از باد چشم مست،
فرخ دمي ڪه ساقيءِ مجلس بدو رسد.

٥. تنها بمانده عاشق دلداده مدتي،
سبب آي خدا ڪه آن مه مونس بدو رسد.

٦. آن گنج بي نشان ڪه ڪنايه ز وصل اوست،
ثاني ڪه دست ڪوشش مفلس بدو رسد.

٧. مقصود دور، راهي دراز و مجال تنگ،
يا رب ڪرم، ڪه بيدل بيڪس بدو رسد.

حسن پرستي

نيڪو رو تاب مستوري ندارد،
اگر بندي ز روزن سر بر آرد.

حُسن ۽ حَسين جيز جي فطرت ۾ خود نمائيءَ جي خاصيت آهي. حديث شريف(١) ۾ آيل آهي ته خداوند تبارڪ و تعالى سڀني جو ڳجهو خزانو هو ۽ ظاهر ٿيڻ لاءِ خلقيائين ته بندن سڀني جي تماشي، بقول فقير قهندل:

(١) كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ، فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِكَيْ أُعْرَفَ.

مَخفِي هو مَحبُوب بيرنگي- نينهن ڪيو نروار،
گويا انهن ڪلي پڄڻي ته انسان حسن جي تعريف لاءِ خلقيو ويو،
"دم الله عِشق ڪيتي مَيّن چاڻي ، وَيِ،
دم الله نينهن دي مَيّن هاڻ نيپاني ، وَيِ"

تنهنڪري هر ڪنهن پنهنجي پنهنجي ذوق ۽ درجي، علم ۽ اهليت آهر ڪنهن نه ڪنهن چيز کي حسن سمجهي پيار ڪرڻ شروع ڪيو. ڪن انسان جون قابل شيون خيال ۾ رکيون ته ڪي وري انسان ڏانهن مائل ٿيا، جو احسن تقويم جي مثور ۽ مبارڪ پوشاڪ پهري آيو آهي، ۽ خلق آدم علي صورته موجب انسان جي محبت کي خدا جي ذات کي پهچڻ جو ذريعو سمجهيو.

"آدم ڪل الله جي آهي جڳليلي جاءِ،
ڪعبو اِهو آهي، ڪوهه نه ٻُوهي ٻوڇان".

ڪن ته هن قدم وڌي چيو ته "الله جميل و يحب الجمال" الله سهڻو آهي ۽ پسند ٿو ڪري سونهن کي. جنهن لاءِ رومي به لکيو آهي،

"او جمال است و يحب الجمال - ڪي جوان نو گزينه پير زال".

پر انهيءَ ۾ گهڻا ئي ته هوس جي فندي ۾ ڦاسي انهيءَ ڏنڀ ۾ ڏڀي پيا ۽ ڪن مجاز کي حقيقت تائين پهچڻ جي پل سمجهي پنهنجو پلاند بسڻ کان ڇڏايو. ڪن ملڪن جهڙوڪ مصر، شام، فلسطين ۽ عربستان، عورت جي عشق کي خدا کي پهچڻ جو ذريعو سمجهيو ته ڪن، جهڙوڪ ايران، يونان ۽ وچ ايشيا وري ان جي برعڪس ڇوڪرن جي عشق تان الاهي عشق تي اچڻ موزون ۽ مناسب سمجهيو.

حسن ڪٿي به هجي ۽ ڪهڙيءَ به صورت ۾ هجي، پر انسان جي دل ان ڏانهن ضرور مائل ٿيندي. جيئن مقناطيس ۾ لوهه کي ڪشش ڪرڻ جي قوت آهي، تيئن حسن ۾ شاعر جي دل کي پاڻ ڏي ڇڪڻ جي طاقت ۽ خاصيت آهي. حسن ته سڀني ماڻهن کي وڻي ٿو، پر انهن ۾ ان جي اثرات جي پرائڻ ۽ سمجهائڻ جي اهليت نه آهي، فقط شاعر جي دل ئي آهي، جنهن کي اها زبان عطا ٿيل آهي ۽ اها بيان ڪرڻ جي قدرت ئي کيس عام ماڻهن کان ممتاز ڪري ٿي. تنهنڪري حسن جي تعريف ۽ تاثرات حسن جو بيان ڪرڻ شاعر جو وڏي ۾ وڏو فرض آهي.

حسن خواهه عورتن جو هجي يا مردن جو يا ڇوڪرن جو هجي، مڙيوئي هڪ ئي ڳالهه آهي. ازان سواءِ هن ڳالهه کان نه شايد ڪوبه انڪار نه ڪندو ته مردانه حسن ۾ دلڪشي ۽ جاذبيت آهي. جن ماڻهن جو اخلاق بلند آهي، تن کي حسن جي ڏسڻ سان دلي خوشي ۽ روحاني لذت اچي ٿي ۽ جي پاڪ خيال ۽ صاحب حال آهن، سي مَصنُوعَ ۾ صانعَ جو حسن ڏسن ٿا.

"پڙهين دُرود نہ ڪيون ديک ڪر حسينون ڪو،
خيال صفت صانع هي پاڪ بينون ڪو".
(نير آئيں)

خود فقير بيدل فرمائي ٿو تہ

"حُسن دا ويکڻ پاڪبازان نون بخشي صدق صفائي،
بيدل جاڻ حسن دا جلوه عين جمال الاهي".

وري ٻئي هنڌ چوي ٿو:

"مُک ماهي دا نُور تجلي،
صورت حُسن حقاني".

اسان جي شاعرن وٽ عشق جو معيار ايترو بلند آهي، جو اُن ۾ خود غرضي ۽ نفس پرستيءَ جي بوءِ بہ ڪانهي. ڇاڪاڻ تہ دل هميشہ پاڪ بين ۽ پاڪ انديش آهي، اهڙيءَ محبت جو دائرو لازمي طور وسيع ٿيندو، جنهن ۾ جنس، عمر، رنگ روپ جو قيد ڇڏيو رهندو. حافظ شيرازي فرمائي ٿو:

جمالِ شخص نہ چشم است و زلف و عارض و خال،
هزار نُڪتہ درين ڪار و بارِ دلداري است.
لطيفہ است نهاني ڪہ عشق از و خيزد،
ڪہ نام آن نہ لب لعل و خط زنگاري است،

خالص محبت مرد سان ٿي سگهي ٿي، عورت سان ٿي سگهي ٿي، اُن جي سان ٿي سگهي ٿي؛ پرائي سان ٿي سگهي ٿي، اڇي سان ٿي سگهي ٿي، ڪاري سان ٿي سگهي ٿي، سهڻي سان ٿي سگهي ٿي، ڪوجهي سان ٿي سگهي ٿي، مطلب تہ سڀ ڪنهن سان ٿي سگهي ٿي جئن تہ

"نہ عارض نہ زلف دوتا ديکتي هين،
خدا جاني هم تجهہ ميں ڪيا ديکتي هين"

اها پاڪ ۽ خالص محبت رکندڙ دل هئي لسان جي فقير بيدل جي. اصولي سبب هو جو فقير بيدل، قاضي پيرمحمد تي، جنهن جو مفصل ذڪر اڳتي ايندو، تنهن عاشق ٿيو، جڏهن قاضي پير محمد جي عمر ٻارهن ورهيه هئي، پر قاضي صاحب نير صاحب کي اهڙو تہ ڪريتہ ۾ رکيو، جو بيدل جي باز، قاضيءَ اڳيان ڪتب جاني تران ڪيا ۽ پرهہ جي باولي ڪمي بيخوديءَ جي دوالي تورڙي مٿي آڏاٿو. پاڻ خود فرمائي ٿو:

"هم تون باولي پرهہ جي بيدل، لاءِ ڪانئون ٿي ڪري نازل،
تورڙ دوالي يار، بيخوديءَ جو باز آڏاريو".

فقير صاحب، قاضي صاحب جي عشق ۽ سڀ منزلون طي ڪيون، جيڪڏهن ساڻس هجي ته ۽ دوءِ شئ الله، جي رمز رهي نه ۽ الله هوءِ ڪان سواءِ ٻي واني ڪانه هئي. سندس محبت جي معيار جي بلندي سندس هيٺين سٽن مان چٽي طرح ظاهر آهي:

"مڪ" ماهي ڪدا ڪعبه قبلا - عشق امام حقاني،
زهد عبادت تقوئي تاوان - اعلىٰ عشق رباني"،

ايران ۽ هندستان جي فارسي ۽ اردو شاعرن گهڻو ڪري معشوق جي حسن جي تعريف سان گڏ سندس ناز، بيوفائي، ظلم ستم، جور ۽ جفا جي به شڪايت ڪئي آهي، پر بيدل جي ڪلام ۾ شڪوه شڪايت جي بوءِ به ڪانهي، البت عشق جو اظهار ڪيو اٿس ڇاڪاڻ ته عشق کي نعمت سمجهي ٿو ۽ عشق جي تلقين ڪري ٿو. شايد سندس اصول هو ته جيڪڏهن ڳالهه ٻاهر نڪتي ته رڙ ڪهي ٻا ڪيا رهجي ويندا. ادبي دنيا ۾ اهڙو مثال ڪٿي لڀندو، جو شاعر جو حال تي ايڏو قبضو هجي، مجاز به ڪمائي ۽ مجاز جو اظهار ڇپائي! درحقيقت فقير صاحب "المجاز قنطرة الحقيقت" جي حقيقت ڪمائي ڏيکاري ۽ انهيءَ قول "المجاز يتوصل بالحقيقة و لا يتم منها" يعني مجاز ڪيڏي ئي حقيقت سان ۽ ان کان ٿو روڪي، تي، صحيح طور عمل ڪري پنهنجي انهي قول "العاشق لا يوقف حتى يصل اقصى الغايات" (يعني عاشق جيستائين آخرين منزل کي نٿو رسي، تيستائين ڪٿي به رنڊجي نٿو بيهي) کي سچو ثابت ڪري ڏيکاريو.

فقير صاحب روهڙي ۽ روهڙيءَ جي حسن جي جن لفظن ۾ تعريف ڪئي آهي سو خود سندس بلند معيار جو دليل آهي، شروع ئي ڪري:

در وصف وسعت آبادي جنت سواد، نزهت بنياد، لهڙي ڪه مظهر آثار ڪمال بي زوال است و مطلع الانوار جمال باڪمال حرسها الله عن الحوادث:

زهي لهڙي ڪه چون جنات عدن است،
سراپا مجمع آرام و امن است.
زيارت گاه هر روشن ضميري،
دليل راهِ هر جان منيري،
ز آبستان شمالش تازه و تر،
ز ڪوهستان جنوبش صاف انور،
ز ريگستان بود شرقش مصطفا،
ز باغستان شده غربش منقرا،
درو گشته ظهور نور احمد،

بروز شمهٔ آثار مسجد،
بدان سرمایهٔ سر خط این خاک،
معین شد مطاف اهل افلاک.
به خاکش در کنهش هر راز دانی،
فتاده با ادب بر آستانی.
چو دولت یافت این خاک مکرم،
که شده قرارهٔ نور معظم.
به عظمت او فلک دهشت دوتا شد،
ملک بر آستانش جان فدا شد.
ورائی آن جناب فیض بخشای،
بهر جا مرقد مردان یکتای.
فروغ آن شمس و نور آن کواکب،
نمود این خاک را روشن لیالی.
به هنگام تماشا آن مزارات،
تحرک می رسد با قلب اموات.
بهر آکناف او چندین نظاره،
هزاران گونه عشرت را اشاره.
درو درگاه عالی را اساسی،
سزد گر خوانش یثرب لباسی.
زهر اطواف این دیر خرابات،
رجال الله رسند از رفع آیات.
همه صاحبدلان با صفا را،
بود روی ارادت سوی اینجا.
مگر این بلده چون بیت العتیق است،
که جاه طوق مردان طریق است.
وگر پرسی ز حال ساکنانش،
برابر جمع خاطر در امانش.
ز حسن مظهری هر جایش غلغل،
بهر جا گل بهر جا شور بلبل.
پریرویان به زیور های خوبی،
مجلا رخ به تصفیة القلوبی.
خرامان چون کبک ناز خرامی،

صَدای داده با یَحْیِی النظامي ،
شَکر گفتار گلرخسار خوشخوی ،
صفا کردار کم آزار مه روی ،
به نیکوی زنیکویان عالم ،
ربوده گوی سبقت بی تکلم ،
رخ غلمان خجل از روی ایشان ،
دگر خود حور مست از بوی ایشان ،
کمان ابرو بدست و تیر مژگان ،
زهر ناوک دل خسته هزاران ،
دو چشم ایشان مگر چون تیغ و خنجر ،
هزاران عاشقان را کرده بی سر ،
بغمزه ناز داده درس تنبیه ،
به هندستانیان از روی تمویه ،
به ترکان داده سبق دلربائي ،
به اهل یزد تعلیم وفائي ،
هم و حسن خدا داده هم و ناز ،
هم و گفتار شیرین سخن راز ،
به عشوه آهو به دام آرند در دم ،
کرشمه آنها برد از وحشیان رم ،
دل صاحب نظر در پی دوا ند ،
که باغ سینه را سرو روا نند ،
اگر چون مه سریع السیر باشند ،
چو خود بر گردن هر شیر باشند ،
وگر در جلسه آیند از تلطف ،
نشانند آتش ارباب تکلف ،
کرا گردد بشعر شیرین مقابل ،
شود او را سلوک قدس حاصل ،
ز آئینه ظهور حسن شان جان ،
رسد در جلوه گاه نور عرفان ،

فنا في المعشوق

فقير صاحب جو ڪرمچند تي نظارو

قدرت پنهنجا ڪم پاڻ ٿي ڄاڻي. ڪٿي ڏسو ته چور ۽ ڌاڙيل، جن جو ڏينهن رات جو ڌنڌو ئي آهي چوريون، زوريون ۽ ڦريون، جن کي انهيءَ ڳالهه کان سواءِ ڪي ڪين سجهي؛ پر اهڙين حالتن هوندي به جيڪڏهن ڪنهن درويش جي نظر ڪيميا اثر منجهن پيئي ته اهڙا سڄڻ ٿيو اچي وڃن، جو ڪانڊن تي ويهي چلا ڪڍن. نه فقط ايترو، پر پاڻ به ڇيڙي منزل کي رسي وڃن، گويا انهيءَ هڪ ئي نظر سان اُڏامي وڃن. حافظ شيرازي فرمائي ٿو:

"آنانڪ خاڪ را به نظر ڪيميا ڪنند،
آيا بود ڪه گوشهٔ چشمي بما ڪنند".

ڪٿي وري ڏسو ته زاهد، پرهيزگار، عالم، عابد ۽ متقي، زهد ۽ تقويٰ ۾ تار، هر وقت ورد وظائف ۾ مشغول، هڪ ئي نظر سان اهڙو ته مست ٿي وڃن، جو زهد تقويٰ کي ترڪ ڪري، تسبيح ۽ مصلي کي هميشه لاءِ خيرباد چئي يار جي تار ۾ پيا ڦرن، ته مَن ڪا مهر پوين، ۽ وري انهيءَ نظر فيض اثر سان نهاري ۽ اندر جي جوت جاڳائي:

"عمر ساريءَ جي عبادت ترڪ هڪي تاراج ڪئي،
ويو هٿي هندو ڪسشي ڪعبي اندر ڪافر ڏنم".

جون ۾ اچي ٿو ته فقير صاحب سيوهڻ شريف جي زيارت کان پوءِ ڪجهه وقت رهي پريان لوءِ جي درگاهه تان نياءِ مطابق اچي دنيوي دڪان کولي ويٺو ۽ روزي نماز لئي ماڻهن کي به تلقين ڪندو رهي. پنهنجي عمر به جوڻ تائين ته اهڙو متقي ۽ پرهيزگار هو، جو گهر کان مسجد تائين ۽ مسجد کان گهر تائين به جهڪيل ڪري ايندو هو ته متان ڪو منهن پوي ۽ دل کي مَتُ اچي؛ پر قدرت جي ڳالهه قدرت ئي ٿي ڄاڻي! فقير صاحب کي به هڪ ڏينهن محبت، ظاهري زهد جي جهنڊا لهرائي تيئنهن ۾ نيستگي، نروار ۽ جهنڊو ڪري بيهاريو.

ڳالهه ائين ته هڪڙي ڏينهن فقير صاحب دستور موجب صبح جي نماز ۽ تعقيبات کان پوءِ جيئن مسجد کان ٻاهر نڪتو ته قضا جي اهڙي هوا گهلي، جو منهن تان پلاند هٽي ڪجهي ويو ۽ سندس نظر وڃي سامهون بيٺل ڪرمچند تي پئي. الستي آئيني جو اولڙو دنيوي دلبر جي ڏڪ سان اکين تي اهڙو ته پيو جو تجليءَ کان اکيون پورجي ويون ۽ انهيءَ اوچتي چمڪاٽ ۾ سائيڪ مائيڪيءَ ۾ آيو. اک پٽي ۾ عجب جو عڪس پيئي ڏٺو:

"عيبان عيش سان اڙيون،
هاڻ ستو ڪيرُ سوڙي".

دستي ڇنيندا ڏاڍي ۽ دعوائون پيڏي ڏنيون، هوش خطا ٿي ويو، وات سڪي ويو، چپ خشڪ ٿي ويا. هٿ ڳويا شل ٿيڻ لڳا، ٻرڻ اڙ ڪيڏيو، ڏي جنهنجو ٻانڌ وڃائي ٻيدل ٿي ٿي! هاڻ اهو ٻيدل ته اکيان بت رکجي سامهون دڪان تي ويهجي ويو.

وقت گذرندو رهيو، ڪرمچند قرب ۽ ڪيان سان ڪاڻ هٿندو آيهلانيون ڪندو رهيو. فقير صاحب آهي ٻيو ٿو سيٺ سرڪري سهندو جهوري ۽ ڇهڻندو ۽ آزاري ۾ گذرندو رهيو. عبادت، زهد ۽ تقوا ترڪ ڪري هر وقت محبوب جي منهن ڏسڻ جو مشتاق رهيو. انهيءَ زماني ۾ ڪرمچند جو سڪر ۾ انگريزن جي ڇانوڻيءَ ۾ جتن کي چمڙي سلائيندا هئا، دڪان هو. فقير صاحب به ڪرمچند جي دڪان سامهون محبت جو مڪان اڏي ويهي رهيو. باقاعدي صبح جو سڪر وڃي شام جو موٽندو هو!

"وڃڻي جنين وٽ ڏڪندو ڏور ٿي،
تن تهين سين ڪتين اوڏا آڏي پرکوا". (شاهه)

ان موجب ۾ فقير صاحب آموت ٿي اوچي ڳالت ويٺو رهيو، جي، "سوت" يا ميت". انهيءَ منزل ڪاڻ واري وقت ۾ فقير صاحب نه فقط پنهن درگاهن تي وڃندو هو، ۽ جيڪي من ڪنهن الله واري درويش جي آمد جي خبر پوندو هو ته ان بزرگ جي ڪچهريءَ ۾ ڪوشش ڪري وڃي حاضر ٿيندو هو، ته جيئن آسانيءَ ۽ خير سلامتيءَ سان إما فنا في المعشوق واري ڪٺن منزل جهاڳي منهن چڙهان.

تن ڏينهن روهڙيءَ جا سيد ۽ ٻل ٻلي هئا، ڏاڍو سڪو ويٺل هوندو، هرڪو پنهنجي ڪلي ڪوٽ ۽ ڪٽڪ سان خان هوندو هو. محل ماڙيون، باغ بستان، تنبو طويلا، گهوڙا ٻيڙا، ٻانهيون ٻانهيون، ڇا نه هو... سڀ ڪجهه. سوليا جي موڪ جام ۽ جالاري جهي وهندي هئي. لنگيري وانيا ۽ پوڄل ڳجهيءَ ۾ ڊجهي اچي مثجيءَ تي ويهندا هئا. آنهن سيڻين وٽ ميدان جي نوڪر جو اڪر ۽ درسني هندي هو! ايراني شهزادا ڀڳا ته روهڙيءَ ۾ اچي آجهو لڌائون. جي مغل شهزادن ۱۸۵۷ع واري بلوي ۾ راڄ گادي ته هتي اچي دم پٽيائون! مطلب ته عالمن ۾ عالم، اميرن ۾ امير ۽ پارکن ۾ پارکو هوندا هئا. إها به حقيقت آهي ته انهن سيدن وٽ گذاي گهريءَ جي شاديءَ تي شهر ۾ حب رچي درهائي ويئي!

انهن ڏينهن صديق فقير آهڙ (خلعو ترهارڪر) وارو، جو صوفي ساهه علائيت بهوڪا واري جو مرده هو، سو اچي سان سوال شاهه جي اوطاق ۾ لٿو.

نعري ڄنگهه، مرد مٿئون جي ڪچهري ۾ ڪچهري هوندي! زوينده بيدل جا ڏتو
ڪهي آيا. پند هوندا هتا الابکا ۽ آولا، جو سچڪو بيو سڪندو هو ته مي ڪو مولا
جو مرد اچي ۽ ڪا رهڻ ٿي ۽ محفل سجي. صديق فقير جي تشريف آوري جو
پڻ بيدل فقير به ابو. ڪچهري ماڻهن سان ڀريل هئي، اڳتي وڃڻ جي جاءِ
ڪانه هئي، تنهنڪري بيدل فقير جنهن جي ويساند جي جاءِ ۾ ويهي رهيو.
صديق فقير جنهن جي خبر روشن هو، تنهن ڏس آهيان ڪئي ۽ چيائينس ته
"آچو، هندو فقير". صوفي عبدالستار صاحب سجاده نشين درگاهه جهوڪ واري سان
بيدل بنسبت جڏهن ڳالهه ڪئي، تڏهن آن صاحب به ساڳئي واقعي جي تصديق ڪئي،
پر چيائين: صديق فقير فرمايو ته "آچو، ساڌ".

تجل شريف جي بزرگن وٽ جيڪا صوفين جي تاريخ تڪيل آهي، تنهن ۾
صديق فقير آهر واري جي احوال ڏيندي مٿئين طرح لکيو آهي:

"هڪ وقت فقير صاحب جي آخر عمر جي نزديڪ پورهئي ۾ روهڙيءَ ۾
سيد غلام علي شاهه جاگيردار وٽ اچي لٿا (صديق فقير جن)، جو آهو حضرت شاهه شهيد
جي خاندان جو مريد هو. آتي ڪيترا سادات اشراف روهڙيءَ جا ڪچهريءَ ۾ ڏو زانو
ٿي ويٺا هئا ته مرحوم فقير قادر بخش صاحب بيدل روهڙيءَ وارو به سنڌن
قدمبوسيءَ لاءِ آيو. آن زماني ۾ فقير بيدل جي جوانيءَ ۽ عشق جو آغاز هو. فقير صاحب
ادب ڪان سادات جي پٺ ۾ صديق فقير کي تعظيما سجدو ڪري ويهي رهيو.
فقير محمد صديق فرمايو ته "هندو فقير، اوري اچي ويهه". آخر ڪيس پنهنجي
ڪنولي جي ڀاتي سان ويهڻ جو حڪم ڪيائون. گهڻي مدت فقير بيدل سنڌن خدمت
۾ ويٺل هو. فقير محمد صديق جو شيوو هوندو هو، جو بعضي بعضي مٿي آسمان
ڏي منهن ڪري ڳالهائيندو هو؛ پر اهو ڪنهن کي به سمجهه ۾ نه ايندو هو. آن وقت
به مٿي ڪنڌ ڪري ڳالهايائون. جڏهن بيدل فقير ڪانئن رخصت وٺي آئيو، ته ميان
غلام علي شاهه به آئيو. ٻاهر اچي بيدل فقير ڪان پڇيائون ته توهان کي هندو ڪري
جو سڏيائون؟ ۽ مٿي ڪنڌ ڪري ڇا ڳالهايائون؟ ٻاڻ جواب ڏنائون ته "مون هڪ
هندوءَ جوڪر ڪو مجلس روهڙيءَ ۾ لٽا ڪاڏي آهي، تڏهن هندو ڪري سڏيو آن
۽ مٿي ڪنڌ ڪري رب العالمين سان ڳالهيون ٿي ڪيائون".

تاريخ ۾ اهڙا ڪيئي مثال ملندا، جن مان معلوم ٿيندو ته وقتائتي فقط هڪ فقري
۽ ماڻهوءَ ۾ ايڏو تيرو آندو هوندو، جو جا مان جا ٿي پيو هوندو! طوالت جي
خوف ڪان فقط هڪ ٻن مثالن تي اڪتفا ڪجي ٿي:

شيخ محمد اڪرام الله پنهنجي ڪتاب "شبلي نامه" ۾ نومبر ١٩٣٢ع جي اخبار
"الاصلاح" جي حوالي سان لکيو آهي ته شبليءَ جا وڏا اصل راجپوت هئا ۽ چگيءَ ذاتيءَ

رهيل هئا. هڪ ڏينهن سنڌ ۾ ڌاڙو ڪنهن ڪم سان ٻاهر ويل هو، جنهن ڏهر تي ويس
ٻڪ ۾ ڌاڙي لڳي هئي سو جيئن گهوڙي تان لٿو، ٿيئن ٻوٽ سوڌو ويو جونڪن ۾
هندن ۾ رواج آهي ته عورتون مردن کان اڳ ماني نه کائينديون آهن. ازان سواء
ڪن ۾ ته هي به رواج آهي جو جونڪن ۾ جنهن سان نه ويندا آهن جو ته انهن
ڪرڻ سان ڪاڌو پرڻشٽ (پليت) ٿي ويندو. هتي وٽ به اهوئي دستور هو،
سو ڪيس (شبلي نعمانيءَ جي ڌاڙي ٿي) سنڌ ۾ وڏي پاڇاڻيءَ ڏسي جيئي ته "هن
ترڪ (مسلمان) آيو آهي، سڄو ڪاڌو پرشٽ ڪري ڇڏيائين!" راجپوت، پالا هڪ
عورت جو طعنو ڪيئن سهي! سو چيائين ته "مڪو مان مسلمان ٿي ٿيان!" پوءِ فوراً
وڃي مسلمان ٿيو.

۴- محقق ٿيل آهي ته پير علي گوهر شاهه صاحب راشدي (عليه الرحمة)
پنهنجي سجاده نشينيءَ جي زماني ۾ هڪ ڀيرو ڳڙهي ياسين تعلقي جي ڳوٺ ۾
اچي منزل انداز ٿيو. پير صاحب پاڻ انتهائي پرهيزگار ۽ متقي هو، جو سواءِ متقين جي
جهنڊي وڃڻ جي ڪاٺين ڪيل معاني ۾ سواري ڪندو هو. پير صاحب جي منزل جي
خبر وڃي وانگر ڦهلجي ويئي. گهڻيئي وانگر ماڻهن جا ڪٽڪ اچي ڪٺا ٿيا.
اچ به انهيءَ خاندان جي اهڙي ئي سڃوتي آهي. ڪا ڳالهه ٿي ته پير صاحب جو
حڪم ٿيو ته ڪو سلوڪ وارو فقير ولي اچي. پس ارشاد جي دير هئي، ڳوٺ ۾
گهرام فقير اچي حاضر ٿيو — گويا اڳ ئي سڏ جو ڪن ڪيو ويٺو هو. جاسو ٻاهي،
پيريون ٻڌي، اچي پڪاري تي ڏيئي ڪافي آلاپڻ لڳو:

ڪافي گهرام جي

ناحق وڃايئه ڏينهن ڙي — ساري عمر آفراد، ميان
۱- ڪوڙيئون ڪتابون جو پڙهي — ٿين مولويئن مڪمعاد، ميان
ڪاغذ ڪارا ڪيئه ڪيترا — پڙهيئي پنا برباد، ميان
۲- ڦاهر ڳوٺين پنهنجو زمين تي — ڪيئه سير سفر اختيار، ميان
سوڳيا مڪر ڪري ڪيترا — نيو ڀر پنهنجي برباد، ميان
۳- سڄڻون ڏکي ماڻهن ڪنان — زاهد ٿئين زيهاد، ميان
حق نه حاصل ٿيو ڪيو — ٿين عشق کئون آزاد، ميان
۴- ٽوڙي ويهي گهرام چئي — ڪر يار کي تون ياد، ميان
نه ٿو ٿيندو ٿيئنهن جيو — وٺ عشق کئون ارشاد، ميان

ڪافي پوري ٿي ته پير صاحب کي حال (وجد) پهچي ويو. وقتي ورثا،
لاٿا لاهي، لڳا دور ٿيا اچي پير گوهر ۾ لوڻي تنهن جي ڪنارن لکيا گوهر آڪي
هئي، مان پاڻ گوهر شاهوار ٿئي ويو.

علم النفس جي ماهرن جو چوڻ آهي ته جڏهن شاگرد پڙهڻ ۽ حاصل ڪرڻ لاءِ تيار آهي، تڏهن چڱي اُستاد جو هڪ اشارو ڪافي آهي، صوفي خيرمحمد چوي ٿو:

"عشق سارا تقدير، سان ڪوني تدبير هلاوي".

اولياءَ الله اڪسير جي اک رکن ٿا. جنهن ڏي نهاريائون، تنهن کي لوهه مان سون ڪري ڇڏيائون. سو، بيدل جو ظرف، مجازي عشق جي آتش اهڙو تيار ڪري ڇڏيو هو، جو صديق فقير جي نظر اثيءَ هڪ ڦري "اُجو هلت و فقير" يا "آچو سائق" ڪيس فنا في المعشوق سان آڪاري بار بيچايو.

فقير غلام محمد

روهڙي ۾ ٻين وانگر پيرن ۽ ولين جي درگاهن ڪان مشهور آهي. جيئن ته روهڙيءَ ۾ موءِ لڪ مبارڪ، وارن پيرن جو آهي. اڙانسواءِ مٺوڙيءَ مبارڪ به آهي. انهيءَ ڪري صوفين فقيرن ۽ درويشن جي هتي هميشه تمام گهڻي آمدرفت آهي. حج جي موقعي تي شمع رسالت جا پروانا، وار مبارڪ جي زيارت جي اشتياق جي جذبي ۾ اهڙو ته جوش سان ايندا آهن جو پنهنجن سائين ۽ رفيقن جو ته ڪنهن ۾ پنهنجو به پتو ڪونه هوندو اٿن.

"هتڪن ۾، ڪيس، سڙيا متي سيج،
هتي لتوس نه ليجيا، سڙيا متي سيج،
سڏا ڪجيس ڪيچ، وڃارن وڃائيا".

فقير صاحب جيئن اڳي چائايو ويو آهي، ته ڪرمحمد ڪان منهن متي وجهي بازار ۾ دڪان تي ويٺو ۽ ڏندو باقاعدي هلائيندو آيو، تان جو حج جي موقعي تي مخلوق جي آمد شروع ٿي. بازار جي رونق وڌڻ لڳي. فقير صاحب جيئن پنهنجي دڪان تي ويٺو هو، تيان اتفاق سان سندس نظر وجهي هڪ لانگهائو نوجوان تي پئي، جنهن کي انهيءَ هڪ ئي گهوڙ اهڙو گهائي وڌو، جو آئي لي ريهجي ويو. سندس مائٽ، جي به انهيءَ موقعي تي سائس گڏ هئا، سي زيارت ڪان مشرف ٿيا. موٽڻ بعد معلوم ٿيو ته جيڪڙو ساڻ ڪونهي. سمجهيائون ته پار نه آهي، ڏاڙهيءَ جي ريهه سنڀڻ ۾ اٿس، پاڻهي گهر ايندو، سو چپ ڪري وطن وريا. فقير صاحب شام جو دڪان سوريءَ، انهيءَ نوجوان غلام محمد کي جو ذات جو داروگر هو، ۽ سندس مائٽ شڪارپور ۾ ڏورڪو ڏندو ڪندا هئا، گهر وٺي آيو ۽ اوطاق تي اچي رهايائينس. بقول مولانا جامي (عليه رحمة):

"نه تنها عشق از ديدار خيزد،
بسا کين دولت از گفتار خيزد".

فقير صاحب ۽ غلام محمد جي محبت وڃي ڏينهون ڏينهن وڌندي، تان جو الهي حد کي پهتي، جو هڪڙو ٻئي لاءِ حيران پريشان. هيڏانهن غلام محمد جا مائٽ، سندس لاءِ شڪارپور ۾ ٻه چار روز انتظار ڪري روئي پٽي رهاني ويهي رهيا مدت بعد معلوم ٿيو ته غلام محمد روهڙيءَ ۾ هڪ دڪان تي ويٺو آهي، تهن تي هو آيا ۽ ساري ڪلي جوڪري کي وٺي ويا. فقير صاحب کي غلام محمد جي جدائيءَ جو صدمو اهڙو ته پهتو جو ڪنهن به ڪم ۾ چت نه لڳس. آخر دنيويءَ

دڪان بند ڪري آخروڪي دڪان ڪولڻ لاءِ شڪارپور ڪهي ويو. اتي ميان امين شاهه چشتي بزرگ جي مزار مبارڪ تي جاگو ڪڍيائين. ڇهن راتين ۽ ڇهن ڏينهن جي انتظار ۽ بي آراميءَ بعد، ستينءَ رات ارشاد ٿيس ته غلام محمد کي روهڙي دلي وڃ، صبح جو اٿي سان ڪويءَ جانان جو رخ رکيائين.

هوڏانهن غلام محمد کي به سندس مالڪ ڪرڻين به ڪرڻي بند ڪري ڇڏيو هو؛ ۽ فقير صاحب جان وڃي ته غلام محمد اچي اڪبر سان مليس ۽ سانس گڏجي روهڙي آيو، ۽ فقير صاحب جو ٿي ٿي رهيو. غريب مالڪ پٽ وچان سمجهي ڇڏيو ته ٿي ڪئي ڪئي.

غلام محمد، فقير صاحب کان بالڪل دڪان بند ڪرايو. باقي درزڪي ڏنڌي سان جيڪي ڪمائيندو هو، سو آڻي حضور ۾ حاضر ڪندو هو. وقت پيو گذرندو هو، اهڙيءَ طرح، سڄا سارا ننڍوپڻ حال رياضت، فقر ۽ فقير جي صحبت ۾ گذاريائين.

انهيءَ وچ ۾ غلام محمد جو رشتو قاضي پيرمحمد سان اهڙو ٿي ويو، جڻ گويا ٻه قالب هڪ جان ٿي ويا. هڪڙي ڏينهن غلام محمد، فقير صاحب کي ريجهه ۾ ڏسي عجز سان عرض ڪيو ته "قبلا! هي عرض قبول پوي؛ پوريون ته غلام کي پنهنجي پيرانديءَ کان جاءِ ڏيو؛ پر ته جتهن قرب جي نظر سان بندي کي ڏسندا آهيو، تنهن سان قاضي صاحب کي ڏسندا ۽ سندس سڀ ناز سهندا." فقير صاحب بلڪل خوشيءَ سان عرض اگهايا. غلام محمد ٿورڙن ڏينهن ۾ وڃي جي جهار ۾ اجل جي آواز کي "لبيڪ" چئي، جهان سو مٽايو. فقير صاحب سندس وصال جون تاريخون هيٺين ريت چيون آهن:

(١) "رفت از جهان غلام محمد مرا گذاشت،
مرهون به حسرت و به تاسف اسيرهم،
پرسيد دل چو سال وفاتش ز فکر پاک،
سالک نظر بگفت سمضغا ضميرهم."

١٢٦١ ھ ١٢٦١ ھ

---

(٢) "چون غلام محمد از عالم
به نهانخانهء بي نشان به نهفت،
غنچه تنگ صفات ڪرد قبا
گل جانش به باغ ذات شگفت،

سال فوتش از و پرسیدم
نوگل روضهٔ جنانم گفت".

۱۲۶۱ ھ

---

(۳) "چو شد غلام محمد رحیل زین عالم،
بماند بر دل محزون داغ درد و بلاء
سوال کردم تاریخ فوتش از هاتف،
ندا رسید بناگه چراغ بزم بها".

۱۲۶۱ ھ

---

(۴) آن مخلص غلام محمد چون زین جهان،
با جان شتافتہ بہ سوی بسلک سرمدی،
کردم سوال سال وصالش ز عقل گفت،
جاوید حاضری بہ جناب محمدی.

---

(۵) چون مونسم غلام محمد وداع کرد،
زین عالمی بماند بہ دل داغ و درد و غم.
پرسیدم از دل غمزده سال رحلتش،
دل دردمند گفت کہ غمگین مانده ام.

۱۲۶۱ ھ

(۶) آن مخلص یگانہ کہ خوش بود صحبتش،
رفت از جهان بماند بہ دل داغ حسرتش،
مقبول حق غلام محمد کہ دور زد،
خون شد دلم ز سوز غم و درد فرقتش،
یا رب دوام باد بحق حبیب تو،
فیضان ابر رحمت بر خاک تربتش،
جانش مدام غرق بہ بحر وصال دار،
شادان نما بہ مشرقت نور وحدتش،
شب چهار شنبہ دوزدهم آخرین جماد،
رفتہ ز قید هستی تاریخ رحلتش.

۱۲۶۱ ھ

(٤) رفت از جهان غلام محمد مرا گذاشت،
مرهون به حسرت و بتاسف اسير غم؛
پرسيد دل چو سال وفاتش ز فکر پاک،
سالک نظير به گفت مصفا ضمير هم.

١٢٦١ھ　　　　١٢٦١ھ

ازانسواءِ فقير صاحب غلام محمد جي فوت ٿيڻ تي هيٺيون الوداعي نظم لکيو آهي:

١- بزير خاک جا کردي بهتر جاينت خدا حافظ،
غلام احمدي بادت محمد مصطفيٰ حافظ.
٢- ره ناديد سر کردي بس تنهائي مطاعت را،
ز شر رهزنان بادا علي المرتضيٰ حافظ.
٣- مذاق روح تو شيرين ز شربت جام عرفان باد،
ز تلخيهاي غم بادات حسن المجتبيٰ حافظ.
٤- بسوي عالم ارواح زين جا کردهٔ رحلت،
ز هر کرب و بلا اي جان شهيد کربلا حافظ.
٥- به درويشي بسر بردي حيات مستعار خود،
بهر سختيست بادا همت آل عبا حافظ.
٦- ز ما آنگه مارا محنت دوري و مهجوري،
ترا اي جان شه بغداد تاج الاوليا حافظ.
٧- ندارد بيدل مسکين بجز فاتح فرستادن،
دعاي مخلصان بادت ز هر رنج و عنا حافظ.

مٿين نظم ۾ ۽ دعائيه فقرا استعمال ڪيل آهن، ۽ فقير صاحب هڪ ٻيو نظم لکيو آهي، جنهن ۾ بارگاهه رسالت ۾ عقيدت جا گل پيش ڪندي، پنهنجي غلام محمد جي واسطي جي لفظن ۾ دعا گهري آهي، ان جو مثال ايراني شاعرن جي شعر ۾ به ڏسڻ ملي سگهندو. نظم هيٺ ڏجي ٿو:

(١) اي برترين ز درک دو عالم کمال تو،
ورد زبان ملک قيل و قال تو.
(٢) گرچه جمال تو ز تخيل منزه است،
خالي مباد هيچ دلي از خيال تو.

(٣) خاکِ سیه طفیل تو این آبروی یافت،
عرش برین است فرش صفت پائمال تو.

(٤) هر چند ذات پاکؐ به عالم ظهور کرد،
مظهر کمال نیست و نباشد مثال تو.

(٥) فرما اجازتي به کرم تا من و رفیق،
بوسیم خاک پاک جناب جلال تو.

(٦) بایم بار در صفِ خدام حضرتت،
فارغ ز خود شویم بدیدن جمال تو.

(٧) بیدل بسمع غلام محمد که بنده تست،
گو تا در آید اندر بزم وصال تو.

فقير صاحب عربيءَ ۾ پڻ هڪ نوحو لکيو آهي:

فِي مَرْثِيَةِ أَخَوِي أَعِزَّتِي غلام محمد عفي عنه.

١. يَا أَخِي أَيْنَ أَنْتَ أَيْنَ أَنَا أَنَّ الدَّهْرَ فَرَّقَ بَيْنَنَا.

اي منهنجا ڀاءُ تون ڪٿي آهين، آءٌ ڪٿي آهيان، بيشڪ زماني اسان جي وچ ۾ جدائي وڌي آهي.

٢. مَا أَطَقْنَا فِرَاقَكُمْ، لَكِنْ بِرِضَاءِ الْقَدِيرِ سَلَّمْنَا.

اسان کي تنهنجي جدائيءَ جي طاقت (سهڻ جي) نه آهي پر قادر جي رضامندي کي اسان قبول ڪيو (راضي رهياسون).

٣. كُنْتَ دَهْرًا أَنِيسَنَا فَالْآنَ لَيْسَ إِلَّا خَيَالُكُمْ مَعَنَا.

هڪ زمانو (ڪو وقت هو جو) تون اسان سان انس ڪندڙ هئين، (محبت وٺيندڙ هئين). هاڻي تون اسان سان فقط تصور ۾ آهين، يعني فقط اسان کي سندءِ رڳو خيال رهيو آهي.

٤. مُنْذُ يَوْمِ الْوَدَاعِ عَيْنِي جَرَتِ الدَّمْعَ حَسْرَتًا حُزْنًا.

جدائيءَ جي ڏينهن کان وٺي منهنجيءَ اک مان سنده فراق (وڇوڙي) سبب ارمان ۽ غم جا ڳوڙها جاري آهن.

٥. خِلْتُ أَنْ لَا تَكُونَ تُفَارِقُنَا إِذْ تَفَارَقْتَ بَغْتَةً أَنَا.

مون خيال ڪيو (ڄاتو) ته تون اسان کان جدا نه ٿيندين، پر تون اوچتو اسان کان ڌار ٿي وئين!

٦. قَدْ وَسَانِ الزَّمَانِ مِنْ بَعْدِكَ بِنِبَالِ الْهُمُومِ مُمْتَحِنًا

توکان سواءِ مون کي زماني امتحان وٺندي (آزمائيندي) غمن جا تير اڇلائي هنيا.

٧. لَسْتُ أَنَا قَادِرًا عَلَىٰ فَرَجٍ فَيَاقَ فِيْهِنِي بِذِكْرِ مَا كُنَّا

مون کي طاقت نه آهي ان زندگيءَ جي ڪشادي ڪرڻ جي، جيڪا مون تي تنگ ٿي وئي آهي، ان حال (حالت) جي ياد ڪرڻ سان، جنهن ۾ اسين ڳڻ هئاسون.

غلام محمد جو هاڻي مطلوب مان ترڻ طالب ٿي پيو هو، تنهن رياضت مان روحانيت وڌائي ۽ وڃي چڱي پد کي پهتو.

غلام محمد جي تربت روهڙيءَ ۾ سنڌس وصيت موجب فقير بيدل جي پيرانديءَ کان آهي.

قاضي پيرمحمد

غلام محمد، فقير صاحب جو پنجويهه (٢٥) سال ساڻس هر ڪ قدم متفق نظر ني
رهيو، پر سندس يار، مددگار، مونس، غمخوار ۽ ڏک سک ۾ ڀائيوار ٿي رهيو
هو. اهڙي اعليٰ درجي جي ساٿيءَ جي رفيق جي جدائيءَ، فقير صاحب جي دل کي
اهڙو شديد صدمو رسايو، جو روهڙيءَ ۾ رهڻ وس ۾ ڪين هيس. لازمي طور غم غلط
ڪرڻ لاءِ سير سفر اختيار ڪيائين، ته جيئن ڪن درويشن جي درگاهن تان ۽ سالڪن
جي صحبت مان سندس قلب کي قرار اچي. انهيءَ بيچينيءَ جي حالت ۾ مختلف
هنڌن تي منزلون ڪندو، جنهن سال کان پوءِ، ١٢٦٥ھ ۾، وري آچي روهڙيءَ ۾
رهڻ شروع ڪيائين، جيئن پاڻ خود فرمائي ٿو:

"فقير عبدالقادر ڪه صوفي و حنفي است،
فگند طرح سڪونت بہ قصبۂ لهري،
يڪ هزار دو صد شصت و پنج ڪرد رقم،
سطور چند بہ ترتيب نغز نظر دري".

فقير صاحب هيئنر پنهنجو توجهه قاضي پيرمحمد ڏانهن ڦيرايو ۽ گويا قاضي
صاحب سندس دل جي ورونهن ٿي پيو. اڳي ٻڌايو ويو آهي ته فقير صاحب قاضي
پيرمحمد جي محبت ۾ عشق جون سڀ منزلون طي ڪيون. عشق جي انتها آهي
"جهاد بالنفس" جنهن کي "جهاد اڪبر" ڪري سڏيو ويو آهي. فقير صاحب عشق
جي حالت ۾ اڳين ڏينهن ۾ هر قسم جي تڪليف ڏٺي هئي ۽ پنهنجي نفس تي
پوريءَ طرح قبضو ڪيو هو: سواءِ هڪ جي، جو هو غصو مارڻ. غصو انسان جي
وڏي ۾ وڏي ڪمزوري آهي. غصو مارڻ مهميرن جو ڪم آهي ۽ انسان جي
سخت آزمائش آهي. جيڪي انهيءَ آزمائش ۾ پاس ٿين ٿا، تن کي انسانذات ته
بجاءِ خود، خداوند تبارڪ و تعاليٰ به پسند ٿو ڪري.

"وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ"

قاضي پير محمد ولد قاضي گل محمد جو سلسلو خالد بن وليد سان لڳي
ٿو. سندس وڏو ڏاڏو قاضي مخدوم مفتي جيٺند، شيخ صالح شاميءَ سان گڏ دهليءَ
مان روهڙيءَ ۾ آيو ۽ اتي ئي رهيو. سندس تربت ريلوي لائين جي ڀرسان ٽڪر
تي آهي.

قاضي پير محمد ۾ معشوقن جون سڀ خوبيون ۽ خاصيتون هيون: جهڙوڪ
ناز ۽ ادا، شوخي، سنگدلي، بيپرواهي، جور ۽ جفا. جيون تا ته قاضي پير محمد،

فقير صاحب کي قسمين قسمين تڪليفون ڏيئي ڏاڍو تنگ ڪندو هو، نه فقط ايترو، پر ڪڏهن ڪڏهن وقت ناشائسته لفظ به استعمال ڪندو هو. ڪچهريءَ ۾ جيڪي ٻيا ماڻهو يا معتقد موجود هوندا هئا، تن کي قاضي صاحب جي انهيءَ اڻٺڪيءَ روش تي ڏاڍي ڏکيائي لڳندي هئي، پر فقير صاحب بلڪل صبر سان سهندو هو. ٻاڻ حاضرين کي به فرمائيندو هو ته ڏيرج سان چوندو هو ته جنهن کي اِها ٻاهر نه وڻي، سو اٿي وڃي.

"پتنگ چائين ٻاڻ کي ته اچي آڳ اُجهاءِ،
پڇن گهڻا پچائيا تون پڇن ڪسي سجاءِ،
واقف ٿي وساءِ، آڳ نه ڏجي عام کي". (شاهه)

جڏهن ڪو ماڻهو ٻئي ماڻهوءَ کي اجايو بدشد ڳالهائيندو آهي يا خواه مخواه تنگ ڪندو آهي، تڏهن اڳلي کي ڪاوڙ ايندي آهي. جيڪڏهن ڪيس ترڪي به ترڪي جواب ڏيڻ جي همت نه هوندي اٿس ته پوءِ پنهنجي دل جي بار گهٽائڻ، بخار ڪڍڻ ۽ بيچينيءَ کي دور ڪرڻ لاءِ شڪوو شڪايت ڪندو آهي. شاعر جي اهل دل سمجهيا وڃن ٿا، سي به اِنهيءَ کان آجا نه آهن. مٿي عشقيه شاعرن جو شعر معشوق جي شڪوي شڪايت سان ڀريو پيو آهي. حافظ شيرازي اگرچه معشوق جي بدشد ڳالهائڻ تي خوشيءَ جو اظهار ڪري ٿو، تڏهن به انهيءَ کي تمام سٺن لفظن ۾ شڪايت کان سواءِ ٻيو ڪجهه سڏي نٿو سگهجي.

"بدم گفتي و خورسندم عفاک الله نکو گفتي،
جواب تلخ مي زيبد لب لعل شکر خا را"

سيد آميد علي شاهه هڪ هنڌ فرمايو آهي:

"جڏي نيڻ تو سون ڏي ڪٽين، جهلي هٿ ڪٽاري تو هڻين،
جيئن تو وڍين، تيئن تو وٺين، آهي عجب سون کي ايهو".

معشوق ڪٽاريءَ سان وڍڻ شروع ڪري ٿو ۽ جيئن جيئن زياده ڇيهه ڏيندو ٿو وڃي، تيئن تيئن عاشق جي دل ۾ هن لاءِ محبت زياده ٿيندي ٿي وڃي.

هوبهو اِها ڪيفيت هئي اسان جي فقير صاحب جي، جو جيئن قاضي صاحب کيس تڪليف ڏيندو هو، تيئن کيس زياده وڻندو هو ۽ سندس عشق وڌندو هو ڏاڍو وير وڌ ٿيندو. ۽ چوندو هو:

"پيدل تو ٿيون صدقي سهڻا اهڙا تنگ سهڻ ه".

ڳالهه سوز گداز کي غزالو سچي ساهه سان ساڻن ڳوري ٿو:

"سهڻي ڏتوا خوب خزانا،
سوز گداز دا مين تون".

تنهن جو مقدس صحبت انهيءَ منزل تي پهتي جو پنهنجو گهر ڇڏي اچي فقير صاحب جي گهر جي سامهون جاءِ وٺي ويٺو، ۽ زندگيءَ جو آخرين عرصو اتي ئي رهيو، ۽ اتي ئي وصال ڪيائين.

جيون ته قاضي پير محمد عظيم رعب ساڻ ايندو هو ۽ فقير صاحب ڏي جيڪر ڪو وٺو موندو هوس، پر حاڪمانه ۽ جابرانه انداز ۾ ويندو هو. هڪ ڏينهن جي ڳالهه آهي ته ڪي قاضي صاحب ڪي ات آنا کپندا هئا. فقير صاحب تي نيابو موڪليائين ته اداڻي ڪريو، پر هٿ عبدالله جو ڏلو. ڏيرٿ تي قاضي صاحب ٻاڻ آيو ۽ اڃا سخت لفظ استعمال ڪرڻ لڳو: ڪنهن جي واڻ ڪڍي چيائين ته "اها منجهي تنگ ڪيو ته توکي ڇڏان". فقير صاحب، سليمان فقير کي چيو ته "آيل هيءَ چادر سڪو موديءَ وٽ گروي رکي اٺ آنا وٺي آ". بقول حافظ شيرازي:

"گر مريد راهِ عشقي، فکر بدنامي مکن،
شيخ صنعان خرقه رهن خانهٔ خمار داشت".

سليمان فقير سڪوءَ وٽ ڊوڙندو ويو ۽ وڃي ڪيس چادر ڏنائين سي ڏه ڏڪ لاڙ جو واڻيو آيو ۽ سڪوءَ کان پڇيائين ته "فقير ٻيڏل صاحب ڪٿي هوندو؟ جو آءٌ سندس خدمت ۾ اٺ آنا پاڻ جا عرض رکان." تنهن تي سڪوءَ ورائيس ته "هيءَ فقير صاحب جو خاص ماڻهو آهي، ڪيس ئي ڏيئي ڇڏ." ڇڏهن اٺ آنا آيا، تڏهن قاضي صاحب، فقير صاحب کي چيو ته "اڃان آتي لاڙ جي واڻي جو روپ ورتو"!

گرچه قاضي پير محمد ۽ وڃي جهڪو هو، پر پنهنجو معشوقانه انداز ڇڏائيءَ تائين نه ڇڏيائين ۽ اهڙا واقعا، بلڪ آنهيءَ کان ۽ عجيب طرح جا روزانو ٿيندا هئا.

قاضي پير محمد جو درجو فقير صاحب وٽ اهڙو هو، جهڙو حسام الدين چلپيءَ جو مولانا روميءَ وٽ. جيئن حسام الدين چلپيءَ مولانا روميءَ جي واڻي مثنويءَ جا بيت پڙهندو ويندو هو لکندو، تيئن قاضي صاحب ۽ فقير صاحب جو گهڻو ڪلام لکيو. سندس اکرن جو فوٽو ٻئي ۾ ڏنو ويو آهي.

قاضي پير محمد پڇاڙيءَ ۾ پرچون جي دڪان هلائيندو هو، پر بعد فقير صاحب جي چوڻ تي دڪان بند ڪري ڇڏيائين. قاضي صاحب ۽ ٻه ڀائر هئا: هڪ ذاتي پوڙهي، جنهن ساڻ ٻڌل هڪ پٽ قاضي محمد يوسف جاني؛ ۽ ٻي اولاد جنهن مان ٽي پٽ هئس: غلام حيدر، غلام مهدي ۽ غلام حسين.

فقير صاحب جي قاضي پيرمحمد سان وڏي ساڃ محبت اُن جو هئي، جنهن مٿي ذڪر ڪيو ويو آهي. سن ١٢٨٥هه ۾ قاضي صاحب داعي اجل کي لبيڪ چئي هي جهان ڇڏيو. فقير صاحب ڏاڍو پريشان گذارڻ لڳو: هڪ طرف سندس فرزند نالي فريد فوت ٿي ويو، ٻئي طرف محبوب جي جدائي، تنهن ته ميڪاري جهوري رکيس، جيڻ جنجال ٿي پيس! قاضي صاحب جي وفات تي فقير صاحب هيٺين ڪافي چئي:

ياد ڪي ٿين وڃي يار، نڪي پيو خيال اسان جو.

١- توهون ڏاران سپرين، دل کي نه آهي قرار
جيڻ جنجال اسان جو.

٢- مثل ته ماندائي لهي، ترسل ٿي ترار
مٺا مڃ سوال اسان جو.

٣- "بيدل" ويچارو ڇڏي، وڃي هو ربه يار
هي ڏس حال اسان جو.

انهيءَ مدي کان پوءِ دنيا تان دل کڻي ڇڏيائين. هميشه معشوق جي ميلاپ جي خيال ۾ رهيو ۽ اسلوڪي ديس ڏي وڃڻ جو مشتاق ٿيو ۽ هيٺين ڪافي چيائين:

ڪافي

ديس ڇڏي پرديس آئين، وطن ڪيم وسار.

١- سرتيون روز سنڀارڻ توکي، بلبل ڪرڻ پڪار.
٢- آرجي جي ڪين ڪڏهن، پنهي ڪن ڪوڪار.
٣- ويڙهيچا وحدت جا واصل، توکي ڪرن تنوار.
٤- ڪثرت وارو آيد پڇي تون، ۾ انهي جي پار.
٥- بيدل آذري وڃ اوڏانهن، گوندر ڪين گذار.

قاضي صاحب جي تربت سندس وڏن جي مقبري ۾ آهي. فقير صاحب سندس وصال جون جيڪي تاريخون چيون آهن، سي هيٺ ڏجن ٿيون:

تاريخ وصال

آنڪي وعضدي بمنزلة الرّوح مين جسدي،
مقبول بارگاهٔ صمدي مغفور مرحوم قاضي پير محمد
غفرالله له

سالک طريق پيرمحمد که در زمان،
گو برده در سلوک طريقت ز سالکان،
با خاص و عام داشت ره خدمت و نياز،

مي ديد نور جلوه همت آوست را عيان،
بعد از بلوغ سير إلي الله سر نمود،
سال چهل جدا از تن آمد به ملک جان،
سيم (۳) شوال در شب يک شنبه نيم شب،
دست از نشان بشست در آن بحر بي‌نشان،
وقت عروج طائر روحش فرشته گفت،
پرواز کرده نيم شب سوئي آشيان،

سال ۱۲۸۵هـ،

ديگر: تاريخ وفات درويش محبت كيش، محو ذات احدي، مغفور مرحوم قاضي پيرمحمد الحقه الله با الصالحين و آدخله في زمرة العاشقين و نورالله مرقده بنورالیقين،

چون که قاضي پيرمحمد با هدي	کرد اندر عشق حق جان را فدا،
دل ز سال وصل آو داده خبر	گفت بُد پروانه شمع خدا،

سال ۱۲۸۵ هـ،

ديگر: تاريخ وصال محبوب القلوب اوصله الله الي ماتيمناه:

پيرمحمد مظهر فيض إلـه	چون سوئي عالم بقا پيموده راه،
هاتف از سال وصالش باز گفت	در جهان جان گرفت آرام گاه،

سال ۱۲۸۵ هجري،

بيدل جي گرهستي زندگي

معرفت کي پهچڻ لاءِ بنيادي ڏاڪي، شريعت تان مٿي چڙهڻو پوي ٿو. شايد انهيءَ خيال سان شاهه صاحب فرمايو آهي ته "ساري سک سبق، شريعت سندو سهڻي". شريعت جي جملي حڪمن مان هڪ حڪم شادي لاءِ به آهي. رهبانيت جي منع ٿيل آهي. جون ٿا ته فقير صاحب به شاديون ڪيون: پهرين پنهنجن مان ۽ ٻي ڌارين مان. پهرينءَ مان فقط هڪ نياڻي ٿي ۽ ٻيءَ مان پٽ ڄايا. محترم مسٽر پاڻيا جهامنداس، پنهنجي قلمي ڪتاب "سوانحعمري فقير بيدل" ۾ لکيو آهي ته فقير صاحب کي ٽي پٽ ٿيا: هڪڙو فريد بخش، ٻيو محمد محسن ۽ ٽيون امام بخش. فريد بخش ڄمڻ وقت ڪرامت ڏيکاري، تنهنڪري کيس رخصت ملي. امام بخش ڇهن ڇهن سالن جي عمر ۾ گذاري ويو ۽ فقير محمد محسن، فقير صاحب جي وصال کان ۵ سال پوءِ جام سنايو. مسٽر گدي مل هرجاڻيءَ پنهنجي ڪتاب "ديوان بيدل" جي مقدمي ۾ جيڪو شجرو پيش ڪيو آهي، تنهن ۾ چار فرزند ڄاڻايا اٿس. اڳتي هلي هڪڙي هنڌ هيئنءَ ريت لکي ٿو: "فقير صاحبن ٻه گهر نڪاح ۾ آندا هئا. پهرئين گهر مان هڪ نياڻي هئي، ٻيو گهر پرديسي آدمين مان نڪاح ۾ آندائون، جنهن مان فرزند ٿيا".

فقير صاحب کي تاريخون لکڻ جو نه فقط ازحد شوق هو، پر ان ۾ مشاق هو. قاضي پيرمحمد جي جنتي اٽن جي ڄمڻ جون تاريخون لکيون اٿس. تنهنڪري پنهنجي پٽن جون به لکيون هوندائين. پر تولد جون تاريخون فقط ٻن پٽن جون مليون آهن، جي هيٺ ڏجن ٿيون:

تاريخ تولد محمد محسن "يڪس"

بيست و ششم جماد ثاني زاد — محسن و مولدش مبارڪ باد
پنج هفتاد يڪ هزار و دو صد — بد ز هجري رسول شاه رشاد
حق تعاليٰ بحق حسنينش — از حوادث مصون داراد

۲۶ جماد الثاني سن ۱۲۷۵ هه

تاريخ تولد محمد فريد

شب آدينه بيست و سيوم — از جماد اول فريد زاد
هفت هفتاد يڪ هزار و دو صد — بود ڪين اجتماع دست بداد
يا رب از فتنه دار مامونش — به نبي و آل الامجاد

جمعه رات ۲۳ جماد الاول سن ۱۲۷۷ هه

مسٽر ڀولچند پنهنجي ڪتاب ”بيدل جو سنڌي ڪلام“ جي ديباچي ۾ لکيو آهي ته بيدل ۾ گهر ڀرٽيو ۽ ڪين هڪ ابياتي ۽ ۾ ٽن ٽيا ۽ اهي جن جون تاريخون مٿي ڏليون ويون آهن.

وقت گذرندو رهيو، تان جو اهو وقت آيو جڏهن سنڌ آخرين منظور نظر قاضي ابرمحمد، جو سنڌ روح جي راحت ۽ گويا جيءَ جو جاني هو، هميشه لاءِ الوداع چئي، هيءُ جهان ڇڏيو. فقير صاحب جي دل تي هي صدمو نهايت شاق گذريو. زندگي وبال ٿي پيس. فراق جي حالت ۾ هڪ ڪافي چئي اٿس، جنهن جو مطلع —

”ياڪي ٿئين وڃي يار، ڪوپڻ خيال اسان جو“

مان فقير صاحب جي دلي گداز ۽ درد جي شدت جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو. فقير صاحب بيمار گذارڻ لڳو ۽ جيئن پوءِ تيئن ويو ضعيف ٿيندو. هڪ دفعي آخوند عبدالله ڪانئس پڇيو ته ”سائين دنيا فاني آهي، تنها تي اوهان ڪي ڪاٿي رکون؟“ فرمايائين ته ”ابا، جيسين بندي ڪي ساهه آهي، تيسين قاضي صاحب جي دروازي تان ڪين ويندو ۽ سنڌ ڪکن ۾ ڌر ڇڏيندو، پوءِ اوهان جي اختيار آهي“.

جون ٿا ته صاحب ڪريم وٽس عيادت لاءِ آيا ۽ فقير صاحب کي فرمايائون ته ”توهان جا وڏا اسان جي مقام ۾ پوريل آهن، تنهنڪري توهان به اتي جاءِ وٺو.“ آخوند عبدالله عرض ڪيو ته ”قبلا اها ڳالهه درست آهي، پر جنهن مقام ۾ وليءَ خدا جو مثل هوندو آهي، تنهن مقام تان پهانو معاف هوندو آهي. تنهنڪري اسان کين پنهنجي مقام ۾ رکنداسين.“

انهيءَ بيماريءَ جي زماني ۾ فقير صاحب هڪ ڪافي چئي آهي، جنهن جو مطلع آهي: ”تنون تيابو آيو، مارونڙن جو سون ڏي“.

جو پاڻ وڏو آهي، سو نيٺ پڄي، ۽ هرهڪ موت جو ذائقو آخر چکي. اهو وقت اچي ويجهو ٿيو. فقير صاحب بار بار چوڻ لڳو ته ”مان قاضي صاحب جي اهل جو ڏولتو آهيان، جيسين سنڌ گهران موڪل نه ملندي تيسين جانو نه متائيندس.“ جون ٿا ته ٻه دفعا انڪار ٿيو، ٽين دفعي آخر اجازت ملي ۽ فقير صاحب پنهنجي گهر ڏانهن ساڻاهو ڪيو، ۽ فرمايائين ته ”اسان جي رات تياري آهي.“

محقق ڳالهه ٿا ڪن ته هڪ دفعي فقير صاحب گهمندي اچي هتواري تماتي جي ڪافل ۾ پهتو. تن ڏينهن اتي هڪ جيد عالم مولوي عبدالقادر نالي رهندو هو. مولوي صاحب رڳو عالم نه هو، پر عامل به هو. مولوي صاحب صوفين جي خلاف هوندو هو، سو جڏهن کيس خبر پئي ته سنڌ ڳوٺ ۾ هڪ تنون صوفي آيو آهي، تڏهن کيس گهرايائين، ۽ پڇائينس ته ”ڪٿي ويلو آهين؟“

فقير صاحب جواب ڏنو تہ ”روھڙيءَ ۾“. مولوي صاحب چيو تہ ”اتي، جتي جان الله شاھ رھندو ھو، جو ھاڻ کي الله سڏائيندو ھو“. فقير صاحب ورندي ڏني تہ ”ھائو“. مولوي صاحب پڇيو تہ ”پوءِ مري چو ويو“. فقير صاحب ورائي ڏني تہ ”الله جو ھي گھر ٻہ ھو گھر ۽؛ ولين تہ ھن گھر ۾ رھي، ولين تہ ھن گھر ۾ رھي“. مولوي صاحب گُلي ماٺ ڪئي.

فقير صاحب بہ پنھنجي گھر لاءِ تيار ٿيو. رات جو ٻارنھن ڪلاڪن سوڪلاڻي سمھيو، ڪجھہ وقت ڪان پوءِ ٿپ ڏئي اٿيو ۽ با ادب ڪنڌ لمائي بيٺو، ۽ ٿوري دير بيھي، وري کٽ تي سمھيو. سليمان فقير عرض ڪيو تہ ”ڪھڙو اسرار ھو“. ڀاڻ فرمايائين تہ ”ابا، حضرت شھباز قلندرؒ جن وٺڻ آيا ھئا، ھينئر الله تو ھار“. چادر تاڻي، جان سمھو تہ روح پرواز ڪري ويس. اھڙيءَ طرح، ھن ولايت ۽ ڪرامت جي صاحب پنھنجو آستانو ۹، ذي القعد ۱۱۸۹ھ ۾ ھن فاني دنيا مان ڪڍي، دارالبقا ۾ ڳاھيو. پروقت ٿي آخوند عبدالله کي اطلاع مليو، جنھن غسل ڪفن جي تياري ڪئي. جنازي سان ھندو خواہ مسلمان تمام گھڻي تعداد ۾ ساڻ ھئا. سندس خاڪي جسم کي اسٽيشن جي اولھہ ۾، جو اڄڪلھہ خانگاھ جي نالي سان مشھور آھي، سپرد خاڪ ڪيو ويو. سندس وفات جي تاريخ سندس فرزند ارجمند فقير محمد محسن ”بيڪس“، جو ان وقت چوڏھن سالن جو ھو، ھيٺينءَ ريت چئي آھي:

رمز رنديءَ جو عجائب روھڙيءَ ۾ راز ھو،
نالي بيدل بادشہ بيشڪ اتي شھباز ھو.
موج مستيءَ ۾ سدا سلطان سرفراز ھو،
حلاج جي حالت ۾ ھردم من خدا ممتاز ھو.
پير مغان جي پيش ھڪ حقيقت مجاز ھو(١)،
’ھماوست‘ واري حال ۾، ’محمود‘ سو ’اياز‘ ھو.
درد واري دين ۾، ھو دير وحدت باز ھو
عشق جي اوتار سان دلدار دست و راز ھو.
ھن تماشي گاھ ۾ اٿوت سندي آواز ھو،
مرضيءَ موجب پانھنجي سو سير صفاتي ساز ھو.
سال ٻارنھن سو، اٺانوي ۾ سوز گداز ھو
سورھين ذوالقعد جي، ھاديءَ سندو پرواز ھو.
بيدل مرشد منھنجو سائين غريب نواز ھو،
”بيڪس“ خادم درسند مِ کي عشق جو آغاز ھو.

(١) ھڪ حق ۽ مجاز ھو.

مسجد ۽ مزار جو ٻاهريون ڏيک

فقير بيدل ۽ بيڪس جي مزار جو اندريون ڏيک

فقير صاحب جو مذهب

هر ڪنهن ماڻهوءَ جي قول ۽ فعل مان سندس عقيدي جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو، پر ڪنهن به صوفيءَ يا درويش بابت راءِ قائم ڪرڻ مشڪل، بلڪ محال آهي.

فقير بيدل جيتوڻيڪ پنهنجي عقيدن جو جابجا اظهار به ڪيو آهي، تنهن هوندي به يقين سان چئي نٿو سگهجي ته سندس واسطو ڪهڙي فرقي سان هو. ظاهري طور تي پنهنجن وڏن وانگر حنفي مسلمان هو ۽ اهوءِ فرقي موجب شريعت جو پوريءَ طرح پابند هو، پر آن پر ٿورو اضافو ڪري، هڪ ڏنهن عقيدي جو هيٺين لفظن ۾ اظهار ڪيو اٿس:

"فقير عبدالقادر ڪ صوفي و حنفي است"

"عقائد فارسيءَ" ۾ خدا ۽ رسول، چئن يارن سڳورن، ۽ پنجن تن پاڪن ۽ حضرت پيران پير دستگير ۾ پڪو اعتقاد ڏيکاري ٿو، پر امير معاويه کي خدا ۽ پنجن تن جو دشمن سمجهي ٿو ۽ يزيد کي مرتد، ملحد ۽ دوزخي سڏي ٿو. رافضين خواهہ خارجين کي ناجي نٿو سمجهي. ڇو جي منڪر کي خدا جو دشمن ڄاڻي ٿو، جي هئن فرمائي ٿو:

انا الشيعہ ولڪن لا آبري مِن الخلفاء هم سرج الهدايہ
انا السني ولڪن قائل الفضل ليقاسم خيبرا والي الولايہ

يعني آءٌ شيعو آهيان، ليڪن شيعن وانگر خليفن کان بيزار نہ آهيان جو اُهي هدايت جا چراغ آهن؛ آءٌ سني آهيان، پر فاتح خيبر ۽ والي الولايت حضرت عليءَ جي ٻين خليفن تي فضيلت جو قائل آهيان. ٻئي هنڌ فرمائي ٿو: حضرت علي عليه السلام ڏسي ٿو تہ آءٌ امير معاويه کي دوست نٿو رکان؛ حضرت صديق اڪبر رضي الله تعاليٰ عنه شاهد آهي تہ رافضين کان بري آهيان؛ ۽ امام حسين عليه السلام ڏسي ٿو تہ يزيد ۽ سندس قوم تي لعنت ڪريان ٿو.

معاويه را ندارم دوست حيدر شاهد حالم
ز رفضم دور تم صديق اڪبر شاهد حالم
يزيد و قوم اورا ميڪنم لعنت ز غيرت دين
شهيد ڪربلا سبط پيمبر شاهد حالم

چون تہ فقير صاحب سادات جي ذاتي عزت ڪندو هو، سادات جو ڪريو نہ ڪو تيئنگر ايندو ڏسندو هو، تہ مرڪندو اٺي بيهندو هو. سيد لڪل مان رهڙيءَ جو ڪوناٽي سيد، پنهنجي والد سيد مشتاق علي شاهہ کان روايت ٿو ڪري تہ هڪ ڏينهن

هو ٻانڻ فقير صاحب جي ڪچهريءَ ۾ موجود هو، جو هڪڙي ڀيري اچي حضرت علي عليه السلام جي مرتبي ۽ منزلت بابت ڪاٿي سوال پڇيو، جنهن تي فقير صاحب جا وار ڪڙا ٿي ويا ۽ في البديهه هيٺيون نظم چيائين:

(١) تجلي وحدت مطلق ولي الله علي برحق،
ڪند حجب دوئي را شق ولي الله علي برحق.

(٢) محيط ذات او گوهر، معاني فيض را اختر،
رخش انور زماه و خور ولي الله علي برحق.

(٣) ڪليد گنج لاهوتي، فتوح باب باهوتي،
عليم سرِ هاهوتي، ولي الله علي برحق.

(٤) علي المرتضيٰ حيدر، وصي المصطفيٰ صفدر،
صفي و مجتبيٰ سرور، ولي الله علي برحق.

(٥) ۾ خمس طيب شمرش، ۾ خلفاي اربع نگرش،
۾ بين هر داخل عشرش، ولي الله علي برحق.

(٦) آئمه دين پيغمبر، دوازده تن ز جان بهتر،
نخستين شان بود حيدر، ولي الله علي برحق.

(٧) محب شاهه مردان شو، مريد شير يزدان شو،
چو بيدل بنده ايشان شو، ولي الله علي برحق.

فقير صاحب ٻارهن امامن جي شان ۾ هڪ نظم لکيو آهي، جو سندس درگاهه تي گهڻو ڪري ڳائبو ايندو آهي:

آفروخت عشق شمع جمال محمدي،
شد مرتضيٰ ظهور ڪمال محمدي.
حضرت حسن شعاع همان آفتاب بوده،
شبير شمس نور جمال (١) محمدي.
زين العبا و باقر و جعفر صفات اوست،
ڪاظم و رضا است مظهر حال محمدي.
تقي و نقي و عسڪري القاب وي شده،
مهدي است موبه موي مثال محمدي.
بيدل ز عشق بهره دهندت بگو به صدق،
صلوات بر محمد و آل محمدي.

---

(١) جلال.

ازان سواءِ فقير صاحب حضرت علي عليه السلام جي شان ۾ به سنڌي ڪافيون چيون آهن، جي پڻ عام طور عاشقن تي ڳائڻ ۾ ايندڙيون آهن:

ڪافي نمبر ١

ظاهر ٻنڌو باطن سوالي ورهه جي بازي ورهئي ڪير،

١. اهو راز ڪري تو روشن علي ولي شاهه مردان شير،

٢. من عرفہ جي مام موچاري فرمودي ۾ ناهي ڦير،

٣. ڀاڻ ڳوليندڙ ڀاڻ ڪي ڳولي عشق غيور وڃائي غير،

٤. تان تون پنهنجو ڀاڻ سڃاڻين وحدت وارو پيرڄ پير،

٥. پنهنجو سر صحي ڪر بيدل موچڻي لهه سري جو سير،

ڪافي نمبر ٢

هيڪڙ هستي ساسي آهه اسان جو هادي حضرت شاهه،

١. اَلحَمدُكَ لَحمِي وَدَمُكَ دَمِي عبدالرؤ اسد الـلـه، (١)

٢. محبت وارن سان آهه ساڻي وانگي ساهه پسـاهه،

٣. لاَ فيدن ليي وحدت وارو (٢) روشن حقيائين راهه،

٤. مَن عَرَفَہ جي مام جي ڀعشي عشاقن آگاهه،

٥. بيدل مذهب ڪنون راهه (٣) نيارو وحدت رکب ويساهه،

جي هنئ چوي ٿو:

بيدل جي تيئون طلب مي دائمي ديدار دي،

هت ڪنون چوڙين نہ دامن حيدر ڪرار دي،

حضرت علي عليه‌السلام پنهنجي شهادت کان ٿورو وقت اڳ هڪڙي ڏينهن مسجد ڪوفہ ۾ منبر تي رونق افروز ٿي، حاضرين کي خطبي ۾ فرمايو، "سلوني قبل ان تفقدوني". (اٿهيءَ کان اڳ جو توهان مون کي وڃائي ويهو، جيڪي پڇو پڇو، سو پڇي وٺو.)

مذڪور ارشاد ڏانهن فقير صاحب هيٺين سٽ ۾ ارشاد ڪيو آهي:

سمجهوءِ سراسر سر سڪونيءِ،
آهي نہ تنون تور نيارو،

محرم ۾ شيعن سان گڏ عزاداري ۾ گڏبو هو. سنڌ جي استاد مولوي عبدالرحمان صاحب سڪر واري، هڪ ڪافي عزاداري جي جائز هجڻ جي باري ۾ پڇيو.

---

(١) اَ, عَلِي اِبدالله (ع). (٢) وَحدت واري (ر-م). (٣) رهڻ نيارو. (ر-م).

جنهن تي ڪيس ڪافي سڏڻون لکي موڪليائين. سندس بصيرت اُجري هئي جو جيئن ئي
ته ميان جان الله شاه ٽين کي هڪ سال محرم جي ناٿينءَ تاريخ سبق وٺڻي ڏنائين.
دستور موجب ڪربلا جي تعزيه جي ڪڍڻ وقت سيني روهڙيءَ جي سادات کي ڪراڻ
لاءِ ماڻهو ويندو آهي. ماڻهن جو به ڪافي هجوم هوندو آهي؛ تنهنڪري سيني سادات
کي قاصد جو انتظار هوندو آهي ۽ ماڻهوءَ جي اچڻ شرط تي تياري ڪندا آهن،
ته جيئن سولائيءَ سان هجوم مان لنگهي وڃون. شاه صاحب کي به اهو انتظار هو،
جنهنڪري پڙهڻ سان چت نٿي لاٿائين. فقير صاحب اهو حال ڏسي، فرمايئن ته "توهان
اطمينان ڪريو، جڏهن امام جي تعزيه ڪڍڻ جو وقت ٿيو، تڏهن آءٌ ازخود اوهان کي
خبر ڏيندس." جهٽ نه گذري ته فقير صاحب ادب ۽ احترام وچان اٿي بيٺو ۽ صلوات
پڙهڻ شروع ڪيائين، ۽ چيائين ته "هيٺر شاهزادن جي سواري وڃي ٿي، تياري ڪريو."
شاه صاحب تکڙو تکڙو ويو ۽ تعزيه ڪڍڻ جي عين وقت تي پهتو. ساڳئي واقعي
بنسبت سيد پيرڏنو شاهه، ساڪن روهڙي، پنهنجي استاد مرحوم مولوي سيد غلام مرتضي
شاه، ساڪن روهڙيءَ کان روايت ڪري ٿو ته فقير صاحب اوائل ۾ سندس موجوده
عاليشان کان اٽڪل چاليهارو قدر پري، هڪ لکريءَ تي، جا تخميناً ... فوٽ کن
اوچي آهي، رات جو رهندو هو. جان الله شاه ٽيون، وٽس تعليم وٺندو هو.
انهن محرم، صاحبزادي فقير صاحب کان موڪل گهري ته اڄ رات سون کي موڪل ڏيو،
جو رات ڪربلا جو تعزيه ڪڍندو. فقير صاحب ورائي ڏني ته "توهان اچجو، جڏهن
اهو وقت ٿيو، تڏهن آءٌ ازخود اوهان کي اطلاع ڏيندس." شاه صاحب استاد جي
حڪم موجب آيو، پر تعزيه جي انتظار ۾ پڙهڻ سان چت نه پيو لڳيس. ڪا مهل
ٿي ته فقير صاحب اٿي پيو. سندس وار ڪڙا ٿي ويا ۽ ٻانهن تکڙو تکڙو ٿڙڻ لڳو،
جيئن ٿو ٿي، تيئن جو ڪنگي وڃس ۽ ليڙيون ٻانهنو وڃي هيٺ پيتو. شاه صاحب
به پنهنجي طرفان گهڻي ڪوشش ڪئي ته فقير صاحب کي بچائي، پر بيسود. فقير صاحب
روئي روئي ساهو ٿي پيو. ٿوري وقت کان پوءِ، شاه صاحب کي ڏسي چيائين ته
"توهان اڃا ويٺا آهيو، هو ماتم جي تياري آهي." شاه صاحب وڃي ڏسي ته واقعي
ماڻهو تعزيه ڪڍڻ لاءِ تيار ويٺا آهن، اهي ڏسڻ تي شاه صاحب فقير صاحب کان پڇيو ته
"قبلا توهان ڪيئن سمجهيو؟ ڇاڪاڻ ته آءٌ عين وقت تي وڃي پهتس." فقير صاحب
فرمايو ته "توهان پوري وقت تي پهتو، بس آهي!"

فقير صاحب امام حسين عليه السلام جي شهادت جي باري ۾ هڪ مرثيو
لکيو آهي، جنهن جو مطلع آهي:

ڪربلا ۾ شاه جڏهن مهمان ٿيو،
درد غم جو ات وڏو گهمسان ٿيو.

ازانسواءِ حسنين ڪريمين عليهما السلام جي شان ۾ هڪ ننڍو رسالو "قرة العينين في مناقب السبطين" جي نالي سان لکيو اٿن.

بعض اوقات شيعن ۽ سنين کان ڪناره ڪشي ڪري ڇڏي ٿو، جو سندس خيال ۾ ٻئي فرقا حقيقت کان پري آهن. فرمائي ٿو:

"مذهب جو مونجهارو ڇڏي ذاتي ڪنهن ڏي ڪام ڪر،
شيعي سني ڪون پيچ پري، رخ رمز واري راهه ڪر."

ٻي هنڌ فرمائي ٿو:

"مذهب دا سڀ ڪوڙا جهڳڙا۔ وحدت دا ڪهن راهه"

مذهب جي ڳالهين ۾ آزاد خيال آهي ۽ قرآن شريف جي آيتن "لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّين" ۽ "لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ" تي پورو پورو عامل آهي.

سندس خيال ۾ مذهبي تعصب کان آجو ۽ آزاد ڪرڻ وارو آهي عشق. جيسين انسان عشق اختيار نه ڪندو، جو سندس خلقت جو باعث آهي، تيسين وحدت جي راهه کان گمراهه رهندو ۽ حقيقت سان هڪ ٿي نه سگهندو. عشق کي ئي رهبر، هادي، پير، پيغمبر سمجهي ٿو، جو وحدت جي راهه ڏيکاريندو ۽ جنهن کي عشق سائي ٿي راهه ڏيکاري، تنهن کي ڪو ڪونه گمراهه ڪري سگهندو. فرمائي ٿو:

"جيهڙون عشق بتاوي راهه۔ تيهون ڪون ڪري گمراهه."

عشق محبت جو ڪاٿو ڪري نٿو سگهجي، البت تصور ڪري سگهجي ٿو. فقير صاحب جي عشق جو اندازو هيٺين مصرع مان لڳائي سگهجي ٿو:

"روز ازل ڪنون بيدل بڌ ڙل
عشق والا احرام"

فقير صاحب جي خيال موجب مذهب اختيار ڪرڻ سولو آهي، انهيءَ کان، جو صوفي ٿجي، جو آتي سر جو سودو آهي، سڪڻن جو ڪم نه آهي، جيئن نه فرمائي ٿو:

مذهب دي ڳالهيان تون پڙها،   هڪ پل وچ آڏاويڱا.
صوفي لا مذهب مستي وچ،   انا الحق الاويڱا.
شيعا سني ٿيون سوکا،   صوفي ڪون سڏاويڱا.
بيسري دا منصب اوکا،   سولي سر چڙهاويڱا.

پنهنجي سي حرفين ۾ هڪڙي هنڌ فرمائي ٿو:

ع۔ علوم مذاهب دا سڀ، سبق سلوڪ دا پڙهنا،
جتان ڪتان رانجهن وسدا ڪامل ويس ڪرنا،
وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ هيڪو حرف پڪڙنا،
مول نه مڙنا.

فقير صاحب فقر ۾ اعتقاد رکڻ تمام ضروري ٿو سمجهي. فقر جي منڪر کي خدا جو دشمن ٿو سمجهي، گويا فقر ۾ اعتقاد رکندڙ خدا جو دوست آهي. فرمائي ٿو:

"ڪسي ڪه او منڪر فقر است بيدل
عدوي خاص رب ذوالمنن بود"

مولانا رومي به عشق جو مذهب سڀني مذهبن کان نرالو ٿو سمجهي،

"ملت عشق از همه دينها جدا است،
عاشقان را مذهب و ملت خدا است"

بيدل جي عقيدي موجب مذهب جي منزل اوري آهي، ۽ عاشق جي منزل دور ا

"مذهب دين دي باتين اوري،
عاشق ويندي اڳي اڳي"

بيدل جي شخصيت

ڪن ماڻهن جي قول ۽ فعل ۾ ڪوبه فرق ڪونه هوندو آهي. سندن تحرير خواهه تقرير، سندن نشست برخاست، اعمال ۽ افعالن جو آئينو هوندي آهي. ۽ ڪن جو فعل الڳ ته قول الڳ. اهڙا ماڻهو پاڻ کي ٻاهي ڪري، زماني جي تصوير پيش ڪندا آهن. تنهنڪري هرهڪ اديب ۽ شاعر کي صحيح طور تي سمجهڻ لاءِ سندس دؤر ۽ سندس ماحول جو مطالعو ضروري آهي.

بيدل جو اهو زمانو آهي جنهن ۾ مٺن سچل سرمست جو ڪلهوڙن اڳ زدي ٿي. ٽالنڪ يوسف سان وقت بوقت صحبتي ٿي ٿو. سيوهڻ ونڊي ۽ موتڪدي نوشهري فيروز ۾ شاهه نصير سان ملاقاتي ٿي ٿو. فقير محمد صلاح سان، جنهن جي لاءِ چوٿي آهي ته "ٻاڏي محمد صلاح، ڏاڏي پاڻ الله"، سندس گهڻو ڪري روزانو روح رهاڻ ٿي ٿي. مڪاني ماحول ۾ اهو آهي جو سندس والد ۽ وڏا درويش منش ۽ درويش صفت ٿي گذريا آهن. پاڻ درويشن جي دعا سان ڄاڻو. درويشن جي دعا سانس شامل رهي، ۽ هميشه درويشن جي صحبت ۽ فيض جو طالب رهيو. اهڙن اثرن ڪري سندس رهڻي ڪهڻي بلڪل سادي ۽ سودمند رهي. سادي ايتريقدر جو نفس کي ڪو نڪر سليو ته وڃي، نه ته نيو پلو؛ ويلن جا ويلا لنگهي وڃن، پر پاڻ لاءِ ته ڪنهن به گهر لاءِ به گهر ۾ ڪنو ڪونه چڙهي. "الفقر فخري" جي گويا صحيح نموني ۾ پيروي هئي. ۽ جيڪڏهن ڪو نڪر آيو به، ته به اڻ مان اڌ ڪنهن ولي خدا جي درگاهه تي موڪليو ۽ ٻوڙ ۾ پاڻي گاڏي، بسواد ڪري کائيو. ٻئي جي لڳائي هوندي ته پاڻيءَ لاءِ ڪنهن کي سوال نه ڪيو ۽ پاڻ ڀري پيتو. تاهم وحدانيت جي خوشيءَ ۾ منهن جو رنگ اهڙو ڳاڙهو هوندو هو، جهڙو البم. سونهاري شريف ڏاڙهي "دڻ" تي پٽي پوندي هئي. سندس ڏکي پيشاني پٽي هروقت ڀڪندي هئي. سندس منهن موڪرو مٺادار ۽ ته پورو ٻنو هو. وار ڪلهن تي پيا پوندا هئا. منهن ۾ اهڙا رونق ۽ مڪ ۾ اهڙا مٺڙ سرلي، جو جيڪو به جيڪر آيو ته اُٿي جي نه سگهندو. امير ۽ نواب جي در تي نه ويو. جيڪي نذرانو اچي سو سڀ لنگر ۾ هلائيو. مطلب ته بقول شاهه صاحب:

هڪ وڏاڙون ٻگرين، جوڳي ڪندا جيڃ،
طلب نه رکن طعام جي، اوتيو پيٽن اڃ،
لاهوتين لطيف چئي، من ماري ڪيو مڃ،
ساميءَ ڄاڳي سڃ، وسڻ کي وڃها ٿيا.

پوشاڪ ڏسو تہ بلڪل سادي. بدن تي جوڙيءَ جا ڪپڙا ڪارا ڏوتل، ڪلهن تي گيڙو رنگ چادر ۽ مٿي تي تاج ٽوپي. باوجوديڪ کين ڪافي سجا مٿي، تڏهن بہ سيدن جي ايتري عزت ڪندا هئا جو جيڪڏهن ڪو سندن ننڍو ٻيٽڙو ٻيٺو هجي تہ سروقد اٿي بيهندا هئا. نياڻين ۽ ڀيڻين ڀيڻن جي ڪچهريءَ ۾ سڀ کي ٻيٺو ڏسي هيٺ ڏٺي مٿي تي رکي، تہ پاڻ هيٺ. پاڻ کي هميشہ ننڍو ڪري سڏيندا هئا. جيڪڏهن ڪو وٽن فيصلي لاءِ ايندو، تہ کيس هدايت ڪري ۽ بار بار چوندا تہ "بابا اوهو اهو آهي، جو ٺيڪ آهي". جيڪڏهن ڪو دعا طلبي، سگهي ڌاڳي ۽ تعويذ وغيره لاءِ ايندو، تہ کيس چوندا تہ "حاجي شاهہ يا ڪنهن ٻئي وليءَ جي درگاهہ تي وڃ عدا جي ساڻي ڏيهي ۽ اتاهون جي خاڪ ۽ تيل ڪم آڻ". پر انهيءَ هوندي بہ جيڪڏهن ڪو تعويذ لاءِ گهڻو ستائيندو، تہ تصديق پڙهي ساڻ هٿيون بہ سٽون لکي ڏيندا ۽ انهن ۾ پنهنجي طرفان "يالطيف ياڪريم ياڪبير ياڪريم" اضافو ڪيو. ڪجهہ تصديق جي برڪت ڪجهہ فقير جي دعا، وهواري جي حاجت روائي ٿي ويندي.

"هو الحبيب الذي ترجي شفاعته ـ لكل هول من الاهوال مقتحم"

انهيءَ جو ترجمو ڪنهن صاحب هيٺينءَ طرح ڪيو آهي:

"ڏٺو دوس الله جو شافع شفاعت،
حامي ٿيو هولن ڪون اهڪابون امت"

ڳالهہ ٿا ڪن تہ ڪنهن ٿڪا هڪڙي سالهوءَ ڪاٿي ذات پڇي. جواب ۾ چيائين تہ "بابا فقير جي ذات آهي ذات سان، جيڪا تو ۾ ذات آهي ساڻي فقير ۾ آهي."

پنهنجو آخرين آرام گاهہ اڳئين خيال ۾ اٿي اڃا مرائي ۾ ويهندو هو. سادگي کين تہ فقط حياتيءَ ۾ پسند هئي پر ساڻيءَ ۾ بہ. جيڪڏهن ڪن معتقدن ۽ مريدن سندس مزار مٿان قبي ٺهرائڻ ۽ خانقاهہ کي رونق ونائڻ جو ارادو ڪيو تہ کين خواب ۾ روڪيائين.

فقير صاحب درويشن ۽ بزرگن کان فيض پرائڻ جي خيال سان سير سفر ڏاڍو ڪيو. سيوهڻ شريف جو تہ خاص پانڌيڙو هو. ازانسواءِ ڀٽ شاهہ، دراز، مخدوم محمد اسماعيل (پيران لڪيا)، پير ڪوٽ، جهوڪ، تجل ۽ شاهہ خيروالا (روهڙي) جي درگاهن تي باقاعدي پيرو ڪندو هو.

فقير صاحب جي تندرستي تمام سٺي هئي ۽ گهٽ ڪري بيماري ڪان ٿيندي هئس. هڪ دفعي کين پاسي ۾ هڪ ڦرڙي اٿي جنهن اڀت تڪليف ڏني. ڊاڪٽر ساڻ مشورو ڪيو ويو، جنهن بيهوش ڪري لٿڪي ڏيڻ جو فيصلو ڪيو. فقير صاحب فرمايو تہ "بابا اسان اڳئي بيهوش آهيون، توهان پاڻي پنهنجو ڪم ڪريو." انهن جي

فقير صاحب ڪنهن ٻئي ڪئي "مثنوي" مان بيت پڙهڻ شروع ڪيا ۽ پاڻ انهيءَ محويت ۾ اچي وڃڻ جو ميسرائي به نه پيا ٿين. پي شايد آخرين بيماري ٿي جا پل ٿيا بيت صبر ۽ قلب جي سڪون سان ڪاٽيائين.

سنڌ حب الوطنيءَ جي ڪهڙي تعريف ڪجي! ٿري گهري وري روهڙي اچي وسايائين. فارسيءَ جي ڪنهن شاعر حب الوطني هيٺين نموني بيان ڪئي آهي:

حب وطن از ملک سليمان خوشتر
خار وطن از سنبل و ريحان خوشتر
يوسف که به مصر پادشاهي ميکرد
مي گفت گدا بودن کنعان خوشتر.

ان جي مقابلي ۾ فقير صاحب روهڙي ۽ روهڙيءَ جي حسين جي تمام سهڻن لفظن ۾ تعريف ڪئي آهي.

زهي لوهري که چون جنات عدن است
سراپا مجمع آرام و امن است
زيارت گاه هر روشن ضميري
دليل راه هر جان منيري
مگر اين بلده چون بيت العتيق است
که جاي طوف مردان طريق است
وگر پرسي ز حال ساکنانش
سراسر جمع خاطر در امانش
ز حسن منظري هر جاش غلغل
بهر جا گل بهر جا شور بلبل.

انهن ماڻهن جنهن جي زندگي ۽ رهڻي ڪهڻي هر لحاظ کان اعليٰ هجي ۽ جنهن شريعت کان ولي ست منزلون طي ڪري معرفت جي مڪان ماهيو هجي، تنهن ڪي ماڻهو ماڊل سمجهي سندس هر ڳالهه ۾ تقليد ڪرڻ شروع ڪندا. انهيءَ ماڻهوءَ جو نول ڪرامت جو اثر رکندو، ڪونه ڪماليت واري هوندي ۽ سندس نقل ڪيا جو ڪر ڪندي. سندس اثر ٻڌائين جنهنجي پٽ محمد محسن تي پيو جو امانت جو صاحب ٿيو. سندس مصاحب به چڱيءَ منزل کي پهتا. راڳ سان گڏ رياضت شروع ٿي ۽ چڱا مرتاض ماڻهو پيدا ٿيا. سندس شاعريءَ جو اهو اثر ٿيو جو روهڙيءَ ۾ چڱا چڱا شاعر پيدا ٿيا، جهڙوڪ سيد نواب شاهه، سيد محب علي شاهه، قنبر علي بخش وغيره. سندس رهڻي ڪهڻي ڪري هندن ۽ مسلمانن ۾ برادري ۽ پاڻپي وڌندي

ويٺي، هنن مان پاڻي پارو شاهه ۽ بابا نيراج جهڙا درويش پيدا ٿيا. ظاهرين ماڻهن سندس عشقيه زندگيءَ جي تقليد شروع ڪئي. ايتريقدر جو سهڻي جا ستايل ۽ فراق جا قتيل جت ڪٿ محبوبن جي سلاميءَ لاءِ سڪندا وتن. اسڪولن ڪالجن ۽ بند ٿيڻ جي وقت تي بقول "جامي"

يار من در مکتب و من بر سر ره منتظر
منتظر بودم که يارم با کتاب آيد برون.

گهٽ جهليو بيٺا رهن. اها بيماري عام خاص ۾ پکڙجي ويئي. اگرچه ڪثرت ۾ گهڻو ڪري خرابي به هوندي آهي، پر هت پاڪيزي ايتري هئي جو خواب ۾ به خرابي ڪانه هئي. مجازي منزل کي پار ڪرڻ ۽ حال حاصل ڪرڻ لاءِ گهڻن ويراڳين به ڪيون ۽ پيدل کي عشق جو اوتار سمجهي سندس خانقاه تي نوراتا ڪڍيا. اهو

"عشقش نه منصبي است که هر خس بدو رسد"

هن ماديت جي دور ۾ اگرچه نفسي نفسي لڳي پئي آهي، روزگار جي تنگي آهي، محبت ۾ مزو نه رهيو آهي ۽ زماني جي رنگ ٻي اور ٿي ويو آهي، تاهم جهڙن پڻ اولياءَ الله جون درگاهون خالي نه آهن، تيئن هت به هر وقت رونق آهي، بقول شاهه صاحب:

ساري رات سڀحان، جاڳي جن ياد ڪيو،
ان جي عبداللطيف چئي، مٽيءَ لڳو مان،
ڪوڙين ڪن سلام، اڄ آسن ان جي.

بيدل جو شعر ۽ شاعري

هر ڪنهن انسان کي پنهنجي عمر، ماحول، درڪ ۽ درجي آهر شيون وڻن ٿيون، مثلاً ننڍڙو ٻار رنگين چيزون، رانديڪا ۽ ڳاڙهي جهڙيون شيون پسند ڪري ٿو. جڏهن وڏو ٿئي ٿو ته تنهن سندس پسنديدگيءَ جو معيار به بلند ٿئي ٿو ۽ وقتي رنگيني ۽ مصنوعي شين کان سنهن سٺي اصليت وارين شين جو خيال ڪري ٿو. حسن ۽ حسين چيزن جو وڻڻ به اهڙو ئي آهي، پهريائين انسان ڪنهن نه ڪنهن انسان يا چيز کي پسند ڪري ٿو، پر جڏهن سندس ادراڪ ۾ اضافو ٿئي ٿو ته مادي ۽ فاني شين کي ڇڏي، انهن جي تلاش ۾ رهي ٿو، جي غير فاني آهن. ازان سواءِ حسن حسن ۾ به فرق آهي. عام طرح جو حسن سمجهيو وڃي ٿو، سو عارضي آهي ۽ حقيقي نه آهي، پر فاني ۽ غير حقيقي هوندي به منجهس ڪشش ۽ جاذبيت آهي! تنهن لاءِ ڪن صاحبن جو خيال آهي ته اهو حقيقي حسن جو اولڙو آهي. جهڙيءَ طرح آس اجهل ڪري پٽ اچي ٿي، پر اها اجهاڻ اوستائين آهي جيستائين سج پيو آهي ۽ سج لهڻ سان اجهاڻ غائب ٿي وڃي، تهڙيءَ طرح جن چيزن ۾ حسن نظر اچي ٿو سو به عارضي ۽ مستعار آهي ۽ حقيقي حسن جو اولڙو آهي.

سڄيءَ ڪائنات اندر هر مخلوق شيءِ ۾ اها هڪ روشني آهي، جا مختلف شڪلين ۽ حالتن سبب جدا جدا رونق ۽ رعنائي ڏيکاري ٿي. مثلاً سج جي روشني هڪ آهي ۽ هر حالت ۾ ساڳي آهي، پر جڏهن آئيني تي پوي ٿي تڏهن اهڙو اولڙو ٿئي ٿو، جو هرڪا اک ان جو تاب سهي نٿي سگهي. ڳرچ پاڻي نه مڙيوئي پاڻي آهي، پر درياهه جي پاڻيءَ ۽ تلاءَ جي پاڻيءَ تي به سندس تجليءَ ۾ نمايان فرق آهي. ماڪ جي ڦڙن کي نه موتين وارو آب بخشي ٿي. صوفياءِ ڪرام جي اصول موجب، اهائي هڪ دائمي روشني آهي، جا ڪنهن نه ڪنهن فاني چيز جي معرفت ڪشش جو باعث بڻجي ٿي. اهوئي هڪ روح يا جوهر آهي جو هر چيز کي حلائي ٿو؛ اهوئي نور آهي جو هر شيءِ کي رونق بخشي ٿو. وجود مطلق آهي پر مختلف صورتن ۽ شڪلين ۾ مقيد ٿي ظاهر ٿيڻ ڪري مختلف نالن سان سڏيو وڃي ٿو. اهو اهڙوئي مثال آهي جيئن انسان جي جسم ۾ گهڻيئي عضوا، ٻانهون، رڳون ۽ اعصاب آهن، ۽ هر هڪ عضوي ۽ هر هڪ رڳ جو پنهنجو پنهنجو ڪم آهي، پر روح فقط هڪ آهي جو هر عضوي ۾ آهي ۽ گويا هر هنڌ آهي ۽ ڪنهن به عضوي جو ڪوبه ذرو ان کان خالي نه آهي، پر انهن ڪوبه ساڳيو دعوا سان تعين ڪري نه سگهندو ته روح جي رهڻ جو هنڌ ڪهڙو آهي، جيتوڻيڪ مختلف عضوا ۽ مختلف رڳون پنهنجو پنهنجو ڪم ڪن ٿيون

جو ڪين مقرر تي مليو آهي، تاهم اهو هڪ ئي روح آهي، جو سڀ ڪجهه ڪري رهيو آهي، ۽ جڏهن پرواز ڪري ٿو ته سڀ چپ. اهڙيءَ طرح سڄي ڪائنات ڄڻ هڪ خاص هستي آهي، جنهن جا لکين ۽ ڪروڙين عضوا آهن، جن جون مختلف ۽ گوناگون شڪليون آهن پر هرهڪ جو ڪم جدا آهي، ۽ درحقيقت اها هڪ هستي آهي جا سڀ ڪجهه ڪري رهي آهي. جيتوڻيڪ ڪائنات جي هر ذري ۾ موجود ۽ هرهنڌ آهي، تاهم يقين سان چئي نٿو سگهجي ته ڪٿي ۽ ڪهڙي هنڌ آهي. انهيءَ لاءِ انهيءَ هستيءَ کي اسين چئون ٿا "خدا". انهيءَ اصول کي صوفي چون ٿا "وحدت الوجود" يا "همه اوست"، يعني هر چيز کي خدا تعاليٰ جو مظهر تصور ڪندي سالڪ عشق ۾ ايترو وڌي ٿو جو ڪيس مظهر جي بجاءِ خود خدا ڪري سمجهن ٿا ۽ ان چيز جو نالو نشان گويا وڃائي ڇڏي ٿو.

ايڪ تصور، درلکي ڪوڙين ڪثي ڪري ڪيون،
جيڏانهن ڪريان پرکي، تيڏانهن صاحب سامهون. (شاهه)

بسڪه در جان فگار و چشم بيدارم توئي،
هر ڪه پيدا مي شود از دور پندارم توئي. (جامي)

انهن جو خيال ايڏو بلند ٿي ٿو، جو ڪفر ۽ اسلام جو سڀڪو سنڌو لنگهي، "هو" ۾ محو ٿي وڃن ٿا ۽ سواءِ "هو ئي هو" جي ٻيو نه ڪي ڪين سمجهي ٿو، نه ڏسي ٿو، ۽ وجد جي حالت ۾ "انا الحق" جو دم ڀرڻ شروع ڪن ٿا. فقير بيدل انهيءَ "وحدت الوجود" جي اصول جو قائل ۽ حامي هو.

فقير صاحب سنڌي ۽ سرائڪيءَ ۾ جيڪو ڪلام چيو آهي سو گهڻو ڪري ڏوهيڙن، بيتن ۽ ڪافين جي صورت ۾ آهي. انهن ۾ جن ڏوهيڙن ۾ ٻنهي هستيءَ کي "همه اوست" ۾ سمائيندڙن ۽ گم ڪندڙن جي تعريف ڪئي اٿس، تن کي ٿالو ڏنو اٿس "وحدت نامو". "فرائض صوفيه" ۾ ان تي باقاعدي عمل ڪرڻ جي هدايت ڪئي اٿس. نفي ۽ اثبات تي ڪافي روشني وڌي اٿس. جڏهن طالب کي اثبات حاصل ٿيندي، تڏهن ئي محبوب حقيقيءَ جو منهن ڏسندو. فرمائي ٿو:

"لا إله دے شيشے ڪولون ماهي مک وکالونڪا"

"سرود نامو" ۾ جو ڪافين جو مجموعو آهي، تنهن ۾ ان جابجا ان جي تائيد ڪئي اٿس. بار بار فرمائي ٿو ته خدا انساني پوشاڪ پهري جدا جدا نالن سان پاڻ کي ڪوٺائي ٿو.

١- سمجھ رک مالک سچا، ڏس ھوبھو محبوب آه،
"ثم وجہ الله" ڪئين سڻ، سؤ ھڙ محبوب آه.

٢- آءُ، پلي آئين يار جاني، وڪوڙڪي انساني!

٣- ڪري سينگار صورت جو، اچي سڀ ۾ سماياسي،
صفت ۾ پانھنجي رائي، سوين نالا سڏاياسي.

٤- يار ھيرنگي نور نھائي، ڀري ھوش آيو انساني،
سھس ويس سان ھاڻ سينگاريو.

٥- حسن بسونت بھار ھيرنگي، چمن ڪليا چوڌاري،
"ابنما تولوا" عشاقان نون آپ ڏٺس دلداري،
"ثم وجہ الله" ويک تماشا، چار طرف گلزاري!

ڪافي روپ مٿي

غاڪي ڪيڙم ويس، آھيان ٿت نور نيارو.

١- اچي لاھوم اٿھين، عبديت جو آيس.
٢- ڪافي چاڪر چائيان، ڪافي خاصو رئيس.
٣- ھڪ ڏکيان ڀولاھيان، رنگا رنگ لبيس.
٤- ڪافي سالک سڏريل، ڪافي عين اويس.
٥- سيوھن سجدا ٿو ڪريان، بيدل ٿي درويش.

خداوند تبارڪ و تعاليٰ سوڻھن جو ڳجھو خزانو ھو. دنيا انھيءَ لاءِ خاتيائين ته مخلوق سندس حسن جي تعريف ڪري. اھو سمورو خيال ھن طرح ادا ٿو ڪري:

روپ ڏيھي

عشقون آيو آيو، صورت ويس ۾ سھڻو.

(١) "ڪنت ڪنزاً مخفياً" سڻ، لالن ڪنھن ته لڪايو.
(٢) اچي انسان ۾ ڪيائين اظھاري، ھر ھڙ ۾ ھايو.
(٣) رنگين رنگين، ڀاتين ڀاتين، نور نظارو لايو.
(٤) ڪاٿي ھندو، ڪاٿي مومن، اھو وکيائين رايو.
(٥) بيدل آئيم ٿئين ويساھ، جئين سائين[٤] سمجھايو.

انگريزي شاعر Keats چيو آهي ته

"Beauty is Truth and Truth is Beauty— that is all ye know on earth, and all ye need to know."

"حسن حقيقت فرق نه پائيج عاشق ڪر اعتبار"،

اهو صاحب جي خيال موجب انسان خود طالب به آهي ۽ مطلوب به، "خلق آدم علي صورته" موجب خدا کان غير ناهي. جنهن صورت ۾ هو ان ۾ دستي مطلق آهي، تنهن صورت ۾ ڪنهن ان کي بندو سڏائڻ ۽ سمجهڻ نه گهرجي. فرمائي ٿو:

ڪافي روپ سهڻي

ٻانهن ٻيهون تون آهين، ڪيچ ڌڻي جو ڪاهين!
١- صاحب آهين ڪيچ وٺي جو، پرٿ جو ٻانهن ڪي پانهين!
٢- "خلق آدم علي صورته"- غير خدا جو ناهين،
٣- 'عبوديت' کي 'احديت' پر لائن جو نه لڳائين!
٤- بيدل ٻانهو ناهين تون هرگز، جو تو ڪوڙ ڪمائين!

ٻي هنڌ فرمائي ٿو:

واقف، وسيع هي ٿيالوجي، توري ٿو نڪو موجود ٻيو،
شڪ شرڪ وارو دور ڪر، وحدت جو تو اقرار ڪيو،

ٻي هنڌ فرمائي ٿو:

مورک پرجهه ڪي ٻانهن ڪي، مورون جو آهين ڪير تون،
ٻيءَ جان کسون بيزار ٿي، پرچ سدا سي پير تون،
آهين تون مالڪ ملڪ جو، تنهن ۾ نه جاڃج غير تون،
تحت الثري ۽ عرش تي موجود بالا زير تون.

ڪافي روپ جهنگلو

معنيٰ وجودي ڪر سڃي، آهين سدا موجود تون،
ڪنهن جي عبادت تو ڪرين، سا ڪيو آهين معبود تون.
١- ڪاڏي ڪرين ترڪ تو قصد، دارين جو مقصود تون،
سر سنوري پنهنجو سمجهه، ملڪن سدا مسجود تون.
٢- جڏهن سڏ بهشتي باغ جي، ملڪوت ۾ مشهود تون،
'غزني' جو هنڌ جو اوهين، مورون ملڪ "محمود" تون.
٣- بيدل ٻرهم اختيار ڪر، جي تو گهرين بهبود تون،
ڌوڌون ڀانئيون ڪج تهڙ، آهين سڀ موجود تون.

ڪافي روپ بردو

ڪعبو قدسي تو ۾ سان،
ڪرم ڪڍڻ ڪعبي جي ڪاڻ!

١- "الانسان سري وانا سره"
رمز پروڙ، اها منجهه ڳاڻ.

٢- ملڪ فلڪ سڀ تنهنجا ساجد،
. سالڪ پنهنجو پر سڃاڻ!

٣- ڪرسي عرش امر تنهنجي ۾،
وحدت جو تو منجهه وٿاڻ.

٤- ڪعبي جو تون آهين مالڪ،
بيدل بيو تان وهم نه آڻ،

جڏهن انسان خود ذات حقيقي آهي، تڏهن ڪيس اکيون کولڻ گهرجن ۽ پنهنجو پاڻ کي سڃاڻڻ گهرجي. فرمائي ٿو:

توهون ٻاهر ڪين ڪي آهي - پاڻهنجو پاڻ ۾ ڦول،
"من عرف" جو ڪر نظارو - بيدل اکڙيون کول!

علامه سر محمد اقبال لکيو آهي ته "موجوده زماني جا علوم ۽ فنون خدا کي ڳولڻ کان روڪين ٿا."

دانش حاضر حجاب اڪبر است،
بت پرست و بت فروش و بت گر است.

ساڳيءَ طرح دنيوي عقل به انسان کي گمراهه ٿو ڪري. انهن ٻنهي جو علاج آهي عشق. فرمائي ٿو، "جيستائين عشق اختيار نه ڪبو، تيستائين پنهنجو مقصد حاصل ڪري نه سگهبو."

اهو ساڳيو خيال گهڻو وقت اڳ فقير صاحب بلڪل مختصر، سادن ۽ صاف لفظن ۾ آندو آهي:

"علم و عقل ڪڍن لئي ٻري - هڪ سوز جي صلاح ڪر"

۽ سچ پچ سيانا اهي آهن، جيڪي ظاهري شرعي ۽ دنيوي علم کي ڇڏي، عشق ۽ محويت حاصل ڪن ٿا.

١- ڪن مطالع محويت ڪسي-نقد، ڇڏيون فرزانا

٢- مذهب واري قيد کون بيدل، عشق ڪندو آزاد

عشق کي بيدل خدا جي نعمت سمجهي ٿو، جنهن لاءِ شڪرانا بجا آڻي ٿو.
١- عشق عطا الاهي هي - بره نہ چيز بهائي هي

٢- عشق عطا ڪيائون تو کي - بيدل ڪر شڪرانا
هڪڙي هنڌ فرمائي ٿو:
عشق بازن جا منصب عالي - منڪر جو مٺون ڪارو.
انسان جي خودبيني، کيس عشق کان روڪي ٿي ۽ معشوق حقيقي جي ملڻ کان جدا آهي. جڏهن خوديءَ جا خطرا گهر ڪيا، مستي ستائي، وجود وڃائجو، ۽ پڻ کان پاسو ڪيو، تڏهن لاهوتي لال ٿيو. فرمائي ٿو:

ڪافي روپ آسا

سڀ رمز وجود وڃاوڻ دي،
نهين حاجت پڙهن پڙهاوڻ دي!
١- اکران دے وچ جسوئي ازبا،
عشق دي چاڙهي مول نہ چڙهيا،
'اثباتي' دا علم جو پڙهيا،
سوچ انهين سر ساوڻ دي!
٢- بارش بره دي جنهن سر آئي،
سوز عشق وچ جالي سدائي،
بي دردان نون گل نہ ڪائي،
درد دے درد دکاوڻ دي!
٣- نال دليل نہ لبهي دلبر،
عقل نہ اوڏانهون ٿيي رهبر،
سمجهي سار ڪو سوئي سي سر
شاهي طبل وڄاوڻ دي!
٤- بحر عميق سين جوئي اوسي،
ذهن فڪر دا دفتر ڌوسي،
ساري سڌ انهين ڪو هوسي،
ذات صفات سماوڻ دي!
٥- بيدل ڳالهه وحدت دي من توڻ،
طاهر وهم دوئي دا پن تون،
وچ عروج نزول دے آهن تون،
لذت آوڻ جاوڻ دي!

ٻي هنڌ فرمائي ٿو:

ٻانهن ٻولينديءَ ٻانهن کي ٻولي ـ عشق غيور وڃايو غير،
ورِي فرمائي ٿو:

جنهن ڀيتر ماڻيو صفا جو ـ تنهن وساريو هي وجود
ان جي فڪرت ۾ مدامي ـ روبرو محبوب آهه.

ٻي هنڌ فرمائي ٿو:

ڪيو خوار خود ٻيتي توکي، پير سان ۾ تنهنجو پيچ پيو،
ڦاٿين دوئي جي دام ۾، وحدت جو تو ڪڍڻ واس ڏٺو.

”وحدت ناسوت“ جو سڄي انهيءَ مذاهت سان پرديل آهي، تنهن ۾ هڪ هنڌ فرمائي ٿو:

خاما! خوديءَ جا خطرا عاشق ڪيج عدم.

<u>ڪافي وهه تورب</u>

لاهوتي مي لال،	ڀانءُ جي ڀاءُ ڪيو،
١ـ جوڳي نڪتا جڳ ڪون،	ڇڏي جسم جنجال.
٢ـ ناتڪا جالن ناٿهن ۾،	ڪيڙا نيڻهن نهال.
٣ـ آدوتي اثبات جي،	سر ڪيو ڪن مثال.
٤ـ هو وڃي ٻيتا عال کي،	ماڻون لڪي محال.
٥ـ ٻيدل رهه ٻيراڳ ۾،	ٻانهن ڪنان ٻلي خيال.

۾ محبت جي ميدان ۾، عاشق کي سر جو سانگو ڪرڻ نه جڳائي، جيئن ته

١ـ عاشق ٿئين ته سر ڏي،	ناتم ڪيم عشاقين اچ،
منصور واري موج سان،	اچي رنگ رمزن جي رچ.
٢ـ سر ڏي اول سور ۾ سگهين،	هوءَ نيڻهن ۾ ڏرواز ٿيءُ،
منصور وانگي مڪ منجهون،	سر ٻار سوريءَ تي سچ.

فقير صاحب جو عشقي شعر، ڪجهه تمثيلي آهي ۽ ڪجهه مجازي. تمثيلن ۾ جيتوڻيڪ هير رانجهو، عمر مارئي، سسئي پنهون، سهڻي ميهار، مومل راڻو آندا اٿس، مگر آهن محض نالا، انهن سان ڪنهن جو به تصويرا ڪيالي ٻيش نه ڪئي اٿس. فقط چند واقعا عشقيا انهن جي سوانح سان رچيا اٿس، جن ۾ حقيقي ادراڪ ڪيا اٿس. ان تي ته ”همه اوست“ جو رنگ غالب آهي، سواءِ هڪ ڪافيءَ جي، جنهن ۾ ڪوبه سڀاڻو، مرچ جي داستان محبت ۽ دلبستگي ڏيکاري آهي.

١- سرهي سنگ سمي جي، ڪيو لوريءَ کي نور،
نسبت نمانيءَ کي، ڏکن ڪون ڪيو ڏور،
ملي منجهه حضور، مهانيءَ مان نه لڌو.

٢- ملير نون سون ڏي، سڪان سرتين سنيها،
وساري ويهي رهيا، قول ڪيئي ڪيها،
مرين مري ها، نه ته ويجها وسرن ڪينڪي.

٣- شاه رانجهن دي الٽي چال،
چاڪ سڏاري وچ سيالي،
سرت رکيو تسي سيان.

(٤) ڪافي روپ جوڳ

دم دم دلبر ڪان، سڪ سونهيءَ کي سيز گهوڙن جي.

١- سهڻ ڪارڻ سهڻي ستائي، سرڪي پتائين صحيون سڀائي،
جان ڏور رب جاني، سيخ لگي هش، مرڻ جيئڻ جي.

٢- لهس لگن کي لهر مان آيو، دونهان دل ۾ درد دکايس،
سرهه ڏيکاريس پان، سڪ وجايس سرت سڀني جي.

٣- روز سهڻ لئي سير ترڪ تي، ڪنج گهڙ و ڪيون، گهڙو گوڙي تي،
سرهه سوڙايس پان، محب ڏني هن کا مڇ ملڻ جي.

٤- عشق ازلي جن کي آهي، ڪان ڪٿن جي تن کي ناهي،
عبدالقادر جان، نام ڪتهين جي سرڪ سان جي.

جيتوڻيڪ فقير صاحب پنهنجي زندگي گهڻي قدر عشق ورزي ۾ گذاري، تاهم مجازي شعر تمام ٿورڙا چيا اٿس: ان ۾ به عاشق جي آه و زاري، انتظاري، بيزاري، مايوسي ۽ بيقراري جا عام طور تي عشقيه شاعرن جي شعر ۾ خصوصاً اردو ۽ فارسي شاعرن جي ڪلام ۾ نظر اچي ٿي، سا ڪانهي. نه وري معشوق جي شڪايت ٿي ڪئي اٿس. معشوق لاءِ هميشه اهڙا لفظ استعمال ڪيا اٿس، جن مان سندس خلوص ۽ محبت جي گهرائي ظاهر آهي.

دو تيڏے تے مهٺا سائين - روح اساڏا وڪانا.

معشوق جي قدم قدم تان سر صدقو ڪرڻ، جان نثار ڪرڻ، هر عاشق جو شيوو رهيو آهي ۽ هڪ شاعر اُن تي بيان ڪندو آيو آهي. هر معشوق جي در تي عاشق

جي روح جو وکالي، اتفاق سان ڪٿين جيو هوندو. بيدل جو روئي سخن، هميشه ذات باريءَ جي وحدانيت ڏانهن آهي، ۽ هر چيز کي انهيءَ ذات جو مظهر سمجهي، اُن ۾ اهڙو گم ٿيو وڃي جو لحق موجود ۽ لا موجود ڪان سٺي جڙهي ”اناالحق“ جا نعرا هڻي ٿو: ڇاڪاڻ عاشق ۽ معشوق جو تعلق جسماني نه آهي، پر ذهني ۽ روحاني آهي، جيڪڏهن انسان کي خبر نه هجي ها ته سندس معشوق مرد هئا، ته سندس ڪلام مان جنسيت جو پتو پوڻ مشڪل هو.

دنيا ۾ شاعر پنهنجي پنهنجي منصب ۽ منزلت آهن، انسان ذات کي پنهنجي شعر جي ذريعي سکيا ڏني آ. شايد اهوئي سبب هو جو چيو ويو: ”الشاعري جزويست از پيغمبري“. شاهه صاحب به فرمايو آهي:

جي تون بيت ڀانئين، سي آيتون آهين،
نيو من لائين، پريان سندي پار ڏي.

بيدل به پنهنجي انداز ۾ پند ۽ نصيحت ڪئي آهي. هر شخص کي ڪام، ڪروڌ، لوڀ، موهه ۽ اهنڪار کي پنهنجي تبعي ۾ ڪرڻ جي هدايت ڪئي اٿس.

ڪافي

چالي ساڌو ۾ سنسار، جيوين مسافر واٽ واهو،
١- ڪام، ڪروڌ ۽ موهه وڃايو، آديسي اهنڪار،
٢- سنت چڙهي سک، ڪنڊون ڏکن جو سر تي ڀاري ڀار،
٣- ڪري اپاس چڙهي آهاسن، پانڪو ني اختيار،
٤- من هسوار پون جو گهوڙو، ڪري ڪڪن گذار،
٥- بيدل عاشق انهيءَ جڳت جيءَ سرت رکيچ سڀ ڀار،

١- وحدت دي وچه يار يگانا، وهم دوئي دا ڳالين

٢- بيدل چڙه نه شوق، وحدت جو ڪر واپار،
سالڪ اتي هي خيال سجايو

٣- ڪيو خوار خود بينيءَ توکي، پر سان نه توهجو ڏيج ڏهن،
فانين دوئيءَ جي دام ۾، وحدت جو توکون واس ويو

٤- اپنا پيد ڪي پاءِ، ڏوهان دا پيد ڦر پاڻ

٥- اپا حياتي اٿي غزاني، دم دم ٿيون جو دريگانو،
ياور ڪر تون تي مرداني، وحدت جو ڪر يار واپارا

بدل جيڪو سنڌي ۽ سرائڪيءَ ۾ ڪلام چيو آهي، سو موزون به آهي ۽ غير موزون به. "وحدت نامو" ڊوهن جي صورت ۾ آهي ۽ "مرود نامو" ۾ ڪافيون آهن، ۾ انهن مان ڪن جي ظاهري صورت فارسي غزل جهڙي آهي، تنهنڪري انهن کي موزون سڏي سگهجي ٿو: مثلاً اهي ڪافيون، جن جا مطلع هيٺ ڏجن ٿا:

١- عشق جو يارو درازن ۾ عجب اسرار هو

٢- هر طرف ساجن وسي، مستي چڙهي هشيار کي

٣- معنيٰ وجودي ڪر سهي، آهين سدا موجود تون

٤- سمجهه رڪ سالڪ سچا، ڏس هر بهو محبوب آهه

٥- غير ڪنهن خاصي خمار کي، سالڪن ڪيا سر فدا

٦- ڪري سينگار صورت جو، اچي سڀ ۾ سمايا سي

٧- دعوا دورنگي جي ستي، وحدت ڏي چت جو چاهه ڪر

ازانسواءِ شعر جي هر ڪنهن صنف ۾ ڪجهه ڪري طبع آزمائي ڪئي اٿس. اهڙو مثال سنڌ جي صوفي شاعرن ۾ ڪو بدو لڀندو.

دل جي جذبات کي ڪنهن سهڻي ۽ مؤثر نموني ۾ ظاهر ڪرڻ کي شاعري چئبي ٿو. اهڙيءَ حالت ۾، علم عروض جي قاعدن جي پابندي مشڪل ٿي پوي ٿي، انهيءَ مد نظر تي مولانا روميءَ فرمايو ته "من ندانم فاعلات فاعلات - شعر مي گويم به از آب حيات". ۽ فقير صاحب جو حوصلو اهڙو بلند هو، جو ڪڏهن به اهڙي دعوا نه ڪئي اٿس.

بدل انهيءَ زماني جو شاعر آهي، جڏهن اردو زبان؛ سنسڪرت، عربي ۽ فارسي جي تيغ تي ڏاڪي. ۽ قوري تي عرصي اندر، سنجوس اهڙي واڌ ٿي، جو ١٨٢٥ع ۾ دفتري ٻوليءَ بڻجڻ جو شرف حاصل ٿيو. سنڌ جي هن همه گير شاعر جي دل گوارا نه ڪيو ته کيس نظرانداز ڪري؛ تنهنڪري جتي عربي، فارسي، سرائڪي ۽ سنڌيءَ ۾ شعر چوندو هو، تتي هن ۾ به طبع آزمائي ڪيائين. ظاهر نظر سان ڏسبو ته جيڪي لفظ اردو جي "بابا آدم" شاعر "ولي" دکنيءَ جي شعر ۾ موجود آهن، سي ئي سنڌس شعر ۾ ڏسبا. مثلاً:

(١) جب سون زاهد نے سني اس رخ پر نور کي بات،
ڀول گئي اس سين ترے شوق سون سب حور کي بات. (بيدل)

بي وفائي نه کر خدا سون ڈر،
جگ هنسائي نه کر خدا سون ڈر،
آرسي ديکھ کر نهو مغرور،
خود نمائي نه کر، خدا سون ڈر. (ولي)

دوئي کے وهم سين بيدل تيرا دل گر هوا فارغ،
ظهورا ذات مطلق کا، جهان چاهين وهان هوگا. (بيدل)

رکھتا هے کيون جفا کو مجھ پر روا اے ظالم،
محشر مين تجھ سين آخر، ميرا حساب هوگا. (ولي)

اردو جي انهيءَ دور جي ٻئي شاعر، شاه مبارڪ "آبرو"، جي ڪلام ۾ به اهي لفظ ڪثرت سان ملن ٿا:

نين سين نين جب ملائے گيا،
دل کے اندر ميرے سمائے گيا. (آبرو)

ٻوليءَ ۽ لفظن جي لحاظ کان بيدل جو مقابلو اردوءَ جي ٻئين دور جي شاعرن سان ڪري سگهجي ٿو. ها مضمون آفريني، تخيل جي بلند پروازي اهڙي ٿي اٿس، جهڙي سنڌي يا سرائڪي ۾. گويا ڪنهن خيال جي اظهار ڪرڻ ۾ ڪٿهن به قلم جي اٽڪ نه ٿي آهي. انهيءَ حالت ۾، ڪيس آسانيءَ سان، اردو جي چوٿين دور جي شاعرن سان شمار ڪري سگهجي ٿو. سندس ڪلام سندس زندگيءَ جو آئينو آهي، ۽ مذهب ۽ تصوف جو رنگ غالب اٿس. فلسفيانه رنگ ۾ انسان جي حقيقت تي روشني وجهي ٿو:

نهين بنده حقيقت مين سمجھ اسرار معني کا،
خودي کا وهم برهم زن هجهے بيخود خدائي کر.

مرزا غالب، جو هندستان ۾ سندس همعصر شاعر هو، تنهن به هڪ اهڙو خيال آندو آهي:

نه تها جب تو خدا تها، کچھ نه هوتا تو خدا هوتا،
ڈبويا مجھ کو هونے نے، نه هوتا مين تو کيا هوتا.

سندس ڪلام مان چند غزل نموني طور پڇاڙيءَ ۾ ڏنل آهن.

بيدل نه فقط سنڌي، سرائڪي، اردو، فارسي ۽ عربي ۾ شعر چيو آهي، پر انهن ٻولين کي گڏائي هڪ اهڙو مخمس لکيو اٿس، جنهن جو نظير ملڻ مشڪل آهي.

ان مخمس جي هر هڪ بند جي هر هڪ مصرع، جدا ٻوليءَ ۾ آهي؛ يعني پنج مصرعون پنجن ٻولين ۾ آهن، (١) عربي (٢) فارسي (٣) سرائڪي، (٤) اردو ۽ (٥) سنڌي.
ان مان هڪ بند نموني طور ڏجي ٿو:

ليس في الدارين الا هو، هو الحق المبين (عربي)
اوست جسم و اوست جان و اوست افلاک و زمين (فارسي)
وه هے روح الله مريم هے، وه هي روح الامين (اردو)
هر طرف اسدا تماشہ کيا مغ و کيا اهل دين (سرائڪي)
سڀ صفت ۾ ڪيو ظهور و يار جانيءَ دلربا (سنڌي)

انهيءَ ترتيب هر هڪ بند ۾ آهي.

بيدل جي ڪلام تي سچل جو اثر

بيدل جي ڪلام گڏ ڪرڻ جي خيال سان تقريباً ڇهه سال جو دورو ڪرڻو پيو. هڪ ڀيري رانيپور ۾ وڃڻ ٿيو ۽ مولوي محمد صادق صاحب، ساڪن رانيپور، سان ملاقات ٿي. دوران گفتگو ۾، مولوي صاحب کان معلوم ٿيو ته بيدل فقير، سچل فقير جي خدمت ۾ آيو ۽ سچل فقير سندس وات ۾ پنهنجي ٻر جي ڳاري وجهي، فرمايو ته "انسان هن ۾ حلول ٿي وياهن". ڪي صاحب وري انهيءَ راءِ جا آهن، ته فقير صاحب ۽ سچل فقير جي ملاقات ڪانه ٿي آهي. اهڙي جتوڻي صورت ۾ سچل فقير بيدل فقير جي زندگيءَ ۾ وصال ڪيو آهي، تنهن صورت ۾ ممڪن آهي ته پاڻ ۾ مليا هجن. حقيقت ڪيئن به هجي، پر ٻنهي بزرگن جي ڪلام پڙهڻ کان پوءِ خيالات، مضمون، ٻولي ۽ نوع جي لحاظ کان چئي سگهجي ٿو ته بيدل جيڪڏهن ڪانئس روبرو فيض نه ورتو آهي، تڏهن به سندس ڪلام ضرور پڙهيو ۽ ٻڌو آهي، ۽ ان کان ايترقدر متاثر ٿيو آهي، جو ان جو اتباع ڪيو اٿس. مثلاً:

(١) عشق عطا الاهي ملندا — ذهن ڪري ڪسب ڪماوڻ دا (سچل)
عشق عطا الاهي هي — هرگز نه چيز ٻڌائي ويندي (بيدل)
(٢) آهيان آءٌ اسرار جيڏيون — مون کي خبر پاڻيو ٿيون (سچل)
آءٌ آهيان اسرار — عالم ليکي آدمي (بيدل)
سر سبحاني آهيان — صورت ڪيل ڪلايان (بيدل)
آهيان اسرار عجائب — ٿي آيس انسان (بيدل)
(٣) نوري ناري ناهيان — آهيان رب جبار (سچل)
بالهي ٻولي ناهيان ڪا — نور آهيان نروار (بيدل)
(٤) مرشد پاڻهون ليو جيو — توں سچو آهين سردار (سچل)
بيدل بندو ناهه تون — آهين اهو اعتبار (بيدل)
بيدل بندو ناهه تون هرگز — جو تو ڪوڙ ڪمائين (بيدل)
(٥) صورت سڀ سلطان — پاڻ ڏس آيو پنهنجو تماشو (سچل)
عشقون آيو آيو — صورت ويس ۾ سهڻو (بيدل)
(٦) ڪائي پنهي پوئيون — ڪائيين اڙهي قرآن (سچل)
ڪائي هندو ڪائي مومن — اهو رکيائين رايو (بيدل)
ڪائي هندن واري ماڄل — ڪائي مومن چوائين (بيدل)
(٧) عاشق هوندا تا سر ڏيوين — سردا ڪرين جي يار دا (سچل)
عاشق ٿئين تان سر ڏي — نا ته ڪهه عشاقين اچي (بيدل)

سچل فقير جي حرفيون جيئن آهن، ڪي هڪ مصرع واريون، ڪي ٻن واريون، ڪي ٽن ۽ چئن واريون. بيدل جي سواءِ هڪ مصرع واري، جي ٻن سٽن جون جيئن آهن. ازانسواءِ ڪئي ڪئي ته مضمون ۾ لڳ ڀڳ هڪجهڙو آهي. مثلاً:

(١) ع- عمزه رمزان يار ميڏے ڏيهان، ڏيکھ جو وتدا چائي،
جتهان ڪتهان حاضر ناظر، آپ کهوا رنگ لائي،
"وهو معڪم اينما ڪنتم"، جاڻ ڪيتس جائي. (سچل)

ع- علوم مذاهب دے ست، سبق سلوڪ دا پڙهنا،
جتهان ڪتهان راتڏين وسندا، ڪامل ويسه ڪرنا،
"وهو معڪم اينما ڪنتم" هڪو حرف پڪڙنا، ول نه مڙنا. (بيدل)

(٢) ط- طبل وڄائين وحدت والا، غازي ڇوڙ گدائي،
هيڏي هوڏي تون هي هوويں، وت ڪيهي جاه جدائي،
"الانسان سري وانا سره" هے ني خاص خدائي.

غ- غرق تهي غيب مين ويکهين، غائب حاضر تون هين،
سر حقيقت، شڪل شريعت، باطن ظاهر تون هين،
"الانسان سري وانا سره"، ماوائي سر تون هين،
هر گهر تون هين. (بيدل)

(٣) د- دلير ڪرين دل اتهان، مست يقين نه تهيوين،
لوڙين ٿڪ شيه سڀوئي، تان وت پيالا پيوين،
"موتوا قبل ان تموتوا" وچ جيون مر جيوين. (سچل)

هہ- هوس دے نال ڪذاهان، هرگز حق نه ٿهوے،
سوز گداز دا ذوق ميسر، ڳالهين نال نہ تهوے،
"موتوا قبل الموت" سٹي جو، محبت وچ مريوے،
سو مر جيوے (بيدل)

بيدل تي شاه صاحب جو به اثر پيل ڏسجي ٿو. بيدل نه فقط شاه صاحب وانگر تمثيلي شعر چيو آهي، پر ان جو تتبع به ڪيو اٿس. مثلاً:

١- چاهڪ چري، تار تري، آيون مٿي آر،
ڪوڙين ڪر ڪٽنديون، سٽي سڌ قرار،
ميهون ساڻ ميهار، پرچي پار لنگھنديون.

٢- چاهڪ چري، تار تري، آيون مٿي پٽ،
نه لنگهنديون لٽ، مقصد جي قرار سان.

۳ـ چاهڪ چري، ٿار ٿري، آيون مٿي ڪن،
ڪوڙين ڪر ڪٽنديون، ساهڙ جي سخن،
ميهون ساڻ اسن، ٻچي پار لنگهنديون.

۴ـ چاهڪ چري، ٿار ٿري، آيون مٿي ڪوهه،
مٿي سڄ ساهڙ جو، راضي ڏيندا روح،
ميهون سان صبوح، ٻچي پار لنگهنديون. (شاهه)

اها شاهه صاحب جي خصوصيت آهي جو مصرع جو ٻيو ڀاڱو ساڳيو رکي، پهرئين ڀاڱي ۾ لفظن جي ڦير گهير ڪري، قافيو مٽائيندو، ۽ هڪڙي مطلب کي وڌيڪ وضاحت سان بيان ڪندو ۽ ذهن نشين ڪندو رهي ٿو. ساڳيءَ طرح، بيدل به ڪندو آيو آهي:

(۱) هستيءَ کي "همه اوست" ۾، ڪيو گم جنهن،
ڏٺو ڏرت تنهن، اکين شعاع شهود جو.

(۲) هستيءَ کي "همه اوست" ۾، جنهن گم ڪيو،
تنهن ڏٺو پيو، آ چوڙو اثبات جو.

(۳) هستي کي "همه اوست" ۾، جنهن ڪيو گم،
تنهن تي آڳم، اچي ٿيو اثبات جو.

(۴) هستيءَ کي "همه اوست" ۾، جنهن ڪيو فاني،
تنهن تي عياني، اچي ٿي اثبات جي.

(۵) هستيءَ کي "همه اوست" ۾، ڪيو جن فنا،
ٿيو تن انا، حالت ۾ حلاج جي.

ازانسواءِ معنوي لحاظ کان به شعر اثر پيل ٿو پائجي. مثلاً:

(۱) پاڻهين پسي پاڻ کي، پاڻهي محبوب،
پاڻهي خلقي خوب، پاڻهي طالب تن جو. (شاهه)
پاڻ ٻهون تون آهين، ڪيچ ڌڻين جو ڪاهين. (بيدل)

(۲) شوق تنهنجي شسج ۾، پڄين ڪوهه پريان،
"ونحن اقرب اليه من حبل الوريد"، تنهنجو تو ۾ ئي ساڻ،
پنهنجو آهي پاڻ، اڌو عجيبن جي. (شاهه)

پرينهون نا پري، ويجهو وسي سجڻين،
"ونحن اقرب اليه من حبل الوريد"، غافل تو گهري،
جي ڪو ڏسان ذري، ته ڪوهيارو قريب آهي. (بيدل)

ساهڙون ويجهو سڄڻين پرين نه آهه پري،
جڏهن رئي ڪين ... ڪري، ساعت ڪوڙي ساهه سي. (بيدل)

(٣) جيڪو وڇين ونڪار، هت نه ڪولڻ ڪنهن ڪي،
لڪو ڪوڙ لطيف چئي، پار جو ڪو هي اسار،
نماڻي نيڻ نهار، تو وهه ديرو دوست جو. (شاه)

تو ۾ آ ديرو دوست جو، ڇا ڪاڻ وڃين ونڪار ميان،
سن مِن عرفه هادي انو، نه ڪيلر ڪرار ميان. (بيدل)

ڪن فارسي شاعرن جو به اهو اثر ڏسجي ٿو. مولانا رومي انسان جي دل کي خدا جو گذرگاهه سڏي ٿو:

ڪعبه بنگاه خليل آذر است، دل گذرگاه جليل اڪبر است. (رومي)

مڪل اروپ اوتار اسيدا، ڪيا آهي ڪيا خاڪي. (بيدل)

مولانا رومي عشق جي تعريف ڪندي ڪنهن افلاطون ۽ جالينوس سڏي ٿو، ۽ ڪنهن هر مرض ۽ هر خامي جو طبيب سمجهي ٿو:

شاد باش اي عشق خوش سوداي ما،
اي طبيب جمله علت هاي ما،
اي دواي نخوت و ناموس ما،
اي تو افلاطون و جالينوس ما. (رومي)

عشق هي پير پيغمبر ميڏا، عشق هي هادي رهبر ميڏا،
عشق هي حيدر صفدر ميڏا، عشق هي ميڏي هشت بنام. (بيدل)

انهي هنڌ بيدل فرمائي ٿو:

خاڪ وڇون اڪسير بڻيا، جڏا چڻڪ هي دج چولي.

مولانا رومي هر عشق جي حالت ۾، معشوق کي ظاهري صورت کان مٿي سمجهي ٿو:

آنچه معشوق است صورت نيست آن
خواه عشق اين جهان خواه آن جهان. (رومي)
مکهه ماهي دا نور تجلي - صورت حسن حقاني. (بيدل)

انهيءَ کان سواءِ سمجهجي ٿو ته، فقير صاحب بين فارسي شاعرن جي ڪلام جو به چڱو مطالع ڪيو آهي، جنهن جا هيٺين چند مثال مان معلوم ٿيندو:

(١) آسمان بار امانت نتوانست ڪشيد، قرعه فال بنام من ديوانه زدند. (حافظ)
بار ازه دا باري جو چاتا، عرش ملڪ افلاڪ نه چاتا
عاشق سارا سر تي اٺايا (بيدل)

(٢) متاب از عشق رو گرچہ مجازي است،
کہ از بهر حقيقت کارسازي است. (جامي)

سونهان راز حقيقت دا هي۔ لانبک عشق مجاز، (بيدل)
بيدل عشق کي عار نہ جاڻج۔ ڏيندو سرد ميار. (بيدل)

(٣) خسروا در عشقبازي، کم ز هندو زن مباش،
کز براي مرده سوزد، زنده جان خويش را. (خسرو)

هندو زال کان هيڪ نہ ٿي جي طالب آهين تڪرار،
ساڻ ڪري پرڻ سچ ٿو، عاشق چلي اختيار. (بيدل)

(٤) من نمي گويم "انا الحق"، يار مي گويد بگو،
من خدا عطار نہ آکهيا۔ اهيندا آها آواز، (بيدل)
آپ آکهيندا يار "آنا الحق"، سولي چڙهہ سرباز. (بيدل)

بيدل جي اردو ڪلام اسيت اڳيئي ڄاڻايو ويو آهي تہ سندس ڪلام ۾ اهي لفظ استعمال ٿيل آهن، جي ابتدائي دور جي شاعرن، جهڙوڪ "ولي" دکني، ۽ "مبارڪ آرزو" ڪم آندا آهن. قاضي پيرمحمد جي خاندان ۾ "ديوان ولي دکني" قلمي نسخو موجود هو، جو سوين ڀل ڏنو هو، پر هيئر انهن وٽان هيٺ مٿي ٿي ويو آهي.

سندس فارسي ڪلام تي مير جان محمد شاھ متخلص بہ "مير"، مير جان الله شاھ متخلص بہ "عاشق"، ۽ مولانا رومي، جو اثر پيل آهي، ۽ انهن جو گهڻو ڪري تتبع ڪيو اٿس، مثال لاءِ فقط هڪ هڪ غزل ڏجي ٿو:

غزل

سيد جان محمد شاھ متخلص بہ "مير"

الاهي جوش طوفان بخش چشم اشکبارم را،
سحاب دجلہ افشان کن رگ ابر بهارم را.
بہ روز نشہ صهباي محبت ردہم افروزي،
بہ خون شعلہ سرسبز گردان کشتزارم را.
خشونتهاي نفسم را بہ لطف خويش پردازي،
چمن پيراي گلزار تجلي ساز خارم را.
دلم در سينہ از شوق دم تيغ تو مي رقصد،
ز گل صد بار رنگين تر کني مشت غبارم را.
بہ مشتاقان مروت از نگاهي مي توان کردن،
بيک پيمانہ مي دعم کن رنج خمارم را.

ز سائل روي گردانيدن آئين كرم نبود،
گلستان كن به داغ عشق چشم (۱) خاكسارم را.
غلام همت عشقم كه مردم دهر گرداند،
طراز چنگال شهباز كبك كوهسارم را.

غزل

سيد جان‌الله شاه متخلص به "عاشق"

الاهي موج طوفان بخش اشك ديده گريان را،
سحاب آسا پر افشان كن مدام چشم گريان را.
تلطف خويش قائم كن براي درد مندان عشق،
ز ابر رحمت سر سبز كردان جان بريان را.
خيالات وجودم را همه منسوخ گرداني،
بكن گلزار نوراني تجلي طور طريان را.
خزان را ره مده در دل بر مشتاقان ديدارت،
بهاري كن ز غنچه گل به پوشان جسم عريان را.
نقاب از روئي خود بردار بنما جلوهٔ حسنت،
معطر كن دماغ من ز بوي عشق مريان را.
ز بيرحمي به سائل ديدن آئين كرم نبود،
بده ساغر ز مي احمر بنوشان ديده تريان را.
عجائب عشق همت داد عاشق را درين منزل،
بزير حكم خود آورد جن و انس و پريان را.

غزل

فقير عبدالقادر بيدل متخلص به "طالب"

الاهي موج وحدت بخش درياي خيالم را،
به بحر حال گم گردان حباب قيل و قالم را.
ازان نزهت گه قدسي چو اين مرغ آشيان برداشت،
بدو زد ناوك حادث دمادم پر و بالم را.
اگرچه زنده ام ليكن بصد شرمندگي مرهون،
بدست مرحمت بكشاي نو بند انفعالم را.
انيس خلوت رندان نباشد جز مي و ساقي،
فرصت اين عرده را باري اجابت ده سوالم را.

---

۱ — جسم

ازاله شورش هستي بود آسايش طالب،
به جمع نيستي جاده دل وحشت مآلم را.
اقامت ديو بر تخت سليماني نمي زيبد،
مكن قائم مقام روح نفس بد سگالم را.
انا الله هست گل بانگ يقين دروادئي ايمن،
چراغ افروز بزم موسوي ساز اشتعالم را.
اديم صحن ناسوتي ندارد وسعت ميدان،
بجهان در عرصه جبروت شبديز جلالم را.
امور علوي وسفلي ز لطفت مي شود نافذ،
نفاذ بر لطفي كن چنين امر محالم را.
انيت را به اثبات هويت نفي گرداني،
مبدل كن به توفيق سعادت خود و بالم را.
الٰهي مست طالب راز مستي دور ميدارد،
به صهباي عدم لبريز كن پيمان حالم را.

مولانا رومي عشق جي تعريف مثنويءَ ۾ جا بجا ڪئي آهي. مير جان محمد شاه لميرؔ به عشق جي تعريف ۾ هڪ غزل لکيو آهي، جنهن جو مطلع آهي:

راز پنهانم عيان از چشم گريان كرد عشق،
سينهٔ ريش مرا آخر نمكدان كرد عشق.

بيدل به اهڙيءَ طرح هڪ غزل لکيو آهي:

غزل

مي رسد هردم بگوش جان من پيغام عشق،
كاي فلان گر ترک جان سازي بنوشي جام عشق.
گوش بي گوشي گشا، تابشنوي بانگ الست،
ورنه سامع عقل نبود مهبط الهام عشق.
اي سرو پا مي دود در واديءِ پهناي وجد،
هر كه او بسته ز ميقات ازل احرام عشق.
نيكنامي اختيارم نيست معذورم بدار،
پند ناصح كي پذيرد آنكه شد بدنام عشق.

شادیء جاوید مضمر در غم عشق است و بس،
شو اگر آزادگی خواهی اسیر دام عشق،
حملهٔ عقلی نگردد بر بلیسی فتحیاب،
دیو هستی را سر اندازی کند صمصام عشق،
پشت پازن بر تنعم ٔ لی دنیای دون،
چون شدی بیدل مصاحب زمره کرام عشق،

مثال تمام گهٹا آهن، پر طوالت جي خوف کان انون تي اکتفا ڪجي ٿي.

تصنيف و تاليف

فقير صاحب مشهدا خوبين جو مالڪ هو. جيڪڏهن هو عاشق هو ته ساڳئي وقت هڪ زبردست عالم به هو. هڪ طرف محبت ۾ مستغرق هو ته ٻئي طرف شرعي علم ۽ فقه ۾ فرزانو هو. صوفي هو ۽ شريعت جي حڪمن جو پورو پورو پابند هو، شاعر به هو ۽ نثرنويس به. سندس سوانح حيات جي مطالعي کان پوءِ تصور به مشڪل ٿي پوي ٿو ته هن بزرگ ڪيئن عشقيه زندگي گذاريندي علم طب، انشاپردازي، علم فقه ۽ تصوف جي نُڪتن ۽ دقيق مسئلن بابت ڪتاب لکيا هوندا. ڀوري سڀ ڪتاب انهيءَ زماني ۾ لکيل آهن، جڏهن سندس نظارو قاضي پير محمد تي هوندو هو. سندس الهاميون، الفرقانيون، ناز ۽ شوخيون سهنديءَ ٻاڻ تي ايڏو قبضو ڪيو اٿس ۽ ايترو وقت بچايو اٿس، جو ويهارو مستند ڪتاب گهڻو ڪري فارسي ۽ عربي نظم ۽ نثر ۾ لکيا اٿس. فقط ٻه ڪتاب آهن جي سنڌيءَ ۽ سرائڪيءَ ۾ آهن، هڪ ”وحدت نامو“، ٻيو ”سرود نامو“ جو سنڌي ۽ سرائڪي ڪافين، بيتن، ڏوهيڙن ۽ سي حرفين جو مجموعو آهي. ازانسواءِ ٻيا ڪتاب لکيا اٿس، جن جو سنڌيءَ سان البت واسطو ٿي سگهي ٿو، جن مان نموني طور ٽڪرا ڏجن ٿا:

”پنج گنج“ نالي هڪ ڪتاب مشهور آهي جو امير خسرو دهلويءَ جي تصنيف آهي، جنهن ۾ امير خسرو پنهنجي علميت جو ڪمال ڏيکاريو آهي. سندس ڪتاب جو هڪ صفحو نموني طور پيش ڪجي ٿو:

معلوم ٿيندو ته جنهن ايتري قبيل لکيل خانن مان، هر هڪ کي جدا جدا هيٺ پڙهبو ته جدا جدا بحر ۾ ڳالهه نڪرندي، ۽ علحده مطلب نڪرندو. وري جنهن کي گڏجي ڪتابي نموني پڙهبو، ته پنجين ڳالهه نثر ۾ نظر ايندي. هر لفظ جو انتخاب، بندش ربط ۽ سلسلو اهڙو رکيل آهي جو ڳالهين جو هي سلسلو باقاعدي قائم آهي ۽ گرامر جي ۾ غلطي ڪانهي. اهو پنهنجي نموني جو شايد پهريون ۽ پويون ڪتاب آهي.

بدل ۾ هڪ ڪتاب ”پنج گنج“ نالي سان لکيو آهي. هن ۾ چاليهه باب رکيا اٿس، ۽ هر هڪ کي نالو ڏنو اٿس ”درجو“: هر هڪ درجي ۾ شروعاتي قرآن شريف جي آيت ڏني، ان جي مطابق تعبيروار حديث مولانا روميءَ جا بيت، شاهه صاحب جو بيت ۽ هڪ هدايت پوري فارسيءَ ۾ اڳيان ڏني اٿس. گويا قرآن شريف جي تفسير ڪيو اٿس. شروع ٿو ڪري:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الرَّحْمٰنِ مُحْتَجِبِ الذَّاتِ بِصِفَاتِ الْكَمَالِ وَصِفَاتِ
بِأَسْمَاءِ الْجَلَالِ وَالْأَسْمَاءِ بِظُهُوْرِ الْأَفْعَالِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

پنج گنج خسروی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نہ چوں این	سطور را مسلسل خوانند	عبارت نثر	کہ اکثر جا با نمکینی محاورات	آراستہ شدہ	متضمن بیک فسانۂ دلکش	پیدا می شود.
چنین کہ گویند دانایان پر فن ز تاریخ جہان بر قدر آنکن	ز غنچہ صفات بہ ز شعر روشن تاب رنگ و بوی صوری راز گلشن انداختہ بیت در تن خستہ ا بروز ایام . . . گونہ گمان را بمعمورۂ عین الیقین راہ احتیاج علاج شافی فسرود قطعہ ز خسرمن زر ا	نقاوہ کہ جواہر معانی زرین گونہ نمود زر فشانی.	جستجو حقیقی کہ زجاجہ حقیقت داد و سر عجیب خاموشی برگ ریزد و رامے داشتہ راز جدائی گلہای نعت نثار روضہ دیر طپیدگی دل سوختہ معنی بدل اہل یقیناں دیباچہ بود	عاشقی شد چون بفسانہ دل سوختہ دین چنین نا محبت افروختہ کاغذ آں عصر	را بدکان معرفت غنچہ ساختہ و بسان غفلت انگیز در خیابانے تا کنم .... نو آئین مرسل کہ جان بمژدہ دیدار کہ بالمشافہ بر دل کج نظر بخبراں ز دل جوشش کند دولت پس	ہمچو شہ گل این در کہ غواص گفت سلسلہ گوہر این نظم

عَلَيَّ مَنْ قَادَ الْمُوَافِقِيْنَ اِلَى الْمَلَكُوْتِ وَ الْمُوَاصِفِيْنَ اِلَى الْجَبَرُوْتِ ـ وَالْمُعَاوِنِيْنَ اِلَى اللَّاهُوْتِ وَ عَلَى آلِهِ الْمُخْتَارِ وَ أَصْحَابِهِ الْكِرَامِ اِلَى يَوْمِ الْقَرَارِ ـ

اما بعد سپاس بي قياس درگاه ايزدي و درود نامحدود بارگاه احمدي اين رساله است مشتمل برچهل درجات و هر درجه متضمن برشش تعينات ـ تعين اول به تسطير لحواي تصديق اقتضاي آيت شريف مجلا و تعين ثاني به تحرير مضمون مذاقت مشحون حديث مبارک مجلا و تعين ثالث بترقيم ابيات فيض آيات مثنوي معنوي معلا و تعين چهارم به تبيين کلام وجد آگين خلاصه مضامين يکتائي يعني بيت سندهي از رساله حضرت شاه صاحب بهٽائي قدس سره بيين و تعين خامس به تعين حکايت منحصر بر ترکيب راه هدايت معين اين بحسب تعداد تعينات وي را به پنج گنج مسمي ساختم و بقدر قوت استعداد مرکب اجتهاد در عرصه تاليفش تاختم ـ فاالله هوالمستعان و عليه التکلان و منه البدايت و اليه النهايت درجه يکم درمذمت قال و تحريص حال آيت قال الله تعالي جل جلاله و عم نواله و من الناس من يقول آمنا بالله و باليوم الاخر و ماهم بمومنين حديث عن المهاجر بن حبيب قال قال رسول الله صلي الله عليه و آله وسلم قال الله تعالي اني لست کل کلام الحکيم اتقبل و لکني اتقبل همه و هواه فان کان همه و هواه في طاعتي جعلت صمته حمدالي و قارا ان يتکلم (رواه الدارمي)ـ

مثنوي ـ ما درون را بنگريم و حال را ـ ما برون را ننگريم و قال را،
آتشي از عشق در جان برفروز ـ سربسر فکر عبادت را بسوز

بيت ـ عاشق اُئين نه هون، جئن تون سجي اُنگهين،
منهن پايو مون ۾، راتيان ڏينهان روءِ،
ڪنهن کي ڪين چوءِ، تہ اسين عاشق آهيون،

حکايت: در شرح کلام قدسي مسطور است، که بوالهوسي بادشاهي را بضيافت طلبيد، مکان بيروني ضيافت خانه بجاروب مصفا نمود و طريق را از خس و خاشاک پاک گردانيد: اما جائيکه بهر جلوس خسروانه معين شده بود همچنان پر غبار و کدورت گذاشت، چون مقدم شاهنشهي ساير دولت بران و براه افگند، مقام ناپاک سلطانِ طبع پاکيزه اش نگرديد، جميع علامات بيرون او بجهت ناپاکي منزل درون مکروه پنداشته باز گرديد.

سنڌي ۾ هو ڪتاب آهي "تقويت القلوب في تذکرة المحبوب". هي ڪتاب فارسيءَ ۾ آهي. منجهس عاشقن ۽ سالڪن لاءِ هدايت جو ڪافي ذخيرو موجود آهي.

قرآن شريف جي آيتن، حديثن، بزرگن جي قولن، ۽ شاعرن جي اشعار سان برجستو آهي، منجهانئن هڪ ٻه مثال پيش ڪجي ٿو:

آيت - ولم يلبسوا ايمانهم بظلم اولئك لهم الامن وهم مهتدون ۔

مراد از ايمان نفيء خطرات جسماني، و اثبات صفات روحاني، و ظلم کنايه از پندار ناهموار نفساني، يعني آنانکه خيالات هستيء موهوم حيواني را نفي کرده، باثبات حقيقت انساني رسيده اند در دارالسرور در قرب حضور در مهد امان وعده عرفان آرميده اند مثنوي:

عارفان زانند دائم آمنون - که گذر کردند از درياي خون،
رفت در صحراي بيچون جان شان - روح شان آسوده و ابدان شان
در گلستان عدم چون بيخودي است - سکر ز استغراق لطف ايزدي است۔

مولوي "جامي" مي فرمايد: نظم:

نبودي و زيانِي زان نبودت - بباش امروز هم کاين است سودت۔

"عزيزي" مي فرمايد:

خواب عدم کجا است که آسوده دل شويم - فارغ ز پاسبانيء اين مشت گل شويم۔

شاهه صاحب مي فرمايد:

ڳوليون پاسي ڳوٺ، ھورن ھاڙھو لنگھيو،
ڪيچ ٿني ڪي ڪوٺ، ڪين جني جي ڪيچ ۾۔
ڪين ڪري ڪيچ ۾، ٿي جريدي جيئڻ،
ھوند جني سان ھوءَ، ھوت نہ ھوندو تن سان۔

در "فتوح الغيب" مسطور است که سلطان العارفين، مولانا بايزيد بسطامي قدس الله سره، فرموده اند که وقتي محبوب حقيقي را بخواب ديدم و سوال کردم، که وصول من بجناب تو چگونه صورت بندد فرمود که دع نفسک و تعال۔

"سعدي" مي فرمايد: نظم:

کس تا باخودي در خدا را نيست - و زين نکته جز بيخود آگاه نيست،

حديث: نجي المخففون هلک المثقلون۔

"حافظ" صاحب مي فرمايد: نظم:

از زبان سوسن اين آوازه ام آمد بگوش،
کاندرين دير کهن کار سبکباران خوش است۔

مولوي "جامي" مي فرمايد: نظم:

بيا جامي ز بود خود بپرهيز - ز پندار وجود خود بپرهيز،
گرت تيرگي و تنگي هست از تست - و رت بهوئي و رنگي هست از تست،
مصفا شو ز مهر و كينهٔ خويش - مجلا كن رخ آئينهٔ خويش،
بود نور جمال شاهد غيب - بتابد چون كليم الله از جيب،
شود چشم دلت روشن بدان نور - نماند سر جانان بر تو مستور،

سعدي فرمايد:

سعدي حجاب نيست تو آئينه صاف دار،
زنگار خورده كي بنمايد جمال دوست،

سلوڪ: سچا سڪا ڪوئي نهين، جي هردي اندر لعل،
مورک کهلے کولتا نهين، ڪرميا پيا ڪنگال،

مثنوي:

آئينهٔ جانت چرا غماز نيست - زانكه زنگار از رخش ممتاز نيست،
رو تو زنگار از رخ او پاک كن - و آنگهان آن نور را ادراک كن،

شاه صاحب مي فرمايد:

صوفيءَ صاف ڪيو، هو جو ورق وجود جو،
تهون پوءِ ٿيو، جيڏي پسڻ پرينءَ جو،

مثنوي: دفتر صوفي سواد حرف نيست،
جز دل اسفيد همچون برف نيست،

شيخ حسن بصري قدس سره مي فرمايد:

اقطع القارين نضل الصوفين،

شاه صاحب مي فرمايد: بيت

اکر پڙهه الف جو، ورق سڀ وسار،
اندر کي اجار، پنا پڙهندين ڪيترا،

سنڌس ٽيون ڪتاب آهي "السندالموحدين"، جن ڪتاب ۾ تصوف تي عربي ۽ فارسي مصنفن ۽ شاعرن جي ڪتابن مان سندون ڏنيون، ڦهاريءَ جو سنڌ جي شاعرن جا بيت به ڏنا اٿس، طوالت جي خوف کان نقط ٻه ٽي ٽڪرا جيڪي سنڌ جي شاعرن جا بيت ڏنا اٿس سو هيٺ ڏجي ٿو:

من ڪلام سلطان العاشقين شاھ عبداللطيف ڀٽائي قدس سره،

بيت:

سو ھئي، سو ھو، سو اجل، سو الله،
سو قادري، سو واھرو، سو پرين، سو پساھ،
سو ھيڏانھن، سو ھوڏانھن، سوئي من وسي،
تنھن سندي سوجھري، سوئي سو ڏسي،
پاڻھي جل جلالہ، پاڻھي جان جمال،
پاڻھي صورت پرين جي، پاڻھي حسن خيال،
پاڻھي پير مريد ٿئي، پاڻھي پاڻ خيال،
سڀ سڃاڻي حال، مڃھون تي معلوم ٿئي.
سو سائين، سا سھڻي، ساھ پسڻ سوئي،
آھي نجوئي، نجھ، ڪجھ اندر ڳالھڙي.
ڏسڻ ڏسڻ جي، تہ ھم ڪي حق جوين،
ڌارڪ شڪ تہ ٿي، انا انوي ڳالھ ۾.

من ڪلام موحد ڪامل محقق اڪمل مولانا مير قلندرعلي رضوي قدس سره:

ت - تفڪر ڪيجي وحدي لھڻ سار اندر دي،
ھڪو ھوڪر ھڪو ڳولين چوڙين خيال دگر دي،
فاينما تولوا فثم وجہ الله ھي ھر وج ھر دي.

ح - حجاب نہ رھسي ڪوئي، جي آون صدقون ڪرين يقينا،
ذات صفات ھڪو ڪر جاڻين چوڙين خيال ڪمينا،
جي صدقون سر صدقي ڪيجي، تہ ملدا دوست(١) شبينا.

من ڪلام مھدي الزمان ھادي اليٰ الرحمان پير محمد راشد قدس سره:

وحدت مون ڪثرت ٿي، آھي وحدت ڪثرت ڪل،
اندر ٻاھر، ڄاھر پرين، ڀول نہ ڪنھن ٻئي ڀل،
ھي ھنگامون حل، سڃاڻي محبوب جو.

من ڪلام وحدت نواز موحد اساس اتحاد مولانا عبدالحق دوازئي قدس سره:

ھرچہ بيني ز فوق عرش علا، ھستي اوست تا بہ تحت ثرا،
غير حق نيست درجھان موجود، ھم ھستي ازو شدہ پيدا.

---

(١) جان.

من ڪلام ساقيءِ ميخانھ وحدت وجود عارفِ رموزِ غيب و شهود مولانا قبول محمد دَرازائي قدس سرهٗ:

جاسِن تي جانان، جرڪن جهري آئيو،
ڪامان ڙي ڪامان، ڙ ڪيڏو لِڪ ڪريم ڪيو،

من ڪلام عارف پاڪباز عاشق محرم راز عليقو مھيڙ ئي قدس سره:

سڄو سارو سو ٿيو، وحدت ڪثرت ڪل،
الف ڪون آدم ٿيو، ڪري هنگامون هل،
"خلق الاشيا فهو عينها"، هي تنا پنده اصل،
مومن ڪافر سو ٿيو، پول ته پڇي ڪنهن پل،
ٿيو گلابي گل، سر سارلي منصور جان.

ماخذ

(١) فيه مافيه	مولانا رومي
(٢) ڪشف المحجوب	جناب علي الهجويري
(٣) علم تصوف	خواجه عباد الله اختر
(٤) تصوف اسلام	عبدالماجد
(٥) قرآن اور تصوف	ڊاڪٽر مير ولي الدين صاحب
(٦) رسالو (مرحوم) فقير طارق	ساڪن لالوراڻڪ لاڙڪاڻو سنڌ
(٧) ھماري شاعري	سيد مسعود حسين رضوي
(٨) شعر جي ڪسوٽي	پروفيسر لوڪومل ڪيسواڻي
(٩) شبلي نامه	محمد اڪرام
(١٠) آب حيات	محمد حسين "آزاد"
(١١) تاريخ ادب اردو	رام بابو سڪسينه مترجم محمد حسن عسڪري
(١٢) تحقيقات	ڊاڪٽر عندليب شاداڻي
(١٣) ادبي آئينو	ليکراج ڪشنچند "عزيز"
(١٤) تاريخ سنڌي ادب جلد پهريون	خانبهادر محمد صديق ميمڻ
(١٥) تذڪره لطفي	لطف الله بدوي
(١٦) شعر و شاعري	حالي
(١٧) شاهه جو رسالو	
(١٨) رسالو سچل فقير پهريون جلد	
(١٩) مرآة المثنوي	
(٢٠) قلمي مضامين	مير حسام الدين راشدي

اظهار تشڪر

مؤلف انتهائي خلوص ۽ شڪرئي سان هيٺ انهن صاحبن جي نالن
جو ذڪر ڪرڻ پنهنجو فرض ٿو سمجهي، جن ڪيس هن ڪتاب جي تاليف ۾
پنهنجي پنهنجي ايشائا مدد ۽ مشوري سان نوازيو آهي:

انهن صاحبن جا نالا، جن يا ته پنهنجا ڪتاب ڏنا، يا مواد وٺي
ڏيڻ ۾ مدد ڪئي:

(١) پير غلام مرتضيٰ شاهه	ڪنبٽ شريف.
(٢) پير حسام الدين شاهه راشدي	
(٣) فقير فولاد علي	ڳوٺ مينگهو شر خيرپور رياست
(٤) مولوي محمد صادق	رانيپور شريف
(٥) خليفو گل محمد پيرزاده	ڪلاچي
(٦) صوفي علي قطب	تجل شريف
(٧) سيد امام علي شاهه	روهڙي
(٨) سيد پير ڏنو شاهه	روهڙي
(٩) سيد لکن شاهه	روهڙي
(١٠) سيد پناهه علي شاهه موسوي	خيرپور ميرس
(١١) مسٽر هدايت الله اوڍو	لاڙڪاڻو
(١٢) سيد رسول بخش شاهه	روهڙي
(١٣) مسٽر تلوڪچند کتري	روهڙي
(١٤) مسٽر جهامنداس ڀاٽيا	شڪارپور
(١٥) مسٽر هيمنداس	اجمير شريف
(١٦) مسٽر رجب علي مغل	روهڙي
(١٧) قاضي فيض الله	روهڙي
(١٨) قاضي محمد اسماعيل	روهڙي
(١٩) مخدوم فيض الله	روهڙي
(٢٠) غلام سرور خان پٺاڻ	آرائين

(٢١) حاجي علي بخش — ڀرڳوٺ
(٢٢) سومر فقير — ڀرڳوٺ
(٢٣) مسٽر اختر رضا زيدي — شڪارپور
(٢٤) مسٽر عطاءالله ڳهرو — شڪارپور
(٢٥) مسٽر واحد بخش — شڪارپور
(٢٦) سيد سومر شاهه — روهڙي

انهن صاحبن جا ٿالا جن پنهنجو مفيد مشورو ڏنو:
١- پروفيسر محمد ڪريم پيرزادو — نواب شاهه
٢- قاضي نبي بخش — روهڙي (حال حيدرآباد)
٣- ڊاڪٽر داﺋود پوٽو — ڪراچي

انهن صاحبن جا ٿالا، جن سان ديوان بيدل وارن جي سلسلي ۾ مان ڏيو:
١- صوفي عبدالستار صاحب — جهوڪ شريف
٢- صوفي نصير فقير جلالاڻي — خيرپور رياست

نشانيون

ر = راڄپال ٻولچند وسومل وارو ڇپيل ڪتاب.

غ = غلام مهدي قاضيءَ جو قلمي نسخو.

ڀ = ڀائيا جهامنداس وارو قلمي نسخو.

ن = نواب علي شاهه وارو قلمي نسخو.

ه = هرجاڻي گدومل ڪنڌمل وارو ڇپيل ڪتاب.

ع = علي گل شاهه وارو قلمي نسخو.

ف = فولاد فقير وارو قلمي نسخو.

ڪ = علي بخش "ڪمتر" وارو قلمي نسخو.

س = سومر فقير جو بياض.

م = محمد رمضان فقير جو بياض.

و = مسٽر وڌيرومل جو بياض.

ل = لکميچند ڀاٽيا جو بياض.

قادر بيدل جي وقت ۾ روھڙي شھر جو ھڪ نظارو.

زيارت گاه ھر روشن ضميري، دليل راه ھر جان منيري،
ز آبستان شمالش تالش تازه و تر، ز کوھستان جنوبش صاف وانور،
ز ريگستان بود شرقش مصفا، ز باغستان ساده غربش مطرا.
به ھر اکناف او چندين نظاره، ھزاران گونه عشرت را اشاره،
مگر اين بلده چون بيت العتيق است، که جائي طوف مردان طريق است.

” بيدل “

وَحْدَتْ نامِ

(١) هستيءَ کي همه اوست ۾ ڪيو ڳُم جنين (١)،
ذرّو ذرّت تنهين، آڪين شعاع شهود جو.
(٢) هستيءَ کي همه اوست ۾ جنين ڳُم ڪيو،
تنهين ذرت پيو، آڇوڙو اثبات جو.
(٣) هستيءَ کي همه اوست ۾ جنين ڪيو ڳُم،
تن (٢) تي آڳم، اچي ٿيو اثبات جو.
(٤) هستيءَ کي همه اوست ۾، جنين ڪيو فاني،
تن تي عياني، اچي ٿي اثبات جي.
(٥) هستيءَ کي همه اوست ۾ ڪيو جن فنا،
جيو تن، آثار حالت ۾ حلاج جي.
(٦) حالت، جا حلاج جي، سورو آهي (٣) سوز،
سدائي سوريءَ تي ٿيون، جو نوروز،
رندي راز رموز، ڪنهن کي سلڻ ڪينڪي.
(٧) حالت، جا حلاج جي، سوري آهي (٣) سور،
مردن ۾ منصور، ڪو ڪو ليکي ڪاڻهين.
(٨) حالت، جا حلاج جي، معتقدي معراج،
سالڪن سرتاج، مستيءَ ڪئون منصور ٿيو.
(٩) حالت، جا حلاج جي، اونهون هي اسرار،
آڇي الوهيت جو، بحر هم الايو بار،
ڪنهن ڪنهن ڪلادار، ڪل پوي هن ڪن (٥) جي.
(١٠) حالت، جا حلاج جي، ربوبيت راز،
حقيقت مجاز، ايڪائيءَ ۾ ايڪ ٿيا.
(١١) ايڪائيءَ ۾ ايڪ ٿي، معنيٰ ۽ صورت،
اچي احديت، دوئي (٦) کي دور ڪيو.
(١٢) ايڪائيءَ ۾ ايڪ ٿيو، اچي جان جسم،
ويئي ويت رسم، وحدت سنديءَ ويڙه (٧) ۾.

---

(١) جني (هـ) (٢) تين (ز) پکس (٣) آهه. (ز) (ع) آهه (ز) (٥) ڪنبه. (ن) (پکس) (٦) دوئيءَ. (ز) (٧) ويڙهه. (ز)

(١٣) ايڪتائيءَ ۾ ايڪ ٿيي، سڀئي صفات،
دينُ ڪفر ذاتون ٿيون، ٽئي ٿيو طلسمات،
دُور ڪري درجات، سڀ ڳالهيون سمجهڻ آيون.

(١٤) ايڪائيءَ ۾ ايڪ ٿيو، سڀ ڏوهه ثواب،
هستيءَ جو حباب، همه سنجهو سمجهي (١) وڃو.

(١٥) ايڪائيءَ ۾ ايڪ ٿيو، ويرنگيءَ ۽ رنگ،
وحدت ۾ واصل ٿيو، دُوئيءَ جو زنگ،
ملاءَ ۽ سالڪ، حقيقت ۾ هيڪ (٢) ٿيا.

(١٦) حقيقت ۾ حق ٿيو، موسيٰ ۽ فرعون،
اروهي چڏيون لون، لوڙيون همه اوست جي.

(١٧) حقيقت ۾ هيڪ ٿيو، ڪفر ۽ ايمان،
منطق ۽ مولوي ٻانگ جي، هندو مسلمان،
تارا ڪيا تاڻ، سورج سڌي سوجهري.

(١٨) حقيقت ۾ هيڪ ٿيو، اڇو ۽ ڪارو،
نيڪي هئي نصرو، ڪُفر مظهر ۾ عڪس.

(١٩) حقيقت ۾ هيڪ ٿيو، نُوري ۽ ناري،
دينُ ڪفر آهن ٻئي، جن هڪ ون جي ٽاري،
حاذق هوشياري، رکين انهيءَ رموز (٣) جي.

(٢٠) حقيقت ۾ هيڪ ٿيو، اُبراهي ۽ راهه،
خَلَقَ الاشياءَ فَهُوَ عينُهُا، ڏاهن ڪاٿي ڏاهه،
عارفن اڳاهه، اونهي هين اسرار جي.

(٢١) اونهي هين اسرار جي، جن ڪي (٤) ٻئي ڪل،
لنگهي خوف خلل، آيا ملڪ امان ۾.

(٢٢) اونهي هين اسرار جي، جن ڪي ٻئي ڏاهه،
لَهُمُ البُشرىٰ في الدُّنيا وَالآخِرَةِ، هيت هٿ،
صحت ساهه،
صافي ڪرن ڪاهه، جو سيڙوني مشاهدو.

(٢٣) اونهي هين اسرار جي، جنين وڃي ماڳ،
لاخَوفٌ عَلَيهِم وَلاهُم يَحزَنُونَ، آيا ۾ آرام،
عارف اُيا عام، بيخودي باب ٻڌي.

(١) سمجهي. (و-ع) (٢) هيڪ. (وج). (٣) رمز (و-ج). (٤) جن ڪي (ب).

(٢٤) آهوني هن اسرار جي، جن تي کُليو دَرُ،
جا اُنِي ڪن نظر، تا اُنِي پَسن پَر (١) ڪي.

(٢٥) آهو نهي مين اسرار جي، جنهي ڏٺي جُڳوءَ،
حيرت ۾ پيا هُوءَ، پَسي سوچ مُحمّدي.

(٢٦) پَسي سوچ مُحمّدي، عاشق ٿيا حيرانُ،
مَنْ رَآنِي فَقَدْ رَءَ الْحَقّ، ساکولي سُبحانُ،
ميڙوني سهوريانُ (٢)، صورت سين سماهو.

(٢٧) پَسي سوچ مُحمّدي، جَبْرُوتَنِ کي (٣) جوش،
معنوي مدهوش، لاهوتون لنگهي ويا.

(٢٨) پَسي سوچ مُحمّدي، نظرو ٿيو نُزُولُ،
معرفت راه ۾ برهان، مستي ۾ مشڪُورُ،
رکيو ارب قدم، پيرا ڪين لاهوت ۾.

(٢٩) پَسي سوچ مُحمّدي، وُجُودُونَ ويا،
انا رَبُّ انا مُحمّدٌ، الهيءَ پڌ پيا،
جوڳي جهڙي جيا، هيڪ جي هاهُوت جا.

(٣٠) پَسي سوچ مُحمّدي، مٿي تين مقام،
آدمين آرامُ، اچي ٿيو اثبات ۾.

(٣١) اچي ٿيو اثبات ۾، ڪاميڙين قرارُ،
هُوَالاوّلُ وَالاخِرُ وَالظّاهِرُ وَالْبَاطِنُ، هدايه نهارُ،
جا اُنِي ڪن نهار، تا اُنِي وسيتي وجهڙي.

(٣٢) اچي ٿي اثبات ۾، جوڳيسرن جُهوءَ،
إذا تمّ الفَقْرُ فَيَكُونُ (٤) عَيْنَهٗ كَعَيْنِ اللّٰهِ
خاص خاصي هُوءَ،
رندن سندي رُوءَ، جيڪي جوڙس جنڊ جيان.

(٣٣) اچي ٿيو اثبات ۾، مشتاق (٥) جو ماڳُ،
رهنواي جو راڳُ، ڪَنَ رِيءَ، سماسين سُئيو (٦).

---

(١) نگاهہ (ل). (٢) سهربان (پ). (٣) ڪئو، ڪيا (پ) بکس. (٤) إذا تمّ الفقرُ فيكونُ عينه كعينِ الله ط (ر) بکس. اذا تمّ الفكر فيكون عينه كعين الله (پ). (٥) مشتاقن (پ) بکس. (٦) سُئو (ن).

(٣٤) اچي ٿي اثبات ۾، آديسين اوطاق،
"وُجُوهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ اِلىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ"،
جيستائين ڪئي دليل ڀَسَن پاڪ،
سُيوا ڪي بياڪ، عنصر ڪئون آزاد ٿيا.

(٣٥) اچي ٿيو اثبات ۾، آن جسن اوتار،
تانڪا انظار، سدا ڪن سُبحان جو.

(٣٦) سدا ڪن سُبحان جو، نظارو نيوسي،
وَٿون تن ويجهي، سُور سواڻسي آهه تَون،

(٣٧) سدا ڪن سُبحان جي، واءِ وڙيا واڪاڻ،
"مَنْ اَحَبَّ شَيْئًا اَكْثَرَ ذِكْرَهٗ"، عشق
اڳِواڻ ——— آهو آهاڻ (١)،
رندي رمز رهاڻ، سُٺي سوز سِراهه ٿئون.

(٣٨) سدا ڪن سُبحان جي، ذڪر مَجهاروُن ذوق،
"مَنْ اَرَادَ اَنْ يَجْلِسَ مَعَ اللّٰهِ فَلْيَجْلِسْ مَعَ
اَهْلِ التَّصَوُّفِ"، ٻج آن جي جهوڪ،
ليکي منجهان لوڪ، ڪا لذ لائيج آن سين.

(٣٩) سدا ڪن سُبحان جي، منجهان پيرت پچار،
"وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى"، عارف آن آچار،
تنهين جي تنوار، جِتا روح جياريا.

(٤٠) سدا ڪن سُبحان جي، وسوڙ وائي،
تنهين ڪئون جائي، راحت رسي روح کي.

(٤١) راحت رسي روح کي، تنهن ڪئون تڪرار،
"لَا صُبْحَ مَعَ اللّٰهِ مَنْ صَحِبَ اللّٰهَ"، (٢) ڪوش
ڪجا گفتار،
ماميئن (٣) ۾ منسار، وَسي آئي (٤) واهُڙو.

(٤٢) راحت رسي روح کي، آن جي ٿيسي جوڻ،
"تَعْرِفُ فِيْ وُجُوْهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيْمِ"،
سندن روشن روُءَ،
خاصن جي خوشبوءِ، مون مَن مُشتاق (٥) ڪيو.

---

(١) آهواڻ (ا) (٢) فاصحبوا مع من صحب الله (بڪس) (٣) ساسي! (ه) (٤) آئي (ه)
(٦) مسانو (ب) بيڪس

(٤٣) راحت رسي رُوح کي، سڀئي رازُ سڃاڻن،
آئي اوتارون، جنهي رنگ اسرُوپُ کيو.

(٤٤) راحت رسي رُوح کي، سڀ اُهاڻو سڃاڻين،
"فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِن فَضلِهِ" جمعيت
۾ جالين،
ڪيئو(١) آڻي ڪين، همه کي حق چوڻ جي(٢).

(٤٥) راحت رسي رُوح کي، آنهن جي آئي،
هليا هيراڻي، هوڪو همه اوست جو.

(٤٦) هوڪو همه اوست جو، سڀ سان سڃاڻين،
"اَينَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجهُ اللّٰهِ"، حق ري
آهي ڪين،
فرق ڪفر ۽ دين، بشڪ ٿيانئو آهين.

(٤٧) هوڪو همه اوست جو، سڀ ڏيان ڏري،
"اَلاَ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيءٍ مُحِيطٌ"، دين ۾ آه(٣) ٻري،
ٿو موسين وٽي ڪري، سڀوئي آهي سڃاڻين.

(٤٨) هوڪو همه اوست جو، سڀئي ٿئي هوشيار،
آئين هي اعتبار، جو حق ري آهي ڪينڪي.

(٤٩) هوڪو همه اوست جو، سڀئي رک وساهه،
"وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالاَرضِ"، "هُوَ جا آيه اللّٰه"،
آهي شهنشاهه، اولي عبوديت جي.

(٥٠) هوڪو همه اوست جو، پڌري پڌ ڪيو،
ٻنهي صر نقل، جو موڙي محجوب آه(٤).

(٥١) موڙي محجوب آه، تي جو تنهن تماتُ،
"ڪُلُّ شَيءٍ هُوَ اللّٰه"، صاحب پاڻهون پاتِ،
اڄي ٿيو اثبات، جاڏي ڪاڏي صورتين.

(٥٢) موڙي محجوب جو(٥)، تنهن تفاوت تيرُ،
"لاَ مَوجُودَ اِلاَّ هُوَ"، خاص(٦) هي خبر،
آهه ماروئي ميرُ، صورت هن سنسار جي.

(١) ڪئو (ب، ب) (٢) ڪئو آڻي ڪين، همه آڻي حق چوڻ اسڪي (٣) آه
(ب، ه) بيڪي (٤) آه (ز) (٥) آه (بيڪي) (٦) خاص (ز)

(٥٣) ميزو ٿي محبوب آهه(١)، تنون ۽ تمام فرق،
غازي، غير غرق، ڪري، سمجهه سر تون،

(٥٤) ميڙو ٿي محبوب آهه، سڏائي سڀ اسان،
"والامر الا وجود واحد"(٢) صورت سڀني هزار،
جانان سڄو جيئندا، پيڙ پنڌ ۾ هيڪ پران،

(٥٥) ميڙو ٿي محبوب آهي، مشتاقن مقصود،
سدا حق موجود، همه ڪسي هيڪ جاڻ تون،

(٥٦) همه کي هڪ جاڻ تون، تنون ۾ شڪ نه جاڻ(٣)،
"ذالڪ الڪتاب لاريب فيه"، عرجامق سڃاڻ(٤)،
جاڏي ڪاڏي جاڻ، موجودي محبوب جي،

(٥٧) همه کي هڪ جاڻ تون تون ۾ آڻ نه شڪ،
"ڪان الله ولم يڪن معه شيء" اعويز هسبق،
هيڏانهن هوڏانهن حق، ٻولي ناهي اني منڊي،

(٥٨) همه کي هڪ جاڻ تون ڇانق چڏي(٥) شرڪ،
موحدن مشرڪ، آهي رمز راز جي،

(٥٩) همه کي هڪ جاڻ تون، وحدت سڄ واڳي،
ٻيريون آهي ٻنڌ وڙ، ٻين(٦) ويساهي،
اجوڙج ليساهي، انهي مقر شفيق ۾،

(٦٠) همه کي هيڪ جاڻ تون، همه هڪ آهي،
"لا" سين جڏ لاهي، خام خودي جا خطرا،

(٦١) خام خودي جا خطرا، "لا" سين سڀي لوڙهه،
فڪر ترازي هڪ(٧) رکي، خيال طالب جو تور،
خيما نيشي ڪوڙ، نفي کنون اثبات ۾،

(٦٢) خام خودي جا خطرا، نفي سان ڪج ناس،
"وهو معڪم اينما ڪنتم" ٻين تنهنجي پاس،
فڪر، ڦٽا رکڻ راس، ته اوڏو ٿئين اثبات کي،

(٦٣) خام خودي جا خطرا، عشق ڪج عدم،
قرب ٻار قدم، خودي ري ڪڄ نه تون،

---

(١) آه (٢) بيڪس (٣) والامر والوجود واحد (بيخودي) (٤) آن (بيڪس) (٥) سڃاڻ
(٥-غ) (٥) جڏ (بيڪس) (٦) ٻيج (٧) هڪ (بيخودي)

(٦٤) خام خوديءَ جا خطرا، مڙيئي هيچ سات،
"ولنحيينه (١) حيواةً طيبةً"، مَري ٿيءِ حيات،
نفيءَ ڪسي اثبات، لاشڪ آهي اوڏڙي.

(٦٥) خام خوديءَ جا خطرا، آهي(٢) هيچ نابود،
سالڪ ٿئين جو سود، نفيءَ ڌاران ناهي ڪو.

(٦٦) نفيءَ ڌاران ناهي ڪو، سالڪ سود سندو،
"عند نفسك من اصحاب القبور"، پوڙا تون پندو،
لاءِ مَ سمجهه، اندو، آ ڏيسين اثبات جو.

(٦٧) نفيءَ ڌاران ناهي ڪا(٣)، صوروڻ منزلت،
"دع نفسك و تعال" جي، هُدي بجهارت،
آهي اشارت، نفيءَ ۾ اثبات جي.

(٦٨) نفيءَ ڌاران ناهي ڪو، جتن ٻيو چارو،
"ووجدك ضالاً فهدي"، سمجهه اشارو،
معارج انڌسارو، نفيءَ ۾ اثبات جو.

(٦٩) نفيءَ ڌاران ناهي ڪا، وسيلي ٻي وات،
ماضي زوال سيرڪات، ته اوڏو ٿئين اثبات کي.

(٧٠) نفيءَ ڌاران نه ٿئي، وحدت سان وصول،
لهين قرب قبول، مرتئون اڳي جي مرين.

(٧١) مرتئون اڳي جي مرين، ته موتي ڪونهي موت،
"إن أولياء الله لا يموتون" ط، فاني ٿين ڌ قوت،
جوڳين سندي جوت، قائم آهي(٤) ڪنڌين ۾.

(٧٢) مرتئون اڳي جي مرين، ته مٿو جولڏي ڪين،
"ولا تقولوا لمن يقتل في سبيل الله أمواتاً" ط،
سمجهه سان يقين،
ٿر بيدار ڪٿري ٿين، محبت وارو سات ٿئي.

(٧٣) مرتئون اڳي جي مرين، ته جولڏي ڪين مٿو،
"المؤمنين حي في الدارين بل(٥) أحياء
عند ربهم" سامي تون ٿيو سٿو،
جو ڏرون آهي ڏٺو، سو هميشه حيات آهي.

(١) والهدارة (ر) (٢) آئين (غ) (٣) ڪو (ع،) (٤) آه (ر) (٥) بل هُم (ع، ق)

(٧٤) مُرشدُن آکي جي مرڻ، ته ٿئين نيستُ ۽ نُورُ،
مرڻ جو مذکور، ڪڏهن نه مٿين،

(٧٥) مُرشدُن آکي جي مرڻ، ته باقي رهي ذات،
هميشه حيات، مرد نه مرن ڪڏهين،

(٧٦) مرد نه مرن ڪڏهين، هُو جي ٿيا حق،
"اَجسَادُنا اَروَاحُنا اَروَاحُنا اَجسَادُنا"، سيکيو هي سبق،
آندا آڻ نه شڪ، حياتيءَ ۾ هن جي،

(٧٧) مرد نه مرن ڪڏهين، ڪُڏهان هين قائم،
هُم مرين ته گُرڙ مري، ڏوليءَ مارن دم،
ديهيءَ ري دائم، حاضر هين هرجاءِ تي،

(٧٨) مرد نه مرن ڪڏهين، ديهي هرڪا نه هوءِ،
"فَسُبحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيءٍ"،
جو چاهي ٿي سوءِ،
جو ديهي ڪئين حَقُ ڏوءِ، لکين ڏيهن آڻ جُنُون،

(٧٩) مرد نه مرن ڪڏهين، جن آلڪي ڪيو اثبات،
هي جيهت ۽ جيهات، مُجِر سپيلي آڻ جيو،

(٨٠) مرد نه مرن ڪڏهين، جي ساڳو ٿيا سُبحَانُ،
عالَمَ تي احسانُ، ڪوڙين ڪئين آڻ جن جو،

(٨١) ڪوڙين هٿين آڻ جن جو، سڀني خلق رحمُ،
ساري گڏي آڻ جي، وجهي گُونا غم،
آهن ٿي اڪرمُ، آهي (٢) عنايت آڻ جي،

(٨٢) ڪوڙهن ٻتيين آڻ جن جو، عالَمَ تي انعام،
ساري گڏي آڻ جي، جي جُسي آرام،
جيتڪ هارن جامُ، سندو عشق آهن ڪي،

(٨٣) ڪوڙين هٿين آڻ جن جو، لُطفُ مشان لوڪ،
ماهر مهانو نه نٿي، جان جان آيري اوڪ،
جيڪن سندي جهوڪ، روشنائي روشن ٿون.

(٨٤) ڪوڙين هٿين آڻ جي، رحيمن (٣) تي رحمت،
ساري گڏي آڻ جي، شايع ٿئي زحمت،
سيٺي (٤) مُصيبت، اڪثرُ لکين عيش جو.

---

(١) نُورو (ه) (٢) آه (ر) (٣) رُوحن (ر ه) (٤) سُڻي (ه)

(٨٥) ڪوڙين پرديس آن جا، ھوت مڪي ھيٺ،
پسي پسن جھان ۾، ھو وپچارن واھرو،

(٨٦) ھو وپچارن واھرو، مسڪينن سندو،
"الا اَنتُم عَلَي اللهِ لاَ ...اللهُ طلاھوتي لا ..."،
ھي لڪت پڌر، ۾ ماڻھن جا، سندن ھي عيب،
توڙي پاڪل پئي، ته ڍڪي (١) دور آئي داد لھي،

(٨٧) ھو وپچارن واھرو، مسڪينن ساڻ،
"يثبت الله ما يشاء و يثبت" آدو تيڻ آعجاز،
ھلڪو تنھين جي ڪاڻ، ته و... ڪي ويھو آئون،

(٨٨) ھو وپچارن واھرو، مسڪينن مڪتاع،
وٺي آڪون، آن جي، سور سيني مثلجاع،
آئون رٻي ۾ ساڻ رايجاء، جا پٺي ھرڻ جي امر جي،

(٨٩) ھو وپچارن واھرو، اميسن ماؤ،
تشرت رسن تڪ تاري ۾، دانا دلاور،
آھوا آڪاھ، ساندن لئي مولي مڪا،

(٩٠) ھو وپچارن واھرو، شارڪ جڏ تون شڪ،
ھاھوتي نيا حق، تالي آھن آدمي،

(٩١) تالي آھن آدمي، تر تي معني ۾ مولي،
سڄائن ساپين، جن عبادت الڪيلي،
آولا آسن مولا، سدا ھڪڙون ھن جي.

(٩٢) تالي آھن آدمي، تر تي آدمي آسرار،
سڄڻن سر ساپين جن ڪو ڪرو ڪلادار،
ادا رڪ اعتبار، تہ آھون ھوزين آن جون (٢)،

(٩٣) تالي آھن آدمي، تر تي آدمي آڪال،
"تخلقوا بأخلاق الله" اي ڪا جلي تہ جال،
انا ڪا سدا نهال، هت هٿ جوڳي جيڙا،

(٩٤) تالي آھن آدمي، تر تي سراپا سبحان (٣)،
"الانسان سري و انا سره" طـ مردن هره سڃاڻ،
پڙ تہ آھ (٤) پيان، تنھين جو، تقرير ڪئون،

(١) ۽ (ھ) (٢) (ر) (ھ) آھ (٣) (ھ ـ ۽) (٣) سبحان. (ھ) اھرو ۽ روڙين ان جو (بيعڪي)

(٩٥) ثاني آهين آدمي، نه تون ساڻي سڀڻ سارو،
تانگن جو نعرو، لنگهي ويو تنهن ڪتب ڪنون،

(٩٦) لنگهي ويو تون ڪتب ڪنون، غازين جو غوغا،
"مين عروج الروح يوهتز(١) النقاتڪ"،
سڻاسڻين سڻا،
شهودن شعاع، عرش منارون آيڙيو،

(٩٧) لنگهي ويو تون ڪتب ڪنون، مردن جو مقام،
"لا يسع فيه ملڪ مقرب" ط اهو آن انعام،
بنو سناسين سام، نوروب سندي پنڌ ۾،

(٩٨) لنگهي ويو تون ڪتب ڪنون، سناسين جو سير،
جاتي سندن جهوريون، تاتي ٿکي ته هير،
ڪاپڙين ڀري ڪير، هلندڙ تي هاهوت ڏي،

(٩٩) لنگهي ويو تون ڪتب ڪنون، تانگن سند وتيشان،
نفي ۽ اثبات ڪئون، ٻري ڀيڻ ٻرياڻ،
هاتفون هاهي هاڻ، ادسي آرام ڏيا،

(١٠٠) لنگهي ويو تون ڪتب ڪنون، انقيون پرواز،
آلستي آواز، سڻاياٿون سنگت کي،

(١٠١) سڻاياٿون سنگ کي، "لا" وار هون لاتيون،
بيراڳين ياهوت ۾، جهاتيون جي ڄاتيون،
ذيهان ۽ راتيون، هلندڙ هن هاهوت ڏي،

(١٠٢) سڻاياٿون سنگت کي، لطيفي ڪي(٢) لات،
مڻي جي پاسي ٿيا، ڀاڻ ڪتا پرڀات،
مرڪيو مقالات، نورا ڪن نوروب جي،

(١٠٣) سڻاياٿون سنگ کي، ڳالهيون سندرن ڳجهيون،
لاهوتين کي ڪا هئي، اُن ۾ اندر لُڇ،
جڻين جي سڄهه ۽ پڇهه، تاتي کياٿون تڪيا،

(١٠٤) سڻاياٿون سنگ کي، سندي راز رهاڻ،
"الفقر لا يحتاج الا الله" ط، ڪتهن جي
ڪين ته ڪاڻ،
عبديت جي آڻ، ڪين جهليا سي ڪاپڙي.

---

(١) يوهتز النقاتڪ [ر] (٢) ڪا (ر، ھ)

(١٠٥) مشڪابائين سڱ ڪري، راڳو ڀٽ جو راز،
ساميئڙن ڀڃي ساز، سُرُ سهڻون ڪيو سير جو.

(١٠٦) سُرُ سهڻون ڪيو سير جو، خاص ڇڏي خواب،
انحد ۽ آنند ٿيا، ڇٽا ڪان عذاب،
راڳيندن رباب، ڀڃي تان پورا ڪيو.

(١٠٧) سُرُ سهڻون ڪيو سير جو، راڳيندن مون رمز،
"انا انت فانت انا" ٿي اهو عين اخص،
ڪومام ٻرندڙي ٿس، اتهي راڳ رهاڻ جي.

(١٠٨) سُرُ سهڻون ڪيو سير جو، مستانن مُرڪي،
"السماع معراج الاوليا" مونا ماڳ وڙڪي،
سندن ذوق ذري، انحد ساڻ آباد ٿيا.

(١٠٩) سُرُ سهڻون ڪيو سير جو، ساز ڀڃي ساميڻن،
تارون ڇني تن جنون (١)، گيت سڪي ڳائين،
ڪن ري سڌ تنين، انحد جي آواز کي.

(١١٠) سُرُ سهڻون ڪيو سير جو، ڏٺو جن جمال،
ڏنو تن ڪمال، سُرُ ڪيو سوز گداز جو.

(١١١) سُرُ ڪيو سوز گداز جو، جهڪي ويهن جهڪ،
سُولي بيهي سکڻيا، ڇڏي هٿ هلڪ،
ٿيهي ڇڏي ننگ، ناسوتن نڪال (٢) ڪيو.

(١١٢) سُرُ ڪيو سوز گداز جو، رندڪن پيتو راس،
قدمن تلي سر ڌري، چڙهيا اڄ آڪاس،
اي سيرين جي باس، اچي تن جي تن ٿئون.

(١١٣) سُرُ ڪيو سوز گداز جو، جنهين پيتو جمال،
قدمن تلي سر ڌري، جڪن اٿي جمال،
خودي ڪان خيال، ٽلي ترائون ويا.

(١١٤) سُرُ ڪيو سوز گداز جو، جوشون پيتو جن،
قدمن تلي سر ڌري، ورڪ وڃائين ٿين،
بي سيرين جيء ڀت، لنگهي لاهوتين ويا،

(١١٥) سُرُ ڪيو سوز گداز جو، اهو جهڙي، تهڙو تاب،
اي سيرين جو ساب، ٻڏي ٻڏو وسار ٿيو.

(١) تارون ڇنين طلب جون (سڪي) (٢) نڪال (١)

(١١٦) ٻڌي ٻڌيو وسار تون، أنا الحق جي اور،
"تفكروا كيف كنتم" طرح اها تور،
جئي دوئي دور، ڪنهو(١) ٻروڙج ٻانهجو.

(١١٧) ٻڌي ٻڌيو وسار تون، أنا الحق اکر،
"اقرا كتابك" ٻندو، سوجهي لهج سر،
اي ڪنهن ٻار نه ٻر، ٻاڻ ٻروڙج ٻاڻ ۾.

(١١٨) ٻڌي ٻڌيو وسار تون، أنا الحق اسرار،
"هل في الدارين غيري" ط" آن اهو اعتبار،
ٻڌي ڏس ٻاتار، ته ٻاڻ ٻروڙين ٻانهجو.

(١١٩) ٻڌي ٻڌيو وسار تون، أنا الحق حرف،
حقيقت ساڻ هڪ ٿي، جئي تحتو صرف،
شاهي ٻياه شرف، دوئتائي دور ڪري.

(١٢٠) ٻڌي ٻڌيو وسار تون، علمُ أنا الحق جو،
ساڳيو آهين سو، ڳولا ڪرين جنهن جي.

(١٢١) ڳولا ڪرين جنهن جي، سو تون آهين پاڻ،
پاڻ ڪنان ٻاهر ڪيو، توکي تنهن جي ڄاڻ،
ٻانهجو ٻاڻ سڄاڻ، تون تان ٿاهين آدمي.

(١٢٢) ڳولا ڪرين جنهن جي، سوئي تون سلطان،
ٻڌي ٻس تون پاڻ ۾، ٻانهن جي سونهن سڄاڻ،(٢)
ناحق، ٿيو نادان، ليا وڃهين لوڪ ۾.

(١٢٣) ڳولا ڪرين جنهن جي، ساڳيو سو تون سر،
ٻاڻ نه ٻسي ٻانهن جو، ٻيبون وتين ٻر،
ڳهڙ(٣) اهوئي ڳهڙ، ته ملين تون مطلوب کي.

(١٢٤) ڳولا ڪرين جنهن جي، ساڳيو تون سوئي،
جي ٻاڻ ٻروڙين ٻانهن جو، ناهين ٻيو ڪوئي،
هي ۽ هو ڪوئي، مڙ ٻواڏو سمجهه تون.

(١٢٥) ڳولا ڪرين جنهن جي، ساڳيو تون مطلوب،
خوبين ڪون آن خوب، جي تون ٻسين پاڻ کي.

(١٢٦) جي تون ٻسين پاڻ کي، لوڙهي تنهي، لهنو،
معنيٰ جي مهراڻ (٤) ۾، تنين منعقي متحو،
جئي صرف ونحو، ٻڌين فرق وجود جو.

(١) ڪنهن (٢) سڄاڻ (٣) ڳهڙ (٤) مهراڻ (٥) ...

(۱۲۷) جي تون ٻُڌين ٻان ڪي، ڇڏي اَپِيهُ قيدُ (۱)،
ڪنز قدُ وري جو ڪڍي، مول نه پُڄين ٻندُ،
لوڙي لهين نه ندُ، ٻاڻ سڃاڻون پاڻ ۾.

(۱۲۸) جي تون ٻُڌين ٻان ڪي (۲)، رُوحَ رُوحاني،
آڇاڻي وڃوين آڳر ۾، مَنطقَ مَعاني،
ٻره نه ڏسي ٻاڻي، تَطبِي منطق سندو.

(۱۲۹) جي تون ٻُڌين ٻان ڪي، جيئن ڪي ٻُڌن آهِ،
تاويلَ ۽ توضيحَ جي، تاتي ناهي جاءِ،
اصولن جي عقل ۾، هي مُرڪيَن سماءِ،
وُصولن وَلاءِ، مٿي سمجهه ڳالهڙي.

(۱۳۰) جي تون ٻُڌين ٻان ڪي، ته ٻي جِهلَ جو جامُ،
هنيءَ جا عبادت عام، سا صُوفي ذوقه لتهرو.

(۱۳۱) صُوفيءَ ذوقه ٻيهرو، عبادت عامن،
خبر نه خاصن، ٻُجيتن جي ٻرُوڙ (۳) جي.

(۱۳۲) سمهون ۽ سدُون ڪرڻ، صُوفيءَ ۾ ا سماءِ،
جوڳيُن ڪين جڳاهه، ذاران جوڳ جڳت جي.

(۱۳۳) صُوفي سُوليءَ هليا، عيدَ نه سڃين آهِ،
ٻيراڳين سون اُهي، سدا اچي سوز جي.

(۱۳۴) صوفي سُوليءَ هليا، عاشق عيد نه ڪن،
آهي سندو تن، سهو سوز ڳداز سان.

(۱۳۵) صُوفي سدا سوزَ ۾، عاشق ٻُجن نه عيدَ،
طالب ريءَ توحيدَ، ٻولي ٻولين ڪافر ٻي.

(۱۳۶) صُوفي سدا سوزَ ۾، وَنيج سندن وَيراڳ،
آوَهون، جو آجهاڳ، ٻيوي نتهن ٻاتال ويا.

(۱۳۷) صوفي سدا سوز ۾ منجهان، ورد ونانُ،
عشقُ سندن آهياڻ، ڄي ڏم جالين دَردَ سان.

(۱۳۸) صُوفي سدَ اِيئي ڪري، سدا ٻيو ۾ سِڪَ،
وحدت ٻنا وڪ، ڪاڏي ٿيون ڪي ڪافر ڪا.

(۱۳۹) صوفي ويائين ٻاڻ ڪي، وڃي ٻاڻ وڃاءِ،
اثباتيءَ جي آهِ، نفيءَ خبر ناهي ۾.

(۱) قندُ (ع) (۲) ٻانهين جي (ز) (۳) ٻرُوڙ (ل)

(١٤٠) صوفي چائين پاڻ کي، پاڻ وڃائي ويٺو،
ڦورڻ ساڻ ڪريسه (١) ٻي ڪو سڙ ڪو سوز جو.

(١٤١) صوفي ڪٿي نه پاڻ ساڻ، سوريءَ ريءَ سفر،
پير تن ساب سفر، ڪوپيا جي ڪين ڪٿي.

(١٤٢) صوفيءَ ساڃه سامت ۾، وحدت جو وساهه،
سنڌس ساهه پساهه، سمايو (٢) ۽ سر ٻڙ ۾.

(١٤٣) صوفي سر ٻر ٿيون وين، صورت هڪ ۽ سماءِ،
احديت ۾ آهه، ٻيڻ ڪا ٻيراڳين جي.

(١٤٤) صوفي سهسين رنگ ۾، آئي (٣) سمايو،
لاحديءَ لايو، تماشو هر طور ۾.

(١٤٥) تماشو هر طور ۾، صوفي سنڌو آهه،
"الصوفي مع الله في كل مكان" هو
حاضر هر جاءِ،
حد ٻي هڪ سماءِ، صوفي سير صفات ۾.

(١٤٦) تماشو هر طور ۾، صوفي جسم جهات،
"الصوفي الذي لا يعدم بعد وجوده"،
اچي ٿيو اثبات،
اول آخر ذات، وڃون اولو عبد (٤) جو.

(١٤٧) تماشو هر طور ۾، صوفيءَ جو سرجوش،
"قطع الدارين فبل الصوفيين"، خودي
ڪون خاموش،
جان جان هولڊ و هوش، تان تان ڀسن ڪون ٻري.

(١٤٨) تماشو هر طور ۾، صوفيءَ جو سامان،
جڪي ٻني پاڻ ۾، صوفي منجهه جهان،
پاڻ ڪري ٻي نيشان، ساري دم اثبات جو.

(١٤٩) تماشو هر طور ۾، صوفي سدائي،
ٻوڙي ٻيائي، همه ڪي حق جوي.

(١٥٠) تماشو هر طور ۾، صوفيءَ جو صد ٻار،
ڪري ڏڙ سيمي ڪون ڏار، هيائين ٻوءِ ووب ڪي،

(١٥١) ٻهدل جا هي بيت تماشين رسائي،
ڪري ڪتابي، چڙهن راز رڌل جو.

---

(١) ڦورڻ ساڻ منديه (ر) (٢) سمائي (نسخي) (٣) آهي [ف] (٤) عبد عو [ز] (نسخي)

فَرَائِضُ صُوفِيَه

(١) ڪولائين ٿو ڪلم کي، ڪلمون پڙهن ميڪ،
فڪر جي فرهيءَ (١) آتي، لا، جو اکر ليڪ،
معني واري ميڪ، حرفن مون هت آڻ ٿئون.

(٢) ڪولائين ٿو ڪلم کي، پرجهي ڪلمون پڙهه،
فڪر جي فرهيءَ آتي، لا، جو ليڪ اکر،
سرٿا اکبي مرڙ، تہ مانجهي مسلمان ٿئين.

(٣) ڪولائين ٿو ڪلم کي، ڪل ڪلمي جي ڪول،
هيڻه کي حق چاڻ ٿئون، پل نہ پڻي ڪنهن پول،
ورهيا، نيت وروول، نفيءَ کي اثبات ۾.

(٤) ڪولائين ٿو ڪلم کي، لئه ڪلمي جي ڪل،
طلب جي تلوار ڪسي، ميڪ جي ڏس صيقل،
عبديت جي آل، لا سان لاهه وجود ٿئون.

(٥) ڪولائين ٿو ڪلم کي، گهير ڪلمي جي گهير،
وڃ لاهه وجود جي، پير نفيءَ جو پير،
شائق آهين شير، هستيءَ کي هڻاءِ ٿئون.

(٦) ڪولائين ٿو ڪلم کي، ڪلمون نيئي ڪماءِ،
"لا" هيٺين سين لاهه، تہ اوڏو ٿئين اثبات کي.

(٧) ڪولائين ٿو ڪلم کي، ڪلمون پڻهي پس،
خطرا خيال عبث، "لا" سين سڀ لڙهاءِ (٢) ٿئون.

(٨) "لا" جو ڪنهون هت ڪري، جنگ جسم سان جوڙ،
نفيءَ واريءَ ٿئين ۾، رهجي پيمائي پوڙ،
سالڪ سڳو (٣) سوڙ، نيهي آڻي ناڻين جو.

(٩) "لا" جو ڪنهون هت ڪري، لڙائي ڪا لاهه،
"وجاهدوا في سبيله"، جوش جيڻون جاگاءِ،
پير ٿئون پڙ ۾ پاءِ، مانگو لاهي سر جو.

---

(١) الرهبي (ن) (٢) لڙهاءِ (ن) (٣) سيڱو (ڪ)

(١٠) "لا" جو ڪنهون هٿ ڪري، جوڙ جسم سان جنگ،
نفيءَ واريءَ نئين ۾، لاهيان هنوُ نيستگ،
رَج روحاني رنگ، پاڻون پاڻُ پَري ڪري.

(١١) "لا" جو ڪنهون هٿ ڪري، جسم سان ٿئون جهيڙو،
ساري وُجود کي، پيرُ نفيءَ جو پيڙو،
گهوڙ نفيءَ (١) جي کهين، تراوڙ ونئين اثبات کي.

(١٢) "لا" جو ڪنهون هٿ ڪري، جهيڙج جسم سانُ،
"فَضَّلَ اللّٰهُ المُجَاهِدِيْنَ عَلَي القَاعِدِيْنَ دَرَجَة"، هَرزا ڪيجانءِ پانُ،
چاڻ روحاني جاڻُ، نفيءَ ۾ اثبات کي.

(١٣) "لا" جو ڪنهون هٿ ڪري، جهيڙج سانُ جيسر،
چڱي ريت رهي، ساهيرُ نيءَ مضبوطُ ۾.

(١٤) "لا" جو ڪنهون هٿ ڪري، آئي ماٺجهي مَلَ،
ڪري حيدري مَلَ، خيبرُ خوديءَ جو هڻي.

(١٥) الاّ اللّٰهُ اثبات ڪري، نهي نيءَ نابودُ،
تارن بندو تابُ ريو، پسي شمش شهودُ،
ماجيدُ ۽ مسجودُ، سجُودُ ٿيا مسجودُ ۾.

(١٦) الاّ اللّٰهُ اثبات ڪري، اهو آهي اسلام،
طالب چڱي تفرقي، آجي وٺُ آرام،
معبوديءَ جي مامَ، نفيءَ سان نرواڙُ ٿي.

(١٧) الاّ اللّٰهُ اثبات ڪري، اهو ٿي ايمانُ،
"وَأَنْتَ المَوْجُودُ فِي الدَّارَيْنِ"، سچ (٢) ٿي مسلمان،
معبوديءَ جو مانُ (٣)، پاڻُ سچائي پاءِ ٿئون.

(١٨) الاّ اللّٰهُ اثبات ڪري، جيئن ڪيو منصور،
ثابت رهج ثبوتُ ۾، چڱي فرق فتور،
حاصل ڪج حضور، پاڻُ مَروڙي پاڻهجو.

(١٩) الاّ اللّٰهُ اثبات ڪري، جيئن ڪيو حلاّج،
"لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدُوْنِ" ط، جي حلاّج جي هاج،
ماڻي ٿئون معراج، جي پاڻُ بردڙين پاڻهجو.

(١) فنا (ن) (٢) ميڙي (ن) (٣) ماڻ (ن)

(٢٠) إلّا الله اثبات ڪر، شارڪ ڇڏي شڪ،
آکي أنا الحقُ، مَنْليمالي ساڻ ٿون.

(٢١) إلّا الله اثبات ڪر، شارڪ شڪ م آڻ،
مَنْلِيماتي ساڻ، عاشق، أنا الحقُ چئي.

(٢٢) لڪا ماه نه هُتوءِ اهو جو ويل وصال جي،
"وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا"، ريفيا
روحيءَ رواءِ
بِڪا سُتوءِ نه سُتوءِ، سَچن وَسن ساڻيهان،

(٢٣) جنت ماڻيهون جالاڪ، هت بن ڏلم هوت ڪي،
"فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا" سِرِ هو
ساڻسوڪ،
"مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى"، اعلى اُبو ادراڪ،
"وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى"، بيرين ڏورِ يا جاڪ،
ڦري جي ٻيڪ پياڪ، ساڻي لا مشبوح جاءِ.

ابيات سِنڌي

(١)

جڏ ڀانئون سڀ ساڱ، ڪنا ڪوهه نماز کي،
ڀڏانئون عالم آسرو، تيڏانئون ڪن نه ٿانگ،
لڪي پرين ڪلمون، نڪي ٿڌن ٻانگ،
لاهوتي ٻي لانگ، عدم ڪون اڳي ويا.

(٢)

ڳجهه نه ڳرين لاءِ، ڪڻ سورانو ساز کي،
آهي تنهن آنڌيءَ جي جيڏي ٻاسي جاءِ،
وڃو ڪاڄ آتائين ڪاهه، هو جو قوت ڪتي جو.

(٣)

ڪاريهر جي ٻڙ ۾، جيسڪو وڃهي ٻاٿون،
جي نه ڪڙائي ڏاڙهن، ته ڪاريهر ڪيئن ڪولجي.

(٤)

ڪاريهر جي ٻڙ ۾، جيڪو وجهي پير،
جي نه ورائي ويڙ، ته ڪاريهر ڪيئن ڪولجي.

(٥)

ڪاريهر جي ٻر تان، جيڪو ڪري لنگهه،
جي نه چرائي ڇنگهه، ته ڪاريهر ڪيئن ڪولجي.

(٦)

ٻبڪيئي منڪ، آ اصل آدپرين جو،
لکئي ملڻا لڪ، ڪاوڙ مندو ڪاپڙي.

(٧)

ٻان نه ڪنج ٻاڻ ساڻ، ٻاڻ مڃائج ڀان،
آ ساجن تو جهي ساڻ، تون ڳولين (١) ٻي طرف ڏي.

(٨)

ڳجهن امانت عشق جي، جي سڏائين آدم،
رنويي جي راز جو آهين تون محرم،
دم سان ٿيءُ تون دم، ته ماهير ٿين معني ۾.

(٩)

ماهير ٿيءُ معني ۾ جڏي جيسائين،

---

(١) تون ٻولين ٻي طرف ڏي (ڪ)

تنهن سير سُبحان جي، عين العيانيءَ،
خودي ڪَر فاني، ته پسين باغ بقاءَ جو.

(١٠)

پسي باغ بقاءَ جو، من جيون موجون ماڻ،
"مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ" ٿي اهو سير سُڄاڻ،
ڄاڻ وڄاڻي ڄاڻ، ڪُنهه حقيقت جو.

(١١)

هيڪ ڏٺي، ٻيو ڏوکيري، ٿيون هاڻي ڪئين سڪون،
پرين، آءُ اڪيءَ، پرين آءُ ته پڻ ڏٺي (١).

(١٢)

هيڪ ڏٺي، ٻيو ڏوکيري، ٿيون جو ٿيس، ڏينهن،
محبت سندو مينهن، وسهاريءَ وسائيو.

(١٣)

هيڪ ڏٺي، ٻيو ڏوکيري، ٿيون پنڌ پراهون،
ڪمريان ٿي دانهون، سڄڻ سنهنجا سُڻ پرين.

(١٤)

لکيو لوڙي سڄڻان، ڪانه لکيئي ڪون قارُ،
"جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ" ٿي پڪي هي پچار،
سرتيون م سنار، سون سيئي سور پرائيا.

(١٥)

پنهون ناهي پري، ويجهو وسي سپرين،
"وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ" غافل تو گري،
جي ڪو ڏيان ڏري، ته ڪوهيارو قريب آهي.

(١٦)

پيريءَ جي پري ڪيان، مرشديءَ مردود،
"فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ" سُڄڻ (٢) ڪوڙي سود،
سڀ ٿيا معبود، عاري عبادت ڪون.

(١٧)

عاري عبادت ڪون ٿيا، واهيم وجودي،
تنهن جي سڀ ڏي، خير روز حساب پر.

(١) ته پڻ ڏٺي (ڪ)　(٢) شيخن ڪوڙي سود (ن) سخي ڪيو سود (ل)

(١٨)

ڀاڪي ڏينهن حساب ۾، ڪُڙيا ڪندا رَتُ،
"فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ وَخَسَفَ الْقَمَرُ" ڪِهڙو (١) ساري سَتُ،
ورڪيا واڪيو (٢) وَتِ، وانجهيا ڏُون وحدت ۾.

(١٩)

واڪيا (٣) جي وحدت سين، جيڪُون جهَنا، سي،
"فَمَا (٤) اُخْرِجَ مِنَ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّت" حاصل (٥)
جنين مي،
رُهندو ڪنين ڪي، طهُورا تحقيق جو.

(٢٠)

طَهُوراً تحقيق جي، جنين پيتو جامُ،
"وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً" تانڪا ٿيا نهالُ،
حاصل ڪري حالُ، تا انڪُون چڪيا ڪاپڙي.

(٢١)

عبادت ڪيون عام، آنڌائون اثبات ري،
"اَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا" دوزخين جا رُ،
"فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَاباً اَلِيْماً" ط گوش ڌرين گفتار،
خانِن ڦيندا خوار، ڀاڪي ڏينهن حساب ۾.

(٢٢)

قالُ نه (٦) وارِي ڪاڙهن، حال اُتي هيڏو،
"اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا" (٧) اهو
مِنڊن ڪر،
"لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ" ط غازِيُن
ڪوڙهي غم،
ڪاهيو پُشن قدم، ڪنيو پنوپ نار ذي.

(٢٣)

عاشق ڪن آهُون، تو ڙاڻي فِراقُ جُهون،
درد سنديون داتيون، شال بتون ڪنڙ قريب جي.

(١) ڪهڙو ساري ستُ (ڪ) (٢) ونيا واڪيو وتُ (ل) (٣) واڪيا جي وحدت... (ڪ)
واڪيا (ل) (٤) فمن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّتَ ط (ڪ) (٥) حاصل تنهن
مي (ل) (٦) قال نه هئين ......، (ڪ) (٧) اَلَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا (ڪ)

(٢٤)

سورهه ٿي سيلاب جي، آيا سڄڻ سيڻن،
"اِرْجِعِي اِلَي رَبِّڪِ رَاضِيَةً" تِر تُون اُلو تِينهن،
ڪنڌريا ڏکيا ڏينهن، وائي ٿي وصال جي.

(٢٥)

سوڪل ٿي مارُئيءَ کي، هلي اباڻي،
جيڪري جنگهاڻي، ملي مارو ئڙن سين.

(٢٦)

سوڪل ٿي مارُئيءَ کي، هلي يار ملير،
وعدا سڀئدا سچڪيبن، آهن سهو سير،
ٿيس، ساهه، سڌير، وائي هٿڙي وصال جي.

(٢٧)

سوڪل ٿي مارُئيءَ کي، هلي پنهنجي ديس،
وٽل سڀ ڪو ڏيس، پکيڙ راڻين پريت ڪون.

(٢٨)

توڙي سڄهه وصال، راحت نااهي روح کي،
"اَلْمُخْلِصُوْنَ فِي خَطَرٍ عَظِيْمٍ"، هوڙو سندم حال،
عودي عام خيال، جهنجهل ورهيءَ جي ٿي کي.

(٢٩)

ڏکن کي ٿو ڏکيو، پتي ته آئون آن جهون،
مصتان شڪ سڌوو، ڪٿو وجي وسيلا.

(٣٠)

ڪيهون سنده صفتون، ڪهيا سنده يار،
مون سي چار، ڪتبين سيتون ڪينڪي.

(٣١)

ڪهيلن منجهون خير، ڪڏهن نيند ڪينڪي (١)،
هن ٻوڙيءَ ٿي هير، سڄڻي ڪج مجد بين.

(٣٢)

ساهتون وڇڙي پون، جڏهن ناهي ٿري،
جهون ريءَ ڪين (٢) ستري، ساعت هڪڙي ساهه ڪي.

---

(١) ڪينڪو (ع) (٢) ڪير (ع)

متفرقه بيت

(١)

سُرهي سنگ سمي جي، کيو ٿوريءَ کي ٿورُ،
نسبت ليمانيءَ کي، ڏک ڪٿون کيو ڏور،
هليي منجهه حضور، سوماڻيءَ مان لڌو.

(٢)

ٿوريءَ ٿور نبهيو، سوال نه سوماڻي،
هت هُت آهي آنهيءَ سان، جام سمو ساڻي،
هُوءَ جا آکهاڻي، تنهن سوماڻيءَ مان لڌو.

(٣)

ملير ٿيون سون ڏي ملڪ، سرتيون سڀيها،
وساري وٿي رهيون، اُول ڪيئه کيهار،
ويرين، پري ها، نه ته ويڄها ورن کينکي.

(٤)

ملڪ تکو ساڪوت هو، هو هوکو حقيقت جو،
هاهوتتون هتي کري، جاءِ کيتم جبروت،
نازل ۾ ناسوت، اچي ڪيس اوجتو.

(٥)

توڙي ۾ ناسوت، عبد جوايان عيام ۾،
بحر آهيان باهوت جو، لوهان ۾ لاهوت،
هر دم ۾ هاهوت، آسي آهي اسان جو.

(٦)

ڪن ڪئون اڳي ڪالهه، هو ستاسيءَ جو سرو،
تنکو ڪرسي عرش هو، تنکو زير زبر،
نکو پريءَ پير، تکا ٿوءَ بشر جيءَ.

(٧)

ڪنُ ڪُنون اڳي ڪونہ هو، ظُهوري جو ذوق،
هيڪائي هيڪ هئي، نڪو تَحت نہ فوق،
شائقن جو شوق، ٻَرِيئُون ٿي هو ٻڌرو.

(٨)

سڀُئون سُجُون اڳهين، هئي محض ماهيت،
نڪو تعين تنهن ڪي، نڪا ڪيفيت،
جاري هئي نہ جهان ۾، حقيقي حڪمت،
ليڪو لا تعين ۾، هو قادر ۽ قدرت،
سُوڌي سا صفت، آهڙوُن اڳي ٻيا هئي.

دیوان بیدل

١- ڪافي

ڇڪيڙا ولر کان وڇڙيا

١- ڇڪيڙا ولر کان وڇڙيا / وڃي آوکيءَ منجهه آڙيا،
زهري زلف زورآور جا / تو کي ڏهرا دام پيا.

٢- جو تو پنهنجا پر ڇڪين؟ / تو کي پختا پيچ پيا،
لڪي لڪي ماءِ ڇلاينديون / چار پير تن ڦٽن جا.

٣- وارن جي وڙاڪن ۾ / ڪئين ڪامل قيد ٿيا،
هيٺ ڪانگ ڪڪوريا ڪيترا / هٿ ڪيئي ڏيئي ڍريا.

٤- مانديون منڊيا ڪينڪي / ۽ جوڳين ڪين جهليا،
وهه وڪن واسينگن وانگر / آهن زهر ڀريا.

٥- جڳندي دانا خال سيندا / تو کي ڪل نه پيئي ڪا،
هاڻي هٿ هٿ تو ڪرڻ / جلاهن وار الٿي ورڇيا.

٦- بيدل ڏنگ جهليا سين / ڏاڍا آهن اوکيرا،
هينئي حوالي الله، زيا / ايا ڪين مريا.

٢- ڪافي روپ جهنگلو

ختم ڪنهن خاصي خماريا / سالڪن ڪيا سير سندا،
ڪين ڪنهن ذاتي ڪڪوريا / جنگ ٿيا جيءَ ڪوڻ جدا.

١- درد واري دور ۾ / احرام عشاقن ٻڌا،
سوز جا سڙڪا پيون(١) / سڪيريا ڪتن سوريءَ سدا.

٢- وجد واريءَ وجهه ۾ / ڪنهن سوچ مستيءَ جي ورتا،
تيغن جو نعرو هڻي / تا بيان انا الحق جي ليدا.

---

(١) سڙڪا پئين (ن)

٣- نيستيءَ وارين نيازون عارفن ڪيون سڀ ادا،
غيب ۾ ڏٺي غيبُ ٿيا (١) راز جي سُنهري ردا.

٤- سَن خدائي سوج ۾ عطا فرمايو ادا،
مير وڏائين ۾ ڏنبي بيدل سڄي ساري سَڌا.

٣- ڪافي رُوپ جهنگلو

سالم سُنيا هُو اُتي هو پهتا پيرين جي پار جا،
سانئيءَ سانجهي سُون آيا سي ڏُٺُس آسُوهن دلدار جا.

١- واقف ورتاري ڪيئن واڻين اوچي عهد جي اقرار (٢) جا؟
جيڪس سيبائين ساهه ڪي سُڪرا اٿهيءَ سنسار جا.

٢- عاشق آلسُتي ياد ڪر هُت گڏ هُوئي گفتار جا،
ڪَيءَ عيش ڪنون اوقات ۾ خاصي ڪنهن خُمار جا.

٣- عشق تُون امان سان هيڪ آهي تن حقيءَ نغما ديدار جا،
وسري ويا توڪيُون (٣) مگر مَنصب اٿهيءَ اوتار جا.

٤- توڏي امان جي آهي سدا تن سن سحبت تار جا،
بيدل! ره جي بات سُڻ لارا ڇڏي لاچار جا.

٤- ڪافي رُوپ جوڳ

ڪانگ لنوي سِلي لات مُحب مُسافر جان ڪي ايندا.

١- جيڪس ڏانهان دردمندجي جُون پهتيون آئي پرڀات،
اُتم اُميد تي ميڻن تم جهڪيندا.

٢- ونڌا سيڄي ساربان تي سِهڻان (٤) طالب جَنِي جي آهي تات،
ڳولي پانڌن جي گڏ گڏ يندا.

٣- ايندا جسوءَ ۾ جانب جاني وائي جَنِي جي الم وات،
دوست دلاسو دل کي ڏيندا.

---

(١) ٿيا (٢) (١) اسرار (٢) بيکس (٣) توڪئون (٢) بيکس (٤) ورثائي سارُءَ، تي سهڻان (٢)

٤- ڏُرڪ فراق اُنهيءَ جي مُون کي ساڳيون تيسر ماڻيدياتي،
ڌُنِي وصال جي خيال وَڌيندا،

٥- بيدل بلڪل نيءَ ڏ ماندو سنجهه صُبحُ ڪڍي راتي،
مون اهي ڏوهان هيڪ نيندا،

٥- ڪافي رُوپ پروهه

ڪين ڄاڻن يار عامي عشق جي ... سار سنجهون سُلطانا،

١- جيڪي ليندا (١) ستي منصوري ... مذهب ليندا مستانا،

٢- ڪوُن مطاليم محبوبت کي ... ليڪ چڱي يوني (٢) فرزانا،

٣- صوفي عالي تيسري ڀنا ... ديدَ ڪيا ديوانا،

٤- رندي رمز پروژن جيڪي ... مَرڪ پُرڻ ميخانا،

٥- عشق عطا ڪيائون توکي ... بيدل ڪر (٣) شڪرانا،

رديف ب

٦- ڪافي رُوپ سنڌي

توري‍ءَ عين عذاب، عين عذاب، توڙي باغ بهشت ٻيا،

١- سڀ ڏاران پيرينءَ جي ... ڪُوران محض حجاب، محض حجاب،

٢- ڏُوروڻ جي ڏوهه ڪان (٤) ... ويهه ڪان (٥) ثواب، ڪان ثواب،

٣- ڪنڌ ۾ سوڙي ڪاڏئوين ... جنهنجو نيئون ثواب، نيئون ثواب،

٤- ٻئي وڃ ڀاتال ۾ ... ڪئون چڱ حباب (٦)، چڱ حباب،

٥- بيدل ڪئون موت جي ... ڪئسي ٿيءَ ڪباب، ٿيءَ ڪباب،

(١) ستيندا (ر) (٢) چڱي (ب) (٣) ڦرهه (ق) (٤) ڏوريئون پنهنجي ڏوهه ڪون (ر) (٥) ويهه ڪان ثواب (ع) (٦) حباب (ب)

رديف ت

٧- ڪافي رُوپ ٻلاولي

آدر ٻڪيئڙا ونءُ واهيري — نيڪر سنجهاڻ ٿيا سُوٽ،
١- جڏهن وساريو(١) قالب خاڪي — آهي مايُر ۽ ملڪُوت،
٢- پاڻ سڃاڻ تہ آهين عارف — جياءُ ٿنهين جي جبرُوت،
٣- ڪٿا ڏيهين وناڻ هو ٿنهجو — لا مڪان لاهُوت،
٤- آدم ٿيا ڪٿون هئين تُون آهين — بيشڪ ۽ ناسُوت.
٥- بيدل ڪر پرواز جو معيو — مل سوئي ماهُوت،

رديف ج

٨- ڪافي رُوپ سنڌي

بيڪُر ڪاڻ پنهور ۽ — آريائي تون اچيج،
١- هيءَ جا ٿُنهنجي آسري — ٿنهن جي سار لهيج،
٢- نيمائيءَ جي تہ جوسري — سيئي حال سڄيج،
٣- سوز عشق جو سهي — ٻوڙو ڪر بخشيج،
٤- ٻُڌون ڇڏين ناڻوجي — وحدت وات وڃيج (٢)،
٥- لاڻ لائق پانهنجا — ڪوهيار ڪريج،
٦- محبوبت ڏي سُون پرين — بيدل کي مُنهن ڏيج،

٩- ڪافي رُوپ جهنگلو

عاشق ٿيئن تان سِرُ ڏئين — تہ تہ ڪيمُ عشاقين اچيج،
منصورُ واريءَ سُوج سان — آهي رنگ رمزن جي رچيج،
١- سِرُ ڏي اول سُوره سيڪريو — سو نيئين ۽ نيوارُ سيج،
منصورُ وانگر سيڪ سپاهان — سِرُ يارُ سوريءَ تي سڄيج(٣)،

---

(١) سوڙو (٢) وات وڃيج (٣) ...

٢- ٿيون ٿرت تبريزيءَ جيان — ٻڌڻهي ڌاتُ جي ڪپلي ڪنايو،
شمش الحقيقت آئيو ٿئون — ذرو ابسنڌ نيويون هڪيج،

٣- سئمان جنهن سير ڀانهيجي — اسوجهڙو مثلاث جيئر ڪليج،
جيو رتسدا (١) سيسنگ (٢) جيئي — سمنڌ جي نسبت ڏي سڱيج،

٤- بيدل ارهم جي باغ سان — ڪو واس واسن (٣) جو وڪيج،
ثمرو خدائي هن سدا — وحدت ڪي (٤) ڪثرت تي سڱيج،

رديف دال (د)

١٠- ڪافي بر ديسي

ڪم ايي ڪم ٿيي ڪم ٿي غازي — عيشق اهو ارشاد،
١- پيئون سي علم عقل جئون ڪالهيون (٥) — بيرهم پنا برباد،
٢- ڏڪي (٦) ناهن جو روزازل ڪون — عشق آهي استاد،
٣- وڃي آئنيئڪر (٧) سجهو سبق تون — بار رکين نيت يا د،
٤- وحدت ويئه سان سدائين — شوقئون رهم دل شاد،
٥- مذهب واري تيد ڪئون بيدل — عشق ڪندو آزاد،

رديف ر

١١- ڪافي روپ وهاڳسا

آ آهيسان اسرار — عالم لکي آدمي!

١- عرشئون آڇي اتهين — عشق ڪيئيم اظهار،
٢- ڪين هئلي ٿي قرب ۾ — دين ڪنئو جي ڪار،

---

(١) سُڌا (ل) (٢) سنگ (ل) (٣) وَرهين (ز) بجڪس (ال) (٤) وحدت تي ڪثرت سڱيج (ب) وحدت تي ڪثرت کي سڱيج. (ز) (٥) علم عقل جئون پيئون سي ڪالهيون (ب) (٦) ڏڪنو (ب) (٧) دَعِ نئنسڪ جو سجهه سبق ٿيون. بار رکين ات يا. (ع) بجڪس

٣- ڳالهه ٻولي ڳاهي ڪا — نُور آهيان نِروار،
٤- بيدل ٻڌو ڳالهه تُون — آن اهو اعتبار،

١٢- ڪافي رُوپ بروهه

برهه جو ٻاري ٻار — رمزباز ريءَ ڪيرآلائي،

١- راهه اُنهيءَ ۾ سالڪ سر تي — سَهن، ڪَرَٽ، ڪٺار،
٢- ڪيئي منصور ڪيا هين شُعلي — سوليءَ تي هسوار،
٣- عشق جو شيوو آهه خُونريزي — مُلڻ، نانهه، مُيار،
٤- ”حسن“ ”حقيقت“ ارق نه ڳالهيو — عاشق ڪر اعتبار،
٥- سَختيءَ هُو محبوب بيرنگي — نيڻهن ڪيو نروار،
٦- هيڏهون هوڏهون(١) ڳالهه جو ڳاڻ سان — ديد لائي دلدار،
٧- بيدل ٻرهه ڪئين ٻارُ، يڪاني — ٻهريا ويس هزار،

١٣- ڪافي رُوپ جهنگلو

تيءَ غرق بحر عميق ۾ — ٻاهر نه پَسو ٻي ٻار، ميان

١- ڏارين جي دعوا ڪي ڇڏي — ڏِس ڪو ڏَوِين ديدار، ميان
٢- حَلاج حالت ڪئين ٻاري — هي عجب سير ٻار، ميان
٣- آندو الوهيت سندو — جنهن ڳالهه تي اعتبار، ميان
٤- ڳالهي تُون ٻنديس ڳالهي — ڏِس عيشق جو اسرار، ميان
٥- بيدل اُنهيءَ درياهه ۾ — وجهه ڳالهه بي اختيار، ميان

١٤- ڪافي

ڳاڻ تو پيدا ڪيو — ڪين مان جتيءَ احسانُ ڪر،
گوهر جهڙي توکي گهڙي — ڪين ڳان جتيءَ احسانُ ڪر،

١- شڪم مادر ۾ رهيس — تيءَ ڏهه مهينا تيد ۾،
تو آتي ڳاليو مُون ڪي — ڪين مان جتيءَ مهمان ڪر،
٢- خوش خوراڪون ڏني مون کي — جاڏي اچي تو جوان ڪيو،
موجود سوجهان تو ڏيون — ڪين ڳان جتيءَ گهمان ڪر،

(١) هيڏي هوڏي......(ع)

٣- جيان جي جامي ڏٺي — موجود موجان ۾ ٿي مڪتون،
واسطه رکو ٻه ٿيو جهڙي — ڪين دان جي ڪتمان ڪري،
٤- بيدل بوءِ اهي اتين آه — عمر ٿيا انهين جهرڻ،
هرجا رمز انهيجي آهي — ڪين مان جي اعلان ڪري.

١٥- ڪافي راڳ پورب

پرين ڪان پرڙو — هي پيار جڙيون.
١- آندر آکيرو ڪيو — سپير مان جي سور،
٢- وحدت سندي واس ڪئون — ملا ٿيا منصور،
٣- ڪوڙين ڪان لڳا مون کي — گهائين انهيجي گهور.
٤- بيدل عهد الست ڪرن — محبت ڪيس مخمور.

١٦- ڪافي راڳ پورب

هو ٻيا هورب ٻار — سامي سنگت جڙي ويا.
١- ڪڙ ڪون سمجهيو گودڙين — الستقمي اسرار.
٢- واتيان ڏينهان هڪڙو — آدميين اوتار(١).
٣- لوڪون لاهوتي لنڌي هليا(٢) — ڪنڌو هنيا گرنار،
٤- بيدل بيراگين(٣) هوتي — ڪا جا تن تنوار.

١٧- ڪافي راڳ جهنگلو

دعوا ڏورنگيءَ جي ٿي — وحدت ڏي چيت جو چاهه ڪري،
١- مير منهنجو ڪرتون سوپيون — ٻيا سي قصا ڪرتاهه ڪري،
٢- مذهب جو مونجهارو ڇڏي — ذاتي ڪنهن ڏي ڪام ڪري،
٣- شيعي سنيءَ کان پنج پڙي — رخ رمز واري واهه ڪري،
٤- علم عقل ڪنون ٿيءَ پري — سڪ سوز جي صلاح ڪري،
٥- خلعت خدائيءَ جي ڍڪي (٤) — سير قرب جي ڪلاعه ڪري،
٦- تون تان هوسا کي (٥) آهين — واتف اهي وساهه ڪري،
٧- بيدل برهه جي پڙڪ سان — ڪي سچيس ساه پنام ڪري.

(١) اوتار (غ) (٢) لنڌيا (و ۽ خ) ڍڪي (٣) بيراگين (ع) (٤) خلعت خدائي ٿرن ڍڪي (ف) (٥) ساڳو (د) ساڳو (ر)

١٨- ڪافي روپ جوڳيا

ديس ڇڏي پرديس ٿئون آئين   وطن ٿئون ڪر (١) وسارو
١- صب جماعت رجائين جن سان   ساڳي (٢) سي ڪُرت ستيارو
٢- ٿو ڪُرن عهد ورتا تن ڪيڙا   پهتچا ٿيون وعده پاڙو
٣- سر ٿيون روز سڀاڻي ترڪي   هليتن ڪترن ڀو ڪيارو
٤- آڱجهي جي ڪين ڪڏهن ڀالي   ڪنهن ٿو ٻنهي ڪوڪارو؟
٥- ڪثرت وارو ٿيو ڀڄيي ٿئون   پر (٣) آ ... جي جي ڀارو
٦- وڙهڻا وحدت جا واصل   ترڪي ڪثرت تشوارو
٧- بيدل ڳڙي وڃ اوڏانهين   ٿو ڪندر ڪيون گذارو

١٩- ڪافي روپ جهنگلو

ڏاڍيون رنڊان، گهير پرون ديدان لايون، دلبر سون سان يار (٤)
١- آيو مير عشاقن جي تي پريت جو ڀاري ڀارُ،
ميڪ وجسائيندو تن جو سپ ڄمر صبر قرار
٢- خنجرُ ناز جو خوبُ هنانون ڏڪون ميرُ آيو ڏارُ،
ڪنهون حبيبن جي سون سانجوسي سنجيدار
٣- تورڙي عشق اڙيو، سنجهي خوني ۽ خونخوار،
سر جو سانگ نه ڏڪي ٿيون عاشق موڙڻ آهي سيدار
٤- هيندو ڙال ڪون عيب نه ٿيو جي طالب آئون تڪرار،
سان ڪري ڀو مڃ پر عاشق ڇڪڙ اختيار
٥- بيدل عاشق ٿيءُ ته آئين سر ڏي ٿيءُ سردار،
پلصراط جو پنڌ ٿي عشق تم آسان ڪار

٢٠- ڪافي روپ راڳو

ذاتي خيال الباتي سمجهن   ڪير الٿاري وڌاري ڪير
١- فاذڪروني اذڪرڪم   ٿاهي سخن ۽ ڀيو ڪو اير
٢- الـالحـمـد بـلا نـسـم   رمز انهيءَ پر تا ڪو غير

(١) ڪين (ف) (٢) ساڳي (ر) پيڪي (٣) ... (ر) (٤) ڪوڙيون ديدان لايون ڏاڍيون رنڊان لايون موڙ سان دلبر يار (غ - پيڪي)

۳- اونهون ڏيهه، الله جو — سرجڻي پانهنجي سر
۴- بحر عشق ۾ ڪيئي ويڙا — ڪئين ڪنهن لڙ ويا رجو سر
۵- بيدل عشق انهيءَ ۾ تون — ماجهه ۾ آهه تس ت سو سر

۲۱- ڪافي رُوپ ڪامول

صُورت جو سردار پلي ڪري آيو

۱- وعدو پنهنجا سڀئي پاڙيا — سُونهن سان سينگار
۲- اڱڻ امان جي پير گهمايا — سڀ منجهون متنار
۳- پاڻ ئي ڄاڻي پنهنجي ڄاڻ جو (۱) — هوو ڪيو غمخوار
۴- آجي اجايو مار لڏائين — جانب جيءَ جيار
۵- بيدل اهلون آهي وڪالت — دَرَ تنهنجي دلدار

۲۲- ڪافي رُوپ ڍلاولي

۱- صوفي لا مذهب تڪرار — هر مذهب ڪون آن بيزار
ڪي نا مٺيون پان (۲) سڏائن — ڪي نا شيعا پاڪ ڪوٺائن
ڪيٽ "همه" جو عاشق ڳائن — عشق جو اعلي آ اسرار
۲- اِها حيساتي الستي غزالو — دَمُ دَمُ تنهن جو دَرُ پڪانو
پاوڙ ڪر تون نبي مردانو — وحدت جو ڪر يار وهار
۳- حال "فنا" جو حاصل ڪر تون — پاڻ "بقا" جو ڪانچ (۳) ڀر تون
ديد ديدن ۾ دَمُ دَم ڌر تون — جلوو نُور جو ڏس ترواز
۴- "مَن عرَفَ" جو سمجهه اشارو — اتي "اَنَا الله" هُن تون نعرو
واهه وجاهه (۴) تون تنهن نِنارو — بيدل پرهين (۵) سي اختيار

۲۳- ڪافي رُوپ سارنگ

ظاهر بندو باطن مولي — پيرهه (۶) جي بازي پرجهي ڪير
۱- ايهو راز ڪري نس روشن — عشق وليءَ شاهه مردان شير
۲- مَن عرَفَ جي ماهه ميجاري — لڙ سودي ۾ تاهي تير

---

(۱) بازيءَ پاجي (ر) (۲) صاف (غ - بيکس) (۳) ڪاڪ نئي (ف) (۴) ورهه وجاهه (ف)
(۵) برجا (ف) (۶) عشق جي بازي سمجهي ڪير (ف)

٣- تن ڏون منهنجو ٻانهن سڄائين
وحدت وارو وسرج وسير،

٤- ٻانهن ڳوليندڙ ٻانهن کي ڳولي
عشق ڳڻيو وڃايس(١) غير،

٥- منهنجو سورُ تخي ڪيو(٢) بيدل
سوجهي سجهه پريءَ جو سر(٣)،

٢٤- ڪافي رُوپ ڪامول

عشق منڊو آثار، نڪي ڳجهو رهندو،
پرم منڊو پيار، نڪي لڪو رهندو،

١- شوق جو شعلو ڦوٽون ڦهلئون،
نينهن آيندو نيروار،

٢- ديد ٻاڙن کي جنگ ۾ جائي،
عشق ڪندو اظهار،

٣- لڙ لڳيءَ کي ڪير لڪائي،
هوي هنڌ پڪيار،

٤- من خُدا جيو موج انهيءَ ۾،
عاشق بي اختيار،

٥- بيدل عشق کي عار نه جاڻج،
ڏيندو مرد مُنيار،

٢٥- ڪافي رُوپ جهنگلو

نا ميان لپهرو ليئون جو
نمرو هلج نروار، ميان،

عرش ۾ آواز تنهنجو
هيت تنهن اظهار، ميان،

١- سلطان سُڃني ۾ ڏسي
جڏن ٻانهن کي پيار، ميان،

جاڳي ته ساڳيو پادشاهه
آنحق حڪومتدار، ميان،

٢- غافل نه آهين غير تون
ڏيئي پرم سان پيار، ميان،

ڏس شان شاهي پانهنجو
جڳ جيوت اوتار، ميان،

٣- تون کي وهم وڃي ويو اڌا
هوءِ جي ميڄيءِ هوشيار، ميان،

ساوي لٿين مٿي پانهنجي
آهين يڪانو يار، ميان،

(١) عشق ڳڻيو وڃايو غير (٢) پيڪي (٢) سڄي ڪر بيدل (ت) (٣) سوجهي سيرچي
مان ساڙو سر (ت)

۴- سوداگر ٿيون ڀون ڪر ڏيئيون / وحدت جو ڪر واپار، ميان،
ساروڻي ٿنهنجو سودُ ٿي (۱) / سِرَ ڏئي انهين اسرار، ميان.

۵- تون ۽ آ ڏيرو دوست جو / ڇا ڪان وڃين وڻڪار، ميان،
سڻ "مَن عَرَفَ" هاديءَ اتو / ٿئو حيدر ڪرار، ميان،

۶- بيدل بَڌي ٻيکي چڙهي / وڃي عشق کي اختيار، ميان،
دنيا ۽ عقبيٰ ڪر ڦِٽي / سِر ڪن پير هجوبار، ميان.

۳۶- ڪافي رُوپ جهنگلو

وڃي مَحوُ ٿي محبوبُ ۾ / جي تو طلب تڪرارُ، ميان،
سو نُور سَڃاڻِي (۲) ڪيئن ٿي / ٻاجهون ٿئي تروارُ، ميان.

۱- هڪ ڏوهُ تون هستيءَ ڪئون (۳) / ٿي عَدوڻيءَ ڪون (۴) بيزار، ميان،
تيج تيست ٿيهي تان ڏسين / هرجا آلڪه اظهار، ميان.

۲- ٿي غرق بحر عشق ۾ / ٻاهر نه پئو ٻيءَ پار، ميان،
داربن جي دعوا ڇڏي / ڏس ڪوڊرون ديدار (۵) ميان.

۳- حلاج حالت جو ڪنيو / ٻاري عجب سِر ٻارُ، ميان،
آندو الوهيت سندو / جنهن ٻانَ تي اعتبار، ميان.

۴- بيدل انهيءَ درياهه ۾ / ورجهه ٻانَ ٻي اختيار، ميان.
ٻاني ٿُون ڦيٽدين ٻاڻيي / ڏس عشق جو اظهار، ميان.

۳۷- ڪافي رُوپ بلاولي

آهيان نُور نفيس، جو ريئر جوڙ جڳت جي ساري.

۱- آدم حوا مظهر منهنجو شوقئون، ٿيو شيثُ.
۲- ڪڏهن ثالي نوحُ مغاير، آئيس ٿي ادريس.
۳- ڪاٿي ڪاڪ پيغمبر چايم (۶)، ڪاٿي خام خبيث.
۴- بيدل خودُ آٿا خبر آکيئم، اوليٰ ۾ ابليس.

---

(۱) سارو تنهنجو سودُ، جي. (غ) (۲) سِرُ نُور مخفي ڪئين ٿيو، (و) (۳) هڪ ڏوهُ هستيءَ ڪون ادا، (ف) (۴) ٻانَ ڪون، (ف) (۵) دليئون ديدار ميان... (ف)
(۶) ڪوٺايم، (ف)

رديف س

٢٨- ڪافي رُوپ ڪامول

آيو ٻاهري ويس جوڙت جو ٻيو رنگ نيارو.
١- ذات جهاوت لوڪ پلاوت لالڻ ڪيڙو ليس.
٢- ڪيڏو هين جلوي رنگ ٻرنگي (١) تيئون وارن ڪي ليس.
٣- هاڻي ٿر ٿيون لائي لائي پريت اڄي هر ديس.
٤- رنگ سو رچ ساڻ خوب ولايت مشڪ ٻرذاري ڪيس.
٥- بيدل آهيئون ڏيهه آزاد عاشقن آيس.

٢٩- ڪافي رُوپ سنڌي

عاشقي عشق جو ويس آيان تر تر نور نيارو (٢).
١- اڄي لساني اُتيئن عقبڻري جو آييس.
٢- ڪاڻي چاڪر ڀاڳيان ڪالي خاصو ڏيس.
٣- هيڪ ڏکيان ڀرو لاهيان رنگا رنگ ليس.
٤- ڪاڻي سالڪ مقرب ڪالي عين آويس.
٥- ميرڻ سڄڻ لنو نظران بيدل ليءِ درويش.

رديف ڪ

٣٠- ڪافي رُوپ برو هم

تيئون تر آهيو ساڳيو آهين ذات مقدس پاڪ.
١- ڳالهه وڃڻ ٻولي ٻر توڪي هستي هيڪ هلاڪ.
٢- جاني ليڪن ظاهر زمين تي عرش چڙهي افلاڪ.
٣- ڳالهين ٻائين تنهنجي جا لائي (٣) خاص اڄي منجهه خاڪ.
٤- تخت هزاري شاهه مڪاني درج ميان چالاڪ.
٥- بازر نقارا وحدت والا (٤) بيدل ايسي بيباڪ.

(١) برنگي (ب ء ر) (٢) نور نيارو (ر ء ن) (٣) لنو جا لائق (ر) (٤) باز نقارو وحدت وارو (ر)

رديف ل

٣١- ڪافي رُوپ بروه

ٿيون تہ اهو تون ساڳي آهن — ڳُلي تہ نيٺي ڪنهن سوليءَ

١- ڀاءُ ڏي وٽ ورچ ڪينڪي ڪنهن — آهو ٽ سجوان ڪنج ڳول،

٢- آدم نالو (١) جان سنڌ ڏين — ڏس (٢) الٽي تن ڏول (٣)،

٣- توهون ڀاءُ ڪينڪي آهي — بيستجو جان ۾ قبول،

٤- هيڪ هيڪولي ظاهر باطن — ڏوڻو اٿئي ڏيل ڏول،

٥- حق عرفان تون مڪر ظاهر — بيدل آ ڪو بيون ڪول،

٣٢- ڪافي رُوپ ڍلاولي

عشق امام محمد سنڌي — ڏوڻي اسيٺي ڏجال،

١- ورجهه ڏجال ڏوڻي جو ڪيري — ڪُم ڪر جسم جنجال،

٢- هوڪو اسير حقيقت وارو — منو سنڌي شماشر ۾ شمال،

٣- ٿون آيه سنڌي جو سير سارو — بيستجو جان سنڀال،

٤- ظاهر مون دل ذوق نہ ڄاڻي — ساطن رک پٽ ۾ جمال،

٥- وحدت وارو دين قبوليج، — جنڊي ۾ ٿيل مثال (٤)،

٦- فرق نہ چائين هنڌ ۾ بيدل — جيسيت ۾ جمال،

٣٣- ڪافي رُوپ پورب

لاهوتي سي اهل ڀائون جن ڀاسو ڪيو،

١- جوڳي نيڪنا جوڳ (٥ ڪنون، پڌي جسم جنجال،

٢- نانڪا چائين ناڏين ۾، ڪيڙا تيندڙ تيهال،

٣- آڏوتي اٻات جيو، مرڪيو (٥) ڪن مثال،

٤- هُو وهي ٻوهٽ حال ڪي، ماڻهو ليکي محال،

٥- بيدل رهه ابراڪ ۾، ڀال ڪيتنا ٿل خيال،

---

(١) نانڪ (ل) (٢) ڏس (٣) پيڪس (٣) ذول (٤) (ه) جنڊ ۾ قيل مثال (غ)

(٥) جنگت، جنگت (و-غ) (٥) مرڪيون (غ)

٣٤- ڪافي روپ پروهه

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ ذاڪر ٿيءُ مذڪور ۾ ڪم،

١- پاڄهون ڪم ڏيوڻ(١) جي غازي، جڏهن ٿئون پوءِ سڀ فڪر فهم،
٢- بيخوديءَ جو باب اڳيچ ٿئون، سالڪ سڀ جماند ۾ جم،
٣- ڪڍين مندين ۾ لعل لامڪاني، عشق پيتا توکي آدم،
٤- مَنْ رَآنِي فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ، راز اهيءَ جو ٿيءُ محرم،
٥- وحدت ۾ جيڏهن جان وڃائي، بيدل هي منصوري دم،

ردیف م

٣٥- ڪافي روپ سسئي

آجي پياسي آسين يارا محبت جي مهربان(٢) ۾،

١- ڪياي عشق آروپ جي بازي(٣)، ليکيون جهيون دل ڪسي يار،
صورت جي سامان ۾،
٢- "خَلَقَ الْآدَمَ عَلٰى صُوْرَتِهٖ"، هاڻون هان تو ڏسي يار،
عين آيو انسان ۾،
٣- پوري پوش صفاتيءَ وارو(٤)، ويٺو(٥) دلاور ڏسي يار،
عينن جي ايوان ۾،
٤- مرڙ ڀيون سيف رمجي بانڪو(٦)، ڪيئون حملو تو هتي يار،
چشمن جي چوگان ۾،
٥- وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ، فرمايو فرمان وڃي يار،
قول مقدس قرآن ۾،
٦- بيدل مول نه ٿئون آءُ ماندو، راز هارن(٧) تي وڃي يار،
حسرت(٨) ۽ حيران ۾،

(١) ڏين (ف) (٢) ميدان بيکي (٣) ڪوڙي آروپ عشق جي بازي (ل) (٤) يارو (ع، ا) بيکي (د) يار، (٥) بيکي (٦) اهي جو باڪو (ه) (٧) رازدارن (ع) بيکي (٨) حيرت (د ۽ ع) بيکي

٣٦- ڪافي روپ سهڻي

آيو نيئون نُورُ نيارو | اڄ انساني اوتار ۾ ،

١- عبديت جي اوڙهي پوشڪ | لاهُوتُ مُحَبَّتُ موچارو ،
رک گوشُ انهيءَ گفتار ۾ ،

٢- ايڏانهن اوڏانهن (١) حق حقيقت | ٻئي پاڻهون جو پاڻ نظارو ،
ٿي عاشق ٻيو اوتار ۾ ،

٣- دِينُ ڪُفُر جو دلبر ماڻين | ڪري ٻه ٻه تڪتون پاڻ پسارو ،
آيو تسبيح ۽ زنار ۾ ،

٤- مُحَبَّتُ منصوري جامو پهري | هنيو(٢) هستيءَ وارو نعرو ،
ڏاڍي خيال ڪنهين خمار ۾ ،

٥- بيدل ناٿي جيڪب ۾ جالي | سو راتول رمزن وارو ،
ڪري سيرآيو سنسار ۾(٣) ،

٣٧- ڪافي روپ سارنگ

راني پنهنجي يارُ پيارو ، | آيو هين اسرار ۾ ،
١- معنيٰ ملڪ کون آيو سُهڻو ، | صُورت جي سنسار ۾ ،
٢- اڄي ظهورو ڪيائين سارو ، | انساني اوتار ۾ ،
٣- لُٽيُون دردمندن جون دليُون ، | سُهڻي هين سينگار ۾ ،
٤- نُور نيارو آيو عشقڻون ، | تسبيح ۽ زنار ۾ ،
٥- بيدل چئه پانهنجي جي بولي ، | جانبي هن جنسار ۾ ،

رديف ن

٣٨- ڪافي روپ آسا

آمرُ تنهيءَ جُون ڳالهيون ادري ، | جوڳيئڙا هنڌ ويراهون ،
١- تعلُونُ جو تنهي حرف نه جاڻن(٤) ، | محُويت جُون موجُون ماڻن ،
ڪنڌُ نه ڪوري طرف نه ڄاڻين ، | عارف ڏسن اڳاهون ،

(١) ايڏانهن هوڏانهن (ل غ ۽ د) بجڪس (٢) هڻي (غ ۽ ر) بجڪس (٣) ڪري سير آيو سنسار (ر) ۾ بجڪس (٤) معرفت ۽ نحو جو حرف نه جاڻن (ل)

٢- رمـزون وارا رتبـد رندانا، ليڪه پڙهن ڪي لوڪ ڪرانا،
مستي ملڪ ڪري مردانا (١)، طالبون ٿي عرق ڦٽاهون.

٣- عالم اندر جا جي عالم، لامذهب سي ڪون ڪي سالم،
يار برهـ جـو بانڪا بسالـم، چور چائين ڪري ڇاهون.

٤- الست پسند برهـ جـو سارو، سچو مارو پيو تن جو نعرو،
بيدل ڪيان ڪئن لوڪ ڏي لاڙو، تيزون موج ستاهون (٢).

٣٩- ڪافي روپ سنڌي

اهيان اسرار عجائب، نبي آيو الحسان،

١- باهي (٣) بولي باهُوئين ڪا، سارو سير سبحان،
٢- نوح نبي جي ڏيس ۾، تار ڪـيـم طوفان،
٣- آيس ابراهيم نبي، باهر ڪيم بستان،
٤- يڪ بنائي عيسائي (٤)، آذائيس (٥) آسمان،
٥- بيدل آيا ٿي ڪيم، سجدو (٦) سيو سيستان.

٤٠- ڪافي روپ بروهـ

آءِ سارو سير آهيان، پول ۾ پيو ڪو پايان.

١- ظاهر باطن ڪـيـل ڪلايم، آهر عجب تـو لاهيان.
٢- ديس پريتون سي ثابع منهنجا، والين (٧) تخت آذايان.
٣- وحدت (٨) بار بتون موجون ماٿي، قطرو بحر سمايان.
٤- جتوان بندان تو هيڪ ٿين هوڏيهن، ڪاهن ڪون ڇپ ڇپايان.
٥- بيدل آهيان سر الاهي، صورت سانگ بنايان.

٤١- ڪافي روپ جهنگلو

تون ته جو آهين، سو آهين.

١- جاهه، جاهه تو جتاتي باتيي، ڪالي ڪجهو تون ناهين.
٢- حاضر ناظر هر رنگ دريا، ناهر عجائب لاهين (٩).

(١) مستي ماڳ ڪري ميخانا (ف) (٢) تيزون موج ستاهون (ع) (٣) باهوب (ف)
(٤) عيسوي (ز) يعني (د) آذائيس (ف) (٦) سجدا (ر ع د) (٧) والين (ع)
(٨) محبت (ف ع ر) يعني (٩) لهائين (ر) يعني.

٣- نانءُ نشان نه ڪوئي تنهنجو، منهنجي تن ۾ سمائين.
٤- عشق جي جامو جوڙي، صورت سڀ سمائين.
٥- ڪائي لاهي لاڪابا لائين، پوءِ پنڌ نه پائين.
٦- ڪافي بيدل تي علم ۾، پنهنجي ذات ڄاڻائين (١).

٤٢. ڪافي رُوپ جهنگلو

ٿون تہ سائِبو سجن آهين (٢).
صورت الستي ڪيوءِ ديرو، عرشين ڪين سمائين.
١- فوق، تحت، وحدت ڪثرت ۾، هر دم هُل هُلائين (٣). *
٢- دين ڪفر مستي هستيءَ جا، پاڻ ڪري لقب لائين.
٣- صفت ميدان محبت جي ۾، سُورهه پاڻ سڏائين.
٤- ڪاني ساڻ زغي تي ظاهر، ساري مُلڪ منائين.
٥- ڪافي وِس فقير (٤) جو پيري، بيدل نام سڏائين.

٤٣. ڪافي رُوپ جهنگلو

ٿون تہ جو تو لوڪ پلائين، پلائين......
١- تخت هزاري جو تون مالڪ، چاهتون جاڪ سڏائين.
٢- بالا عرش اوتارو تنهن جو، هيٺ نه پير ڪهائين.
٣- پاڻهي واري هولي پرائي، لوڪن پاڻ لڪائين.
٤- ڪنهي منڊل واري ملجل، ڪائي سوهين جائين.
٥- بيدل پيڪ ۾ سهڻا سائين، پنهنجا پار ڄڻائين.

٤٤. ڪافي رُوپ سوهڻي

ٿيءُ غيب ۾ ٿون غيب، لکني عيب ڦرائيون.
١- طالب نہ ٿي تنهنجا مدو (٥)، ٿي شوق شرابون،
جڏ هستي ڪوهن مستي، سچ زهر زبانون.

(١) ڄماڻين (ر) ڀڪس (٢) ٿون تہ سائِبو سجن آهين۔ جو تو لوڪ پلائين (غ)
(٣) هُلاوين (ف) (٤) فقير (ف) (٥) طالب ٿي نہ ٿنوي جو (ف).
نوٽ:- زغو اصل ترڪي لفظ جنهن آهي؛ جنهن معني ڪٽنگي.

٢- توري تڪڙو(١) جيو آهي، هليو آهه حجابن،
آهين نُور ڪنز ظهور، ٿيو نروار نقابن.
٣- بيزار خود خيال ڪيو، بيدار ٿيو خوابن،
ٻوڌي تن حقيقت پاڻهجي، ٿيو مٿو ڪتابن.
٤- ڪچ ٽڪڙو(٢) توحيد جو، حاصل ٿيو ٻاٻن،
بيدل! وٺ پاڻيءَ کي، ٿر ٻر حبابن (٣).

٤٥- ڪافي روپ سسئي

پاڻ ٻنهي تون آهين، ڪيچ وٽن جو ڪاهين (٤).
١- صاحب آهين ڪيچ وٽن جو، پرت جو پاڻ کي پاڻين.
٢- خلق الآدم على صورته، غير خدا جو ناهين.
٣- عبديت کي آحديت، لالن جو نه لهرائين.
٤- بيدل بندو نام تون مرڪز، جو تو ڪوڙ ڪمائين.

٤٦- ڪافي روپ راڻو

پاڻ ڏاڍي سان نينهن نه لايو، جنهن جل نينهن نپايو مون.
١- آءٌ اياڻي عشق نه جاڻان، عشق عجب سر آيو مون.
٢- ستي ٻني هئس سيج پلنگ تي، جتن ڪين جاڳايو مون.
٣- چڙهي چڱل چوٽ تي، تيرن تن تپايو مون.
٤- بيدل کي اڄي مل پيارا، تنهنجي طلب تپايو مون.

٤٧- ڪافي روپ پورب

پورب پنهنجو پيون، سامي ويا سنيسار مون (٥).
١- سُور ڪيائون پاڻ سان، سفر جي ڪيو سندون،
٢- ناٿنگا هليا ناٿ ڏي، ناڪنه نينهن نيون (٦).
٣- آڏي ڏونگر آيل مون، ڪن جو سڏ سنيون،
٤- ڏاڍو درد فراق جو، دل ۾ دود دکيون.
٥- بيدل عشق جو اونچو، سنجهان سيج سڄڻن.

(١) نڪي (م) ٻکس (٤) نڪتو (ف) (٣) جو لهر حبابن (ٻکس) (٤) ڪيچ وٽن ڏي جو تو ڪاهين (ف) (٥) سان (ف) (٦) ٽڪيون (ف) نيون (غ ۽ ر) ٻکس

٤٨- ڪافي روپ بلاولي

جاڏي ڪاڏي باڻ، ڇڏ تون تير ڪمان،

١- بيرنگيءَ سُون رنگ بڻائي، ٿي آيو انسانُ،
ڏين ڪفر جي ڏيس ۾، سو ڪري سلطان.

٢- ڪاٿي بيد (١) پڙهي ٿو پرهان، ڪاٿي مسلمان،
ڪاٿي آنا ليڪت (٢) جنهن، آسرائي فرمانُ.

٣- ڪاٿي جامو حُسن جو پهري، شرف ڏيکاري شانُ،
ڪاٿي پيارُ پيرهه، جهڙو آڻاڻي آکيوانُ.

٤- سلطان منصور جو جهڙو، وحدت (٣) ڪيو ويرانُ،
هيڏنهن هوڏنهن ٻانُ، سو (٤) جاهل يا عرفان.

٥- شيهو سٽي پياڻ سڏائي، شافعي ۽ نعمانُ،
بيدل! يار ڪر اهو، جوئي جسم سوئي جانُ.

٤٩- ڪافي روپ بلاولي

جوئي آهيان سوئي آهيان، پول نه پيو ڪو ياپان،

١- ويس لبيس ڏين ڪفر دا، ڪيئي لاهيان ڪيئي پايان.
٢- رنگين رنگين پاتين پاتين (٥)، ظاهر لکين تو ناهيان.
٣- سومل واري ڏيس ورن ۾، ڪوٽ هزارين گهايان.
٤- رنڌان واٽون وحدت وارون، سارو سيرُ سڪايان.
٥- هين منظور ۾ ڪان پهائي، بيدل ناني سڏايان.

٥٠- ڪافي روپ جهنگلو

جوشتون جلائي جسم ڪيو، جنهن ۾ دانهن ڪي جاڙ ہون،
ري درد سب ڳالهيون ليکيون، وحواه ورم جيون ماڙ ہون.

١- جي تنهن طلب تڪرار آهي، گونڌر گذارج راتڙ ہون،
تو سير سڪجهو ليہيون ادا، بيشڪ ٻرهم برماڙ ہون.

---

(١) ويد (و) (٢) آنيشت (غ ۽ ر) ٽڪي (٣) وروهه (د ۽ ز) (٤) اهوني (ب)
(٥) وامن درن ۾ (ٻڪي)

٢- [illegible] مڙت [illegible] پساه ذي، سڻ سي (١) لطيفي لاتر هون،
ٿيوي ٿڪي ٿيي [illegible] ڪٿون، ڏس عشق جيون اباتر هون.
٣- ويساهه وحدت جو رکيج، چيا [illegible] چيا دربار هون،
بيدل! ارهه جي بات سڻ، جو ڪيئن طالب جيون تاتر هون.

٥١- ڪافي رڳ بسنت

رمز جوان ها سام چوان- گهور سڄڻ جي هزارين گهايا.

١- رخ سڄڻ جو گل گلابي- بلبل ويک نيوي بيتابي،
نرگس چشمان تين شرابي- چشم جوان يا بادام جوان،
٢- ابرو سيف ابران عجيبن- قمزا بڙ چيون هان جيين،
گوڙ ڪرڻ منجهين هانءَ ڪجهين- تيغ جوان يا صمصام جوان.
٣- عشق سڄڻ دي ڏور مچايا- شماعي نوبت طبل وڄايا،
عرجا ابتدا حکم هلايا- شور جوان يا قيام جوان.
٥- بيدل آهي حسن لئي ماندو- وار تهنجي ڪون تاهي واندو،
اهو حبيب الله ڪٿي آندو- سو يار جوان ها آرام جوان.

٥٢- ڪافي بروه

سالڪ رمز سڙوڻ جي سمجهن، موڙڪ مول نه سمجهن ڪاهان،
١- راڳ جا قائل سڻ جا مائل، دلن سي رمزن واريون راهان.
٢- سڪي سرڻ مکر بر [illegible]، بي سور ڦيرن قرب ڪلاهان،
٣- [illegible] دين [illegible] وسفن، قسيان جاڏي ڪري نڪاهان.
٤- [illegible] [illegible] آهين [illegible]، عرشون نڪون آئون جون آهان.
٥- [illegible] [illegible] سائل تنهنجي، بيدل! درد جيارا دريتون تي خواهان.

٥٣- ڪافي روپ سارنگ

سر اسرار حقيقي آهيان، صورت مکر انسان، ميان دو
١- عرش آسي [illegible] معنيان، عرش آسي رحمان،
٢- نوح نوري اونر [illegible]، عالم آسي [illegible].
٣- [illegible] اللي ذات [illegible]، آهيان جان جهان.
٤- ذات [illegible] نان [illegible] [illegible]، [illegible] (٢) [illegible].
بيدل! [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] مڪان. ميان دو

(١) [illegible] (ف) (٢) نام [illegible] (ف)

٥٤- ڪافي روپ جهنگلو

سر سبحاني آهيان صورت ڪيئل ڪلايان،

١- عرشون آئيري فرش آئي تو پيرن تون پر گهمايان،
آدم حوا جو ڪيتم بيانو تو سڀئين نام سڏايان،

٢- ڪافي پوري پڙهُ (١) رسالت جامو عبدي رمز رلايان،
"سُبحاني ما اعظم شاني" ڪافي طبل وڄايان،

٣- يکا زليخا يوسف جي ۽ محبت مڃ مڃايان،
شيرين جي (٢) فرهاد شڪل ۾ آئي آکيون اٽڪايان،

٤- ڪنڌن سچو منصور ٿي ظاهر سوز ون سينئن ڪٺايان(٣)،
ڪڏهن [illegible] دارون ڏيئي [illegible] ڏکايان،

٥- بيدل صورت ڪيري بيانو چالا عجب چلايان،
ذات صفات ڪان (٤) آهيان ناروهيت هٿ لاهه لوايان،

٥٥- ڪافي روپ جوڳ

ڪڏي ايندين منهنجا جاني، روز ٿي راهون نهاريان،

١- وعدو [illegible] تون [illegible] سڪوڙ (٥) آهي ٿيو ساڙي،
سدا [illegible] ٿي سنڀاريان،

٢- ناز نيڻان سان دلبر [illegible] [illegible] جي [illegible] نيڻ [illegible]،
[illegible] ٿي [illegible] ڪداريان،

٣- آپ اکين (٦) ڪان ٿي رت جهوڙي عشق [illegible] ۽ آزمايي،
[illegible] حبيب ٿي هاريان،

٤- ڪوڙ [illegible] شهر [illegible] ۽ سڪون [illegible] (٧) جو [illegible]،
ڪر [illegible] تو [illegible] ٻاڙيان،

٥- بيدل [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ڪ [illegible]،
[illegible] ڏکي ڪداريان، (٨)

---

(١) ڪاسي پوڙهو (ح) (٢) شيرين (خ) (٣) ڪٺايان (ق) (٤) [illegible] (ق)
(٥) سڪوڙ (ر) يکي (٦) آپ [illegible] رتي جهوڙ (خ) آپ اکين [illegible]
رت جهوڙ (ق) (٧) [illegible] ساڻو جو [illegible] (ح خ) (٨) [illegible] (بعضي)

٥٦- ڪافي روپ آسا

ڪيون ڏانوس جڳ منجهه جيڏيون، عشق جهڙو آزار ميان،

١- منصور جيها ڪيئي سرداتا، سوريءَ تي سرسوار ميان،

٢- دوا درمل نه ان جو، جنهن کي سرعشق منجهه بيمار ميان،

٣- ٻئي تر جيان جهڙي ڏٺسي، عشق ڪيجهه اختيار ميان،

٤- بيدل وحدت وچ بازار ۾، روشن ٿيو زاروزار ميان.

٥٧- ڪافي روپ جهنگلو

موڪ ٻرجهه ڪي ٻانهه ڪي(١)، مورڙن جو آهين ڪبرُ تون؟
اِيءَ جان ڪيون (٢) بتاونيءَ، نسيم سدا(٣) ميءَ پيرُ تون.

١- آهين تون ماڻڪ ملڪ جو، تنون ٻر تہ چانچ تيرُ تون،
تحت الثريٰ ۽ عرش آسي، سوجود بالا زير آهين (٤).

٢- منصور جي حالت ۾ رمز(٥)، ڪيڏو جان عارفن ڪنهن گهير تون،
ميرُ سمجهيو ايساني آدا! ڪري سيريءَ جو سيرُ تون،

٣- راسخ رنهن جي رمز ۾(٦)، اٿ جوڳي کي ڪنج ٻير تون،
همه اوست بيوئي هڪ مٿنون(٧)، ڦرنده وحاڻي وسير تون.

٤- بيدل! ادو ويساهه ڪر، تون ئي نه آهين(٨) غيرُ تون،
حق الڪين سان ڏو آدا(٩)، سوهڻو واري سيرُ تون.

٥٨- ڪافي روپ جهنگلو

مون سان ٻيجُ ٻنهونءَ جو ويو ڙي جيڏيون.

١- آءٌ پيئي مٿيرس عقل وڃي ليڪون نيهوڙي نيهو ڙي جيڏيون،

٢- آکيون اوانم هوش گنوائم (١٠) مٿنُ مستانو ٿيو ڙي جيڏيون.

---

(١) موڪ ٻرجهن هڪي...، (ف) (٢) ٻنهي ٻانهه ڪئون...، (ب) (٣) ڏني هو (ف) (٤) عرش ۽ تحت الثريٰ موجود بالا زير تون (ف) (٥) حلاج جي رمز سان ۽ (ف) (٦) رنهن جي راهه ۾... (غ-ف ۽ د) اڪسي (٧) هيڪ مٿير...(و) (٨) تنهن جو ناهي غير تون (غ) (٩) ڏو ملڪ (غ ۽ د) (١٠) وڃائم (و ۽ د) ويڪي

۳- سُون کي بيخود بي اختياري ڪاڻي ليلي ڪيو ڏڙي جيڏيون.
۴- موج منصوري جوش جهنگيو وحدت دوئي جو ويو ڏڙي جيڏيون.
۵- پائون پاڻ سان ٿيو لاثاني بيدل ياڻه ڏيو ڏڙي جيڏيون.

۵۹- ڪافي روپ جهنگلو

☆ سمجهه وجودي ڪر سوچي، آهين سدا موجود تون،
ڪنهن جي عبادت تو ڪرين؟ ساڳيو آهين معبود تون.

۱- ڪاڏي ڪرين ٿيون تون قصد؟ دارين جو مقصود تون،
سِر سمجهي پنهنجو سنڌجهي، ملڪن ملڪ مسجود تون.

۲- جنت سنڌ بهشتي باغ جي، ملڪوت ۽ مشهود تون،
حورن جا ڪنڌ جو آهين؟ (۱) حورن ملڪ محمود تون.

۳- بيدلا پرهيز اختيار ڪر، جي تو ڪرين بهبود تون،
ڏوهيون، ثوابيون ڪر ڪٿي، آهين سرور مسجود تون.

ردیف ڻ

۶۰- ڪافي روپ سورٺي

پارو جيا تو سان (۲)، ڏوڙن جو ڏڪار ٿيو؟
۱- هيڏي ڪيو حوت سان، ريجهي ذوق رهان.
۲- سونهي تو سان سُونهن، جُڪين جنون جي ڪان (۳).
۳- ڏوڙيون ڏونج ساڻ ٿيو، تو ۾ ويسر وتاڻ.
۴- هيڏي هوڏي ڪيو هل، پيا سڀ خيال آهڻان.
۵- بيدلا رکيو ذوق ٿيو، آڏرٻا جو آهيجاڻ.

۶۱- ڪافي روپ ديسي

تو ۾ سو سڀ سارو، جنهن جا ٻئا ٻُجهن ٿو.
۱- وٽي آلاحتم سُو فرمود ڏو، تو ۾ نُور نظارو.
۲- انا احمد بلا ميم ٿو، عاشق سنڌجهو اشارو.
۳- سڀ بي معنيٰ تي والهجي انون، ذات بالعب وارو.
۴- غير نه جانچ ٻئي ڪي بيدل، ناهي سار نظارو (۴).

---

(۱) حورن کي جو ڪنڌ جو تو ٻُجهن؟ (ر ۽ غ) (۲) ياردجو ٿو مون سان (ع) ۾ نه آهي
(۳) جُڪين جنون جي ڪان (ر ۽ د) (۴) نظارو (ع) ۾ نه آهي

۴۲- ڪافي روپ بروهه

ڪيو تدمي تو ميي سان(۱)، ڪوه ڪلهن ڪمي جي ڪال؟

۱- آلا انسان سِرِي وَ آنا سِرهُ، رمز جُزوُ اهيا منجهه هال،
۲- ملڪ تائين سي ٿُهنجا ساجِدَ، سالڪ ٻُهنجو سِرُ سجال،
۳- ڪرسي عرش آمر تنهنجي ۽، وحدت جو تو منجهه وَ تال،
۴- ڪمي جو تون آهين مالڪ، بيدل! ٻو تان وَهمُ(۲) ۾ آل،

ردیف و

۴۳- ڪافي روپ وهاڳ

ٻاجھ ٻيرَ پيران ٺُڪِرِي هيءُ هاڻائيو(۳)،
مُريدن تي ميران رکيو رحم رايو،

۱- سدا سام سُتون جو اوهان کي ستياري،
هميشه لڳيون تو (۴) تنهنجُون نياري،
ڪريو دستگيري، ڪُون هستيءَ ڇڏايو،
۲- تُون آهين مُلڪ معلي سندو شاه سَرورُ،
تُون سِڌ سچو نُورُ ساقيءَ ڪوثر،
جَذبَ جوش جي جامُ، اِن تُون پلايو،
۳- اوهان جي آهي ناسُوت ۾ ناميداري،
تُنهنجو حُڪم مَلڪُوتُ جبروُتُ جاري،
سندم رُوح لاهوت جي رنگ رَچايو،
۴- تُون آهين غوثُ اعظم قُوري پيرُ قادرُ،
توهُون نيتُ ڏيئن سُڄيون ڪرامات ظاهرُ،
ميءُ ۽ قطرو دريا سان ڏيئي ملايو،
۵- مسڪين دانُ بيدل! بره جو بيڪياري،
سدا جسوڻ جولان توحيد تاري،
اَللهُ لڳ پيالا پيالُ تَنڊون ڪي پلايو،

(۱) تو ساڻ سان (ب) (۲) ٻو ڪو وهم (غ ع ق) (۳) ڇڏي هي ٺڪايو (ر ۽ ه) بعڪس (۴) تو ڏي (بعڪس)

٩٤- ڪافي رُوپ بلاولي

رات مُون ڏي سارن جو، تنهون تيساسو آيو،
ڏکيو ڏوراپو آيو،

١- جيتنانيءَ جي ڪوٺ ۾، رکيءَ وهٽ جو راڄو،
٢- مٺڪ مارُن جو نيت بهاريو، تو ڪيئن جيئڙو جايو (١)،
٣- ويڙ هيجن ڏٺين وچ ابڏاڻين، تو ڪيئن خيال مٽايو؟
٤- مارُن ريءَ هيٺين ماڙين ۾، تو ڇا سان مَن پرچايو،
٥- مُٺ سڀاڻن سانگي ترڪي، جيئن ڪيئن سانگ رُهايو،
٦- ڪيڏي سڀنئون تي ڏينهن ڏٺين، ڏيهون ڏور ڏکايو،
٧- وڃ ماڙيهه ڏي سکوڙو بيدل، انهي سنبيرُ ڪٿر سيو.

٩٥- ڪافي رُوپ جهنگلو

مڪتبهه تون سِرُ سارو، مارڃ منصوري نعرو،
١- "انا احمد بلا ميم"، احمد جو آهي اشارو،
٢- سيڪيو سراسر "سلوني" *، آهين تون نور نيارو،
٣- "قُم باذني" جي ڪري اشارت، واصل وحدت وارو،
٤- "من خدا" جو شيخ عطار ٿيو، هاڪ ڪيو هڪارو،
٥- عشق بازن جا منصب عالي، منڪر جو ٿيئن ڪنارو،
٦- "سبحاني" جو شاهه بسطامي، واعظ وڃايو نسفارو،
٧- بيدل ٿيوين جانڪي جيوين، وحدت جو ونجارو.

٩٦- ڪافي رُوپ جوڳ

عشق جو رمز اسرار، سڀ صورت ۾ يار سمايو،
١- يار يگانو ڪان قصوري، سورين (٢) ڪري سينگار،
پاڻ پيرين ڪثرت ۾ آيو،
٢- رمز هڪ جو پاڻ ڏنائين، عاشق! ڪر اعتبار،
هر جا يار تماشو لايو.

---

(١) وڃايو... (ف) (٢) سورين (ف)
* نوٽ: "سلوني" قبل ان تفقدوني ط (قول حضرت علي رض)
يعني (مون کان پڇو، ان کان اڳ، جو مون کي وڃائي ويهو).

٣- خيال آئي ٿو سان جي ٿيون جاليون، ٿيرت ٿيين تڪرار،
وحدت جي سير جو سرمايو،

٤- آنڌي ورهندي پوندي پڌندي، تن رنگ هي تڪرار،
عقل سان مٿا ڪير ڪايو،

٥- بيدل اچڻ ۾ سمجهون ٿيون شرڪي وحدت جو واپار،
سالڪ آئي (١) اهي خيال ستايو،

٦٧- ڪافي روپ نٽ ڪليان

عقل جي ويو لغيان، عشق ”انا الحق“ جو ڌم ماريو،

١- عشق عقل جي لڳي آلڙائي، عشق ڪئي جنگ، عقل ماڻائي،
هيڪل هيڪ هٿيار، ڪيڏي ڪٽڪ کي ڀڄ ڀڄايو،

٢- دشت ڏري ڏاڍو حسن جو ڀالو، چنچل چشمن جو ڪوري چالو (٢)،
گوهه آسٽس ٿيو ترار، ڀاڪر ڀرڻ جي سڌن کي ماڙيو،

٣- ڪاٽي ابرو ٽرپهه سڌائين، ڪاٽي پاڻ سان اٿو (٣) لائين،
ڪاٽي ڪيري ڪڪوڪار، ”قُم باذني“ جيئي سڀ جيارو،

٤- يار بيرنگي نُور نيانڻي (٤)، ٿيوري پوشاڪ آيو انساني (٥)،
عيشقن ٿي اشرار، سڀ وسن سان هال مينگاريو،

٥- هن تيون ڀالي برهه جي بيدل، لا مڪانون ٿي ڪر نازل (٦)،
ترڪ ڏوالي يار (٧)، بيخودي جو باز آڏايو (٨)،

٦٨- ڪافي سر ديسي

عيشقنون آيو آيو، صورت ديس ۾ سهڻو،

١- ”ڪنت ڪنزا مخفيا“ سچ (٩)، لا الان ڪنون ڏ لکايو،

٢- آجي انسان ۾ ڪيائين اظهاري، پير پڌر پيو ڀانئو،

---

(١) ٿيي (د) (٢) چنچل ڪري آيو چشمن چالو (ف) (٣) لنرزي (بکري)
(٤) نُور نوراني (ف) (٥) ٿاني پوشاڪ آيو انساني (ف) (٦) لا مڪان ڪان
ٿيو آ نازل، (ع) (٧) ترڪ ڏونڀه يا ڏوال (ع)
(٨) هن برهه جي ڀالولي ڏس تيون بيدل، لا مڪانون ٿي اچي نازل،
ترڪي ڏونڀه جو ڏوال، بيخودي جو باز آڏايو. (ف)
(٩) سچ (ف)

٣- رنگين رنگين، پاتين پاتين(١)، ٿورا نظارو لاهو،
٤- ڪاني هڏو ڪاني مئوسين، اهي رڪياتين رايو،
٥- بيدل! آئيج ڪين وسه، جيڪن سائين سمجهايو.

٦٩- ڪافي روپ جهنگلو

عشق جو يارو درازن ۽ عجيب اسرار هو،
مست سالڪ مَن (٢) سڀني، عارف آئي اظهار هو.
١- پرهه جي موسات جڏهن، تڏهن ورڻ آئي ونڪار هو،
ظاهر ۽ باطن تنهين وٽ، ذڪر جو ذڪار هو.
٢- وجد وحدت جو سدا، خاص تنهين خمار هو،
مرد سو منصور وانگر، عشق جو اوتار هو.
٣- سچيو سخن تنهن جي، الوهيت مثل آثار هو،
جنگ جذبي جوش، مستي ۽ ميل عطار هو.
٤- پاتڻجي رائي پرچن، ٿوري ورهيه نروار هو،
وصل جي چوه موج ماڻي، ذوق جو ذخار هو.
٥- ٿورو ٻارنهن سئو پنجٽيهه، ۾ طيار هو،
چوڏهين رمضان جي هادي هوڪر هموار هو*
٦- قربدارن جي ڪٽڪ ۾ مرد مستعد دار هو،
در تنهين داتا جي بيدل! پوري جو بيار هو.

٧٠- ڪافي روپ بلاولي

تون ڏيو آيو سون ڏي مارُوڙن جو،
مارُوڙن جو سُرن ڏي محبوبن جو سون ڏي. تون...
١- ڪوٺ عمر جو ڪيهي سيٺون،
تنهنجي ساهڻ سيڪايو؟
٢- جيڪس سالي مارُوڙون ڏاهن،
تو يار ڪيال ستايو (٣).

(١) رنگا رنگي پاتوڻ پاتين (ن) (٢) مرست سالڪ مجل عالم آئي اظهار هو.
(٣) شين؟... (ونيرو جهنگل خان روحڙي) (٣) تو ڪيئن خيال ستايو. (ن)
* مجل فقير جي رحلت: ١٤ ماه رمضان ١٢٤٢ هجري بمطابق ١٨٢٤ع

٣- ساڻ ڪيئون سان ساڻ سچائيءَ،
واهه تو ليسنڌ پن نه پايو (١).
٤- ورچ ۾ جن جو آهي آسل ڪان،
راز جو تو ڏٺنئين رايو.
٥- ورڻ متاز ٿيو ذي سڪ ۾ بيدل،
سنپر آسي ڪر سڀيو.

٧١- ڪافي روپ جهنگلو

واقف ويسهه هيءُ ڪاليهوڙي، توڙيءَ تنکي موجود ٿيو،
نڪ شرڪ وارو ڏور ڪر، وحدت جو تو اقرار ڪيو.
١- مانگو نه رک سير جو ادا! جي ٿي عشق اظهار ٿيو،
منصور ڦرس هين موج ڪان (٢)، سوره وجي سوليءَ (٣) چڙهيو.
٢- ليلي عشق جي جذن ڪي ڳليءَ، دارين جي اثر ڪان لنگهيو،
پاڻ ڪان جو نيزار ٿي، محبوب جي در سو آگهيو.
٣- ڪيو خوار خود بينيءَ (٤) تو ڪي، پير سان اَنَ اڻ هجو هيچ ٿيو،
قائين دوئيءَ جي دام ۾، وحدت جو تو ڪون وس ويو.
٤- بيدل حسن جي شمع آ، پروانوءَ اچي پروان (٥) ٿيو،
معشوق عاشق عشق ڪي، هڻ الهئين يڪ ذات ڪيو.

٧٢- ڪافي روپ سهڻي

پاڇي ٿين وڃي ٻاڙ، تنکو ڇيءَ (٦) خيال امان جو.
١- ٿيو هون ڏاران سيرين، دل ڪي نافوين قرار،
جيان جنجال آمان جو.
٢- ميل ته ساتدائي اٿوي، اوڙ مسل تيسيءَ تيروان،
ميا سچ سوال امان جو.
٣- بيدل! وڃارو (٧) جڻ ڌي، متي مو (٨) پوريب ٻار،
هي مي (٩) ڦس حال امان جو.

(١) تاهيو (ت) (٢) موج [illegible] (٣) [illegible] (٤) خود بيني، [illegible] (٥) [illegible] (٦) [illegible] (٧) وڃاري (ت) (٨) مانيو (ت) (٩) مي، ڦس (ت)

٧٣- ڪافي رَوپ آسا

سڀجهه رَنگ سالڪ سڀڻا ڏس ڏِسو ته، هيُو محبوب آهي،
"ثَمَّ وَجهُ الله" ڪَنهين سُڻُ، سوُ ته سوُ محبوب آهي.

١- جنهن جو ساغرُ صفا جو، تنهن وساريو هيءُ وجود،
آنَ جي فِڪرت ۾ مِلائي، ڏُو ته ڏو محبوب آهي.

٢- سوچ وحدت جي وڃايو، وهم بشريت سمهوءُ،
جو مشعَبُ پاڻهون چئو، سو ته سو محبوب آهي.

٣- ڀانئي جهاتي پاڻ ۾، جنهن ڪيو پنهنجي اسرار جي،
تنهن جي اکين اوٽ ري، ڏس ڪو ته ڪو محبوب آهي.

٤- "ڪُلُّ شَيءٍ هالِڪٌ اِلّا وَجهَهُ" تحقيق جاڻ،
سرت رَنگ بيدل سڀجهه ڀي، تُو ته تُو محبوب آهي.

رديف هم

٧٤- ڪافي رَوپ ديسي

هيت هتي حامي آهي	ساڻ جي هادي حضرت شاهم.
١- "لَحمُكَ لَحمِي وَدَمُكَ دَمِي"،	عالي آسدُ الله (١).
٢- محبت وارث ساڻ آ، ساڻي	وانگي ساهه ۾ ساهم.
٣- لاڪِيدن لئي وحدت وارو (٢)	روشن ڪيائين راهم.
٤- "مَن عَرَفَ" جي ماڻ جي مخني	عشقان آڪاهم.
٥- بيدل مذهب ڪُون وَهمُ نيارو	وحدت رنگ ويساهم.

٧٥- ڪافي رَوپ ڪلياڻ

هَر طرف (٣) ساجن سَدِ وَسي، هَميتي جڏي هوشيار ٿي!
ذاتهُ ڏوئي کي وڃڻ دسي، پاڻون (٤) پنهنجي بيزارُ ٿي!

١- اَملون (٥) نه آهين غيرُ ڪو، اِهوج نه اِهو تُون پيرُ ڪو،
مين (٦) ۾ نه جاڻج فير ڪو، ڏِسي ڏيهه ۾ اسرار ٿي!

(١) آغا اسدالله (غ) ڀيڪي (٢) وحدت واري (و ب هـ) (٣) هڪ طرف (ف ا
(٤) پاڻون (ف) (٥) شورڪون... (٧) ڀيڪي (٦) من جو نه (ف).

٢- صورت جي آهي ديس ۾، وشواهه وجود ۾ ويس ۾،
ڪيئن جاءِ لعل نيس ۾، ڪر غوطي خبردار ٿي!

٣- حقُ جا ڏِٺا مشهود آهي، جو غيبُ سو محمود آهي،
حقُ ري نڪي موجودُ آهي، بيدلؔ! تون ٻيا اعتبار ٿي!

رديف ي

٧٦- ڪافي روپ برهه

آ پيلي يار آئين، ٺوڪو ڏکي انصاني.

١- آئي تنهنجي ٿيون ترڪاٽون، سوسين رنگ سمائين (١)،
جُڙهه وسائين (٢) جاني.

٢- "آحد" "مجهارون" "احمد" جائين (٣)، جاهڙون جاڪ سڌائين (٤)،
آهين عين عياني.

٣- ظاهر باطن وصف ڏٺهن، حيث هُيت اهل ثنائين،
جوڙ ڪري جيساني.

٤- بيدل واري وس نه پين ۾، پنهنجا پند پُڄائين،
يارُ رکيي ياراني (٥).

٧٧- ڪافي روپ برهه

پُڄي مام منصوري ورِي ورِي، درين ڪفر جي دُور ڪرِن.

١- حافظ، قاري ڪيتر ڪولاني، ڪير بوليون (٦) تو ڦري ڦري.

٢- آن يقين تون يارُ يڪانا، دُور دُوئي کي ڏوري ڏري.

٣- لامذهب صوفي سالڪ کو، سرُ وحدت (٧) جو ڪري ڪري.

٤- حاضرُ ناظرُ آهي آهوئي، ڪير جهڙي (٨) ڪير مري مري.

٥- بيدل جڏهن جو حال ملاهي، چاڙهي عشق جي چڙهي چڙهي.

---

(١) وڄائين (ف) سمائين، موسين، رنگ سماي، (د ج ر) (٢) جڙتي وساتي جاني (ف)
(٣) جاڻهه، جاڻهه (خ) (٤) جاڪ سڌاي (د ج ر) (٥) ياراني يا يار رکي
ياراڻي (ر). (٦) بولي تو ڦري ڦري (د).
(٧) سالڪ صوفي لامذهب ڪو وحدت واسطه ڪري ڪري، يار (ز) ڪي
(٨) يا موجود ظاهر باطن ۾ آهن ڪير جهڙي ڪير مري مري. يار (ز)

٧٨- ڪافي روپ جوڳيا

پانهنجو نشنگ پيال، تون تہ منهن تنهن سڄو پال،
يار جاني!

١- بالستُ لاتضو تيئن فيو رمان، پنهنجو سر تون تڪ پال،
يار جاني!

٢- ڪو اسان هئون حجاب دُونيءَ دا (١)، بخشيش نون قرب ڪمال،
يار جاني!

٣- ڪر امدادي پيار اسان تي، عشق وارو احوال،
يار جاني!

٤- بخش برهن پانهنجي ناجيءَ ڪي، شاه صلاح جو حال،
يار جاني!

٥- سان نگاهہ نواز نمانڙو، پلا پانهنجي پال،
يار جاني!

٦- هر جايون ڏيکار تون جاني، جلوو جوت جمال،
يار جاني!

٧- تائم رک بيدل جي دل تي، هڪڙو هڪ خيال،
يار جاني!

٧٩- ڪافي روپ جوڳ

دم دم دلبر ڪاڻ، سڪ سڄڻيءَ کي سچ کوهڻ جي.

١- سيهڙ ڪاڻ سُڃڻي ستائي، سُرڪي پنائين صحيون سجائي،
جاني سڄ رب چاڻ، سيخ لڪي هئس سڙڻ جلڻ جي.

٢- تُنهن ايڪن کي اڻڻ سان آيئس، ڏوڻهان دل پر درد ڏکايئس،
بيرڻ ڏيکاريئس پاڻ، سيڪ وڃائيس صورت سهڻي جي.

٣- روز ميوڙ لڳي پر ڏري ني، ڪنهن ڪوڙ ڪيئون ڪهڙ ڪوري ني،
بيرهہ پوڙائيس پاڻ، سڃيب ڏني هئس، سڀا سچ سڄڻ جي.

٤- عشق آزلي جن کي آهي، ڪاڻ ڪشتن جي تن کي ڪاهي،
عبدالقادر جيسان آهي، ڪافين ڪشتن جي سڪ سڄڻ جي.

(١) جو (م) بيضض (٢) بيهار (ن) (٣) عبدالقادر اصلوان چائي (ل).

٨٠- ڪافي روپ جوڳ

نيڻن سان ڪري ڏاڙو، دل لٽي ڪا پيارا مونهنجي،

١- هين ڪٽيرڪ [illegible] ڏاڍي وڃي! ڪڍ ان ڪوهيارل سيان!
واڻيان(١) ڪج ۽ وساڙو، جڳهي لهج سار مونهنجي،

٢- روز ازل ڪتسون، ذوق ذوق [illegible]،
ڪيو جيو نگر نظارو، لڳي آهو سان تار مونهنجي،

٣- [illegible] [illegible]، [illegible]
واريو وصل جو واڙو، ڪين سڃري ڏار مونهنجي،

٤- ڏر ڪنهونجهي ٿي، بيدل [illegible]
جم جتالڏ سارو، [illegible] مونهنجي،

٨١- ڪافي روپ جهنجهوٽي

ٻس ڪيمڏو ڏنيمه ڪيو، [illegible] جوش علاج جي،

١- حال حلاجي ٻجهو ٻن يا ٻان، ڏکن سوڻ ڪڍو ٻيو،
سڃين (٢) آئي ٿي امواج (٣) جي،

٢- "من رآني" نڪتہ "راي الحق" [illegible]، سو ٻ ڪرسل جيي،
هٿيو ڪيل تني صاحب تاج جي،

٣- پهنجي راڻي مالڪ سيوري، سير ڪوليي آئي ٿيڻي،
"لي" (٤) "مع الله" سير معراج جي،

٤- وحدت(٥) ۾ ڪثرت ۾ بيدل، ڪتيو عاشن ڪي ڪيو،
لي (٦) مشرب لا يحتاج جي،

٨٢- ڪافي روپ ٻروه

مالڪن جي ميڙ آئي سڏائي(٧)، جوش جلالي آئي آهي،

١- وحدت ۾ [illegible] ٻانڪ، موج مشهوري مڃي ٿي،

٢- ڏسڪ [illegible] واري ٻ، ذوق ڪڻ ان جو ڏجي،

---

(١) ڏهيان (ف). اڃي سڃين (ف) (٣) آئي امواج جي (ف) (٤) لاءِ معنول [illegible]، معراج جي (نسخو) هيڪي (٥) وحدت آئي ڪثرت ۾ بيدل. مٿي وحدت ڪثرت ۾ بيدل (ف) (٦) لي منصب... (٧) ٻيڪي (٨) جاڳي (٩) [illegible]

۳- "إِذَا تَمَّ الْفَقْرُ فَهُوَ اللّٰه"، جيسو ساڻين سڄي سڄي،
۴- هن لاءِ جي حالت ۾ بارو، مان تون قول نه ڄڃي ڄجي،
۵- "اَنْتَ" جي آواز مان بيدل، لَنوَ لَنوَ نِنڍُون تَنجي تَجي.

۸۳- ڪافي رُوپ جهنگلو

سِر حقيقت وارو، سالڪ ڪو سمجهي،
راز رباني وارو سالڪ ڪو سمجهي.

۱- آهه ظهور حسن جو هر جا، هر سري ۾ هر شئي،
معنيٰ انهي سار جي، ساڻ نڪو پروڄهي.

۲- "اَلْاِنْسَانُ سِرِّي وَ اَنَا سِرُّه"، هيڪ جانچ هو ۾ هي،
رمز انهي مان راس ٿيا، صادق صوفي ڪي.

۳- آنهون سِر آحديت وارو، سمجهي ڪير سگهي،
جاه نه عقل دليل جي، عاشق ڪا ڳالهه اکي.

۴- "خَلَقَ الْاَشْيَاءَ فَهُوَ عَيْنُهَا"، ست تون شڪ سڀ،
حق ري هر دو جهان ۾، لاشڪ ڪونهه (۱) لڀي.

۵- بيدل وحدت منجهه وجود ري، ڏس تون ڏيان ڌري،
غير خدا جو ڪو ٿاهي ڪي، جيجاڻي تورڙي سري (۲).

۸۴- ڪافي رُوپ بلاولي

ڪري سينگار صورت جي، آئي سڀ ۾ سمايا سي،
صفت ۾ پنهنجي ذات مان، سوهڻي نرالا سڌايا سي،

۱- ڪيو ڪن فرمان جيئن عالم، ڪري عالم ۾ آيا سي،
بڻايو بيک مخلوقن جي، نڪي (۳) ڪنهن لڪايا سي.

۲- ڏيکي جامع جلال جي، هزارين شڪل ڏکايا سي،
موسيٰ فرعون مٿون ماريا، عجب ڄالا ڄلايا سي.

۳- ڪٿهن (۴) ٿي "اُمُّ بِالْغَيْبِ" جي، ڪٿم مڪتي ڊاڏيا سي (۵)،
ڪٿهن عشقون "اَنَا الْحَق" جي، وري ڪي ڪيب ڪيا سي.

۴- پيرن جا بار پگهرائيون، ڪهي جهنگن سي جهاڙيا سي،
بنا ڪي ڪوتاهه پنجي بيدل، رنڱي (۶) آيا رنگ رچايا سي.

---

(۱) ڪانهڪو ڪن لڀي (س) (۲) جيجاڻي تورڙي هجي. (ف) (۳) نه ڪاٿيو ڪٿي (ف)
(۴) ورڙي (ف) (۵) ڪم مادي ڪلاڏيا سي (ف) (۶) ڪان ...... (خ) سوف (ر)
(۷) رنگيو (ف)

٨٥- ڪافي روپ ٻيٺي

لاشڪ آهي عاشق (١) کي، دل جي ڪتاب ڪافي،
ٻنهي ۾ اصول اصلي، لاريب لاخلافي.

١- تاويل جي طلب ڇڏ، توضيح جي تلافي،
تنقيح پنهنجي (٢) ڪر، صوفي آهين جي صافي.

٢- ظاهر جو اسرار آهي، في الاصل اختلافي،
جي مخفو ليا تنهن تون، مذهب جو حرف معافي.

٣- هستيءَ جي مرض آهي، والله شوق شافي،
ٻن سان مناظرو ڪر، ڇڏ منفي (٣) ۽ نافي.

٤- ڪعبي قرب جو تيئه تون، بيدل سدا طوافي،
بروبحر شاهد حاضر، حيرت ۾ بشر حافي.

٨٦- ڪافي روپ سنڌي

ويندس نا تہ (٤) سري، سولي دوست سڄيءَ جا.

١- جيڏري جدائي نہ سهان، اڄ تون يار (٥) دري.

٢- جکيي ڏونگر چوٽين، سکهي تان تہ ڇڙهي.

٣- تو ريءَ شهر ڀنڀور ۾، کهاريان ڪيمن ڪوڙي.

٤- آکيتر اکيون ناته الله جي، پاسي ليءَ نہ پري (٦).

٥- پيرين وڃي وڃ پاڻ سان، ميءَ ڪميني ڪوڙي.

٦- دل بيدل جي سڄڻ، جيئڪ ڪني آهي جڙي.

٨٧- ڪافي روپ سنڌي

هوت ميڪوسي لنهنجہ سار، آجي سکابن جي، ورا

١- راتي ڏينہ ۾ (٧) رڻ ڪوهيارل، آه هڏي پاڪار پنهنجي آهاڻ جي.

٢- پاڻون لائو نيڻن جنهن (٨) سان، آجي ٿيئه آڏار تنهين تماڻ جي.

٣- تنگ سڄاڻيج پانهنجو پاڻ، اڏر آهي تيڪار پانهي پار وڃڻ جي.

٤- هيءَ ڪنيز ڪڪوڙي لالڻ، مرجهي پزار سدا ڦيرڻ (٩) جي.

٥- بيدل شڪو دتي ادامي، تنهنجو ميلو مثار سدقعا ڪيتر مڻ جي.

---

(١) شائق (بيکس) (ر) (٢) پنهنجي ڪر تون تنقيح (ف) (٣) چڏ منفي ۽
نافي (ر) (بيکس) (٤) نہ تہ نيت (ف) (٥) ورءَ ڏري (ف) بيکس (٦) پيرڻ (غ)
(٧) رالي ڏنهن ۾... (غ ۽ ر) (٨) نيڻن جنهين سان (ر) (٩) سهير ڦيرڻ... (غ)

٨٨- مناقب در مدح قلندر شهباز رحمت الله علیہ.

(١) اي صبا وڃ لڳ خدا جي هڪ گهڙي،
طرف روضي شاھ، سيوستان وري،
سان تحيت صدق سان پهچ تي اڱڻ،
جلد ڏس احوال ڪر بخشش گهري،
يا قلندر! ويڙهه واهر ٿي وري،
مير سرونديءَ! رسي ڪر رهبري.

(٢) تون نبيءَ جي باغ جو آن لوتهال،
تون عليءَ زاده ضيائي ذوالجلال،
تون حسن جو لاڏلو شهباز لعل،
تون حسيني بادشاھ بدرُ الڪمال،
يا قلندر! ويڙهه واهر ٿيءُ وري،
مير سرونديءَ! رسي ڪر رهبري.

(٣) مشرق حسنين جو خورشيد تون!
مجلس ڪونين ۾ جمشيد تون!
جان و دل را جنت جاويد تون!
نا اميدن جي مگر اميد تون!
يا قلندر! ويڙهه واهر ٿيءُ وري،
مير سرونديءَ! رسي ڪر رهبري.

(٤) نور چشم سيد الثقلين تون!
مرتضيٰ جو قرة العينين تون!
جا نشين مصطفيٰ سبطين تون!
آن وسيلو (١) منهنجو في الدارين تون،
يا قلندر! ويڙهه واهر ٿي وري،
مير سرونديءَ! رسي ڪر رهبري.

(٥) سرورن جي خيل جو سردار تون!
ماھ برج سيد الابرار تون!
دُر دُرج حيدر ڪرار تون!

---

(١) آئين وسيلو.........(ر)

بحر سولي ڪر ته شهسوار تون!
يا قلندرا ويہر واهر ٿي وري،
سير سرونديءَ رسي ڪر رهبري.

(٦) يَنِي ڪر طوفان بلا ۾ تيس غريق،
لَيْسَ لِي إِلَّا تَعُوذُكَ الشَّفِيق،
يالبله ازقني تون يا نعم الرفيق،
واسْقِنِي الأقداح مِنْ شُرْبِ الرَّحِيق،
يا قلندرا ويہر واهر ٿي وري،
سير سرونديءَ رسي ڪر رهبري.

(٧) أَنْتَ نِعْمَ الْمُشْفِقِين ما عاجزان،
انت تمنعم الْمُغْرِقِين ما ناتوان،
انت ساقي الْمَخْمُور ما تشنگان،
آلمتلقى بندهر آب بر آتش فشان،
يا قلندرا ويہر واهر ٿي وري،
سير سرونديءَ رسي ڪر رهبري.

(٨) تون صنوبر گلشن اجمال جو،
آهين تون! سرور سنيد اجلال جو،
شمع جمعيت عزت و افضال جو،
آفتاب و عظمت و اقبال جو،
يا قلندرا ويہر واهر ٿي وري،
سير سرونديءَ رسي ڪر رهبري.

(٩) يا سراج العاشقين عشقان شاه،
يا قلندر قطب الدين عالم پناه،
ارض ٿي آهين (١) دلي پَهُر آله،
ڪر قبول اي شاه عالي جائگاه،
يا قلندرا ويہر واهر ٿي وري،
سير سرونديءَ رسي ڪر رهبري.

(١٠) مرگ دشمن هڪ سندو آول سُوال،
بي ڪُهراڻ تي دوست جو دائم (٢) وصال،
تيئن تُهِنجي دل جو ز عيش لا يزال،

---

(١) عرض ٿي آهن دلي بهر الله. (٢) (٢)...... دوست جو هردم وصال (٤)

تان ڏُونيءَ کون ٿي وحدت اشتغال،
يا قلندرا ويس واهر ٿئي وري،
سيس سرونديا رسي ڪر رهبري.

(١١) باڏشاه بيدل سڀڪو تون غور ڪر،
حضرت! حاجت روا في الفور ڪر،
دوست عنزالوي دشمن دُور ڪر،
عشق جي پيالي سين دل مخمور ڪر،
يا قلندرا ويس واهر ٿيي وري،
سير متوڪلي! رسي ڪر رهبري.

٨٩- مرثيه

ڪربلا ۾ شاهه جڏهن مهمان ٿيو،
درد غم جو اُت وڏو گهمسان ٿيو.

(١) ڪربلا ۾ آيو جڏهن ابن رسولؐ،
جانشين مولا، جگر گوشه بتولؑ،
ورهه جي واديءَ ۾ ڪيو نيرمل نزولؑ،
سوز سورن جو سڀ سامان ٿيو.

(٢) ويري ساڻ وري آچي ٿيا سامهان،
ڪافرن ڪاهيو تنهن تي ناگهان،
قربدارن ساڻ وڏا ٿيا امتحان،
ڪاملن تي قتل جو فرمان ٿيو.

(٣) شاهه ماڻن کي ٻه ٻارن (١) کي چيو،
مالڪوا مير ڏاهن تي سنميري ڦرهو،
هي اسان ساڻ عهد منجهه ميثاق هو،
شوق وارن جو شهادت شان ٿيو.

(٤) سيني، اڳتون عرض ڪيو، رُوحي فداڪ،
تنهن جو امر و حڪم آهي (٢) نُورِ پاڪ،
رت ساڻ رنگين ٿيو اوراً فرش خاڪ،
عارفن مير ٻيرهه جو ساران ٿيو.

(٥) ٻرهه جي برسات مائين ۾ مير جهلي،
مير وڏائي سرخرو ٿيا حشت هلي،
متقيلا منتصب لتلو قبر ٻتون ڪاڻي،
آن مڪون عشقتون عطا احسان ٿيو.

(٦) ڪيو سُونهارن مير في الله نيزي سر،
واه (٣) هي راتو ڀڪري خون ٿيو جگر،
هاءِ! ڪيا فردوس ۾ حورن حشر،
مُلڪ ۽ ملڪوت ۾ طوفان ٿيو.

(٧) يا امام العارفين! تنهنجون ابهار،
شاهه! بيدل کي ٻيرهه ڀيرو ڏيار،
سوز سڀڪ جي سيدا سرڪي ٻيار،
درد تنهنجو دل سندو درمان ٿيو.

---

(١) ٻارن (٢) آڻ (ر) (٣) واڻي (ر) بيڪي

٩٠- پنجن ٻولين ۾ مخمس

١- صاح صاحاً في صوامع عاكفي حرم الصفا
کین هم پیدا و پنهان است ذاتش کبریا
صورت و معنیٰ میں یکتا جلوہ گر ہے جا بجا
کڏان سڏاوي نام احمد آکھے لا احصي ثنا
دم انا الحق جو هڻي منصور جي صورت سما.

٢- ليس في الدارين الاهو، هو الحق المبين
اوست جسم و اوست جان و اوست افلاک و زمین
وہ ہے روح الله مریم ہے وہی روح الامین
هر طرف اسدا تماشا کیا مغ و کیا اهل دین
سڀ صفت ۾ ڪيو ظهور يار جاني دلربا.

٣- كان بحر ساكن فاهتزت بالريح شديد
از هبوب باد عشق امواج چندین شد پدید
بحر کی ہر تھی ہے جب ہوئی ترنگا کی مزید
آهدي کتني بني و ذات اسدي و وحيد
توتو ۾ دريا لهر آهي حقيقت ۾ هڪا.

٤- هامة الاذهان من تلوين اوصاف القدير
می زند سر هر سحر چون خور ز مطلع نو کریم
یک جگہ بیباک ہستہ یک جگہ لبریز ہین
هے کتھاں دل دا تونگر هے کتھاں بنده یتیم
تو ڏڪي بيرنگ سهسين روز صورت جا وڳا.

٥- خذ طريقاً واسعاً اعني سبيل الاتحاد
مشرب وحدت وجودي ورز اي ليکو نژاد
خرخشہ مذہب کے سے آزاد ہو معنیٰ سے شاد
تم وجه الله دا تکنا کر آتھدے ھنڈے یاد
جي آهين طالب سچو تي فکر وحدت ۾ فنا.

۶- اتبع الاثر الحقیقة حیث کانت این کان

رنگ بیرنگی است یکتا چه عیان وچه نهان

جا بجا جلوه اسی کا کیا مکان کیا لامکان

هر وچولے دیکھ صورت هر دي بي شبه و گمان

آه سب هکوي حقیقت تون پچھ سب پهول پیاه

۷- من مطالع مختلفة الالواح نور الاحدیة

گشت با چندین صفت موصوف آن یک ماهیت

هے کہان وه مکو مین بیخود کهان با محویت

بي پیالا شوق دا بیدل بذوق محویت

ره همیشه یاد پر دل شاد هکر چ سر فدا.

ديوان بيدل

(سرائكي كافيون)

٩١- ڪافي رُوپ بلاولي

آپ مکڙي سِر اپنا ظاهر — نانؤ رکيئس انسانُ دا۔
١- اپني خواهش ڪيتا ڏواسي — ميلا شَرُ دو جهان دا۔
٢- پاري تئون وَتُ پيا ڪر وايا — صُورت دي سامانُ دا۔
٣- پاتون پات بتهريو (١) پوشاڪان — عَزّمُ ڪيتس جولانُ دا۔
٤- وحدت ديوچ مُول نہ جاٿين — فرق ڪُفُر ايمانُ دا۔
٥- اپني هٿئُون آپ پيوي — جام عشق عرفانُ دا۔
٦- "مَنْ عَرَفَ" دي بُرجي پُرولي — سخن سچي سلطان دا۔
٧- بيدل تيون (٢) منصور دي وانگر — مَرد اهين ميدان دا۔

٩٢- ڪافي رُوپ هوري

آج پيا (٣) هوري کيلن آيا — سهڻين رنگي ميرلگ مچايا۔
١- سهڻين رُوپ آ رُوپ ستاوت — وحدت حضرت رمز رلاوت،
نوع بہ نوع جاني جلوا پايا۔
٢- بندرابن ۾ کيلي هوري — شام سُندر دل لُٽدا زوري،
چشم آهين دي ماٿون چيٽڪ لايا۔
٣- عطر گلال عنبير اڏاون (٤) — گتهت گهت گيت الستي گاون (٥)
هتي هتي مين تئون نہ پيره بچايا۔
٤- بيدل هوري حيرت والي — نيهي کيلن کيل نرالي،
پار پرهم جنهان چتر سير چايا۔

٩٣- ڪافي رُوپ جوڳ

اجهون گتن ديوٺ دي پارو — پيا ڪوڻي هترڻ هلندا۔
١- سيو تئون قدم ڪرينڌا جوڻي — واهتر تري سوڻي هلندا (٦)۔
٢- جوڙ گيا جوڻي (٧) جسم دا پرنه — رکل اوهين سوڻي وڃندا۔

---

(١) پائين پاتين ستور (غ) (٢) ٿيو (غ) (٣) آج بهارا (ل) (٤) گلاليں (ف)
(٥) گتهت گتهت (ه) (٦) چلندا (غ) بيڪس (٧) جو جسم دا جوڙا (غ)

٣- وهم وجود حقيقت دي وچ   ڏون ڀاڻي وانگي (١) ڀندا،
٤- ڪشتان حق دا آکين عاشق   توڙي سولي سر ٽنگندا،
٥- بيدل بيرنگي وچ ڪثرت   جمال تجليٰ جلندا،

٩٤- ڪافي روپ جوڳ

تخت هزارا چھوڙ   رنگپور دي وچ رانجھن آيا،
١- قلب المؤمن جهڙي رانجهن دي   اهو ڏس ڏانسون تم ڏور،
پرتيون ڀري ڪر خيال پرايا،
٢- رهين بڪاڙ يار پنهنجي سان   وڃي ورم مان تون ورڙ،
تنهنجو تسو پر يار سمايا،
٣- "خلق الآدم على صورته"   اهو ويس وجودي جوڙ،
هر جا يار تماشا لايا،
٤- اِها اوت ڪان عشقان   بيدل رکيس جوڙ،
تمام رانجهڻ دا اهڙا رايا،

٩٥- ڪافي روپ جوڳ

جاڳي جوڳي دا ڪر اڀانا   راهي مسافر آوندا،
١- ڪر ڪر ڪنگي منڪي وچ مرلي   گيت آتشي گاوندا،
٢- رنگپور دي وچ اچا ڪر بيٺڪ (٢)   رانجھو رمزان لاوندا،
٣- مشتاقان دي مارڻ ڪيتي   خوني چشان چاوندا،
٤- ڪوڙ نيان دي قول آيا ڪر   هير تائين ڏون گيا وندا،
٥- بيدل اسان ڪرم ڪر مٺا   لاڪي ڦيٽهن نيارندا،

٩٦- ڪافي روپ جوڳ

جوڳي والي ويس من ڪوني راه مسافر آيا،
١- پيڪ ابراڪي مک وچ مرلي   درد ڪنهن ڏمڪايا،
٢- مرلي آهن دي تن مرلي اندر   ڏاڍا شور مچايا،

(١) ڏونڊ پاڻي وانگون گندا (ع ۽ ف) (٢) بيٺڪ (بيٺڪي) (ع)

٣- عشق کي درد فراق دي زخمون　　گهور نينان دي گهايا.
٤- سٽيان اهين جو گيڙي سائون　　جادو جوڙ بڻايا.
٥- "الانسان سري" دا نقطي　　مير صفي سمجهايا.
٦- مين ١ (١) ساڻ ايراڳن آيان　　ساهين سڄڻ ڇلايا.
٧- بيدل نال اسان ڏي رانجهن　　وچ پرت (٢) دا پايا.

٩٧- ڪافي روپ بسنت

چلو ري سنيان چرچا ڏيکين، آپ چمن ۾ آيا.

١- آيا شاهد حُسن دا جاني (٣)　　باغ صفائي وچ سيلاني،
رانجهن پيا ڪو رايا.

٢- نرگس چشم، پستي جام　　زلف بنفشه، رخ گلفام (٤)،
بيرنگي رنگ لايا.

٣- الف دي صورت سرو سونهارا　　الباني نون ڪر اظهارا،
وهم وجود وڃايا.

٤- هر گل مين خوشبوءِ ميڪائي　　وحدت دي وچ اوڙ پيائي،
جوڙ پيا فڪر اڄايا.

٥- بيدل ستن "ثم وجه الله"　　هرجا گل گلزاري وه واه،
هادي حق فرمايا.

٩٨- ڪافي روپ جوڳ

ٿل- حق اساڏا هادي برحق　　وحدت راه بتاوندا... وي.

١- رکندا خيال خدائي والا　　وهم خودي نون کاونيدا...
٢- پيرم لاون ڪيتي بيرنگي　　صورت وچ سماوندا...
٣- جوڙ منڪو جيساني والا　　ڀلوي نال ڀلاوندا...
٤- عشاقان (٥) دي نال عجائب　　رل ميل رمزان لاوندا...
٥- ڪون ڪر تخت دلين دا بيدل (٦)　　شاهي طبل وڄاوندا...

---

(١) مين (غ) بيکس (٢) پيرت (غ) (٣) دل جاني (ه) بيکس (٤) زلف بنفشه گلفرخ قامان (ف) بيکس (٥) مشتاقان (م) (٦) ڪل ڪر تخت دلين دا بيدل (م ۽ ل) بيکس (غ)

٩٩- ڪافي روپ بسنت

حُسن بسنت بڻايا ڪيئن، آپ ورڪساوڻ آيا.
١- "ڪُلُّ شَيْءٍ هُوَ هُوَ اللهُ" شَرب سُمجهاوڻ آيا.
٢- اٿي نال نيارا نيوسي ليسنوڙي لاوڻ آيا.
٣- بار پيرہ دا مير تي سانول چاهنسون چاوڻ آيا.
٤- پر هُون روپ بهار مين ستوڙا کيل کيلاوڻ آيا.
٥- بيدل صورت گُل دي ڪيڙ ڪر لسوڪ پلاوڻ آيا.

١٠٠- ڪافي روپ بسنت

حُسن بسنت مين ڏيوي ڏڪالي سُهڻا شرب سُمايا وي
١- وَرْدُ الاحمر ميني آکيش، وَمرشُودي ڪُل وچ راکيش، هُو هُو هڪار سُنايا (١).
٢- گُل پي آب گلزار بي آيي (٢) حُسن بسنت بهار ٿي آيي، خوب تماشا لايا.
٣- قُمري ڪوڪو سناوي ڪوڪو "لَيْسَ لِي اِقْدَارٌ بِن اِلاهو"، جنهن صفت جنون ڪنون (٣) جلوه پايا.
٤- بيدل مَرجا پرهه بُهاري اندر باهر گُل گلزاري، نازڪ تينون لبايا وي.

١٠١- ڪافي روپ بلاولي

دلبر ساڏي دوڙهي (٤) ناز الله تُسين (٥) آنا،
١- مشتاقان تُون نال پيار دي ساڏي سنگ ورڪانا.
٢- دردمندان تُون نال مهر دي اتنا نا ترسانا.
٣- جان جسم ڪنون جدا ڪريندي جاني تُساڏا جانا.
٤- مڪان ڪرسي (٦) مُحب مسافر ساڏي ڪول تُون آنا (٧).
٥- بيدل آکي تيڏي پاڇهون ساڏا روح ڌمسانا.

---

(١) هڪار سبايا وي (ع) (٢) گل بہ آب و گلزار بہ آيي (ف ۽ ع) (٣) جيت ڪيڻ (ف) ابکی (٤) ساڏي، ديري (ف) (٥) ناز تسی آنا (ف) (٦) ڪرسين (ع) (٧) آنا (ع)

١٠٢- ڪافي رَوپ جوگ

دَمَ مولي دَمَ مولا — تهين اٿان ڪڇ ٻولا،
١- ڊرين ڪفر دا ويک وڃايا — رمز رندي دا رولا،
٢- ٻهوپاں والا هيڪو رانجهن (١) — لکين هزارين جولا،
٣- اول آخر هُو حق ظاهر (٢) — گم ٿيا وچون ڳولا،
٤- لاشڪ آپ توں سوئي سمجهن — هئي (٣) جيندا ڳولا،
٥- بيدل ٿين ڪرن ماهر ٿيوان — عبدِ بيت دا اولا،

١٠٣- ڪافي رُوپ بلاولي

دم دي صورت سنڀال رکيون — دم هئي اسرار الاهي دا،
١- غافل جي توں غفلت ڇوڙين — دام دوئي دا دم وچ توڙين،
دم دي نال دوئي اڙين — ڏيکين نور صمداني دا،
٢- دم دريا سمجهون اوتهان (٤) — اي مثال تي بي نموتا (٥)،
موج اهين دي ظاهر باطونا — قطره بحر سمائي دا،
٣- دم دي نال توں جوشون جالين — دام دوئي دا دم وچ ڳالين (٦)،
بيخود هوڪي دم توں پالين (٧) — رکيون خيال خدائي دا،
٤- بيدل دم دي ڪر منظوري — مار دوئي دم منصوري،
عشق دي مئي دي وه مخموري — رنگ بيرنگ رلائي دا،

١٠٤- ڪافي رُوپ بلاولي

ذاڙا اوقات ڪو آيا — سير منصور دي يارو،
١- آهين اوقات دي حالت — اسکون ڳجهوڙا راز سلايا،
٢- لٽو لٽڻو اند رجاه اهين دي — سوز دا بحر سمايا،
٣- درد دا بانڪي بار گهيرا — "بسم الله" ڪرن چايا،
٤- بعد امامان اهين عاشق تون — ڳهاء عشق دي ڳوايا،
٥- عشق دي ڳاجهون بيدل — جڳ وچ جيئون ستفش اجايا،

---

(١) ٻهيرن والا هڪو رانجهن (ف ع و) بيڪس (٢) حاضر (غ) (٣) هئين (ف ع غ)
(٤) سمجهو تڏين اوتهان (ف) (٥) اي مثال آهي بي نمونا (غ) (٦) دم دي وچ
دوئي توں ڳالين (ف) بيڪس (٧) دم توں بيخود هوڪي پالين (ف) ايڪس.

۱۰۵- ڪافي رُوپ ڪامول

ذاتا جيستڪ لايا — آنوسان نياز پريسان.

۱- ويکو سيالين رمزين عشقين — رانجهڻ دا رُوح رجهايا.
۲- صورت والا (۱) ويس عجائب — ٿيوين ساڻون خوش آيا.
۳- سڏ آئين تيون ساري غوثي — جي تُهور تيڻان دي کهايا.
۴- تخت هزارا چهوڙ فرتوسي — جهنگ سيال سيايا.
۵- ڪنلي (۲) محبوبان دي جاوي جهوڙيي — بيدل بخت سوايا.

۱۰۶- ڪافي رُوپ ڪامول

ذاتي حسن صفاتي ڪثرت — راز رموز تنهائي دا.

۱- شاهد (۳) دلي اولي يار ڄاتايا — جلوا نُور نوراني دا.
۲- جيسر آتشري دي وچ جالين (ع) — روشن شمع رُوحاني دا.
۳- سڪين ويس هيڪوئي صورت — سِرّ اسرار معاني دا.
۴- جان جسم ڪنڊون پاڪ تون وسندي — جوڙ وهم جسماني دا.
۵- بي ميسري لج عاشق سارن — بيخود دم سلطاني دا.
۶- "سبحاني ما اعظم شاني" — واقف عشق عجائبي دا.
۷- "آپ" ڪنون تا "آپ" لپيوي — سمجهن سِرّ انساني دا.
۸- بيدل نفي ڪمبارين فق ويکين — نُور شهود رباني دا.

۱۰۷- ڪافي رُوپ بروهه

رنگ نبوت ختمي دا — آهي شعله شمع الاهي دا.

۱- آدم ٿيکي زمين تي آيو
کوري وچ خيل مڪايم (ه) — نوح آئي طوفان چڙهايو،
بسي جلوا ذات خدائي دا.

۲- ڪڏان ناري آباني وچ،
دوحق هڙ سرّ اثاني وچ، — ڪڏان وت رند خراباتي وچ،
نالُه سُفيد سياهي دا.

۳- ڪڏان تلزم واڪر جوشي
ڪڏان حيرت سڪون هم آغوشي — ڪڏان وت بيخود وچ مدهوشي،
ڪڏان احوال جدائي دا.

---

(۱) والا (عه) بعضي (۲) ڪنلي (ع) بعضي (۳) شاهد (غ ع عه) بعضي (عه) پاليس. (غ) (ه) مڪايم (ن) بعضي.

٤- "آنا احمد" رمز نهاني "بلا ميم" احمد عربي،
"سبحاني ما اعظم شاني" شان" شرافت شامي دا.

٥- قاتل عشق ديان خنجر تيغان ڪهندن "انا الحق" والي ٻاتيان،
جام وحدت دي ڏيهان راتيان ساريون طبل عطائي دا.

١٠٨- ڪافي روپ جوڳ

ساڏون محبوبان دي ماڻي ڏاڍا چيٽڪ لايا.

١- ڏينهن طعني ماهي والي ساڏون لوڪ ابهاني (١)،
ڏوڻهان درد ڏکهايا.

٢- ناز (٢) نياز دي تيڏي سڏي ڳاليين ڳاسن ڳاڻي،
محبت شور مچايا.

٣- ڀا سڀ عالم وسندا عاشق قرن نماڻي (١)،
ساڙ جهان سر آيا.

٤- نفل نمازين ورد وظائف عشق ڀيدا ملواڻي (٢)،
ڪنڌي جنگڻ آيايا.

٥- ڏوهين جهان ظاهر باطن بيدل خيال اڪاڻي،
عشق والا رک رايا.

١٠٩- ڪافي روپ جوڳيا

ساڏون عشق تيڏا تڪرار لڳا سن تون بره تيڏا ماهي يار لڳا،
هن تنهن گهڻان يان ڳالهيان ...... جي.

١- سن قال ڪرشمه موهن تيڏي چشم دي جوڳان چاليان،
تيڙا ناز" ڏا سار نيمانيان تون ڪيتن ڪيتي لا آيابان.

٢- واهه واهه روشن رخسار اتي ظالم؟ ڪونيان زلفان ڪاليان،
بانڪي ليبن خماري مست ڦرن نت عين ڪمر مواليان.

٣- لڳا بره بزرگي ڀلي ڳئي سک تيڏي سرت سڀاليان،
تيڏي نيڪنامي نون ڪيواه چوڙيا جڏان اٿڪي عشق باغبان ڀاليان.

---

(١) اهاني. (غ) (٢) ناز نياز (غ) بکي.

- بحري باز دي وانگون نين نيڻي ميڏے عشق بازان ڏوڙن ٻاڙليان،
چنبي مژگان دي نال شڪار ڳنهن، ڏوڙن دهشت نال دواليان،
- ڏاڍي ڪيتي دليان دي چوڙ ههوڻ، جيڏان نوجوان حسن دبان عاليان،
آنان علم عقل دي جاه نهين بيدل سڀ ڪتابان ڪاليان سڀي.

١١٠- ڪافي رُوپ برُوه

سانوُن رات راتوڪڙي راتول ميڏ اپڻين سمجهايا، وي ميان!

- مين پيرنگ تساڏي ڪيتي صُورت وچ سمايا.
- مين تون هيڪو وچ حقيقت عشق دا پاسي راسا.
- مين چوڙ بکڙ ڳوڻ ميں نون سالڪ، جي تو سڌايا.
- مشرب منصوري دي پاجهون مطلب ڪيس لڀايا.
- بيدل اپنا (١) جسم نہ جاتين سڀ هيي وهم اجايا.

(ڪسي) آپڙون

١١١- ڪافي رُوپ بلاولي

ساڏي نال ڪيها ڪيتا عشق تساڏڙي ڪيا ڪيتا، ڈوليا!

- بيرهه بندوق مين مارين سانوُن جوڙ ڪي نين بنايتا.
- رنز رانجهو دي مين سرواها ميڏ تساڏيي دا نيتا.
- درد دا پيالا يار دي دستون نال پريت مين پيتا.
- حجت نالي (٢) مين بيدل دا سکيوڻ (٣) سيلانيي سيتا.

١١٢- ڪافي رُوپ جوڳ

سانوُن نيڻان دي ناز ڏاڍا چيڪ لايا، لايا.

- چوڪ جاني ڏسيي جاني ميڏے دل سوز ڳداز،
عشق جهڻين (٤) ميڏے آيا، آيا.
- روز الست اساڏي رُوحان عشق دا مين آواز،
راز غمان ميڏے چايا، چايا.
- محبوبان دي نين شڪاري جيون بحري باز،
ڳهور آنهان دي ڳيايا، ڳهايا.

---

(١) آپڙون (ف) بيڪس (٢) نال (٣) محبوب (صورتخطي) (٤) جنهان (ف)

٤- شاهه منصور جيهي ہي سترؤا حضورت وچ تمهان،
سر حقيقت ہاتا، ہايا،

٥- بيدل نال سبب دي ماڻئون هاڏي مليا همراز (١)،
عشق خوديءَ نون کايا، کايا.

١٢٣- ڪافي رُوپ مالڪوس

ساڏي دل کسڪي زوراور (٢) ويندا،
ساڏي دل لُٽکي جادوگر جو ويندا.

١- ٻکر ٻراڪيءِ ڪر تخت هزاروڻ،
رنگپور رام ٿيسندا.

٢- تخت هزاري دا صاحب ويکو،
ڪُٺليان وچ ڦرينندا.

٣- هيٺر سيالن ٿئون ساڃي سيلاڻي،
ٿيـن آزاڪي جسو نيـنـدا.

٤- درد ليراڻيان وچ هوڪي خشخشه،
رو رو شور (٣) سلينـدا.

٥- بيدل رمز بازي ويکر رانجهو دي،
عشق دا (٤) کيل کيليندا.

١٢٤- ڪافي رُوپ بلاولي

ساڏي نظر تئون دلبر ڪيڏانڪڙ تو مُک ڇپايا،
ساڻئون قبول ڪُهنا جيون ڏن ٿماڏا رايا.

١- ليمرهدار رانگ ٿيرا آمري کلي مين سيرا،
هردم هزار ڦيرا چيتنڪ عجب تو لايا.

٢- آ (٥) دور تيڏي وڪالي عاشق اهيل ايالي،
مومن تساڏي سالي ڏاڍا ٻرهـ تـهـايـا.

(١) بيدل نال سبب دي ماڻا هاڏي ماڻون همراز... (٢) (بيڪس) (٢) زوران زور (بيڪس) (٣) شول (ع) (٤) عشق دي (ع) بيڪس (٥) آ (ق) بيڪس.

٣- دليڙي لٽيوٽ (١) جنهان دي	قدر ياد سِن تنهان دي،
ڪر غور ڏيي (٢) انهان دي	جَن دم لبان تي آيا،
٤- بيدل (٣) سُلام دَرَّ دا	آمٽلي تسديم پُردا،
سِن سانگ انهي سِرَ دا	سڪڪ تيڏڙا آيا (٤)،

١١٥- ڪافي روپ بلاولي

سِر اساڻي آيا بار غمان دا بارو،

١- ويکو ڪيوين بارَّ درد دا	آل نبيءِ دي آلاپا،
٢- درد غمان دا بار ڪهڙا	جَمر انهان سِر چايا،
٣- دَرد بلا دا باري لشڪر	سِر انهان دي سابا (٥)،
٤- عشق انهان دي سِرَّ تي ويکو	ڏاڍا سختم سُنهايا،
٥- بيدل صدقي خاڪ انهين تون	جنهن انهان سِر چايا (٦)،

١١٦- ڪافي

سَمُع بِالصير زُرکوئي ڏوجها	سِرَّ سمجهه انسان دا،
١- هَر شيءِ دي وچ ظاهر هويا	رنگ سارا رحمان دا،
٢- ڪَرسيءِ عرش زمين آسمانان	سَير سيبو سُبحان دا،
٣- پوري بار پيرِجَون ليت نيت	جسا سا جولان دا،
٤- "في" "انفسڪم" "تو وچ جائي	جلوا جان جهان دا،
٥- "آب" "تون ڪوچ انيوين بيدل	واقف سِرّ لهان دا،

١١٧- ڪافي روپ بسنت

مُنهنجا تيڏي چشمان	ساڻون چينڪ لايا،
١- مِن مشتاقان دا رمزين غمزين	گهور تسا ڏي (٧) کهايا،
٢- دار زُلف دي دراڙي اساڏي	نال فريب ڦسايا،

(١) لٽيو (غ) (٢) ڪر غور مي (غ) بيڪس (٣) بيدل تساڏي دَرَّ دا (غ) (٤) سڏايا (غ) بيڪس (٥) سنيايا (غ) (٦) جت انهان پيرڙا گهمايا (ف) جت انهان پيرڙا پايا (غ) (٧) تساڏي (غ ١٠)

٣- رُوح اساڏي نال روز ازل وچ، — حيرت دا وسيع تُو پايا،
٤- وِيکُو ميتي سُوني صورت — محبت منج مچايا،
٥- بيدل بردا تيڏي دَرَّ دا — جيڪين سِر نيهڙا سايا.

١١٨- ڪافي روپ نٽ ڪليان

سَيّان ويکو رنگ بياري(١) دا،
١- ڪتهن ٿون سنگي دا ڏس ڏيندا،
ڪتهن ٿون لباڪڙ ڏواري دا،
٢- ڪيهن ڪيهن عجائب آکان،
شاهنشاه نياري دا،
٣- آپ وتهايس(٢) فاعمَ التهايس،
تسبيح تسي زناري دا،
٤- بيدل شمس ڪيتي روشنائي،
شُعاع ڪيا سِتاري دا.

١١٩- ڪافي روپ جوڳ

شاهنشاه سيالين دي وچ — سُونهُون چاڪ سڏايا،
١- تخت هزاري والي تون آيا(٣) — سير ڪرڻ دا رايا،
٢- پار مرنگي ڪاڻ تماشي — سوسن رنگ بڻايا،
٣- شاه لباس چاڪان دي پتُوري — ڪثرت لباس ڦهايا،
٤- ونجهلي آهندي دل ساڏي ٿون — رمزين نال رجهايا،
٥- لُڪ ڊرلين دي ساٿون هٿال — ڏاڍا جيڪ لايا،

١٢٠- ڪافي روپ ڏناسري

شاه دريائه نُور وچ آيا — مرنگي لچوڻ(٤) رنگ بنايا،
١- موج محيط دي ڪيتا پسارا — اتدر دريائه يار نيارا،
آپ وچ آئي آپ سمايا،

(١) لياري (ع) (٢) آپ چاهيئس، فاعمَ فاعيس (ھ) (٣) بيزا (ف) پيا رچيائي
(٤) چا (ف)

٢- يار برهه (١) دا ڀاري جو (٢) چاتا   عرش سماڪ آفلاڪ نه چاتا،
عاشق سارا سر تي آٺايا (٣).

٣- عاشق دم منصوري مارن   سولي توڙن "قُم" آکيا رن (٤)،
سر "سُبحاني" عشق آلايا.

٤- بيدل جو باطن سولي ظاهر   ويکين ٿيوين (٥) جڏان ٿيون ماهر،
عشق عجب اسرار چپايا.

١٢١- ڪافي روپ ڪامول

شاهي طبل وڄاوڻ واري   دل دل وچ سماوڻ ڪيا، دولها

١- ظاهر باطن حُسن (٦) سُهاڏا   آحمدؐ وعيبه سماوڻ (٧) ڪيا،
٢- شاه منصور عطار دي تالي،   جڳ وچ ڍول اراوڻ ڪيا.
٣- "قُم باذني" آپ (٨) آپ ڪيا آکي   شمس دا پوش لٿاوڻ ڪيا.
٤- "مَن عَرَفَ نَفسَهُ" [illegible]   لوڪن آپ لڪاوڻ ڪيا.
٥- آيسا راز ڏسيندا ٿيسن آسي   بيدل نال سماوڻ ڪيا.

١٢٢- ڪافي روپ آسا

شاهد حُسن دا شان   او برهم پيدا ڪريندا.

١- شاهد حُسن ديان (٩) تجلي چائين   تِڙ تِڙ ڏيندا روز ڏرڪالين،
صورت وچ (١٠) سلطان آکيان آن (١١) اڙيندا.

٢- شاهد حُسن ديان جو ديان فوجان   جال دي والنڪن ڏيون موجان،
قدرت ڪفري طوفان جسم جهاز ٻوڙيندا.

٣- شاهد حُسن دا ڄال عجڪامان   ڦيندا (١٢) دين ڪفر اسلامان،
جاوين وچ جولان "لِمَن المُلكُ" وڄيندا.

٤- شاهد حُسن دا ويک تجلي   جوڙ ڏرتا منمان منصلي،
خوڪ جريندا خان عرش اُتي (١٣) وچ قدم ڌريندا.

٥- قبل الموت مريندا جوئي   حُسن دا شان سڄاڻي سوئي،
بيدل عشق عيان دم منصوري مريندا.

---

(١) برهم (ع) (٢) جيو، ٻر ٤ ل (٣) چايا (ع) (٤) آکارن (ف) (٥) ويکين ٿيوين
جڏان ٿيون ماهير (ف) (٦) ڪُڳم (ش) (بيکس) (٧) کهاوڻ (بيکس) (٨) آکيو
(بيکس) (٩) دي (ف) بيکس (١٠) سين (خ) بيکس (١١) آن (خ) (١٢) سنندا (ع)
(١٣) عرش تي قدم ڌريندا (ع) بيکس

١٢٣- ڪافي روپ بلاولي

صُورت انساني دي اوليي — سجهو(١) تو ڪڻون لاوڻيندا هئي،

١- اپني بيره دا وچ بازارين — ڏولبيا ڏول قراوندا هئي،
٢- اتي صُورت قوال دي سهنا — ساز سَرود وجاوندا هئي،
٣- بقدر بشيوازان بر ٿون يارا — تيج تيج قربان ياوندا هئي،
٤- يار ابرڦگي ڪماڻ تماشي — سَوَش رنگان وچ آوندا هئي،
٥- صُورت سَنجهم بنهانا بيدل — رانول رمزان والوڻدا(٢) هئي،

١٢٤- ڪافي روپ آسا

صُورت مُحمدي ۽ سين روشن هئي سير سارا،
صورت نه ڪهه آيڪون وو نُور هئي نيارا،

١- محبوب سيرُ ذاتي آيسه هَمر عطاتي،
اُسڪي قصور سيتي اَجلا پنهيا اَنڌارا.
٢- شمع جمال خُوبان اُسڪي بتولڪ سي روشن،
دونون جهت ڪي صُورت آس سي هُوا آشڪارا.
٣- وحدت ڪا جام مُجهڪون ديو ثم اپني هاٿون،
ڪرتا تسيول الله ديبي جرقين هئي هدارا،
٤- بيدل فسرده خاطر رهتا هئي بن بيره ڪي،
اس بر بتلوث ڪيهي نينون اجي ڪيا نتارا.

١٢٥- ڪافي روپ جهنگلو

عشق لڳا سانُون سايا مايا سايا.

١- عشق دا ميهنا وچ سيالين،
جُهم اسان سير جايا جايا چايا.
٢- عشق جوگي دا ايوين اپائڪ،
سير آسان ڏوي آيا آيا آيا.
٣- اهين سيلاني ساجن (٣) سيڏي ڦرن،
ڏايا جيتڪ لايا لايا لايا.

(١) ڊهڪ (و ۾ و) (٢) لاوندا (٣) بيڪس (٣) ساجد. (٤) ابڪس

۳- صورت والوي ويس مين رانجهڻ (۲)،
بيچ ساڏي نال وايا وايا وايا،
۴- چاڪ مسداون ذات چبارڻ،
بيدل يار دا رايا رايا رايا،

۱۲۶- غزل ڪليان

عشق ڪيا الوار   منڪر شبد سڻاويڪا،
دم دم سبن رام   گيت الستي گاويڪا،
۱- عاشق ہوگ اياس ڪياوي   آنحد بابا برہ بجاوي،
هُو هُو هُل هنگام   ہيت شور مچاويڪا،
۲- جڳ نال مظهر حق دا يارا   آدم مخزن سِر نيارا،
محبت واليسي دام   مَنّت تيڈا سمجهاويڪا،
۳- بيدل برهڪي بازي کيڏي   "اني آلستُم" راز جهيلي،
چوڙ ڪُفر اسلام   صريا حڪم هلاويڪا،

۱۲۷- ڪافي روپ سارنگ

لڪو تنڌي اثبات ڪيتي دِل   سارڪي ٿير جيا ويڪا،
۱- "لا اله" دي تيغي ڪولڻون   ماهي مُلڪ وڪيلاويڪا(۳)،
۲- ياري يار دَرد دا ڪُنونبي   عاشق مَست آلاويڪا،
۳- شاه منصور جيها ڪوني بانڪا   سُوليئ سِر چڙهاويڪا،
۴- "هُو" دي نال جوڻي "هُو" ثيوي   مطلب سوڻي پاويڪا،
۵- شيخ صنعان جيڏي عارف (۱) نوڻ   جڳيان ڳل پهيراويڪا،
۶- بيدل مُضطرب عشق دا آخر   ڪيت "انا الحق" گاويڪا،

۱۲۸- ڪافي روپ مالڪوس

ڪوئي عاشق بي پيري نا   اس (۲) رستي مين آويڪا،
در جگ ايسا جوئي ڪنواتي   سو مُتعصّب (۳) پاويڪا،
۱- فقل علم دي جاه نه ڪائي   دين ڪفر جل جاويڪا،
جس دِلي عشق (۳) ڪي آتش   تُرڪ آرام سُچاويڪا،

---

(۲) رانجهي (ق) (۳) وڪاويڪا (هـ) يعني (۱) سالڪ (ع) (۲) (۲) اسي (ب) مطلب
(ع ج هـ) يعني (عو) عشق ڪي... (ع)

٢- مذهب دي باتيان ٿُون پڙها — ميڪ پَل وچ آڏاويڪا،
صوفي لا مذهب مٿيتي وچ — "انا الحق" الاويڪا،
٣- شيعا سُني ڀُتوڻ سوڪا — صوفي ڪون مذاويڪا،
ني سيرُي دا متعصب ڇاڪر — سُوليء سر جُز هاويڪا،
٤- بيدل جوتي وحدت دي وچ — وهم وجود وڃاويڪا،
جاه بجاه آهين (١) ڪون جاتي — ماهي مُنڪ وڪاويڪا،

١٢٩- ڪافي رُوپ ڀروه

لا مڪاني ڪيُونڪر آئين — عشق (٢) جڳ تيدون (٣) پاتا،
١- ڪيڻان ٿسادا جم جتماندر — ڪڻان ٿسادا (٤) تاتا،
٢- آهين ٻيجري وچ ڪيڙين ڦاٿين — عرش تيڏا آشيانا،
٣- ملڪ اثانهين ڀج (٥) ڏسڪڻدي — جيشدون ٿسادا آيا،
٤- عشق ڪهتيا تيڏون وچ ڪشالي — ڪيتي ٿڻ (٦) تيماتا،
٥- هشت حال تيڏي تون ڪيايا (٧) — ويڪ مجاز دا ماليا،
٦- ٿون ورنگ نيارا تڏڪون — ڪيوين رنگ سيالا،
٧- بيدل مطلب عشقاندا — اپنا آپ (٨) پجاتا،

١٣٠- ڪافي رُوپ سورٺ

ڏولي عالم دا جي ٿُون شائق — حرف پڙهين "همه اوست" دا،
١- دنيا م تالي دڙهيه (٩) حالي — ذبان تي رين "همه اوست" دا،
٢- خفي جاڻي (١٠) هرمخفل (١١) دي وچ — ذڪر ڪرين "همه اوست" دا،
٣- نيڪيل دُوني دي ڪُوهي ورچون — چاڙهي چڙهين "همه اوست" دا،
٤- بيدل جي ٿُون "عشق" دا طالب — خيال ڌرين "همه اوست" دا،

١٣١- ڪافي رُوپ جوڳ

لُڪ نيتي دل ساڏي — ڪُن ڪر سنداني حالا،
١- ڏر آيڏي تي ميٺا سائين — ڏوڃ اساندا وصالا،
٢- وڪي تيڏيان بيروايان — ساڏا جوڳ ڪمالا،

---

(١) آهين تُون (م) بيڪس (٢) مي (ڄ) بيڪس (٣) پوهاتا (ع) بيڪس (٤) ثاتا (ع)
(٥) ڀتهج (ع) (٦) ڪيتي تيتين نيماتا (م) (٧) تا (ع) (٨) اجاتا (ع) (٩) باهڙ
(ف) (١٠) جتلي خفي (هـ ۽ ڄ) (١١) متجلي (ع) بيڪس

٣- اينوين نه لانتي تيڏوں لائين ساڙڻ سوڻ (١) ليماڻا،
٤- شوق تيڏي دا شغل چگوڙا (٢) ساڏي ساهم سهيماڻا،
٥- شيخ حسن دا بيدل عاشق تيڏي ليکي ٻيرواڻا (٣).

١٣٢- ڪافي روپ مالڪوس

ماريا ميڏوں، جوڳي ڪيوا جادو لايا جوڳي ڏاڍا جادو لايا.
١- حسن نمالي اُسوڻ رانجهن ويکو جادو جوڙ بچايا.
٢- ڏنڏ ڏند مرلي دي سُن سُن مثيان (٤) رو رو حال وڃايا.
٣- سڀ سائين خوش رهنديان وسنديان برهه ساڏي ڀاڳن (٥) آيا.
٤- عشق اسان ڏي سير ناز حُسن دا ڪيڏا ڪنڪ چڙهايا.
٥- هير حيرت وچ بيدل نت جالي ويکو رانجهن (٦) دا رايا.

١٣٣- ڪافي

بن تون تساڏي تانگهه لڳڙي پيارا.

١- ناز تبسم دي دلبڙي نيتي،
وڃي ڪاهين سانگهه ستيڙو وسارا.

٢- ترهين ڪفر دي جاه نه ڪائي،
ڏيندا عشق آيا انگه پرت پسارا.

٣- بيدل ٻيرڻهه دي جاه ملامت،
نينهن نيهورا تانگهه عشق اشارا.

١٣٤- ڪافي روپ بروه

ويکو شاهه حسن دا آوندا آوندا وت رسوائي لاوندا.
١- شاهه حسن دا ملڪ ملڪامان شاهر وچ ڪفر اسلامان،
دار برهه والبان نُبن پاوندا پاوندا دليان نوُن گهاوندا.

---

(١) ماري مُٺي نماڻا (خ) بيڪس (٢) ڇڪيرا (خ) (٣) ٻيرواڻا (خ) بيڪس (٤) ڏنڏ ڏند مرلي سُن، سُن ٿيان (٥) (ڏ) ڀاڳين (خ) (٦) رانجهڻ (ل)

٢- شاه(١) دي تيغ دي نُوع لباسون — سمجهي نه ڪڙاني آسن،
هر قطار (٢) مَسَڪ ور ڪلاوندا — لاوندا مُڙ مُڙ سمجهاوندا.

٣- هر مظهر وچ رمز نياري — هَر هَر وچ سمجهه حقيقت ساري،
يار صورت سب سماوندا — ساوندا وه کيل وڪاوندا (٣).

٤- بيدل شاه حسن ديان ڳاليان — اسنون معلوم جيس وچ مليان،
هر دو تنهون جهاتي پاوندا — پاوندا شوق دَ رَس دَ ڪاوندا.

١٣٥- ڪافي روپ بلاول

هَر مظهر سين يار ڪتنون — منگ فيض عشق مردان دا،
تيئج وجون آيهن حسن دا اتهرا — ڪفر وجون ايمان دا.

١- جهوڙي وحشت سين (٤) ڏيوي ڏ تالي — شائق رهه اندون (٥) شان دا،
تشبيه بتصوير آهه نه ڪوئي ڏوجها — سِرّ مجهول انسان دا.

٢- هر شيء ديوچ ظاهر هويا — رنگ سارا رحمان دا،
ڪرسي، عرش، زمين آسمانان — تسبيح تحميد سبحان دا.

٣- بهري يار پيرتنون ليت ليت — جهامان ورهه جولان دا،
عشق اونسار عجب گيهن آيا — شوق تنهون شاعر مردان دا.

٤- "في انفسکم" تو وچ جاني — جهاليا جسان جهان دا،
"آپ" نون کوج ته ٿيوين بيدل(٦) — واقف سِرّ نيهان دا.

١٣٦- ڪافي روپ جوڳ

يار عجب اسرار بنايا — احد تون عبد (٨) سڏايا.

١- "خلق الادم علي صورته" — ڪيهُا ظاهر لوڪايا.

٢- برهه لاون دي خواهش ڪيتي — صورت ڪيل ڪيلايا.

٣- "وفي انفسکم" خود فرماوِس — آپ سبين آپ سمايا.

٤- شاهه منصور نون واقف ڪرڪي — سُولي تي چڙهايا.

٥- شيخ صنعان جيهي ڪامل نون — جنڌيان آندل ڀنڀرايا.

٦- بيدل تخت هزاوي دا سائين — وچ سبالسن آيا.

---

(١) شاهه (خ) (٢) سالِقهن (خ) بيکس (٣) ڪيلاوندا (خ) (٤) وچ. (ف) (٥) تون (ف) (٦) سچ بصير ڏوجها نا ڪرايي (ف) (٧) آپ کون وڃ ته بيدل ٿيوين (ف) (٨) احد و عبد، (خ) بيکس احد تون عبد سڏايا. (ف)

رديف ب

١٣٧- ڪافي رُوپ ديسي

سُڪي وسي آپ، دڪي وهي آپ تُون ڪنج آپ نون وڃون ز آلين،
آپ سوڻا، آپ وي سيان.

١- "ڪثرت" والڙا ناهم لُهاس ٻارُ غمان دا سِرُ تي چاڻس،
جالي وچ عذاب.

٢- ٻاڻوب والي قيد سين آيا لبّي عليؑ اُنان لبام مسّدارا،
چوڙ خُدائي خطاب.

٣- شاه شهيد دا بيڪس بڻاورڻ دا شانُ شهادت پيرتّيون ٻاونداں،
هستي دا چوڙ حجاب.

٤- مستي دي وچ مَن مَن ڪترّ اندا سوز گداز دي سُولي چڙهندا،
سَسَن سُوال جواب.

٥- بيدل سوجهه تون آالهه هماري شُبه سُتي وچ هوٻا بيڪاري،
جانُ خُودي تُون خواب.

١٣٨- ڪافي رُوپ بروهه

عشق "الست بربڪم" والا   عاشان نون ڪيتا خطاب.

١- نارُ "بَلىٰ" سِرِيا آنهان ڏتڙا   جترّات نال جواب.

٢- آنيهّين ڏهاڙي دلڙي اسانڈي   برهه ڪيتي بيتاب.

٣- رالعهودي رمز آنان سَن موهيا   اُنان ٻتيا اسباب.

٤- مين ماهي وچ ماهي مَين وچ   هُورتّي ڪو حجاب.

٥- بيدل عشق دي مشرب اندر   نوين ڪر ڏوهم ثواب.

رديف ت

١٣٩- ڪافي رُوپ سارنگ

سالڪ سيرُ سُلوڪ دا ڪنر   چڙهه عشق والي عرفات.

١- قيدڙي وچ حقيقي ڪعبه   ڪر دُور ستيا درجات.

٢- ٻنڌُ احرام تون وحدت والا   هِڪ جالي ذات صفات.

۳- وچ صفتاں موري محبت دي دم دم ڈو ون ڈیہاں رات ۔
۴- ہر شئے حضور ماهي دا مرجا ہاں ویکھ پور تتهون جهات ۔
۵- ڪروقربان خودي تون بیدل فیر عشق دا ڈیس اثبات ۔

۱۴۰- ڪافي روپ سارنگ

سارا لفظ "انا الحق" دا حق دي ذات ڪري اثبات ۔

۱- "احدیت" وچ آپ وجاوین "معیت" دا راز سمجهي هاوين،
ماهیر ٿِي وچ ذات صفات ۔

۲- چوڑ خیال تے ڪیف والا ہي ڪیفي دي لهر تون سارا،
وحدت دي ڪر واٽي رات ۔

۳- یکتولیی وچ ویکھ تعین ظاهر باطن ایکو سرتجین،
ویس لبیس هتین باتون بات ۔

۴- جان جان "اپنا آپ" الڪین تان تان ذوق "ظهور" تجڪین،
"ذات" لیوان ايهي ويکين "ذات"۔

۵- بیدل سار مکاوین هستي مان بیجی منصوري مستي،
ایہ ڪر عشق دا آبحیات ۔

ردیف ن

۱۴۱- ڪافي روپ جوگ

سالڪ جوڑ وجود (۱) ہیا ڪج تن تون ار چلندا ۔
۱- "ناسوتي" وچ اپنا جانین سالڪ سارا مسعود ۔
۲- "لاهوت" زبانون آکیندس تجهي (۲) فیبو (۳) لابدود ۔
۳- باجهون (۴) "انا" دي سول (۵) اتيوي منصور وري مقصود ۔
۴- "محمدي" دي میخانہ تون پُر پي جام شهود ۔
۵- "موتوا قبل ان تموتوا" مين تبدا (۶) بیدل هس بیهود ۔

(۱) ڪر ھيڪ ترڪ وجود (ل) (بيکس) (۲) اني (س) (۳) تيي (ع) (۴) باجه
(۴) بيکس (۵) منور (ل) (۶) تبدا، (ف)

١٤٢ - ڪافي روپ جهنگلو

آه وسن نسوزي يار — دلبر (١) لا تم مين مورويسان،

١- ماڏي دل دي طرف تساڏي — تانگهه لڳي تڪرار،

٢- اڳون اسان ڏي سُهڻا سائين — آئين تسون ڪهڙي وار،

٣- دردمندان ديان سُڌ (٢) دا نهين — سُڪُب وڪيا سنسار،

٤- سوز فراق دي ڪيتي (٣) خسته — سُهڻا لڳين تسون سنبار،

٥- "وهو معڪم" اهي قول تسون — بيدل نال تسون يار (٤)،

١٤٣ - ڪافي روپ ڏناسري

بخش سوڏي تقصير — وانجون (٥) سائين ! ... بخش ميڏي تقصير

١- در تيڏي تي آهي وڪالي — هي نيڪارڙي هير،

٢- إيهان آئان تيڏڙي آهيان — دلبر دامنيڪير،

٣- جيڏي مونڏي وسر ڏ ويسي — خوب تيڏڙي تصوير،

٤- تيڏي ڀاڄهون ڪون ڪريسي — دردمندان ڏي دلڳير (٦)،

٥- حسن حيرت وچ بيدل وسندا (٧) — سالڪ چوڙ سريبر،

١٤٤ - ڪافي روپ ڏناسري

"بشيريت" دا ڪتر بهانا — "آپ تيا اظهار،

١- پوشيده (٨) آيائين رنگ برنگي — ڪترتدا نقش نگار،

٢- صورت سارا مهر آئين دا — نُور حسن تيرواه،

٣- نينان دي وچ آنهان موتان دي — رنز وڪو رهوار،

٤- وچ ميالين چاک سڏاوي — صاحب تخت هزار،

٥- احد و احمد آپ سڏايس — نالا شمس و عطار،

٦- بيدل سڃهي ڪولي سالڪ — "وحدت" دا اسرار،

---

(١) نت مورويسان (ڀيکي) (٢) سُڌ ڪر (خ) (٣) ڪيتا (غ) (ع) (ف) (ف) (٥) دوڏ سائين (ع) (٦) ڏور (ف) (٧) گهندا (غ) (٨) پوشيدہ (غ) ڀيکي.

١٤٥- ڪافي روپ سورٹ

ٿيون ساڏا ڪوئي حال نہ پُڇدا — ڏُکھڙا ٿيوِين نہ ٿوڙهين ٻار

١- عاشق عشق الهام الٰهي — فڪر قنا دا نہ جوڙهن ٻار

٢- يالا تنفي اثباتي والا — جان جسم وچ کوڙهن ٻار

٣- "الانسان سري و انا سره" — ڏور وڃين نا (١) ڏورون ٻار

٤- دليان دي وچ تخت آميدا (٢) — جهاتي پا ڪي اندرين ٻار

٥- ڪثرتي وهم وجُودي والي (٣) — بحر فنا (٤) وچ ٻوڙهن ٻار

٦- بيدل ويک دردي دهشت — ملين نہ محبت ڪنون (٥) موڙهين ٻار

١٤٦- ڪافي روپ پروهر

ٿون امانڌي (٦) نال پيارا — ڪنڌان ٿيسن چشمان چار

١- آيون راتيان ٿريهان ساريان — جيند جان سدا ميں واريان

ٿون نال اکيان تون هاريان — نت پاهر بيرهر دي ٻاريان

ڪنڌان ڪن ٿساڏي (٧) ٿيسي — ساڏي دلبر درد ٿڪار

٢- مين سوز فراق دي ساري — شب و روز ڪريندي زاري

ديدار دڪا (٨) هيڪواري — ساڏي دلڙي لُٽ گهن ساري

ڏي جام وصال دا سانون — ڪر بيخود ٿي اختيار

٣- ڪيوين ڪيتوه (٩) يار وسارا — ٿيون رقيبي چوڙ غريب بيچارا

ڪنون درد ڪري دلدارا (١٠) — باهبل فريساد پُڪارا

ٿڏهيندي ٿهين نال الله دي — ڪانئي سيکهوڙي سار سنوار

٤- ڪڏان ڏيس اساڏي آسين — رکيل پهر (١١) ڪول الاسين

ٿمير ٿمير وِل چشمان چاسين — نيندان نال تيبن آڙاسين

صورت ڪنون ٿور ظهوري — آوي وچ قنطر بيدار

٥- بيدل دي مينڪ مهيجي (١٢) — فرياد فراق مڻيجي

سرا اپنا سنگ گهنيجي (١٣) — تهوں ٿون خيال خودي دا ڪٽيجي

"وحدت" دا جلوه ڏي ڪر — پٽڻ دوست دوئي دي ٻار

(١) ڏور نہ وچ وچ ڏورين ٻار (غ) بيکس (٢) آميدا (ف) (٣) وجُود ريت دي (غ) بيکس (٤) تني (ف) (٥) ڪنون (ف) (٦) ساڏي (ف) (٧) ٿويسي (ف) (٨) ور ڪاه (غ ۽ ف) (٩) ڪيتيه (غ) (١٠) ڏار قنا (ف) (١١) دهل ڪول پهر الاسن (ف) (١٢) مٺيجي (غ) (١٣) سر اپنا سنگ گهنيجي (غ) سر اپنا سنگ (ف)

١٤٧- ڪافي روپ بلاولي

جاني ساڏو سجڻ سدا — جيوين مشتاق دانا واهو،

١- ڪام ڪيروڻ ۽ موهه وجادو (١) — آديسي آهنڪار (٢)......

٢- ست چڙهي سڪ ڪنيوڏ ڪن جو — سر تي باري بار......

٣- ڪري اپاس جڙهي آڪاسين — بانڪو (٣) بي اختيار......

٤- تن هسوار پتون جو ڪهوڙو — ڪري سو ڪئن گذار......

٥- بيدل عاشق رانجهي (٤) ڪيت جي — سُرت رکيج سڀ بار......

١٤٨- ڪافي روپ جوڳ

چاڪ ڪيتا سانون چُور (٥) — چاڪ نهين ڪوئي چورڙ لين دا،

١- چاڪ نهين ڪوئي خاڪ دي خلقت (٦) — آهي نيسور نُور،

٢- چاڪ سر بندا چشم دي چوڳان — ويندي سجن (٧) وَصلور،

٣- هير تون رمز رانجهڻ (٨) دي ڪيتا — مُلڪين وچ مشهور،

٤- ويکو نين خماري الهين دي — مين تون ڪيتا مخمور،

٥- بيدل سار تارا (٩) ابوين — جيوين ساريا شاه منصور،

١٤٩- ڪافي روپ بلاولي

حسن (١٠) تساڏي مهسين (١١) چاڙهي سُولي تي منصور،

١- سُولي تين خماري تيڏي — مست ليون مخمور،

٢- جوت چشم دي عشاقان تون — ڪيتا چيڪتا چُور،

٣- شيخ صنعان تون ڪيتا عشق — مُلڪين وچ مشهور،

٤- تيڏي ڪيتي ڪئوا پُڪاري — مُوسي سرسر طُور،

٥- تيڏي مشتاقان تون نه پاوين (١٢) — تو بن حضُور قصور،

٦- هر شي دي وچ ڪيتا جائي — تيڏي ذات ظهور،

٧- بيدل "وحدت" دا آپي ماهر — وهم "دُوئي" ڪر دُور،

---

(١) ڪار، ڪرهو، دانو موه وجادو (غ) (٢) انڪار (د) (٣) باڪو (غ) (٤) آنڪن (غ) (٥) جاڪ ڪيتي دل چُور (ف) (٦) خلعت (ف) (٧) سا (ف) (٨) رانجهو (غ) (٩) تفارا (غ) (١٠) عشق (بکس) (١١) سين (م ۽ ق) (١٢) پاوين (م)

١٥٠- ڪافي روپ ڌناسري

دلڙي ساڏي چوُر ڪيتا ڄوليا،

١- جوري لڙندا زوري لڙندا (١) لڙندا (٢) سو دستور،
٢- در تيڏي تي عاشق تندي فيري پاوندي ضرور،
٣- اکيان تيڏيان کاريان ڪجليان مُد پريان مخمور،
٤- بيدل جهي ڪيئي نماڻي گهائي تيڏي گهور،

١٥١- ڪافي روپ سورٺ

رانجهڻ ساڏي وسدي سار آوندا پاوندا رمزان لاوندا،
١- "وَنَحنُ اَقرَبُ" دُورنه جاڻين وسندا ڏولن نيڻين (٣) يار،
٢- "وَهُوَ مَعَكُم اَينَمَا كُنتُم" لَٽي(٤)سب جهوڙي جهگڙي يار،
٣- صحيح سُڻيندين هين ازل ڪنون داڻان دي وچ ديري يار،
٤- "قَلبُ المُؤمِن" جهوڪ رانجهڻ(٥)دي قرار پاوندين(٦) فيري يار،

١٥٢- ڪافي روپ بسنت

ساڏي گهر ساڻيان گل ڪليا باغ وبهار،
١- اِنَّ ٻِنَ آوندا مڙن مَن پاوندا سوهن منصور دار،
٢- سُنهڻن مهتاب اکيان نرگس ڪيتي ڏِڄ خمار،
٣- "آدم" داوت ڪرڪي بهانا "آپ" هويا اظهار،
٤- آون سجي شاهه حسن دي اُٺل گُل ٿيا گلزار،
٥- سڏوني صورت رنگ عجائب ڪمل قسلاندا هار،
٦- پيرڙا پايس گهور گهون گهايس تيسن چاٽين نروار،
٧- ويکون انهين دي ڪيتي ستايي بيدل جيهي هزار،

١٥٣- ڪافي روپ پروهه

ساڏي طرف ستيا ڀتا (٧) هتي اڄ سهڻي يار،
١- آسون ڏيس تساڏي جاڻي صورت ڪر سينگار،
٢- خلعت(٨)خاص "حسن" دي پهري آ ٿيسون اظهار،

---

(١) ڪرڙندا (ل) (٢) ڪرڙندا (ل) (٣) نيڻي يار (هه) بيکس (٣) آئي (ل) (٥) رانجهڻ (هه) (٦) پاوندي (هه) (٧) ڀتا (غ ۽ ق) (٨) خيلقت (و)

٣- صورت وچ ذکالي ڈسئون تـ ميڈون آہا تـکرار،
٤- ناز دي ناوک خوب مريئون کئي سوں کيتون ہزار،
٥- کئيں نوں آتش وچ سٹيئون کئيں نوں سر تون دار،
٦- ليلي تان ہمدال کئي گھينون(١) قيس دا صبر قرار،
٧- بيدل ويکھ "حسن" دي اولي "نمرود" مارا خوار،

١٥٤- کافي روپ بلاولي

صورت "انسان" دي اولي ويکھ تہ کون آکھيندا يار،

١- "سر آنا احمد بلا ميم "دا سمجھو تہ کون سڈيندا يار،
٢- جسم طلسم دي اولي عيشقون کثرت کيا کھيلندا يار،
٣- پاکبازان دي رساون کيتي پشمان کون چليندا يار،
٤- ونکي حلاج دي صورت سونا شاهي حکم هليندا يار،
٥- درين کفر دي رمز رهت وچ بيدل بول پيلندا يار،

١٥٥- کافي روپ جوگيہ

عشق لگا تد پيران چکيان عقل دا گيا اختيار،

١- ناوک ناز دا لگا جئهن نون روتـدا زار و زار،
٢- عالم فاضل عيشقون هولدي اهي مير اهي دستار،
٣- شہ رانجھو کتون عشق چوڑابا(٢) کيوبن تخت هزار،
٤- حکما آن وساديا عيشقي يوسف وچ بازار،
٥- پير طريقت خوکر چراوي گل دي وچ زنار،
٦- شاه (٣) منصور نون اوهي کيتا سولي دا حقدار،
٧- بيدل دردِ عشق دي کشتي تـرت هجاري بار،

١٥٦- کافي روپ کاهول

عشق دي کر امدادي لوم تسان دي(٤) مين لگيان يار،

١- نظر تہ آئي اصل امان نون شوق جيهي کافي شادي،
عقل، اندوهہ کنون بگيان يار،

---

(١) ليلي تان ستاکي گھينون (ف) (٢) چوڑابا (م)، (٣) شيخ (غ) (بيکس)
(٤) تسادي (بيکس)

٢- ويراني وچ حُسن هنگامي — آ (١) ڪيتي آبادي،
تار تيندان دي مين تڳيان يار،
٣- حسن دي آئي عامل هوئي، — آپ ڪيتي زن آزادي،
تُسو بتان تيهن ديان وڳيان يار،
٤- بيدل نالي رَکُ هر حالي — تيڏون هئي قسم خدادي،
رانجھيا، تُسون رمزان اکيان يار،

١٥٧- ڪافي راڳ بسنت

عشق اسان نون رنگيلا (٢) عجب اسرار "حسن بيرنگي" رنگ مين آيا.

١- روپ بسنتي گيهن، ڪر آيا — لکيوي بره بهار،
٢- هر گُل سير ظهور بهاران (٣) — چمن چمن چوڌار،
٣- لعل رنگ شراب شهودي — نرگس نين خمار،
٤- "اَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ" — اينوين ڪرين (٤) اعتبار،
٥- طرحين طرحين حُسن تماشا — هر گُل تُول نيظار،
٦- هيڪا هيڪ ڏيکالي ڏيندا — "وحدت" وچ گُل خار،
٧- بيدل وبي بسنتي (٥) ويکين — تُسور حُسن قرار،

١٥٨- ڪافي راڳ پورب

عشق دي لاون ڪيتي — چوريس تخت هزار،
چاڪ بڻاونيدا — آپ لڪاونيدا،

١- جھنگ سيالين رانجھو آيا — عبديت دا منصب پايا،
اهني خواهش ڏولي — نير تسي جاتا يار،
٢- گلي گلي وچ ڦيرا پاوندي — نال سيالين رمزان لاوندي،
مُشڪ وچ مرلي رکيندا — ڪرندا درد پڪار،
٣- چروي شاهي مُوري گدائي — رانجھو رکندا خيال خدائي،
عشق دي رنجهاي وچيندا — رُوندا زار و زار،
٤- جوڳ ڪماون ڪر جنهيندا — "انا" "آلاون" "دم" انديدا،
ڪنوا نينهن منڙ هندا — آپ آيا اظهار،
٥- هويا ظاهر شاهم تياتا — "انوين انهين" دا ڪر بهانا،
ڪهيوسي چال چليندا — بيدل رانجھن يار،

---

(١) آن (ر) (٢) وڪايا (ب) (٣) بهانا (ب) (٤) ڪر (غ) (٥) بسنت مين (غ) بيکي.

١٥٩- ڪافي روپ جهنگلو

لٽ زيبي ء دلڙي چيرن دي چڪار،

١- ڪنڙان دي ڪن بلبل پوندي،
"ٿر ٿر" دي ڪوڪار،

٢- منهن ڏتا مانڙون مدهوشي وچ،
چشمان دي چڪار،

٣- فوج حسن دي شهر دلين وچ،
آ ڪيتي ٿر مار،

٤- رخت و بخت سب قرر لٽ نيندا،
نيزه بازان تيرو وار،

٥- بيدل جيهي وچ راتاهي،
ڪئي مهن هزار،

١٦٠- ڪافي سر آسا

منصور آسا منصور جنهن سر سُوليء ڏتڙا،

١- آکا ايان ڪرانهن نون پڌڙا پرت والا ڪوني بور،

٢- پي ڪر جام جلالت والا مست هويا مخمور،

٣- حق اثبات دي ڏيون گواهي ڏوتقون پيس ضرور،

٤- سر گروه عشاقان پي سر مردانا مشهور،

٥- عشقون آکر "انا الحق" بيدل سوج مين رهه مستور،

١٦١- ڪافي

ناز دي خنجر نال هميشه عاشق قتل ڪريندا يار،

١- نيڻان دي شمشير مين ويکو مشتاقان نون سريندا يار،

٢- ڳالهه ڪر لڙي نال رمز دي رمز مانڙون نه ڏسيندا يار،

٣- هنس ڪر دليون دردمندان دي رمزين وچ رانيندا يار،

٤- بيدل تيري درد ڪا دائم اُر ڪر جام پلائيندا يار،

رديف ڙ

١٦٢- ڪافي روپ ڏناسري

تون آلله ڪسوٽيي آوڙ، "آدم" ناز ديهانا ڪيئون،
١- "اَلاِنسانُ سِرّي وَاَنا سِرُّه" دام دُوئيءَ دا توڙ،
٢- "خَلَقَ الاٰدَمَ عَلىٰ صُورَتِه" شڪ شُبها سب ڇوڙ،
٣- "مَن رَّاٰنِي فَقَد رَاَي الحَق" ويک جمال دا جوڙ،
٤- منصوري ۾ "اَنَا الحَق" والا شاهه متهايا شور،
٥- "مَن عَرَفَ" مولىٰ فرمايا بيدل "هماني" ڀوڙ،

١٦٣- ڪافي روپ پُروه

نينهن دي ڪٿي حال سنڄڻ، ڪڏان نه هُرجهن آوڙ،
١- آيا پيڇ مسو بورهي (١) والا سُن سُن عقل ليوي متولا، ذهن رهي ان ذوڙ،
٢- عارف عالم ڳجهي دي عالم وحدت والي صوفي سالم، ويندي ڪتابان ڇوڙ،
٣- رنسد ڳالي ڇوڙ ڪتابان ويندي شوق دي (٢) راهي شتابان، دام دُوئيءَ دا توڙ،
٤- "احديت" دا علم پڙهيندي دم منصوري مرد مريندي، ٿيندي تخت لهور،
٥- بيدل خيال "خودي" دا ڪاوين (٣) تڏان تُو مطلب دلدا پاوين (٤)، وهم هماني دا ڀوڙ،

رديف ز

١٦٤- ڪافي روپ نٽ ڪلياڻ

ظاهر بيٺن سنڄڻ نهين سڪهندي رندان والڙا راز،
١- سڄ نهان راهه حقيقت دا ڄاتي لائق عشق مجاز،
٢- "لَن تَرانِي" عشقان والي آها نيسورا ناز،

(١) برهمي والا (ع) (٢) شوق دا (غ) (٣) بيدل جيڏ تون خودي ڪون ڪاوين (ع) (يڪي) (٤) تڏ تون دل دا مطلب پاوين (غ) (يڪي)

۳- "منِ خدا" عطارؔ نے آکيا	آکون (۱) دا آما (۲) آوازہ
۴- آپ آکيندا يارؔ "آنا الحق"	موسيٰ ڄڻ هير ساز
۵- ڪيهان ٻناوي نازؔ دي مستيؔ	ڪٿ ڳول ڪتڙ نڌا نياز
۶- ڪنهان اي پروانہؔ چليندا	ڪيتر وچ سوز گداز
۷- بيدل دو جگؔ ختمہ ڪريندا	عشقي دا شهباز

۱۶۵- ڪافي روپ جهنگلو

ساڻ گهتديا سائون	تيڏان والوي نازہ
۱- غمزين رمزين(۳)جوهون ڄيڪي	جيوڻ بنخري بازہ
۲- ناز نيتا ساڏا سر سرواها	آيٽين هي آغازؔ
۳- عشق حسن نون آهت دي وچ	جترندا ناز و نيازؔ
۴- عشقان دي قسمت ليکيا	سڪ دا سوز گدازؔ
۵- بيدل ڄالين ڪوئي ڏهاڙا	سوئي دي وچ سبازہ

رديف س

۱۶۶- ڪافي روپ بسنت

پرعہ بسنت ڪي باس (۴)، ڪوئي ڪوئي پاوي۔
۱- اس گلزار مون بوہ "محبت" دي پاوي، کو خاصؔ الخاص۔
۲- ويک گلان وچ جتڙوا "ذاتي"، هوئيندين(۵) گم حواس۔
۳- بوہ بهار بهيرنگي دي، آدي تڙ نال تيياس۔
۴- هر هڪ گل دا ويک تماشا، تيوڻ رمز شناس۔
۵- تي "وحدت" دي ٻين نيت بيدل رها مست حواس۔

۱۶۷- ڪافي روپ جوگ

چوڙ "دوئي" دا ديس،	"وحدت" وطن سڀال سڳورا،
۱- آيٽين گم ڪرڻ وچ آئي،	عشقان آن آييس۔
۲- علمؔ، عقائد عشقي بڙ بندي،	نےجي نيندي نيس۔

(۱) آکون (يکي) (۲) ها (بيداني) (۳) غمزي رمزي دي (غ و ن) يکس
(۴) باس (س) (۵) هوئندي (ھ)

٣- صورت وِيس مين سانول ڪيتي، لِڪيا لِڪيا لِبس ليس.
٤- آپ سڏيا منصور وِي آپ، ڪتان پڙھي حقاني وِيس (١).
٥- بيدل برھ دي ڪيتي آيا، اُهري (٢) وجُود دي ويس.

١٦٨- ڪافي رُوپ نٽ ڪليان

صورت دا وِاپاري، آيا ساڏي ديس.

١- عشق دي ڪيتي رانجھن ڪيتا، جوڙ ڪي تخت هزاري،
جوڳي والي ويس.

٢- رنگپور دي وِچ ڏيرا ڪرڪي، شاهه فقيري بکياري،
ڏرڊ ڪيتا درويش.

٣- درد فراق در در رانجھيڻ، رو رو ڪرندي زاري،
عشق دا هي آيس.

٤- آهه اِنانهين سير تي چاتس، وارُ ڏڪاندي ياري،
پريت لائي پرديس.

٥- بيدل جيهي ڪيتي يارو، هزارين مڪاري،
نارڪ ناز دي ليس.

١٦٩- ڪافي رُوپ بسنت

سُهڻي بهار ڪتر آيا شگفتي ڦِوس، سهڻي سُرُوپ تون صدقي مين ياران.
١- شڪر سُوءِ وِچ گُل، اکين گُل نرگس، سُنبل ڪالي ڪيس.
٢- سُرو چمن خوبي دا سوھنا، لالن شاهي ليبس.
٣- تُول بهار بهشتي سڻيان (٣)، خوب گلي چمودس.
٤- "وحدت" دي خوشبوءِ تون عوندا، رنگ "دوئي" دا ليس.
٥- بيدل حشر گُل سير الاهي، انساني ايس.

١٧٠- ڪافي رُوپ ڀاولي

يار ڪتر يندا الحقي لعقي، ڪيهي ڪيهي ليس.
١- ڪتان ڳوري حسن دا پورتون، لالن خوب لِبس.
٢- ناز دا ناوڪ چوڪا ماري، تيڏي ليوڪار تيس.

(١) وِليس (ل) (٢) تهُر (بيکس) (٣) بهشتي سهڻان (ق)

٣- ڪُنيهَ مَظهرَ وچ زُهد عبادت انهيءَ (١) دا هِئي آيس.

٤- ڪڏان پَندِتَ (٢) ڪڏان قاضي بَندا ڪڏان لَيلي (٣) ڪڏان قيس.

٥- ڪڏان سڏاوي بيدل نالا ڇوڙ وطن پرديس.

رديف ق

١٧١- ڪافي رُوپ جهنگلو

عشق دا بَحرُ عميق غوطي مارن غازي.

١- بحر بي پاياں عشق سنڄي غازي هووَن غريق.

٢- سڏُّبان دا وَتُ ڪَمُ زاناهن آوي ڪو (٤) عَشيق.

٣- "وحدت" واليان ڪيلان ڪولن صوفي صاف طريق.

٤- ڏک سک دي وچ راتيهُو آها رمز واليان دا رفيق.

٥- حال "همه" وچ رهُ توں بيدل ڇوڙين "فرق (٥) فريق".

رديف ڪ ۽ ک

١٧٢- ڪافي رُوپ بلاولي

آهي هِندُو مومن ايک وچ عقيدي (٦) "وحدت" والي.

١- حاجي بَڻڪي مَڪي ويندا آپ ڪَهي لبيڪ.

٢- ڪاشي، مَٿرا آپ پُجاوي آپ ڪري سر ٽيڪ.

٣- ڪالي "انا الحق" دادُ مُراري ڪالي نيمازي نيک.

٤- هَر مَظهرَ وچ بيدل آکي يارُ سَلامُ عليڪ.

١٧٣- ڪافي روپ بلاولي

هَرگهٽ دي وچ هوري ڪيلي (٧) ويکڻا هي (٨) تان وِيک.

١- آپُ نُون آهي پُولي گهتدا ڪرڪي ويس انيک.

٢- مُلان قاضي بَندا ڪرتدا برهمڻا دا پيک.

---

(١) اهين دا هي آيس (ف) (٢) ڪڏ پندت ڪڏ قاضي (غ) (٣) ڪڏ ليلاں ڪڏ قيسُ (٤) ڪوئي (ر ۽ ف) (٥) طوق (ل) (٦) عقيده (ر ۽ و) (٧) هَر گهٽ دي وچ هوري ڪيلي (غ) (٨) ويکڻا هي تان ويک (غ).

٣- ڏين ڪنڙ دي نوت چاڪنڙ ـ پاڙي اپڻا ليک •
٤- عاشق تي معشوق سڏاوي (١) ڪنڙ تدا ويکا ويک (٢) •
٥- بيدل ڳونا ڳونبي جا ليوا اصل حقيقت ايک •

رديف ل

١٧٤- ڪافي روپ ڏنا سري

آ تون اسان ڏي ڪول ـ سدا جوان من نمالي دا ڍول،
پلا نبوني ياراء
١- تيڏي شوقون نيت ڪٽريندڙيان ـ ڳليان ڳليان وچ ڳول •
٢- سر تيڏي تون سونڻا مانين ـ جيندڙي گهتان مين گهول •
٣- نال عشاقان دي رل مل راڻيل ـ سيڙي بولي تڙن رول (٣) •
٤- دوستن (٤) تيڏي دا بيدل ياسي ـ سيڪويڙا گهونڪهت کول •

١٧٥- ڪافي روپ بلاولي

بدنامي دي رنڪ تي اٿندي (٥) نيت لعنت دي (٦) قتل ... پلا
١- پير هتر بنزڪي ساڏي نيتي ـ انهون آکيا من جڳل •
٢- زور زغار ورهڻ دا وهندا ـ ڪون پڏي آسان ڳل •
٣- لاف سر ٻنڌي عمر وهائي ـ ويک ڪيسو سي ڦل •
٤- شڪرانا جو لڳا آسان تون ـ شهبي دا فضل فضل •
٥- ساقي مار ملاه بيدل تون ـ ير هر دي سي پيالڪڻ، پلا

١٧٦- ڪافي روپ ڪامول

پيارا جڏنهن جالين ساڏي (٧) نال •
١- تهين تسان ڪنون ڪيڪڻ ڪنجزا ـ مثل نمائي دا غال •
٢- بدل ته تساڏي متين جو لڳي، ورت راند ڙي بال •
٣- [آسان] آسان ساهب سيبلان، ئيڏڙا خوب غبال •
٤- اصل تساندا (٨) بيدل ٻردا، موتون شڪ ميال •

(١) آکيندا (ل) (٢) ديکا ديک (غ ا ء و ديکيا (٣) بوازي ڄول (غ ا (بيکي)
(٤) دوس (غ) (٥) نهندا (ف) (٦) دا (ف) (٧) ساڏي (ل) (٨) تساندڙا (ل)

۱۷۷- ڪافي رُوپ بروه

چشمان واليوڙي چال عاشق (۱) مجنون عشق جا ڪوڙيا،

۱- آڻن پانيون هٿ ترواهيون لَٽوڙن ٻنه ڊمان دي نال،

۲- مژگان دي مارن تير تکيري ڪَنوهي ڪَرن تنال،

۳- بازان وانگي جهوت ڀتر آوژن دُونيـــــي والا دُوال،

۴- نال نظر دي درد بازان تُون شيشين قرب ڪمال،

۵- بيدل ويک آنهان دي سنيتي سيتوي دا چوڙ خيال،

۱۷۸- ڪافي رُوپ تنَ ڪلياڻ

راتيان ڏينهان رکين دم دم نالي، وحدت والا خيال ٠٠٠ وي مياڻ،

۱- آهي عاشق سي سُر ماءِ (۲)، آهي حسن ڪمال ٠٠٠٠٠٠٠٠٠

۲- مير آهي ڏيان مير دا نالا، ڪرندا جوڙ جمال ٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠

۳- پاڪ منڏاوندين (۳) وچ سياليں، شاهه شوري دا حال ٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠

۴- درد عشق دا طالب تيڏيں، چوڙ سڀا قيل و قال ٠٠٠٠٠٠٠٠٠

۵- وحدت دي شهبازان وانگن، دُونيي دا توڙ دُوال ٠٠٠٠٠٠٠٠٠

۶- بحر انهين وچ غوطه مارين، سڀ دي ناهه سوال ٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠

۷- بيدل دم حياتي دا جاليں، خيال "هتم" دي نال ٠٠٠٠٠٠٠٠٠

۱۷۹- ڪافي رُوپ جوگيا

رانجها تخت هزاري دا سائين سيان دي لج پال،

۱- تيڏي نال ستين جڳ وچ مکيان سڀ رهيا سڀ سيال،

۲- تيڏي پاجهون هيڪ گهڙي ساعت سانئون سو سو سال،

۳- جيندي منڙ ندي هوسان هميشه لڳڙي دامن نال،

۴- ويک اساڏا حال تساڏا مهر نظر ڪر (۴) پال،

۵- سامهان آساڏي جيدا توڏ آهين مڱدا آوين تُون سنبال،

۶- بيدل آيڏا (۵) دامن لڳوا منگيدا قرب ڪمال،

(۱) سالڪ (بيڪس) (۲) بي الٽي بي باه (غ) (۳) منڏاونڌا (غ) (۴) مُو (بيڪس)
(۵) تيڏڙي (بيڪس)

١٨٠- ڪافي روپ جوڳ

رنگ پور ساڏي رُوح نہ ڀائي (١)   ويان رانجهو دي نال ۔

١- روز ازل ڪنون رانجهن آيا (٢)   ساڏا محرم حال ۔
٢- راجهون ماهي دي سانُون جگ وچ   جيون هويا جنجال ۔
٣- تخت هزاري دا شاه سيلاني (٣)   جهاندا چاڪان دي چال ۔
٤- "بيخودي" دا جام پيتوسي   جلوه ويک جمال ۔
٥- دين ڪُفر لحظي وچ لُڙهيا (٤)   عشق دي جذبر (٥) جلال ۔
٦- راه منصُوري اصل طريقت   پيا سب خام خيال ۔
٧- خيال "همه" دي نال تون بيدل   ڪوئي ڏهاڙا چال ۔

١٨١- ڪافي روپ پروهه

رڪندي خُون ڪرڻ دا راہا   ڪرُلدي سام ڪلڻ دا سعي
جشمان ڪرڙي چال ۔

١- جي غولي خُونريز سُلهين   نيشدن لگا آنهان نال ۔
٢- ناوڪ ناز دا لڳڙا اسان نُون   چڪر گئي تيل و قال ۔
٣- مدهوشي وچ ٿيا نا پيدا   خودي والا خيال ۔
٤- عشق شهباز لوڙيندا زوري   دُونيي والا دُوال ۔
٥- بيدل تُون ذي پورهہ ڪهيرا   سائين تُون من سُوال ۔

١٨٢- ڪافي روپ ڪامول

عيشق دي اليٺي ڪبل   ڪوئي انڪا ڪيلي ۔

١- ڪبت عقل دي مڪ هَل وچ   پورهہ ڪريندا پهل ۔
٢- شاه منصور نُون پيرهہ بتايا   عاشقان دا مَرُ غمل ۔
٣- شيخ صنعان جيهي ڪيتي مُنجبلد   اينهون دا ڏاڏا (٦) نمل ۔
٤- ساعت ساعت سُولي‌ء ڏاڏ هُون   مُعشقيان دا ميل ۔
٥- بيدل جڏهن نُون عشق نہ لڳڙا   انهين دي حق واويل ۔

---

(١) ڀانوين (ر) (٢) آها (غ) (٣) سيالين (ر) بيڪس (ع) لوڙهيا (ر) (٥) جذب (غ) (٦) ڏاڏڙا (غ) بيڪس

١٨٣ ڪافي روپ جهنگلو

عشق دي اليني چسال، — بيرهم دي اليني چال (١)،
١- راهه انهين وچ ڪيئي دلاور — دَرد ڪيتي پائمال،
٢- ناميئن مرندريان نا مين جيندريان — هتي هني سيڏي حال،
٣- رنگپور دي وچ سولي تي رقصان — ويسان ماهيي دي نال،
٤- تو باجهون ساڏا جيئڻ نيمانان — مهر نظر سڄڻ پال،
٥- بيدل ڪثرت چوڙ تي نيوي — وحدت نال وصال،

١٨٤- ڪافي روپ بلاولي

قُرب تنهين وچ "قال"، — جان جان حاصل "حال" ذتيوي،
١- شاهي شرق نه مليا هرگز — ڪنهن لوڪ ڳالهين نال،
٢- قيل مقال دي نال نه نيوي — جذبا جوش جلال،
٣- باجه (٢) "فنا" دي نه هووي ڪوئي (٣) — واقف رمز وصال،
٤- اکين "اثبات" دي نال تون ويکين — جلوا جوت جمال،
بيدل محڪم رکين مدامي — "وحدت" والا خيال،

١٨٥- ڪافي روپ جهنگلو

ڪيهي ڪيهي (٤) لات، — رمزان ساڏي (٥) نال،
١- عشاقان دي دل تساني — ڪتري جور جمال،
٢- هوش اسان ڏا سارا نيتي، — چشيان دي ڪنر چال،
٣- جڏن وت ڪيوڪر تهين رکندا — ساڏي طرف خيال،
٤- تهين تسان ڪنون مهنا مائين — شخيفي ساڏڙا حال،
٥- يارا جيڪر جالين جالين — ساڏڙي نال،
٦- دَرس تيڏي دا بيدل پاسي — مهر نظر سڄڻ پال،

١٨٦- ڪافي روپ پروهه

"وحدت" دا رکي خيال — تي تون "ويکتي" ويکين،
١- جان جان مطلق مخفي نه ٿيوين — قرب تنهين وچ قال،
ڪثرت ڪل نمونا ظلم — سمجهن مام محال،

(١) چالڙي سيان (بيکي) (٢) باجه فنا دي نه هوني ڪوني (ع) (٣) باجهون فنا دي هوني نه ڪوني (ع) (٤) ڪيهن ڪيهن (ع ۽ ن) (٥) ساڏڙي (ن)

٢- مهين صورت وچ سمايا | شاهه بي مثل (١) بي مثال،
ڏين ڪفر ستي ڪيل ڪلايندا (٢) | غير دا وهم وبال،

٣- وحدت دي وچ شڪ دي پارو | ناهي ڪا سوال مجال،
ايڪ سروپ انيڪ آنيڻ | ايڪ ٿيسي جوت جمال،

٤- اور تيڻ ڪوئي اجهه آهيندي | آڪاسين پاتال،
رانجهو چاڪ سڏايا عينيتون | آکي جهنگ سيال،

٥- "خلق الاشياء فهو عينها" | رک تون سرت سنڀال،
خيال "همه" دي نال تون بيدل | تائيم وهم غير محال،

١٨٧- ڪافي روپ ٻروهه

ويکو رانول رمزان ليان | ڪيهن ڪيون (٣) اسان ڏي نال،

١- جنهن دا رنگ نڪو ڪيشاني | نال ارضي تا آسماني،
آ صورت وچ انساني | سو بکلوا ڏيندا جاني،
ويکو هوش عقل کنون ڳيان | بيرنگ ترنگ مثال،

٢- اپڻي يار دا آهيا وايا | سبي صورت آپ سمايا،
ڪيتان "وحدت" راز ڇپايا | ڪيتان "انا الحق" آلايا،
حيرت وچ مين جو پيان | ويکو تو تو (٤) جوت جمال،

٣- ميهنا صورت بن بن آوي | آ کهوريان رمزان لاوي،
برهين دا درد ڏکاوي | عشق والي دربند آزاري،
مين ڪيهور نيان دي ڪوٺيان | ويکه چشمين دي آئي چال،

٤- ڪيتي مؤمن ڪت سڪتان | ڪيتي ليند پڙهي فرزانه،
ڪيتي عشق دي وچ انسان | انهين موج ڪيتا مستانه،
حيران تي بيخود ٿيان | هني سڄڻ ڳال سحال،

٥- سب زهد عبادت (٥) ڇوڙين | وچ جان جسم تون اموڙين،
"هستي" دا تکيرا توڙين | بيدل "باتين" تون پورين،
لا من تن برهين بهيان | رک "وحدت" والا خيال،

---

(١) شه بي مثل مثال (ق) (٢) آهيندي (ل) بکس (٣) ڪيڏي ڪڏي (ف) سهين سهين (٤) تون تون (ف) (٥) طاعت (ف).

١٨٨- ڪافي روپ سارنگ

يار يگانا (١) ھتڙيا وسندا — ڳل نہ ہي ڪنوں ھول۔

١- دين ڪفر دي ٻھير لڳائين — چلندا چوڪڙي چول۔

٢- قاضي ملان آپ سڏاوي (٢) — پڙھدا ڪتابان کول۔

٣- "انا الحق" دا ھوڪا ماري — ڊول ڦيراوندا ڊول۔

٤- لٽ گھدي دل عشاقان دي — دلبر چشمان چول۔

٥- دلبر آپ تي بيدل آھي — غازي ڏوني تون گھول۔

ردیف م

١٨٩- ڪافي روپ ڌناسري

حسن دا جلوا ڪعبہ قبلا (٣) — عشق اساڏا امام۔

١- ابرو دي محراب مقابل — ڪرندي سرد مدام۔

١- آکي تڪبير ثنا دي سجدان — "موتوا" واليڙي مام۔

٢- عشق دي راھ دا ھرھڪ مانع — ڪفر آتي اسلام۔

٣- عشاقاندا مشرب اوليسان — منجھو نسڪھ دي عام۔

٥- بيدل "وحدت" دي ڪتر واني — جو "رحيم" "موتي" "رام"۔

١٩٠- ڪافي روپ جھنگلو

حسن دي ھل ھنگار — ساڏا ھوش نيتا۔

١- عشاقان تون حيرت ھوئي — حسن دا ويکي حشام۔

٢- "صورت" دي وچ ويکہ تون واضح — "معني" واليڙي مام۔

٣- شاہ منصور تون حسن پلايا — "وحدت" والڙا جام۔

٤- اھا صورت سر الاھي — جوڙ ہيا خطرا خام۔

٥- روز ازل کنون بيدل ڀتڙا — عشق والا احترام۔

---

(١) يگانو (ع) (٢) سڏاوي (ھ ۽ ع) (٣) جلوا حسن دا ڪعبہ قبلا (ل)۔

١٩١ - ڪافي روپ جوڳ

رانجهو يار پلايا سانئون — درد عشق دا جام،

١- جذبي جوش جلالت والي — تنگ وڃايا نام،

٢- ويکڻ جمال جوڳي دا سڄڻان — ڪيا ساڏا آرام،

٣- پيوس لڳيان ساڏيان اکيان — دل ٿون پيا ڪوئي دام،

٤- آکر ڳيان دي پنت نياري(١) — عشق ڪيا چالن عام،

٥- "بيخودي" دي خيال مين بيدل — رَم ٿون متخو مُدام،

١٩٢ - ڪافي روپ جوڳ

رُخ رانجهو دا ڪعبہ قبلا — عشق دا پنڌ احرام،

١- لتزلتز وچ لبيڪ دي وانبي — هو هو هل هنگام،

٢- نال طواف طلب دي سڄڻ ٿون — خيال خودي دا خام،

٣- وچ صفا و مروي محبت دي — بي سڙوها پنڌ ڪام،

٤- سر عرفات عشق دي هوندا — عارف ٿيون الهام،

٥- خاني خاص خدائي دي وچ — بيدل ڪنر پرام،

رديف ن

١٩٣ - ڪافي روپ جوڳ

آ وس رانجها ساڏڙي ويڙهي — تانگهيان لڳيان مينون ٿون.

١- توجيها مين ڪوئي نه ڏرٿڙا — مين جيهان لک تينڏون.

٢- اپني دل ديواني دي ويڻن — آکر سڻاوان (٢) ڪنهن ٿون.

٣- ڏرٿڙي پاڄهون آرام نه پاوي — چينڪ لڳوا جنهن نون.

٤- بيدل سوز جنهين سير آيا — درد دڙهان خبران تين نون (٣).

---

(١) اک لڳيان دي نيت نياري (ل) آکر اکيان منت نياري (ف) (٢) سڻايان (ع) بکي (٣) تنهن لون (ع) پيڪي

١٩٤- ڪافي روپ بلاولي

آپي وسندا آپي رسندا — هتي شيشا سني ڪنون.

١- دين ڪفر اوصاف انهين دي — ڪتهن موسى ڪتهن فرعون (١).

٢- ڪيميا گر اڪسير اڻوني — جيهڙا شيشا تيهڙا سون (٢).

٣- ڪتان حقيقي آپ سڏاوندا — ستت ڪتان مجذون.

٤- "ڪثرت" دي وچ آڪي بهروپ — جاهان گونا گون.

٥- بيدل رنگ دي اولي ويکين (٣) — بيرنگي بيچون.

١٩٥- ڪافي روپ بروه

آپتون غير نہ جاڻين — اپنا سرّ سڃاڻين.

١- صورت معنى ذات صفات مين (٤) — متين ديان موجان ماڻين.

٢- عبديت کنون مردان وانگون (٥) — اپنا خيال اٿائين.

٣- مار دروني غوطہ غازي — پيري تون (٦) آپ پڄائين.

٤- حال حقيقي ڪر تون حاصل — قرب (٧) نہ سجهہ ڪهائين (٨).

٥- وحدت والي رات تي بيدل — ڪامل ويس آئين.

١٩٦- ڪافي روپ گوڙي

آوين ڪول اسان دي ڪڏاهان — نيت نهاريان تساڏيان راهان.

١- فوج حسن دي اڏيان — تيغ نيڻان دي ڪٽيان،
ساڻي محبوبان دي سٽيان — درد فراق تون (٩) ڪريندان دانهان.

٢- تون هي ميڏا محرم سائيڙا — تو جهيا اور نا مين ڏٺڙا (١٠)،
تو تئون ڪيئون ڪرجاوان جيئڙا — تيڏي منگديان نيت ايکاهان.

٣- ڏوران ڏوري اٿوڙي جا لات — پيچ (١١) پريت دا مين نال پات،
دل هي ڪيئون ڪر جيتڙا جات — سچ عشق ساڏي ديان آهان،

٤- هس الاوين تون بيدل نالي — تيڏي ڪيتي ڪل نہ ڪنالي،
تيڏي پريت تون پيا ڳالي — سڀ خيال ثواب گناهان.

---

(١) ڪتي موسى ڪتي فرعون (ف) (٢) جو شيشا سو سون (ع) جو جيها سو سون (ن) پڪي
(٣) آئي ويکين (و ۽ م) (٤) ذات صفت وچ (ف) (٥) وانگون (ف) (٦) پيران تون
(ص) پير تئون (ع) (٧) قرب تئون (ف) (٨) وڪائين (ع) قرب تئون سجهہ ڪوائين (ف)
(٩) تون (ع ۽ ف) پڪي (١٠) تون جيها مين هور نہ ڏٺڙا (پڪي) (١١) پيچي (ف)

١٩٧- ڪافي روپ نٽ ڪلياڻ

آ ڏسون سنجھ صُباحين ساڏي ڏيري (١)۔
١- آوين ساڏا حال ڏيکوئي دلبر دور نہ جائين (٢)۔
٢- سانڳ الله دي يار پيارل ساڏيان (٣) بخش خطائين۔
٣- ناڻہ تيڏي جگ وچ ھُمايان آپنا تنگ نيساوين (٤)۔
٤- آ ايانيڪر لنوڙي لاتہ ھُن ول چيت نہ چاوين (٥)۔
٥- بيدل تولتي وتي وڳٽو (٦) ماھيمُٺڪڙا ورڪاوين (٧)۔

١٩٨- ڪافي روپ بسنت

باغ بھاران مَن نَھين ياوندي باجھون ويکھ ياران دي۔
١- ”وَفي آنفُسڪُم“ ميردي اندر خُوب ڪَٿي گلزار،
جنوئي گل گلزار ہي اوني سوئي بسنت بھاران۔
٢- ويک تماشا وحدت والا مست ھوني ھوشياران،
جيراني ٻُوہ بھارُ دي باني ڀُل ڳئي (٨)سي ڪاران۔
٣- ھار سينگار عجائب ڪيتا (٩) وليبل گل گلزاران،
تنڙي بلبل ويک تماشا ھاپل ڪترن ڪاران۔
٤- بيدل عشق دا لالا وانگو داغ ڏتا دلداران،
”ڪل شيءٍ ھو ھو الله“ ھيڪو وچ ھزاران۔

١٩٩- ڪافي روپ بروھ

باجھ تيڏي متر جاوندپان طرف ساڏي مُنھ آوين۔
١- ھاپل سانڻون ياد جو ہوندريان تيڏي وسندين جائين۔
٢- اگي اسان ڏي يار مسافر ميڪيوڙا فيرا پاوين۔
٣- نال عشاقان راتيان ڏينھان رمزان ٿيان نيان لاوين۔
٤- بيدل جيون جوني ڏمازا ڳن ماڏي دا ڳاوين (١٠)۔

(١) ويڙھي (غ) (٢) جاوين (غ) (٣) سانڻون (غ) بيکس (٤) نيائين (غ ۽ ھ)
(٥) ھُن ول جتڙا نہ چاوين (ف) (٦) بيدل تو بن ٿيري ويڳانا (غ) بيکس
(٧) ماھي مُٺڪ ڏکائين (غ ۽ ھ) (٨) ڀُل ڳئي (غ) (٩) ڪتليا (ف) (١٠) آنھان دا ڳاوين۔ (م ۽ ف) بيکس آنھا دا ڳاوين (غ ۽ ن)

٢٠٠- ڪافي ريخته مالڪوس

ماجهون نائي تيون اهني — عشق دي راه بتاوي ڪون،
جان جان "هستي" حرف پڄائي — سر "مستيي" سمجهاوي ڪون.

١- مُلان پڙهدي(١) ڪنز هدايا — رندي رمز سناوي ڪون،
علم لدني عشاقان دي ماجهون — اور پڙهاوي ڪون.

٢- "احد" ويکو "ڪثرت" مين آيا — ڪنيه آهين دا پاوي ڪون،
عاشق آپ معشوق ٻه آهي — ڏوجها(٢) بيچ سماوي ڪون.

٣- منصوري منصب دي ماجهون — آس رستي آوي ڪون،
ذاتي زورنه پاوي جبر تڪر — بِره دا بار آناوي ڪون.

٤- جان جان عشق نه ٿيوي ساقي — وحدت جام پلاوي ڪون،
بيدل سن "العشق هو الله" — آس بن مار جياوي ڪون(٣).

٢٠١ ڪافي روپ جوڳ

تخت هزاري مين وسان — رانجهو نال مين وسان(٤).

١- اکيان لڳيان متيان چڪيان — هن مين ادوس لڳيان.

٢- رات اندهيري رانجهن ڪيتي — ٿيران هيڪاي(٥) لٿيان.

٣- ويکن سيتي سهڻي صورت — سوچ نينان دي لٿيان.

٤- بيوس ٿانا جي اساڏا — شرم حياء ڪنتون ڳئيان.

٥- عشق جوڳي دي بيدل ماڻون — ويک لاهان هڻ بهيان(٦).

٢٠٢- ڪافي ريخته روپ بروه

تيري ليئي مين دلبر — ٿيرندا در بدر هون،
رندي و عاشقي مين — مشهور وچ شهر هون.

١- تيري گليي مين آوندي — نت ايت مين تيرا پاوندي،
ڪيئونڪرتون ٿڪ پاوندي — درسن ڪسي منتظر هون.

٢- ساڏي طرف تون آوين — مڙڪي ڪڏان نه جاوين،
چاهين (٧) هسر الاوين — مشتاق ٿڪ نظر هون.

---

(١) پڙهندي (ق) (٢) ڏوجهان (ب) (٣) آس بن مار جياوي ڪون (غ) (٤) نال ڏي وسان (ل) (٥) هيڪايي (غ) ٿران جهنگل لڳيان (ل) (٦) ٻنيان (آتش مني پاڻ) (٧) چاتين (ن)

٣- چشمان ديان مار چوتيان | عاشقان ديان ڀچ ترن اوتان،
ڪهين رتّه دلين(١) ديان ڳوتان | چشمين (٢) ہے رهگذر رهون،
٤- بيدل ليندر نمانا | آڌر تيڏي ورڪانا،
ايذا ڪر نہ ساڻا | تيڏا مين خاطر ڏر رهون،

٢٠٣- ڪافي روپ ڪلول

تيڏي سُکر ويکن دي ڪيتي | صورت ہيک بتائي هتون ڍوليا
١- عشق ساڏا آرام وڃايا | حسن دي نام لکائي هتون (٣)،
٢- "لا مکان" ، مکان اساڏا | آتان عشق هتون آئي هتون (٤)،
٣- تخت هزارا ملک اساڏا | چاک سيال سڏائي هتون،
٤- ملک اتاهين ساڏا ساجد (٥) | اتان (٦) سر نائي هتون،
٥- "وحدت" دي ڪنعان دا يوسف | مصر وچ وڪائي هتون،
٦- خال دي داني دي کر خواهش | زلف دي دام ڦسائي (٧) هتون،
٧- بيدل احد ون(٨) عبد سڏا کر | بار بتلا سر چائي هتون،

احمد و عبد

٢٠٤- غزل ڪليان

بيرنگ آ سما رها | سهين رنگ مين،
سر ذات ويکر صورت | شيخ و ملنگ مين،
١- ڪيتي انيک ظاهر | نوري جمال ايک،
چرچا ٿهيي هيندو | مومن فرنگ مين،
٢- ڪاٻا ہيک ليڪر | آپ وہ بادشاه،
گوهر چاپا آهني | ڪهي طور سنگ مين،
٣- ڪيتي "عبد" آلائي | ڪت "من خدا" کي موج،
ڍيندا ڏيکالي شاها | ويکو رقم ورنگ مين،
٤- بيدل تهين وجود ڪا | سر سهل سمجهنا،
دُر شاهوار ڪهتي هين | ڪام و نهنگ مين،

---

(١) دليان (ف) (٢) چشمي ڪا منتظر هون (ف) (٣) نام لڪائي هون (ف) (٤) آتان عاشق تي کر آئي هون (ف) (٥) ساڏي ساجد (ف) (٦) اسان اتان (بيڪس) (٧) ڦساٽي (ف) (٨) احد و عبد (بيڪس)،

٢٠٥- ڪافي روپ جهنگلو

جتهون ميرا آيا نينهن | آپي ڏسن ڏيسي.
١- ناز دا ناوڪ لڳڙا جنهون نون | رُندا راتين ڏينهن (١).
٢- مير إماسان ڪيوين آلڙا | محبت والڙا ميثون.
٣- درد عشق دي دهشت ڳالي | جيوين وڙهندا شينهن (٢).
٤- نال سڄڻان دي بيدل مشڪل | تروڙ نڀاوڻ نينهن (٣).

٢٠٦- ڪافي روپ جوڳ

جسم دي پول نہ پلين | تون تہ ڪنج (٤) اور هين.
١- جيسڻون قارتون پهون ڳذاريا | چول اڪيـن وانگي جلين.
٢- بازتتڏ آن ويچ بندرتہ نيسي | رهمز وچا ڪنج جلين.
٣- هي دم سارا سرالاهي | رمز سمجهہ ڪيون رلين.
٤- "وحدت" والڙي خيال ڀ بيخود | ڪُل قُل وانگر ڪاليسن.
٥- رندين والڙي زهتر ڀ بيدل | وانگ حلاج تون هلين.

٢٠٧- ڪافي روپ آسا

جهاتي پاه دروني ويکين | مظهر نورنبي دا تون هين.
١- سوروُن (٥) تيڏا منصب عالي | آپ ڪنون جي ٿيوين خالي.
ملڪ ولايت دا تون والي | سر اسرار علي دا تون هين.
٢- باطن سير لپهان" تساڏا | ظاهر تور نيشان" تساڏا.
عرش زمين آسمان تساڏا | جلوه جوت جلي دا تون هين.
٣- ڪڏان شرع دي متلي ڏسدي (٦) | تيهون ڪنڏون نازڪ تسدي (٧).
ڪڏان راز رتدي دي وسدي (٨) | صاحب سير خفي دا تون هين.
٤- جي تون اپنا آپ سڃاتين | بيدل برهہ ديان سوجان ماڻين.
"عبديت" دا خيال آکانين | سر "ثبات نفي" دا تون هين.

---

(١) روني راتو ڏيهن (ف) (٢) شڪاري شينهن (ف) (٣) نباهين لينهن (ل)
نباهين نينهن (ل) (٤) جسم دي پول نہ پلين | تون هي روح روحاني
جسم دي پول نہ پلين | تون هي نور نوراني-(بيکس)
(٥) اصلون (ف) (٦) ڏسدائين (ق) بيکس (٧) تينون ڪنون يار انازڪ تسدائين
(خ ۽ ق) بيکس (٨) تون وسدائين بيکس (ق).

٢٠٨۔ کافی روپ جوگ

چاک ڈٹھوں ساڈا ماہ رُزی سنڄیان، وو
کیڑاندی بین راہ نہ ویسان۔ وو

١۔ چاک سڈاوی وِچ سیالیں،
تخت ہزاری دا شاہ رُزی سنڄیان۔

٢۔ رانجھو دی رمز ازل وِچ کیتا،
سوکھا اساں دا ماہ رُزی سنڄیان۔

٣۔ شاہ ہزاری دی شکل نورانی،
سرّ حق کتھوں سچ ماہ رُزی سنڄیان۔

٤۔ صورت دی وِچ ڈیوی ڈکالی (١)،
جوت جمال، اللہ رُزی سنڄیان۔

٥۔ ہادی عشق پتاوی بیدل،
رمزاں والا راہ رُزی سنڄیان۔

٢٠٩۔ کافی روپ جوگ

چاک تھیں یارُ اساں ڈا (٢)   تخت ہزاری ڈا سائیں۔

١۔ جوکوئی آکھی چاک رانجھو توں   انہیں توں کُوڑ کہندا ہیں۔

٢۔ " آتنا احمد بلا میم "   حق دا حرف آلا ئیں (٣)۔

٣۔ کمال تماشی شاہ سیلانی   ویس سٹایا اٹانیں (٤)۔

٤۔ ویس انہیں لئی دلوی ساڈی   لائی برہ دی راہیں۔

٥۔ عشق دا نقش نقاش اھوئی (٥)   بیدل بُول نہ پائیں۔

عین نقاش تی نقش اھوئی

٢١٠۔ کافی روپ جوگ

چھلن عشق دی چال   ملیں سوالی دا کر آھیں۔

١۔ کتھوں کتاباں نہ پاوین ہرگز (٦)   حق حقیقی حال،
توڑی توں چوڈھن علم پڑھاوین۔

٢۔ علم عقل دی چاہ نہ کائی   ھیں (٧) نپ اِسال معال،
جو توں اہنا آپ وڃاویں۔

---

(١) ڈکالی (غ) (٢) ساڈا (غ) (٣) الادین (م) اٹانوین (ل) (٥) عین نقاش تی نقش اصولی (ع) ایکی (٦) کتھوں کتاباں ناوین توں کلام (غ، ل و م) (٧) ھتی (م و ل)۔

٣- باجھ عشق دي توڙ نہ پھنچين ہي سب خام خيال،
توڙي ڈيون خون جگر دا کاوين (١).
٤- "وحدت" دي وستيءَ وچ پھر کر بيل (٢) ليکھ دي نال،
کوڙا کوٹ دوئي دا ڈاھين.
٥- بيدل محبت دي ميخانون پيون جام وصال،
مست تيي کر منصور سڏاوين (٣).

٢١١- کافي روپ ملاولي

چلندا چال "آنانيت" دي ھر مظھر سلطان.
١- شيما آپ ئون تاجي چائي رکندا عالي شان.
٢- سٽي کر ديدار دي دعوا خاص سڏاوي خان.
٣- ھيندو سرڪپ ستورا تيندا باتيان کر بيان.
٤- وچ بهشت وڙ تهين ڈيندا بي ئون مسلمان.
٥- ڏڏ ڏيرو چمار تي چھوڙا هرکو وچ آيان (٤).
٦- سمجهين سر حقيقت ميردي صدئون پڑھ سبحان.
٧- بيدل يار کريندا ظاهر آپ ئون ھر عنوان.

٢١٢- کافي روپ جهنگلو

جينکہ لاتا چاک، ماهيا مرويسان.
١- چاک دي نال ماڏي دل چھيني،
چاکر دي پيران دي خاک، سر مان کريسان.
٢- سٽي سين وچ سيالين سنشيان،
رانجهو دي حسن دي ماک، آکيان اڙيسان.
٣- حسن دا سجدا فرض اسان تي،
سهڻي آکئون بياک سر ڈريسان.
٤- بيدل ذات ظهورا کيتا،
تهير آيا هوشاک بيائي پوڙيسان.

(١) کائين (م ع ل) (٢) بيل (م ۽ ع) (٣) تي کر مست منصور سڏاوين (ل) (بيکس) (٤) ايمان (د).

٢١٣- كافي روپ پروهہ

دم ذاتي مهران (١) جي ترن دم ٹون سائين،

١- دم اسرار الوهيت دا (٢) بيحد بي پايان،
دم دريام عميق آواگين قطرا کون سکان،

٢- "وفي انفسکم" ذکر کريندا دم دا آهي بيان،
"من عرف" مولا فرمايا دم بي نام و نشان،

٣- دم دي ماهيت ٹون پاوي ورلا کو انسان،
جو پاوي سو جائي گاوي (٣) "انا الحق" عيان،

٤- منصوري مذهب دا دل وچ جا کيتي جولان،
دم دي نال ٹون جال هميشه بيدل هن عنوان،

٢١٤- کافي روپ بلاولي

درد فراق دي کيتي سوز گداز دي کيتي ساٹون چوڑ نہ جاوين،

١- دلبري سادي تماشو کيتي هن ول چترا نہ چاوين،
٢- محبت دا مٹهن مشتاقان ڈنهٹون مول نہ صحيب مثاوين (٤)
٣- نيت نيت نيٹهن ديان سادي نال نين نين رمزان لاوين،
٤- ٹوٹو دي وچ سام دي وانگن سنهٹا پار سناوين،
٥- بيدل شدي ٹون ظاهر باطن دلبر درس ڈکاوين (٥)،

٢١٥- کافي روپ بلاولي

ڈيندا يار ڈکالي ظاهر صورت دي سامان سين،

١- آدم تالا ڈکهي اهنا آيا سير عيان سين،
٢- "انا عرب بلا عين" آکيم عربستان سين،
٣- نور نيارا ذاتي جانين شرف والا هن شان سين،
٤- کتان طاعت آپي کريندا کتھ آيا عصيان (٦) سين،
٥- بيدل آپ کوں رنگ لاوي (٧) کفر تي ايمان سين،

(١) مهربان (ع ، ف) (٢) الوهيت والا (ف) (٣) جو پاويگا سو گاويگا (ف) (ع) مول کتان نہ مثاوين (ف) (٥) ديکاوين (ف) پيکس (٦) اعيان (ف) (٧) لالي (ف)

٢١٦- ڪافي روپ ڪاول

ڏون تي ڊن (١) انهين بحري وچ — جيوين تيوين جاليسون.

١- ڏاتي ڪر رز انهين باشي تون — باوابي عجب ميڪالي مسون.

٢- احديت دي آئيني وچ (٢) — آپ ڏون آپ و ڪالي مسون.

٣- عرش دا طوطا انهين بحري وچ (٣) — نال پريت دي پاليسون.

٤- تور ڏوالي جسم دي جائي — عشق عقاب آڏاريسون (٤).

٥- وقت ڪنهين ڪر ڪوچ دا سعيا (٥) — ول ڪي وطن سنياليسون.

٦- صورت دا ڪر سير (٦) تماشي — موج معنيٰ دي پاليسون (٧).

٧- ڪثرت دي وچ اڪر ڏون ساعت — بيدل يار گذاريسون.

٢١٧- ڪافي روپ جوڳيا

رانجهڻ والي رمز اساڏي — سام سياڻي سنيان (٨)... وي

١- صورت بيڪ بناڪي آيا — حيرت دي وچ پئيان.

٢- ويک جمال انهين جوڳي دا — بيرهين بيوس ٿئيان.

٣- ڪهور ڪنوايا هوش اساڏا — موج نيتان دي تئيان.

٤- آه اچانڪ لڳيان اسان ٿون — بيدل برهه دبان (٩) پهئيان.

٢١٨- ڪافي روپ بلاولي

رانجهڻ نال سين وسان — ڪيوان پيوان ڪٿون ڳيان.

١- عشق اساڏا شرم وڃايا — هڻ سين بڌ ار پوسان.

٢- مٿين ماهي دي ميلڪ جو هوئي — شهران ڏنگ ورا (١٠) ڏيسان.

٣- سر سروايا محبت ديوچ — بيلي سنڌ سڪيسان.

٤- خاڪ مبارڪ در رانجهڻ دي — چام ڪٿون مين چسيان.

٥- مين رنگپور ٿون (١١) ڪيتي بيزاري — بيدل ول اسر وسان.

---

(١) ڊر (س) (٢) احديت دي وچ آئينه (ع) (٣) طوطي تون وچ بحري (ع ۽ ف) بيڪس (٤) آڏاليسون (ق) (٥) ڪنهن وقت ڪريسون ڪوچ دا سعيا (ق) (٦) سير (بيڪس) (٧) موج سنتي دي ماليسون (ع)- موج معنيٰ دي ماليسون (بيڪس) (٨) سيان، سنيان (م ۽ ل) (٩) دا (م) (١٠) چاڏورا (غ، م ۽ د) (١١) ڪٿون (م ۽ و)

٢١٩- ڪافي روپ جوڳ

رانجهڻ نال مين تخت هزاري ويسان — هُڻ ڄٽيان جهنگ سيال ڪنوُن ۔
١- جتهون دي شوق جوڙايا روح ساڈا، — انهين ڪثرت والي ڪثال ڪنوُن،
تنهون دي نيهُون دا نت نباه ليڳا(١) — دل چاتم مُلڪ و مال ڪنوُن ۔
٢- جڈان عشق رانجهي دي ويڑهه نيتا، — تڈان ڪُنيس عقل، آفعال ڪنوُن،
چت چاڪ دي ڀيتڪ چُور ڪيتا، — چڪ پيان مين سُرت سوال ڪنوُن ۔
٣- بيرهي بيخود والا حال (١) ڈِتا، — سانُون توبه، خُودي دي خيال ڪنوُن،
حاضر ناظر ڄيتة جا، حق هادي(٢) — ڇتي جيتهڙي غير جنجال ڪنوُن،
٤- ڪڏيا چوڙ اندِيرا هويا ڄڈان — روح (٣) روشن نُور جمال ڪنوُن،
دُکهي ڈيهُون فراق دي لنگهه گئي — دل ماتا ذوق وصال ڪنوُن ۔
٥- جام جوش محبت دا سنگين بيدل — يار بيرهه دي ڪلال ڪنوُن،
سُرڪيا(٤) سوز گداز دا مال(٥) انهين (٦) ڪرين بخشش آتي پال ڪنوُن ۔

٢٢٠- ڪافي روپ جوڳ

رانجهڻ نال آساڈا روح رَليا — چاتم سير عاشقان خواريان ... جي ۔
١- شاهه(٧) چاڪ ڪيتي دل چاڪ، ويکو — ڪيڙان نيهُن ڪيوان تير ڪاريان ،
٢- انهين چاڪ دي جيران دي خاڪ ڪيتان — ڀل نه [illegible] آڪهي گُل گُلزاريان ۔
٣- سانُون داغ فراق دي ڈيکيا — تان مين ڈُکيان گهوڙهان گهاريان ۔
٤- ماهي يار بانجهون پاوندي سول(٨) سي — متين نُون باغ بسنت بهاريان ۔
٥- ماڻي باپ سيالان دا راج (٩) سارا — انهين چاڪ دي سيرة تون واريان ،
٦- آلا ميل رانجهڻ مين تان راتيان ڏهُون — غم درد دي وچ گذاريان ۔
٧- انهين چاڪ آيا ڪر آ متين نُون — ڈاڈيان جوتان ڄشيڪر هان ساريان ۔
٨- بيدل شُدا ڈُماڈڙي بس پاندين ، — سن الله لگيسون آريان(١٠) ... جي ۔

(١) بنگال (غ) (٢) خيال (ف) (٣) حق هادي هويا (ف) (٤) صرف (غ)
(٥) سرڪار (غ ۽ ف) (٦) مان (غ ۽ ف) (٧) ڈيون (غ ۽ ف) (٨) ساڻي (غ ،
ر ۽ ل) ڏِڪي (٩) سول (ر ۽ ل) (١٠) ماڻي باپ سيالاندا سارا (غ) (١١) زاريان...
جي (غ ، ر ۽ ل) پکس.

۲۲۱- ڪافي روپ بروھ

رک تُون سرت سڃاڻ (۱) تہ تون ماھيؤ ٿيوين ۔
۱- معنيٰ مين محبوب اسان تُون ڪيھي (۲) بات بيان ،
ھَي جَڳ سارا ظھور ھمارا غير دا چوڙ گمان ۔
۲- رنگ بيرنگي ھيڪوجائي لا مڪان مڪان ،
بي نشان (۳) دا جلوا ويکين اولي نام نشان ۔
۳- ڳل نہ ٻئي ڪنھن ٻول تُون ھرگز ويکڪي جوڙ جھان ،
ذات جلال جمال صفاتي ڪفر تي ايمان (۴) ۔
۴- خيلعت خاص حُسن دي پھري سير ڪر سلطان ،
جوئي اندر سوئي باھر نُور نيھان عيان ۔
۵- حال حلاج دا خيال سدا رک ،
بيدل بره دي بات اھاني- اپنا آپ سڃاڻ ۔

۲۲۲- ڪافي روپ بلاولي

رنگا رنگ ظھور تيڏا واھ بيرنگ نيارا تُون ۔
۱- گھر گھر ڄَڳ دي پاڪ سڏاوين صاحب تخت ھزارا تُون ۔
۲- ”لِي مَعَ اللّٰه وَقْتٌ“ والا ڏيوين آپ اشارا تُون ۔
۳- ويس وٽ جوڳي ڦير ڪريندا اپنا آپ نظارا تُون ۔
۴- عشقُون آپ انَا الحق آکين سارين تيڪُون نعارا (۵) تُون ۔
۵- بيدل تُون سڃياوين سُھنا سِرّ وحدت دا سارا تُون ۔

۲۲۳- ڪافي روپ گئوري

ساڏي نال تو ليوڙي جو لائي متروج وسُند ني ڏينھان تي راتين ۔
۱- سھڻا سائين تُون ساھر سوانا سدا ڪرين شال سُڃين نال ماڻا ،
ويکب تونڏا جيڻ نمالا دست نيڻان دي ڪر شھيد ڪاتين ۔
۲- تيڏي ڪيتي ٻلي سين سڪان نيت نيت دُفتر دَ رَد دا لڪان ،
ڪڏان اسان تُون پاسين (۶) وڪان ٻاپول پڇند يان ھتين سائين ۔

---

(۱) سڃال (ق) (۲) ڪتي ھي (غ) (۳) بي نشاني (ق) (۴) ڪفر تي ايمان (غ)
(۵) نقارا (ف) (۶) پاسين (ھ) پيکين ۔

۳- تخت هزاري دا رانجهن سائين وچ سيالين تون چاك سڏائين،
بيدڙي تو تون كهول ڏكهائين جي ڪڏهين اسان ڏال تون ڀاتين.
۴- ڀاڏو جوڙ بڇايا تو مين تون حال ساڏا سڀ معلوم تين تون،
ڪوك سڻاوان ڪنهن تون درد فراق تساڏي ڏي ڀاتين.
۵- بيدل تيڏڙي دامن لڳڙا ڪهون تساڏي درڏا هجي سڳڙا،
تنكڪ دامن تيڏون آكهوا جهكي ساڏي سهنا باڏين جهاتين.

۲۲۴- كافي روپ جوگ

ساڏي تساڏي الهين جهڙ كربين (۱) لوكان،
۱- لين تساڏي سياعت ساعت ناز دي مارن نوكان.
۲- راه مسافر سار گويڇوني چشمان دي ڏٽي چركان.
۳- دل ساڏي وچ آگر (۲) ديرا اكيان دي وچ جهوكان.
۴- عشق والان دي عمر سجائي هي سچ تيرندي ٹوكان.
۵- بيوس لكيان اكيان بيدل سهسان لوكان دي نوكان.

۲۲۵- كافي روپ بلاولي

ساڏي رمز ڏيساون كيتي عشق الايا سين وومين.
۱- عشق آكيندي وچ ظهوري راز چهپايا سين وومين.
۲- كن دي نال (۳) تمامي خلقت خوب بنايا سين وومين.
۳- آتش تيز خليل (۴) دي كيتي باغ بنايا (۵) سين وومين.
۴- آدم تون كڍ كڍ بهشتون كيل كيلايا سين وومين.
۵- موسي تون كوهي طور دي آتي نور وكايا سين وومين.
۶- احمد تون آمديت والا سر سمجهايا سين وومين.
۷- كربلا وچ پاكبازان تون (۶) پيالا پلايا سين وومين.
۸- شاه (۷) منصور تون سولي آتي چڙهايا سين وومين.
۹- "قرباذني" آكي شمس الحق دا پوش لهوايا سين وومين.

(۱) كرمين (غ ب ك) (۲) آكر (ل) (۳) اندر (ل) (۴) ابراهيم (ف)
(۵) كرايا (غ) بيكن (۶) كربل ديچ پاكبازان تون (ع) (۷) شيخ (غ،
ب م) بيكن.

١٠- متن خدا عطار دي متون كتئون آپ الا ايسا مين ودمين ،
١١- نوح تيبي نون وچ طوفان دي آن كنوايا مين ودمين ،
١٢- يوسف نون ليكر كينعانون ميصر وچايا مين ودمين ،
١٣- بسطامي كنون سبحاني دا ڇيد كهايا مين ودمين ،
١٤- بيدل ساڏي ذات كيئون ڇند بن(١) بول ٻلايا مين ودمين ،

٢٢٦- كافي روپ بلاولي

سڄڻ نال لڳيان ساڏي ديدان ، وي ،

١- جاڏون كاڏون بن بن آوندا(٢) ديدان كريندڀان عيدان ،
٢- رانجهن ساڏين آ ك سيالين دليان كريندڀان(٣) خريدان ،
٣- رنگپور دي وچ ظاهر هويان شوق ساڏي ديان شئيدان ،
٤- توڙ دوئي نون عاشق رهندي وحدت نال وحيدان ،
٥- خوف اميد تون عشق گنوايا وسري وعدي وعيدان ،
٦- بيدل سها تيڏين (٤) وسندا پتر گنوتر (٥) باتيان بيدان ،

٢٢٧- كافي روپ پروهڇ

صورت حق دي هئي انسان اسر جسم (٦) دا جوڙ گمان ،
١- ايهي شوقتون يار سڏاوي تالا هيندو مسلمان ،
٢- حسن دي چينك تون چتڏان چوهي سوج كريندڀان مهرڀان (٧) ،
٣- شعلي اتهين كون (٨) وبكو بارو سُولي تي چڙهندا سلطان ،
٤- شاه شرف سرمد جيهي سالك حسن دي موج كيتي حيران ،
٥- عشق دي كيتي جتيان باري پير طريقت دا مستعان ،
٦- راه اتهين وچ (٩) هو گئي واصل كيتي عارف بيا عرفان ،
٧- حسن دي سعجه حقيقت بيدل صورت سارا سير سبحان ،

---

(١) بيدل ساڏي ذات كيا پڇندا بيدل سيڏي ذات كيا پڇندا هين (ر ۽ د) بيكن (٢) جيڏانهن ، كيڏانهون بن آوندا (غ ۽ ف) (٣) كترندا (غ ۽ ف) (٤) تيڏي (ل) (٥) پت گنت (غ ، ر ۽ د) (٦) جسم اسر (غ) بيكي (٧) سوج كري منهن دا مهربان (غ) (٨) اتهين كتئون (غ) (٩) كتئون (غ) .

٢٢٨- ڪافي روپ بسنت

عشق دي لڳ ڳوڙي تار مَيں نُون.
١- باغ بسنت بهار برنگي ڪَئيا گُل گُلزار مَيں نُون.
٢- پَهُون پاؤندا پَهُون سياوندا هادي دا اسرار مَيں نُون.
٣- جهنگ نون چوڙڪي تخت هزارين آوڻ(١) تڪرارين نُون.
٤- بيدل آهي عيد مُدامي دلبر دا ديدار مين نُون.

٢٢٩- ڪافي روپ برهه

عشق دي چوپڙ کيلن عاشق — سِر سِر بازي کيان (٢).
١- پهلي داؤ دلين نُون تيا — بازي(٣) برهه دي بيخود ڪيتا،
حال ڪهَتون مين ڳيتان.
٢- ڪيتي فوج حُسن هتواري — نيان دي گهن دست ڪٽاري،
کهايل آهور دي ليتان.
٣- آندي چاندي(٤) تير چلاوندي — سِر عشاق نشان قبراوندي (٥)،
نين سياهي مَيان (٦).
٤- جلوا نُور مُقدّس ذاتي — ظاهر ٿيا وچ هوش صفاتي،
لائي برهه ديان بتيان.
٥- بيدل برهه دا جوڪا مَشرب — درد عشق وچ ساڈا مطلب،
ٿڪي پريت دي هتان.

٢٣٠- ڪافي روپ جهنگلو

عشق تهين آمان — آهي ڪل پتوسي.
١- ڪوڪر زسڪيندا — جنهن نُون لڳندا،
برهه دا ڪاري ڪان.
٢- سِر اسامان دي — عشقي آندا،
تيز ڪيها طوفان.
٣- منصور جهڙي — غازي ڪيئي،
ڪتوائي اپڻي ڪيسان.

---

(٢) آهه وجن (ل) (١) لبان (ع) بيکي (٣) عشق (ع) بيکي (٤) چاندي (ف)
(٥) جاوندي (ف) بيکي (٦) سوهان (ع)

٤- صنوبر دا ٻير تبريزي آتي،
چاڙهيا عشق عيان.
٥- بيدل هڪڙون هرگز نہ ڇوڙين،
دَرد مندي دامان.

٢٣٢- ڪافي رُوپ آسا

عشق (١) آکِ توڪون آهين (٢) وَت ڪهي ڪام ڪريندائين.

١- ڪڏان فرشتان نُون آدم دا (٣) سجدا آن (٤) ڏيونديندائين،
ڪڏان وت مُست راهين ڪُون زمين تي امڪُون زار و زار رويندائين.

٢- نُوح اتي طُوفان ڪرايا وت عالم لڪ ٻوڙيندائين،
يُونس نُون گهٽ پيٽ مڇي دي سبحانڪ پڙهويندائين.

٣- آتش تيز خليل دي آتي باغ بهشت بڻيندائين،
ماه ڪنعان زليخا ڪيتي مصر وچ وڃائيندائين (٥).

٤- چندن بار جيهين تبڻي نُون آتش وچ سٽيندائين،
زڪريا نُون ڪرت چيرايا وت يحيٰ ذبح ڪهيندائين (٦).

٥- مُوسيٰ ڪڻُون مُنہ "آرني آرني" "لن تراني" ڏيندائين،
حضرت نُون معراج ملاڪي محرم راز بڻيندائين.

٦- بايزيد بسطامي نُون "ما اعظم شاني" آکيندائين (٧)،
تي حلاج "انا الحق" آکي سُولي پڪڙ چڙهاوندائين.

٧- شمس الحق مِنڊائي جگت سين "قُم باذني" آکيندائين (٨)،
مَن خدا عطار دي مُنڊُون ڪڻُون بي حساب ڀوليندائين.

٨- بيدل لال ڪرم ڪر شافيا جي تُون رمز رکيندائين،
توڙ نبهاوين نينهن آتهيندا جو هرجاه حڪم هلينداڻين.

٢٣٣- ڪافي رُوپ ٺٺ ڪلياڻ

ڪڻُون جدائي سين جلندڙيان، آ وَس نہ سوڙي يار (٩).

١- غمي شادي عشق تيڏي دي لوڪان نُون نہ سين سڪنديان.

٢- هجر وصل دا ويکہ تماشا حال عشق دا مين ملنديان (١٠).

---

(١) عشقا (غ) (٢) هين (غ) (٣) دي (ف) (٤) آن (غ) (٥) وڃيدائين (غ)
(٦) سهيندائين (ل) (٧) آکيدائين (غ) (٨) آکيدائين (غ) پڪس (٩) وانجهي دار
(غ ۽ ه) پڪس (١٠) رو رو سين وت ڪلنديان (غ ۽ ه) پڪس.

٣- ڇوڙ طريقا زهد عقل دا — چال عشق دي مين چلنديان.

٤- ناز عتاب دريان ناهين پرڙڪن — موم وانگن(١) مين ڳلنديان.

٥- ڪيڙي پيڙي نه من پانوين — شمع وانجهو نال مين ڳلنديان.

٦- بيدل تهندل در(٢) سهڻان دي — بندي روز آزل دي يان.

٢٣٣- ڪافي رُوپ جوڳ

ڪڏهي لاتهِ يار جاني — پيرهي دريان سائون تهيئان.

١- عشق دي جادو جوڙ بچاين — مُحب ڪيتي مستاني،
پيش تساڏي پشيان.

٢- لوڪان ليکي ڳلي افعالون — درد ڪيتي ديواني،
هوش عقل ڪنئون ڳئيان.

٣- رنگپور دي وچ مين(٣) جوڳي لڙوا — ڇوڙ شرف سلطاني(٤)،
مين تم(٥) پيراکين تيئان.

٤- بيدل تينڏون دل من ڏتوا — ويکي حسن حيراني،
موج نيڻان دي تيان(٦).

٢٣٤- ڪافي رُوپ بلاولي

ڪٿامين(٧) پيرنگ سڏائين — ڪٿان مهين رنگ سُمائين.

١- ڪيت منصوري ماريم نعرا — ڪٿ(٨) ٻاهر دين دا چارا،
دين ڪفر تنڏون مين هڪون نيارا — بلبل لاهي عجائب لاهين (٩).

٢- ڪٿان پيرو پيغمبر نالي — ٿي ڪرآئين (١٠) وچ وچالي،
اپني خواهش ڪيڏ ڪڏالي — راهه هدايت ليک بتائين(١١).

٣- ڪٿان اپني جوت جاڳائين (١٢) — نُور ظهور دا چرچا لاوين،
جلوا حسن جمال دا پاوين — يُوسف مصري نام ڏڌائين.

(١) وانگر (هه) (٢) ڏر (ف)

(٣، ٤ ۽ ٥) آئا ويکو ماهي — ڇوڙ شرف سلطاني،
فري گدا گر بتيسان (غ).

(٤) سڳيي (ف) (٥) شاهه آيا جيلاني (غ) (٦) يکس (٦) نيان (ف) (٧) متين (غ) يکس ڪيتان
(ف) (٨) لتهائين (غ) (٩) آيٽس (غ، و ۽ م) (١٠) يک بتائين (ف) (١١) جڳاوين (غ).

٤- ڪتان عشق والاجامان پهوري (١)　ڪيتم هل هنگامان،
سار درد دا دهل دمامان　سوز فراق دي ڪوڪ سنائين (٢).

٥- بيدل جوڙ تون جان دا جينا (٣)　بيخودي دا ڏوڙيل خنجر پينا،
وحدت ڏنهن رکن يار يقينا　تا مين تون هرجا حاضر ہائين.

٢٣٥- ڪافي روپ جهنگلو

لڳيان، لڳيان، لڳيان، دربدان، لڳيان.

١- سر پتيمان دي تين ماهي،　وانگ شهبازان وڳيان.
٢- جوڳي دا مين تون جادو لڳڙا،　ڪڙم تبيلي تون ڀڳيان.
٣- سائي بابل عشق چڙايا،　نار تساڏڙي مين تڳيان.
٤- تيڏي طعني ڏيون مين تون،　ميل سياليان سڱيتان.
٥- بيدل تون هڻ اورڻ ہيان،　تيڏيان ڳالهيان اڳيان.

٢٣٦- ڪافي روپ جهنگلو

ماهي يار دي نال هيلي وبان.

١- سر سرواها آپ وهيان (٤) پورت ڪينا ہاشال - سچي ستيان.
٢- ورچ ميدان محبت والي جتمان دي ڪرچال - ڳوه تر نيان.
٣- ورچ ماهي دي فاني مطلق گيا غير جنجال - خوش جاليسان.
٤- وحدت دي ميخانہ اندر ڳتي سرت مثال - پرپليان.
٥- بيدل نالي سبب دي مليا (٥) ماهي مست خيال - تيہ ليسان.

٢٣٧- ڪافي روپ آسا

ساري ليتهن دا لقارا　اوجان حسن دريان چڙهيان.

١- جتي (٦) حسن ڪتي هسواري　هين طرف تي تياري،
نتو نتو ڪري نيظارا　آکيان آہن سين اڙيان.

٢- ڪتي عشق آلتابي　تي نيتوتن جي تتوابي،
تن حسن هي هتڪارا (٧)　دريدن مين دريدان ڏريان.

---

(١) پهير پتر (خ) (٢) سنائين (ع) (٣) بيدل جوڙ تون جان ڪينا (ع) (٤) سر سرواها گهر گهر واها (ع و م) ابڪس (٥) پتيا (ل) (٦) جلعن (ف) (٧) هاڪارا (ق).

٣- پيرنگ ڪيو ظهورو صورت مين ٿيو مشهور،
نيت ڪر دليان دا ڏاڙا چشمان جو چست چڙهيان (٣)،

٤- آدم ٻنڌاڪي لالا ڪيتي ڪيڏا ڪشالا،
بيدل ڪهي بيچارا (٤) ڪهاڻ ٻتيان جو ڪهڙيان.

٢٣٨- ڪافي رُوپ بلاولي

محبوبان ڪيها (١) ماريا ناوڪ ناز دا مين ٿون.

١- سُهٹي ڏتوا خوب خزانا سوز گداز دا مين ٿون.

٢- شوخي نال شاهه ٻتايا راهه نياز دا مين ٿون.

٣- پوش اتهين وچ ڪيتا دولي (٢) واتف راز دا مين ٿون.

٤- عين ٻيرنگي آونڌا تڪار وچ رنگ مجاز دا مين ٿون.

٥- بيدل ٻيڙوا وت ڪو رايا ٻري پرواز دا مين ٿون.

٢٣٩- ڪافي رُوپ بلاولي

معاف ڪريس لڳ مولي سڀهڻا ماڏي خطائين،

١- در تيڏي تي دلڙي ڪڙڪي ڏردون دلبر سائين.

٢- وهڪ ترماڏي آوگڻ (١) ڏاتهون ٻڌريان جيا ٻخشائين.

٣- جي تون پالين نال مهردي (٢) جنڌڙا جيئو جيوائين.

٤- بيخودي دي منزل آئي بيارا تون ٻوجهائين.

٥- بيدل ٿون وت وحدت والا سر صحي سمجهائين.

٢٤٠- ڪافي رُوپ جهنگلو

معشوقان دا مان (١) عاشق ڪيا جان.

١- خلعت عشق دي ٻڌيرڻ خاصي شاهه حسن دا شان،
صحيح سڃاڻن.

٢- شاهه شرف سرمد جيهي عاشق (٢) وچ اتهين شهريان،
موجون (٣) مائن.

---

(٣) ڪٽويا (غ ۽ ف) (٤) ويچارا (ف) (١) ڏاڍا (غ ۽ ا) (٢) ڏدلي (غ) (١) اوگڻ (غ ۽ ف) (٢) مهرو دي (ف) (١) مار (غ) (٢) معشوقان دي مار، عاشق ڪيا جان (يڪس) (٣) عارف (غ).

۳- وحدت دي وڻجاري وه وه (۱) ڏُوني‌ــــي والا كَتـــان،
مُٺول نسـ آئـن۔

۴- بيدل لڳڙا پيرهڻ جيهاتُون خُودي ءَ كَپڙن سي خان،
خيال آكائين۔

۳۴۱- كافي رُوپ جوگ

مَيڻن ماهيي دي نال لوكان ليڙوڙي لائي،
مُلك سيائين آيا تخت هزارون ڏا سائين۔

۱- وَسون دَريوڙي گَهتي ڏَرد كتراوي ڏانهين،
عشق آليل وَيكر پَرَكڻ پيره باهين۔

۲- چوٹ چشمان دي لگي وِسري هــور وائين،
ايڏون اوڏون وِيكان ڀاجي رانجهو دي ٿانهيں۔

۳- رَمز رانجهو دي سائُون ڏُس بتائين راهين،
رنگپور چوڙين هڻ طرف هزاري كاهين۔

۴- بحر حُسن دي سَيّان (۲) ڻانهين كنڌي كاهين،
بيدل كساء غوطہ كيُون (۳) مارين باڻهين۔

۳۴۲- كافي رُوپ جوگ

مين تُون ياك تہ جاليں شاهد هزارا سَبين هُون۔

۱- وِس چاكاندا ير تُون هيري يتم سادا سير سُجائين،
نُور نيارا مُون هُون۔

۲- جنهن منصورتُون بي سر كيتا جي تُون وسه آئين،
سو سر سارا مين هُون۔

۳- "من عبدايم" "موج" ء آكيم بي كتُون طرف تہ نائين،
حق اظهارا مين هُون۔

۴- بيدل بيشک ظاهر باطن ذات مين ذات سمائين (۴)،
موج جهكارا مين هُون۔

---

(۱) سوجان (غ) (۲) سئيان (غ) (۳) كيوين (ل ج م) (۴) بيدل عاشق ظاهر باطن غير خيال نہ آئين (ف)۔

٢٤٣- ڪافي روپ جوڳ

سين تہ نڪارڙي آهيان رانجها تُون بخش گناهان،

١- هير تساڏي عين هالي ڳل ۾ تساڏي سين ڳيان،
تخت هزاري دا شاهان.

٢- سنت نرمون ڏکهن سهنڪل سائين تيڙي آقعالئون سين ڳيان،
نيڻان والي نگاهان.

٣- ڏيدان لاتي سين نُون لاي ۾ برهہ ڏيان ڦاڏيان ڀهيان،
سهنا تُون تنگ نباهان.

٤- بيدل وانگر عشق تيڏي وچ سين بيراڳڻ تيان،
رهندا تُون ني پرواهان.

٢٤٤- ڪافي روپ جهنگلو

سين تہ بيراڳڻ ٿيان، ٿيان، ٿيان، ٿيان.

١- خويش قبيلا جوڙ ڪرا مَن | پيش رانجهڻ دي پيان، پيان، پيان.
٢- بيوس لڳڙا عشق اساڏا | نال سيلاني سيان، سيان، سيان، سيان.
٣- برهہ ڏيان پوڪن راتيان ڏينهان | تن من ساڏڙي ڀهيان، (١) ڀهيان...
٤- ويسان هزاري (٢) نال پياري | جهنگ ڪنئون سين ڳيان، ڳيان...
٥- بيدل ساڏڙي نال ازل دي (٣) | عشق نڪوريان لڳيان، ليان، ليان...

٢٤٥- ڪافي روپ جوڳ

سين سيلاني ٿيان، جوڳي دي نال،
اکيان گوتيان نُون ڪون ڀڄاوي (٤).

١- جوڳي تخت هزارون آيا مرلي آنهيندي شور مچايا،
لڳيان برهہ ڏيان ڀهيان.

---

(١) باهيان (ق) (٢) تخت هزاري (ل) (٣) ازل وچ (ع)
(٤) اکيان ڦهيان تُون ڪون ڀڳاوي (م)
اکيان دے ڪتيان نون ڪون ڀڄاوي (ر)
اکيان دے ڦٽيان نون ڪون ڀناوي (ل) بکس.

٢- رمز نيهان دي مين ڪا ڏٺڙي — پل پل ٿئي سئون هي خجند سنڌيڙي،
نـاز آنـهـان دي نـشـيـان.

٣- شاه رانجهڻ دي آلي چالي — چاڪ سڏاوي ورچ سيالي،
شرت رکـو تسبين سيان.

٤- تين سياهي ڪترن لڙائي — ناز دي آون فوج چڙهائي،
کهور آنـهـان دي گهتـيـان.

٥- بيدل عشق حسن حق جائين — پوش انوين ورچ شڪلئون سجائين،
پيان گـالـهـيان سـپ گـنـيـان.

٣٤٦- ڪافي روپ جهنگلو

ٿيٿ نهاريان سـين راهـان — راهـان راهـان راهـان. وي

١- يـار دريا عان رانجهن سڏندا — عشق ساڏي ديان آهان آهان آهان.

٢- رين انڌيري تديان ڏونگهيان — پنڌيان (١) ٿئين ڏيون ياتهان ياتهان ياتهان.

٣- درد ساهي دي دلڙي ٿيتي — ورسر ڳيان سپ راهان راهان راهان (٢).

٤- يار عرض اکنڪهي هو تديان بيدل — درد عشق ديان داتهان داتهان داتهان.

٣٤٧- ڪافي روپ بلاولي

تنڪر ساڏڙا ڀالين پل ڪه تساڏي مين لڳيان (٣) ـ نشيان

١- سين هـان ڪني رنگ در تيڏي دي (٤)،
نام مولا دي سين ڏائيئون پاليين.

٢- پـاني (٥) تسـاڏڙا سـاتـون پـاتـان (٦)،
تـسـاڙ کـيـلـسـو حسن کـيـالـسـين.

٣- بـلـبـل سـاتـون يـار پـيـارل،
يـاد ڀـون تـيـڏي گـالـهـيـن.

٤- ڪـونـيـي ڏمـاڙا ڪـول آسـانـڏي،
جـانـي ٿـسـون جنم جنم جـالـيـين.

٥- نـيـت تـيـڏڙي ورچ سـاڏڙا ديـرل،
بيـدل تـسـون آپ سـنـيـسـالـسـيـن.

(١) پڻ تديان (و ۽ م) (٢) وسر گئي (خ، د ۽ م) (٣) مين پيان (م) پيڪس (٤) دڙ تيڏي تي (م) (٥) پاني (و ۽ م) (٦) رهيانا (و ۽ م).

٢٤٨- ڪافي روپ جوڳ

نيـن لڳـي نيـروارُ سَنيان عشق دا مهنا سرتي جيسان (١).

١- هار چنتاهان رانجهڻ وسندا ڪُـوڪـان، ميـن اوروار، رَمـن آندري مين پلي ويسان.

٢- عشـق ڏيـتـا آرام آسـاڏا چــوڙ سَـيـر ڳــهــرُ بـارُ، رو رو رانجهن(٢)دي جهوڪ ٻُجيسان.

٣- رمز رانجهڻ دي ويکر مَين آيان بـيـسـوس بـهـي اختـيـار، سَر سَرواهه سپوني سَيسان (٣).

٤- وسَنّون دل ڳَتـيـي سـاڏي لوهو تيان دري لڳيري تار، مـيـن ماهيي دي پيش ٻُريسان.

٥- مين مـاهـي هـڪ ذات آهـي ڏُونـي ڪيتا سـاتـون ڌار، بيدل ميرُ وحدت سَمُجهيسان.

٢٤٩- ڪافي روپ جهنگلو

يـار تُون سـهـين رنـگ ستائين.

١- عَرشُون آهِ عـرب وچ مائين آحمَدُ نـام سَڏائين.
٢- آدَمُ وچ ظُـهـورا ڪـرڪـي نيتهُون مُلڪ ليوائين.
٣- ڪافي دين مَذهب تي مَحڪَمُ ڪافي ڪفر ڪمائين.
٤- قتـنوا ذي ڪـر آهَنـڻـون آهـي سُوليءَ ٿکو چڙهائين.
٥- واعظ ٿـيـن تُون وچ مسيتن ڪافي تـاجُ نٿوائين.
٦- آهـيـن آپُ ٻـهـانـي بيدل "آنَا الحَق" الائين.

٢٥٠- ڪافي روپ بلاولي

يـارُ سجـڻ دي ڳـالـهـيـن ماڻون ياد جو ٻيان.

١- رمز انهان دي روح ساڏي تُون ڏيندي عجب ڏڪالين.
٢- سَـتـرِ سَـبـائـي وِرِدُ وظيفي جوش ڏَرِدَ وچ جالين.
٣- وحـدت دي وچ يـارُ يگانـا وهمُ ڏُوئيي دا ڳالين.
٤- تـخـت هـزارون رانجهڻ مائين آپـا وچ سـيـالـيـن.
٥- "خَلَق الآدَمَ عَلى صُورَتِه" بيدل آپ سنبـهـالين.

---

(١) جاليسان (ف) (٢) رانجهڻ (ج ۽ ف) بيکي (٣) سنيان (ل).

رديف ڻ

٢٥١- ڪافي روپ آسا

عشق نهين ڪوئي چرچي بازي — سُولي سِر چڙهاوڻ، وي ميان

١- جام عشق دا جوئي پيوي — لڪ لڪ واري مر مر جيوي،
سوئي راز دا واقف ٿيوي — سهل نهين لئو لاوڻ.

٢- عشق امامان نون ڏتري ڏڪالي — آکن ڳالهه انهان دي مثالي،
ويک انهان دي همت عالي — بار غمان سِر چاوڻ.

٣- عشق منصور دي نال ڪيا ڪيتا — عاشق درد پيالڙا پيتا،
سوج ٿيان (١) جنهن ٿون ٿيتا — چڪا اسي مُو آوڻ (٢).

٤- عشقي خون خاصان دا هاريا — صوفي * دا سِر نيزي چاڙهيا،
عيش نهين ڪائي عشرت يارا — سيني سوز سماوڻ.

٥- بيدل جوئي دم ٿون جيوين — درد عشق دا طالب ٿيوين (٣)،
سوز گداز دا پيالڙا پيوين — ياسي ڪُوڙ ڪماوڻ، وي ميان

٢٥٢- ڪافي روپ پورب

نهين سوڪيي لئو لاوڻ — يار ملامت سِر تي چاوڻ.

١- راهه منصوري مشڪل بازي — سُولي (٤) سِر ستاوڻ.
٢- عيش نهين ڪوئي وچ عشق دي — سيني سوز سماوڻ.
٣- ڪم عشاقاندا واقيين ڏبتهان — خون جگر دا کاوڻ.
٤- سيني وانگر آتش ديوچ — اپنا جيي (٥) جلاوڻ.
٥- اصل طريقا عشاقاندا — هڙور هڙور (٦) سيس ڪٽاوڻ.
٦- زندان ياجهون ڪم نه ڪيسيدا (٧) — راهه انهي وچ آوڻ.
٧- شيخ صنعان ڪنون سک ٿون بيدل — عشق دا راهه ڪماوڻ.

(١) سوج ٿيا دي (د ء م) (٢) مراوڻ (غ) مارائي. مرآوڻ (و ء م) * صوفي اشارو شاهه عنايت الله شهيد جهوڪ وارو. (٣) در عادي دا طالب ٿيوين (ل) (٤) سُوريه (ف) (٥) جان (ق) (٦) هڙ هڙ (ف) (٧) ڪنهونا (غ).

رديف و

٢٥٣- ڪافي رُوپ ڪامود

توڻين اور ڪون ٺڳ جڳ مين ڪيتون آپ ڇپاوندي هو ڍوليا

١- بيرهڻ لاوڻ ڪيتي بيرنگي سهسين رنگ سماوندي هو ...

٢- آپ تون آهي ٻن ٻن صورت زوري بيرهڻ بچاوندي هو ...

٣- منصوري جاسي وچ جاني انا الحق آلاوندي هو ...

٤- آهي (١) هنئون آپ تون سونا سُولي سر سلاوندي هو ...

٥- اپني ذات ڇپاوڻ ڪيتي بيدل نام سڏاوندي هو ...

٢٥٤- ڪافي رُوپ آسا

درد عشق وچ جنهن سر ڏتوا پاڪ شهيد غازي سو

١- ڪيا جو عمر نماز پڙهيندا عابد سهسين سجود ڪريندا،
عشق دا جوڻي نه قربان ڏيندا سول نه آهي نمازي سو

٢- حال حلاج دا جنهن سر آوي عشقون گيت "انا الحق" گاوي،
هر صورت وچ آپ سماوي سمجهي سام مجازي سو

٣- ڏر هيدايا ڪفر قدوري ملوائي تون ڏوي منظوري،
جنهن دا منصب هي منصوري کيائي امر دي بازي سو

٤- حسن ديان نوبان جوڌين چڙهيان سر عشاقاندي آکي (١) ڪڙيان،
جنهن دريان اکيان بيس اڙيان سهندا سوز گدازي سو

٥- نين دي بانڪي (٢) چوهون چڙکي ماس فقيران کاون ڀڙکي،
بيدل ڪون حسن تون هڪي ڪري جدان دست درازي سو

٢٥٥- ڪافي رُوپ بلاولي

ڪته عشق ڪنوان مي آئي هو آپ قيرڪهان ول جاني هو

١- تيري ربيتري رسم لهائي دام درد دا قيدنالين جائي،
ڪنهن دي تو ول ڪل ڪلائي ڪنهن نون دار جڙهائي هو

٢- ڪنهن نون وچ آراهه سڏاوين ڪنهن نون قل سراج سڏاوين،
ڪنهن نون تريشون قتل ڪراوين ڪنهن نون زهر پلائي هو

---

(١) اهي (غ) (٢) اکي (ن) (٣) نخري (غ ۽ ن) بيکي.

٣- يُونس پيٽ مڇيءَ دي ڪٿيتا (١) يُوسُفُ نُون وِچ کُوهِي سٽنا (٢)،
ڪيڙِن آيُوب نَبِي نُون ٻَجِيا (٣) ول جِسَر جِيسِ جلائي هو.
٤- ڀي سَرنامي سِر عَطاري صُوفِي* سِرِ نيزي هواري،
سِرِ بُرهانُ خلق دي خواري (٤) خاصان عام هٽائي (٥) هو.
٥- بيدل تيڏي دامن لڳڙا تنهن دي ڳل ڳهٽ سيڪ دا سڪڙا،
تيڏي تاري، تيڏي تڳڙا سنگتي دانُ ڊلائي هو.

٢٥٦- ڪافي رُوپ بلاولي

وَهُ وَهُ جلوا پاولدي (٦) هو يار صورت سَي سماوندي (٧) هو،
١- ناں تجلي جلوا پايوھ (٨) اَحدَ وِچوُن اَحمَدُ سَڏايوھ (٩)،
عبديت دا لاس لهايوھ (١٠) پهانا عجب بناوندي هو (١١).
٢- مُوسيٰ نُون ڪافي ذَات ڏِکالي عِشقُ دي سَي پِي هويا سوالي،
جام وصال دا سوڻي سوالي جنهن نون بيره ٻچاوندي (١٢) هو،
٣- ليليٰ مجنون نام سڏا ڪر صِفتين اپني ذات ڇنا ڪر،
لامڪانُون مڪان مين آڪر بارُ بلي سِر چاولدي (١٣) هو،
٤- ڪِتان پهندي هو ڪول ڪتابان لوڪان ڏِسندي هو ڏوهه ثوابان،
ڪتان ڪورڙ دوئي دي حجابان آنا الحق آلاولدي (١٤) هو.
٥- بلبل تيڏي نٺن نٺن چالي (١٥) ڊِليڙي وهڪ حيرت مين جالي (١٦)،
صورت بن بن بيدل نالي آکيان آن اڙاوندي هو.

رديف هه

٢٥٧- ڪافي رُوپ بلاولي

جنهين نُون عشق بتاوي راهه تنهين نُون ڪون ڪري گمراهه.
١- عشق هَئي پير پيغمبر سڏا عشق هَئي هادي رَهبر سِڏا،
عشق هَئي حيدرِ صفدرُ سِڏا عشق هَئي سيڏي پُشت پناهه.

* صوفي شاهه عنايت الله صاحب، جهوڪ ميران پور وارو، جنهن کي فرخ سير بادشاهه قتل ڪرايو هو.

(١) ڪٿيتان (و) (٢) سٽيان (و) (٣) پجان (و) (٤) جوڏاري (ل) (٥) ستائي (و) (٦) پاندي (٧) سماوندي (٨) پاي ڙه (غ) (٩) سڏاي ڙه (غ) (١٠) لهاي ڙه (غ) (١١) باتيان عجب بناوندي هو (ف) بيکس (١٢) پجاوندي (١٣) چاندي (١٤) آلاندي (١٥) ٺٺو ٺٺو چالي (غ) (١٦) حيرت وچ جالي. (غ) بيکس.

٢- عشق جڏان وت حُڪم ملاوي يُوسُفَ ٿُون بازار وڪاري،
يُونس بيٺ مڇي دي باوي عِشق هَي آهِڪُون شاهشاهه (١)،

٣- عشق امامان نال ڪيا ڪينا شاهان جام شهادت پيتا،
ڪهيان مار يا ڪهيان جيتيا (٢) برهه دي ذات هي بي پرواهه،

٤- عشق "اَنَاالحَق" دا دم ماري سُوليءَ تي مَنصُورَ نون چاڙهي،
شَمسُ الحق دا پوش (٣) آتاري عشق دي اعلىٰ هي درگاهه،

٥- بيدل عشق مَنگين درگاهون ڪهين انهين هڪن ديان بانهئون،
ٽيوين رَسيدا تون اوٿهين راهئون رَنگ انهين ڏٺين جيت دا چاهه،

٢٥٨- ڪافي روپ ڏنامري

سجدا ڪيتا ساڏي ساهه، رانجهي تون روز ازل وچ سئيان،

١- پيان سَب ويان سالون ورسيريان تينهن لگا نا ڪاهه،
٢- عشق اسان تون آن وڪايا رمزان والسوا راهه،
٣- رمز انهين دي ڪل نه آهي عِشق ڪيتا آگاهه،
٤- "خَلَق الاَشيا نُورِ وَجهُها" جيت ڪيت آپ آلله،
٥- بيدل مار تون دم وحدت دا ڇوڙ ثواب گناهه،

٢٥٩- ڪافي روپ جوڳ

مذهب دا مَتّي ڪوڙا جهڳڙا وحدت دا ڪهين راهه،

١- مَنصُوري مَشرَب وچ ٿيوَن ڪل قصا ڪوتاهه،
٢- آهتي سير حقيقت دي رَنگ عاقل تون آگاهه،
٣- وَحدت دا ليت خيال ڪماوين ڇوڙ ثواب گناهه،
٤- يڪرنگي دي رنگ مين ٿيون (١) مَحو سفيد و سياهه،
٥- نال يقين دي هر صورت ۾ (٢) ويکي تون وَجه الله،
٦- بيدل دَرِ دو جهان نه باي (٣) برهه جيها بادشاهه،

(١) شهنشاهه (ب) (٢) ڪهان وت مار يا ڪتان وت پتا (ق) (٣) دي ڪُل (ع)،
(١) ٿيوي (غ) (٢) وچ (ل) (٣) لڀسي (ع) لڀتي (ق)،

رديف همزه (ء)

٢٦٠- ڪافي روپ آسا

اپنا پيسد کين ياڻ- ڏونهاندا پيسد تـو پايا.

١- ڪرسي عرش ڊپان پانيان ڪرنداڻين- اپني روپ پر ڏپان تو ڏريندائين، غافل ڪجهه لڌو لاه.

٢- عـرش آڪاس جـڳت پاتالين- تو وچ، جـي تـون آپ سمائين، رهسين جـڳـت سماه.

٣- تـو وچ هـي جڳـه هـو جڳـ سارا- ٿيو لٿو انـدر لـور آپـارا، پنڪي ڪيون بي جا.

٤- بيـدل سـن ڪـا ڏيـوا پالين- ڏڏڙ(١) انـڌيـرا سـڪـل ابالين، ڪايا لنگر سـمـاه.

٢٦١- ڪافي روپ جهنگلو

پـلا ليـوئيـسي ڊولـيـا　　سـاڻـون ڏرس ورڪاه.
١- وچ فراقين ڪاغل هـوبـان　　خـون جـگـر دا کـاه.
٢- طرق عشاقان دي رمزين غمزين　　چـوري چـشـمـان جـاه.
٣- شاه منصور نـون سـولـي ڏتـوا　　سول تساڏي دي ساه.
٤- تبريزي دا پـوش لـهـوايـا　　گهـور انساڏي دي گهاه.
٥- سـاڏي نـال پـي سڻهنا سائين　　ڏاڏي ڪا ليوڙي لاه.
٦- دَرد عشق دا بار آساڻون　　ڀر ڪٽر جـام پيلاه.
٧- بيدل تـيڏڙي دامـن لـڳوا　　آهـنـا تـنـگ نـبـاه.

٢٦٢- ڪافي روپ بلاولي

عشق دي آتش سين ٿون　　آه آچـسـالـڪ لاي ڪ.
زلف دي ڦاهي ميسن يار　　دل سـاڏي ڦـاسـاي ڪ.
١- زخـم دي دهشت ڪٿون　　دل ترڦندي جبه ميتي (٢).
تيغ نـنـگـي ناز دي　　دوست (٣) دلـبـر بچاي ڪ.

---

(١) ڏڏ (بيکي) (٢) سي ٿي (ل) (٣) ياڻ دست (بيکس).

٢- دل قصا ساڏي صنم — وَل تُون رهنداهين خود خيال،
اهني مشتاقان نال — بازي وهم پچيلاي ڪ.

٣- نيڻهن تيڏي دي نشي — مير ميڏي توبت وَڪي،
سانگ سِڪ انهي دي يار — مينڊي مين سڪيڪاي ڪ.

٤- يار تيڏا هجر دا ڪيڻون — سڪهي بيدل اٿسا،
دل ٿون آمدي هول آڪ — چين دي دل گهراي ڪ.

٣٦٣- ڪافي رُوپ سارنگ

عيشقي ڪا دريساه — ايڪيار عتيق سڄي(١).

١- وِچ تُرنگ اِنهين دي بارو — دو جنگب رهن سمال.

٢- لهرانهين دي ہل وِچ لوڙهي — عقل دا ڪتل آلاه.

٣- مَن خدا دريان ماري(٢)موجان — پير هبا بي پرواه (٣).

٤- غازي غوط مارن آن وِچ — گُم ڪرن سرِ راه (٤).

٥- بيدل صدقي وَڃ آنهان تُون — جنهان ڪتي جان فداء.

٣٦٤- ڪافي رُوپ جوگ

لٽڻو ساڏي نال لات ڪ — دلبر زوران زوري.

١- ڪڻون دُريچ صورت والي — جانيب جهاتوڙي بات ڪ.

٢- سام اساڏا سوکها ڪرکي — داتُهڻ دليوڙي جيات ڪ.

٣- ساڏي دل دي ساري ويڏن — ويکو دي نال جهات ڪ.

٤- بيدل تون تون صدقي سوڻا — اهنا تنگ سجات ڪ.

رديف ي

٣٦٥- ڪافي رُوپ پُورب

اسان پرديسي پري تُون(٥) آئين — قسمت آن قسائي.

١- ترتڻون آسي جاني(٦) اساڏي — عادت ڪيتيا پرسائي.

٢- صورت ساڏا سير پُلايا — زوري پرهم بڄاني.

---

(١) جالبي (ق) (٢) داريان، مارن (ل) (٣) ارواه (ع) (٤) گم تيون سرا باي، (ف) (٥) تڪون (ه، ل ۽ م) ڪڻون (٦) جاه (خ، ه، ل ۽ م).

٣- لاَ مَـڪـانئون آنـدا اسانـئـون — عشق لاون دي راتي.
٤- ڪثرت دي وچ ڪيتير ٽاٽا — آلا اکين (١) انڪائي.
٥- بيدلُ شدا (٢) کـوا پـڪـاري — بار غمان سر چائي.

٣٦٦- ڪافي رَوپ جوڳ

آلـلـهُ ڪـري شـال آوي — رانجهنو ماڏي ويڙهي.

١- جڏان دي ڪيتي پتي سڪندريان — مان سو تيرڙا پـاري، دلبر ماڏي ڏيڙي.

٢- هير تُون پيا ڪجهه خيال لڪوئي — رانجهنُو دا راهُ بچاوي، ماري عشق آويڙي.

٣- جي هيڪواري ماهي سيهرُون — عاشقان دي نال آلاوي، صدق وچان سـوڙيري.

٤- ماهر ڪڏون سچ سُهنا ماڻين — بيدل سرس سياوي، شال وسي نيت تيڙي.

٣٦٧- ڪافي رَوپ آسا

آهي عـشـق عـجـب اوقـات — جس پتر آوي آس سجهاوي.

١- عشق آدم نون ڏيڙي (٣) ڏڪالي — آسي (٤) بهشتون هوئي نيڪالي،
روروڏيسـنـهـان رات — ملڪان نلڪان ڪـوڪ سناري.

٢- نوح نبي طوفان ڪرائيس (٥) — ابراهيم لـون آگ ستائيس،
ڏتي يونس مچي دي وات (٦) — سير (٧) يوسف دا مُلُ چڪاري.

٣- زڪريا سر ڪرت وهائيس — سر يحيٰ نون ذبح ڪرائيس،
هي اره اهـائـي (٨) بـاتر — زوران زوري طبل وجـاوي.

٤- عشق امامان نال ڪيا ڪيتا — شاهان جـام شـهـادت پيتا،
آ سـارا ڦـيـسـا اثـبـات — غازيان سر سرواهنڙ گنواوي.

---

(١) آلا اکيان (ل ع م) (٢) شهدا (ف) سدا (ع) (٣) ڏتي (ر، د ع غ) (٤) آس (ف) (٥) ڪڙائيس، گهرائيس (غ) پڪس (٦) ڏي يونس مچلي وات (غ) پڪس (٧) سُر (غ) پڪس (٨) ابهائي (ع).

٥- شاهه منصور (١) دي آيا نيڙي ڪَپ ٽُڪ (٢) ڪيتُس پيري پيري،
ڪيهُون دست قرب دا ڪات شيخ عطار دا سِيس ڪٻاوي (٣)۔
٦- شمس الحق ني صُوفيي نالي عشق چڪايس (٤) سخت ڪشالي،
بيدل بسر شم بسرات ڪوئي منصب عالي پاوي (٥)۔

٢٦٨- ڪافي رُوپ ڪليان

آيا شاهه نيارا جڳ مين ٺهري وڳو پيغمبري۔
١- شيعا سُني آهي ٻڌندا نقشبندي تي قادري۔
٢- ڪتان شيخي شان ڏرينديي (٦) ڪتان قرب قلندري۔
٣- هر مظهر وچ وسندا بيدل ساري تفارا سيدري (٧)۔

٢٦٩- ڪافي۔

١- برهه ڪاماڻي دي دست پڪوسي حُسن ڪيتي قربان تيوسي،
مير نشانا ناز ڪيتوسي تير مِيشم خُونخوار،
گهاوندا گهڙي گهڙي هي۔
٢- تخت هزارون جو ڪي آيا آتهين سانون ڏاڍا چيٽڪ لايا،
گهور نيان دي دلڙيون گهايا نيڻهن تيسي نروار،
سرهين ساهه پڙي هي۔
٣- بيدل چوڙ سڙرگي سڄيي پچُون مٺي يار دي وڃيي،
هٿ حياتي شرم دا ڀڃيي نيني ويکي تتار،
عشقي دريد ازي هي۔

٢٧٠- ڪافي رُوپ بلاولي

بِرهه ڪشي بي اختياري جيس ماني آس سڪ ساري۔
١- عشق آ جڏان قابو ٿيوندا تڏان عقل صبر ٿون ڪوندا،
دارون دا دفتر ڏوندا باران برهه دا ٻاري۔
٢- جت شوق شبخون (٨) ڪرندا صنمان زنار پهرندا،
منصور شُوليي پر چڙهندا وهه مار قمرا قراري۔

(١) برجي منصور (د، ر ۽ غ) (٢) لُڪر ڪپ (غ، د ۽ ر) (٣) ڪٽاوي (ل) بيکس (٤) چڪا ڪر (غ) عشق چڪا ڪر (ع) (٥) ڪولي سخت ڪا داري پاوي (غ) بيکس (٦) شان ڏريندا (ه) (٧) تفارا الادري (ه) بيکي۔
(٨) شبخون (غ)۔

٣- جڏان وت نوجوان عشق ڀڙهاوندا   يُوسف نون مصر لي آوندا،
نبيان سُٺهر وڄاوندا (١)   آنان ڪون ڪري تڪراري،

٤- وهر تخت تون جهنگ ڀُڄايا   شهر رانجهن چاڪ سڏايا،
ها آمثلي ايضويں رايا   ٿيا ظاهر حسن هزاري،

٥- بيدل ٿون آپ تُسون ٿولين   متَي ڳالهين ڏُور ڏولين،
وحدت دا سڳوا سولين   رک دم دي هوشياري،

٣٧١- ڪافي روپ بسونت

برهه بهار حثي چوڌاري   حسن بسنت سهاوي (٢) جي،

١- ويس بسنتي ڪرکي آيا   ساجن موري آڱڻ (٣) سيايا (٤)،
موهن نيت سن ياوي (٥)،

٢- وحدت باغ عجائب ڪُلبا   چمن چمن وچ هو هو هليا،
حق نون ڪون ڇاوي (٦)،

٣- هر گل دا وَت رنگ نيارا   بلبل وبکر کي ماري نعرا (٧)،
انهد ناد ستجاوي (٨)،

٤- گئي خزان نيراتان والي   آئي بنوه بهار والي (٩)،
عشق غُودي ٿون گاوي (١٠)،

٥- بيدل ٿون وچ سير صفاتي   حاصل هويا مطلب ذاتي،
گيت "انا الحق" ڳاوي جي (١١)،

٣٧٢- ڪافي روپ بلاولي

برهه پلي تسون آليسن آه ويران وسايـوئي،

١- "ڪنت ڪنزا مخفيا" هوسڏت "آن عرف" ڪر خوب مشورت،
برزخ (١٢) جامع وحدت ڪثرت واقف انسان بنايوئي،

٢- آدم تون جو عتاب ڏيواي آپ تسون زارو زار رُواي،
ڪيتون (١٣) طُوفان و رڪاي ڪيتون اڳن ستايوئي،

---

(١) نبيان ٿون ڏهل وڄاوندا (غ) (٢) حسن بسنت سُهاوي جي (ف) (٣) آڱن (م) (٤) سهايا (غ ۽ هه) (٥) موهن نت من پايا جي (م، (٦) ڪون ڇيايا جي (م) (٧) ماري مارا (٨) وڄايا جي (م) (٩) وسائي (م) بعڪس (١٠) ڳايا جي (١١) گوت انا الحق ڳايا جي (١٢) برزخ جامان (ف) (١٣) ڪتنون (غ)

٣- نال يعقوب ڪيا ڪيا آخر، يوسف سانوں وڇايو بازر،
يونس نون گوٽ مڇي اندر، سبحانڪ پڙهوايو ني.

٤- زڪريا نون زور وڪايو(١)، سرِ يحيٰ معصوم ڪٽايو ني(٢)
ڪڏان ايوب نون ڪرم ڀڄايو(٣)، ڪڏان جرجيس چلا يونى.

٥- "ارني" "آرني" موسىٰ ڪهندا، "لن ترانى" سوزش سهندا،
"روح الله" فلڪ تي رهندا، احمد انون سر سمجهايو ني.

٦- مير حسن نون زهر پلايونى، شاهه حسين شهيد ڪرايوني،
عابد ڪنون خون ناب وهايوني(٤)، صابر ستم سهايوني.

٧- ڪت آکيندائين "اعظم شاني"، ڪيت "انا الحق" عياني،
"قم باذني" رمز رباني، آکے مُردا نون جيايوني.

٨- سوين هزارين گذرگئي غازي، سب دي نال تو کيلي بازي،
ڪئي متوحد ڪت مجازي، هرهڪ نال نبايوني.

٩- بيدل نال تو لائي ياري، شعر ڪرهندا سو سو واري،
ٿيگدا تو ڪنون مددگاري، شاهنشاهه سڏايوني.

٢٧٣- ڪافي روپ نت ڪلياڻ

بيخودي دا باب، جو پڙهي سو هوش گنواوي.

١- عشق دي مڪتب جو ني ونڃا، مدهوشي دي مشق ڪريندا(٥)،
ڇوڙ سوال جواب، مرڻ ڪنون اڳ مرجاوي(٦)

٢- عشق دي چوٽ لگوي جنهن نون، اثباتي دي خبر آئيوس تون،
راز دا دست رباب، من خدا دا راڳ سناوي،

٣- عشق دي حالت جنهن سِر آئي، ڪر پي هميشه وحدت والئي،
پيئي ڪر شوق شراب، شاهه منصور دا منصب پاوي.

٤- ڪنز دقائق ملا پڙهندي، رمز حقائق فهم نه ڪرندي،
عشق آلاوي حجاب، هو دا سرّ صحي سمجهاوي.

٥- بيدل برهه دي کيل تون بازي، بن طلسم دوئي دا غازي،
عشق دا تکوا تاب، ڪثرت تون ديک هڪ وچ گاوي.

(١) ورڪايو (ق) (٢) ڪٽايو (ق) (٣) بڄوايو (غ) (٤) ڪنون خون آب وهايو (غ، ق، و، م) (٥) لکيندا (ق) (٦) مرڻ ڪنون آگي مرجاوي (غ، ق)

٢٧٤- ڪافي رُوپ ٻروهه

ٿهوري وينس جلالي   يارُ ڪري لا اُبالي،
١- اپني راز دا آپ هي نہ قائل (١)   ويکم تُون اليٺي چالي،
٢- ليي سَلوانا ٿهين سَنيدا (٢)   سهڻا عجب خيالي،
٣- ٻهير قبائين ٿيرندا سائين   سُرخ سفيد تي ڪالي،
٤- ڪيهي ڪاڏي واس ڪريندا   ڏٻندا عجب ڏڪالي،
٥- بيدل آکھ تُون اهو يقينا   ڪي خودي کنُون خالي،

٢٧٥- ڪافي رُوپ اَٽ ڪلياڻ

چيهي لباس ميں آوي يار   ميں هوسان کهولي (٣)،
١- شاهه سيلاني ساعت ساعت (٤)   وَل وَل روپ سَتاوي،
ٻولي ٿين ٿين ٻولي،
٢- مظهر مظهر شاهه علحدا   سڀين نام سڏاوي،
رمزاڻهين اکنُون مين کهولي،
٣- وحدت ڪثرت رمز عجائب   جوڳي نظر نہ آوي،
جيت ڪيت ڦرندي جهولي،
٤- قطري دي وچ ڪيرين يارو   سارا بحر سماوي،
ٻريت دي عجب ٻرولي،
٥- جوڻي ظاهر سوني باطن   بيدل پرمهه بتاوي،
رام سَلُوڪ دي سولي،

٢٧٦- ڪافي رُوپ جوڳ

جيڏون محبوب دا راها   اسان حاضر هر حالي،
١- محبوبان دي مرض (٥) ڪيتي   سوز گداز سڀايا،
ساهه سولان وچ جالي،
٢- لئوڙي لاڪر نال ڪرم دي   ساتون ادب سکايا،
چشمان والڙي چالي،

---

(١) اپني راز دا آپ نہ قائل (ع) بيکس (٢) سجندا (ف) (٣) گولي (ع ۽ هه) (بيکس) (٤) ساعت ساعت شاهه سلطاني، ساعت ساعت شاهه سيلاني. (ع، هه ۽ ر) (بيکس) (٥) مرضي (ع ۽ ف).

٣- ڪئي عاشق ڏي سر ٻي پا   خونِي ٽيڙن دا ڪهايا،
سِت قبرن متوالي.

٤- تخت هزارون رانجهن سائين   مَنڊيڪ سيالين آيا،
ڪي نـدا سخت ڪشالي.

٥- بيدل چوڙيم سائي بابل   پيچ پريت دا پايا،
روح تـ رانجهن نالي.

٢٧٧- ڪافي رُوپ گنوري

چاڙم بارُ عشق دا جو ڀاري   چوڙ(١) خيال سڀو سنيساري،

١- عشق ساڏي نال ڪيهي جو ڪيتي   سُولان دي اتون سُرڪي مين ليتي،
ناز نيڻان دي دليري ليتي   گونڊر وچ مين عمر گذاري،

٢- قاصد عرض ڪرين ساڏي يارون   پانهون پنڌڪي پار آ ڪاهڻون،
سيکهڙا سيکهڙا لڌين سنيارون   درد فراق تيڏي دي هان مين ماري،

٣- تو پاجهون ساڏا حال نياڻان   دل ديوائي جي ڪرساڻا،
نہ ڪر سهڻا ايڏا تون مانا   سن آکلہ لڳ ساڏي زاري،

٤- سهڻا ساڏي ڪول تون آوين   ويلي ڪويلي ڦيرڙا پاوين،
ڏرد منداں نون درس وکاوين   جينهون ڪيتي ڪہ گهل وچ ڪاري،

٥- بيدل تو تون اولي تي گهولي   آکہ تون سهڻا ساڏڙي ڪولي،
ڇينڪُ لاوٽ چشمان چولي   ڪر تون سهر نظر هڪواري.

٢٧٨- ڪافي رُوپ بلاولي

چال انيهين دي نال ڪريندا   ڪهندا سبر آفاقي،
ڪتان ناز محبوبي رکيندا   ڪتان نياز عشاقي، وي

١- ڪت زاهدُ هشيار سڏاوي   ڪتان مستُ سباقي،
ڪتان اهل شرع دا بڻيندا   ڪت وحدت دا ساقي،

٢- ڪتان نال جميت جمالي   ڪتان وچ هلاڪي،
ڪتان نسبت شرڪ دي پاوي   ڪتان لقب لولاڪي،

٣- ناز حسن دي پهر قبائين   وانول رهسندا باڪي،
"ارني" "ارني" ڪوڪ سڏاوي   وچ منظهر مشتاقي.

(١) چوڙم (بڪس)،

٤- "ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰي" آکيس ٿي ڪڏهن   شمس دي نال ملاقاتي،
انا الحق منصور حلاج دي منهون ڪڏهن   بات بيرهم دي باقي،
٥- بيدل لنڊن لنڊن دي وچ تيڏي   هو يا آروپ اوطاقي،
ڪل آروپ اوتار آيدا   ڪيا آپي ڪيا خاڪي، وي

٢٧٩- ڪافي روپ بلاولي

چاهتيون چاتي روز ازل وچ (١)   رندان ميرن رسوائي، وي
١- وچ ملامت رهن سلامت   لوڪان خبر نه ڪائي، وي
٢- حال انهين دي خبر انهين نون   ستر جنهين دي آئي، وي
٣- شوق شهيد انهان نون ڪيتا   دمت قربان سرچاتي، وي
٤- "اَوْلِيَائِيْ تَحْتَ قِبَابِيْ لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِيْ" (الاَّ اللّٰه)   عشق دي استغنائي، وي
٥- راز انهين دي محرم رکندي   بيدل بي پرواهي (٢)، وي

٢٨٠- ڪافي روپ بسنت

ڪنسي بسنت بهار اسرنگي   چمن کليا جوڏاري، وي
١- "اَيْنَمَا تُوَلُّوْا" عشاقان تون   آپ ترتس دلداري، وي
٢- "ثَمَّ وَجْهُ اللّٰه" ويک تماشا   چار طرف گلزاري، وي
٣- نقش و نگار عجائب بڻيا   هار سنگار هزاري، وي
٤- گلبدن گلزار مين آيا   هر جاه تي هرڪاري، وي
٥- ڦول کائي ڪيچيان (٣) ۽ ڦولي   اور کلي گل آناري (٤)، وي
٦- سرو سنبل سوسن (٥) صحت ترنگي   پرهين عجب بهاري، وي
٧- واهيون ويکو بهار بهاري (٦)   سير چمن بيڪاري، وي
٨- بيدل بوءِ بهار دي باوين (٧)   سرت وجاوين (٨) ساري، وي

٢٨١- ڪافي روپ بلاولي

حسن سونهارا رهبر ساڏا   حق دا راهه بتاوندا هي،
١- ويکو قطري دي وچ ڪيوين   سارا سمند سماوندا هي،
٢- صورت بن مشتاقان نالي   اکيان آن آزاوندا هي،

---

(١) روز الست وچ (ل) (٢) بي پرواهي (م ۽ د) (٣) ڪيچنار (ل) (٤) ڪلي گلناري (غ ۽ م) (٥) سرو سمن سوسن (خ، م ۽ ل) (٦) بهار ڪا (٧) بهار جي باوين (خ، ل ۽ م) (٨) وجائين، وڃاوين (هه، ا ۽ م).

٣- منزل منصوري تي جاندي — سالڪ ٿون پهنچاوندا هئي،
٤- شاه حلاج جهي ڪيتي عارف(١) — سوليءَ اتي چڑھاوندا هئي،
٥- شيخ صنعان جهي ڪامل ٿون — گيل وچ جنيان گهتاوندا هئي،
٦- بيدل رنگ اولي بيرنگي — ويک جو جلوا پاوندا هئي،

٢٨٢- ڪافي روپ جوگ

خاک وچون آتشير بنيا — جنڈاں چنگ ہئي ديچ جولي،
١- عشق جنڈاں آ پاتي جواني — آتر بتني سپ اولي،
٢- برهه بحال كيتي اثاني — پاندنس دي گئي بولي،
٣- تيهن دا جا بنيا (٢) نرواري — ڈول اپرابا ڈولي (٣)،
٤- بيدل موج عجائب لگندي — وحدت بحر وچولي،

٢٨٣- ڪافي روپ جوگيا

دم الله عشق دي راه آڻائي وي،
دم الله برهه دي بات اهاڻي وي،

١- عشق تهين ڪوئي ڪاج سليدا — جو نال خوشي دي كاسين،
جوئي بار آسمان نہ چاتا — سو ٿون مير تي چاسين،
رو رو اکيان راتيان ڈينهان — کال سولان دي مين جاني وي،
٢- نال سبب دي(٤) آکي نائي — دلڑي درد سندان دي،
ديچ زلف تون تهين (٥) آزادي — سكن پاه بندان دي،
جنڈڑي گهايل توڑ توڑ زخمي — گهور نيناں دي گهاني وي،
٣- مهنا ساڈي نال نہ ڪر تون — اساڈي بي پرواني،
کنول لتاب ويكيا هن جلوا — جاں اسان تي آئي،
جيكر نال تال مين سڑ ويسان — تيڈي فراق مين جاني وي،
٤- درد فراق تساڈڑي ڪيتا — بي آرام اسانسون،
ساڈي ڪيتي خدائي بتايا — خشون آشام تسانون،
مير تساڈي خشون اساڈا — اور نہ ڪيسي ڪائي وي،
٥- بيدل عشق دي وچ آرامون — بلكل جيڻوا چاوين،
مردانان منصور وانگون (٦) — سوليءَ مير سهاوين،
چوڑ خودي جڈاں ليين ليارا — مار تون دم خدائي وي،

---

(١) منصوره (ل) (٢) بواه اتجاه (غ) (٣) ڈولئي (غ) (٤) نال سبب دي (غ) ویکي (٥) تانهہ یا تامي (غ) ویکي (٦) وانگر، وانگون (غ)۔

٢٨٤- ڪافي روپ جوڳ

دم الله عشق ڪيتي سين جاني دي،
دم الله تيندين دي سين هان نماني دي.

١- عشق آدم دي نال ڪيتا ڪيتا تيتون نيرُ وهايا،
ابراهيم نُون زوران زوري آتش وچ سڙايا،
اسماعيل نُون ذَبيحُ ڪريندا ڪِتا اوهو ڪاماني دي.

٢- عشق نبي يعقوب نُون ڈِتڙا داغُ فراق دا ڈاڈا،
زليخا ڪان يوسف دي ڪيتا طرف مصر دي ڪاڈا،
يحيٰي زڪريا دي ٹوٹے(١)، وڌ ڪوهر وسر هاني دي.

٣- عشق ڪنهين دي نال نہ ڪيتي جيڏي نال امامان،
سر آنهان پاڪاندي هويا بعد قتلُ هنگامان،
ڪربلا دي سرزمين تي هوئي قيامت جاني دي.

٤- بيجي وتُ منصور نُون عشقي سُولي۾ ٻڪڙ چڙهايا،
شيخ عطار دا سيسُ ڪٽاڪي شمس دا پوش لهوايا،
صنعانُ ويک سياست انهين دي، قرتدا خوڪ چراني دي.

٥- شاه شرف سرمد دي سر تي درد ڪيتي ڈاڈ ڈاڈي،
سُولي دا سيرُ عشق چڙهايا تبريزي تي نيراري،
ڪيتي سالڪ وتن سڌائي بار غمان سرجاني دي.

٦- مجنُون دا ليلي دي ڪيتي ڈاڈا جيئو جڪيندا،
شيرين اُتي فرهاد فراقي سين دا لشڪر لڪيندا،
هير رانجهو نُون بيدل پرهي ڪيهي جاني جڪاني دي.

٢٨٥- ڪافي روپ پورب

دل کسباؤ لوک هتاوڻ (٢) عشق دي ڪار اهاني.

١- عشق نهين ڪوئي شيخي مشائخي رندي تي رُسوائي.

٢- هر طريقت مُتعان جيندي (٣) قُرندي (٤) خوڪ چراني.

٣- عشق دي وچ نهين ڪوئي عشرت سوز گداز سدائي.

٤- شمع دي ڪيتي بسُ پرواني ڪيوين جان جلائي.

٥- بيدل مٺک تڳون تيتُ درڪاهيون عشق دي تحقيق عطائي.

(١) ٹوٹے (٢) جگ هتاوڻ (خ، هـ ۽ م) بيکس (٣) جيها (خ) (م) اپرتدا (خ).

٢٨٦- ڪافي رُوپ سورٺ

دم و رچوُن آدم جو بڻيا (١) عشق دا (٢) اسرار هئي،
جلوه شاهي دا ويکو جايئا جهلڪار هئي.

١- صورت انساني سرايا نور حق نروار هئي
تيري دل ميں گر طالب محبوب دي (٣) تڪرار هئي.

٢- بيخودي دا سوُ جيں سمجها سوني سردار هئي،
جو هوُ وا (٤) سردار بيشڪ سوني سر اسرار هئي.

٣- "قم باذني" "شمس" تبريزي ڪيتون اظهار هئي،
مَن خدا دي موج مستي منطق عطار هئي.

٤- جو ڪوئي "ينظر بنور الله" "اولو الابصار" هئي،
شڪ جيهڙا اس دي نظر ميں "مطلع الانوار" هئي.

٥- معرفت زهد عبادت آهي ته ڪنهن درڪار هئي،
جيں دوئي برباد ڪيتي سو لائق ديدار هئي.

٦- مرد ني مردان بيدل ڪم (٥) جهنوُن دشوار هئي،
سوئي سمجهي دم ڪيتوُن (٦) جو دمبدم هوشيار هئي.

٢٨٧- ڪافي رُوپ جهنڪلو

نيڻان والڙي ڏاڙي راه مسافر ساري،

١- سير سنساري مانُون بهانا (٧) نيڻان دي ويک نظاري.

٢- حسن دي بازو ويکن آئي وحدت دي وڻجاري.

٣- اسان پردي بيڪس آهيون مرونـدي آوڻ واري.

٤- جيتون آئي هون آوڻ ڪنائيهين ناتڪ ته ڪٿرڻ گذاري.

٥- مڙڪي ويسون اسان اوڏائيهين جتون ته وطن واري.

٦- انگ ازل ڪنوُن ايوين لکيا ڪون ليکي ٽون ٽاري.

٧- ڪيئي دزماندي قسمت آندي بيدل جيهي بيچاري.

---

(١) ب. ناهي، بتاهي (ف) (٢) ڪا (ب) (٣) ڪيي (ف) (٤) هوُوا (س) (٥) گم (ع) بيڪس (٦) وادي سر دم دي خبر (ع + هـ) بيڪس (٧) ماڻان (ع).

٢٨٨- ڪافي رُوپ بروهه

ذوق سُرود هُجهو درويشان بيدودان اون ڪل(١) از ڪافي.

١- ”الشيماتِ (٢) معراج الاوليا“ قتوا يار ڏِي فرماني.

٢- الحمدُ جي لُٽو لُٽو ۾ ڀارو نوبت زوري ليٺھن وڄاني.

٣- بيرهه آواز ڪري بي رنگي منيتي والي موج مڄاني.

٤- نسال(٣) طنبور سُرندا طبلا مُشتاق ذني مست ڀاڻاني.

٥- عشقيه بيت اولو ليي بيدل سُرُون جي رت سمجهه مڄاني(٤).

٢٨٩- ڪافي رُوپ جوڳ

رانجهو ذي رمز ساڏا متّن سوهيا وسان مين تخت هزاري، وي

١- چاڪ ڪيتي دل چاڪ آماڙي ليٺھن لڳا ليرواري.

٢- سين جيهي لنگڻ ڦيرَن ويڳاڻي ناز نيڻان دي ساري.

٣- وڻجهلي دا ذڪار مُڪان (٥) تُون جانجي نال سونجي ليرجاري.

٤- رانجهو نال سونجي هيڪ ليوي جدولي وجود وساري.

٥- بيدل، متين تون سنجو ليوسي سار آناالحق نعري.

٢٩٠- ڪافي رُوپ جوڳ

ساڏويان تہ اکيان لڳيان جوڻي هوني، سوٺيپ هوني،

١- انهيڻ تہ جوڳي دي نال مين ويسان رنگيور ڦون متين پڳيان، پڳيان،
وگندي نہ سي روئي.

٢- متين تہ جوڳي دري روز ازل ڪتون گولڙي اکيان اکيان،
هوت بقدر ڦسي هوئي.

٣- مُرلي سوهيہ اينا متّن سپيڏا تار عشق دي تڪيان تڪيان،
زارو زار سين روئي.

٤- بيدل ليٺھن ڦي نعس (٦) دا نڪوا درد انهيڻ دي ڏکيان ڏکيان،
رنگ دوئي (٧) دا ڌوئي.

---

(١) خبر (غ، ق ر) (٢) الشماع (ف) (٣) تالر (ق، ر ه و) بيڪس (٤) وڻ
اُن سمجهاني (ر ع ق) (٥) ميداني (ق) سوداڻ (٦) ايتس (غ) (٧) تئوقي (غ).

٢٩١- ڪافي روپ آسا

ساڏي نال لائيسي ڊولي آهي يار ياري،
١- غفلت وچون آپ جيلائس(١) نينهن لائس نرواري،
٢- بلبل جاوان مين انهان توُن صدق صدق ستو واري،
٣- لوح حسن دي آ ڄاڻيڪر لٽ ڪيڏي دل ماري،
٤- متن تن اندر ديرا ڪيتُس، آ ڪسي حسن هزاري،
٥- چشم انهان دي جوتان ماريان وچ ڪليجي ڪاري،
٦- ويکر ڪي عاشق بيخود هوندي ستهي دي تين (٢) خماري،
٧- بيدل جاوي ڪوئي دلاور يار بوهر دا باري،

٢٩٢- ڪافي روپ بلاولي

سانون رمز ڦاڙي يار لائي وي (٢).

١- ايهوين يا محبوب دا رايا صورت دي وچ آ سمايا،
بهجري تماشا مرغ هوائي وي (٢).

٢- بوري رنگ دا بوهن بيرنگي نام دراوي روسي زنگي،
ڪثرت دي سير انهمت جائي وي (٢)،

٣- اهني نال محبت لائس يار ملامت سير تي جاتس،
عشق حسن دي جوت هيڪائي وي (٢).

٤- راتيها تخت هزارون آيا وچ سيالين جلوا ڀاريا (٣)،
چشمان دي جنتول جوت جلائي وي (٢).

٥- بيدل نال ادب دي رهنا (٥) محبوبان يان مهميزان سهنا (٦)،
غيرت دا يار خيال خطائي (٧) وي (٢).

٢٩٣- ڪافي روپ بلاولي

سانٿون ڏتري يار ڏکاليسي وي،

١- سام وصال دا جيئي بيون عشق دي وچ دجي سنڌ، ڪي جيون،
لڳري انهانتون جوت جلاسي وي،

---

(١) جاڳايُس (ل) ويکس (٢) تيڪ (م ج ١) (٣) مي (ق) (٤) بشايا (ق)
(٥) رهنا (و ج ر) (٦) سهڻا (و ج ر) (٧) عين غال خطائي (غ، م ج ١)

٢- زخم انهين دا گهايل جوئيي حال حلاج دا قائيل (١) سوئيي،
"انا الحق" آکي خودي کنون تهون خالي وي.
٣- ڪيا جو ڪنز هيدايٰ پڑهندي معقولات مطالع ڪرندي،
نينان دي رمز دي سمجهه نرالي وي.
٤- برهه جيئان آ، پالا ڪرڙي عشق دُوال دُونيدا نوڙي،
ساڙان وانگر ذي ڪر بانولي وي.
٥- بيدل آپ چوڙ ايساڻون بهترا عاشق دا گهين عرفانون،
عشاقان دا هي منصب عالي وي.

٢٩٤- ڪافي روپ آسا

سيڪ رمز وجود وچاوڻ دي — نهين حاجت پڙهن پڑهاوڻ دي.
١- اکران دي وچ جوئيي اڙيا — عشق دي بازي مقبول نه چڙهيا،
اثباتي دا عالم، جو پڙهيا — موج انهين (٢) سير ساوڻ دي.
٢- بارش برهه دي جنهن سر آئيي — سوز عشق وچ (٣) جالي سدائيي،
اي دردان نون ڪل نه ڪاني — درد دي دُرد دُکاوڻ دي.
٣- نال دليل نا لبسيي (٤) دلبر — عقل نه اوڏنهن ٿيسي (٥) رهبر،
سمجهي مار ڪو (٦) صوفي اي سير — شاهي طبل وڄاوڻ دي.
٤- بحر عميق مين جوئيي ٿوسي (٧) — دين ڪفر دا دفتر (٨) ڌوسي،
باري سٽر انهين ڪون هوسي (٩) — ذات صفات سماوڻ دي.
٥- بيدل ڳالهه وحدت دي سن تون — طلسم وهم دوئيي دا ڀن تون،
وچ عروج نزول دي (١٠) گهن تون — لذت آوڻ جاوڻ دي.

٢٩٥- ڪافي روپ جهنگلو

سُهڻي آکيون ساڏي آزي (١١) — آزي، آزي، آزي.
١- روز ازل ڪنسون رُخ ابانا — رمز انهين وچ راضي.
٢- منصور جيهي ڪيئي ڪم ڪيئي — عشق بازي دي غازي.

---

(١) سائيل (ل) (٢) موج آتاق (س) (٣) درد وچ (ف ۽ س) (٤) لهيس (غ) بکي (٥) تيسن (ف) (٦) سمجهي مار کو (غ ۽ س) بيکس (٧) جو انهين بحر عميق مين بڌوسي (غ) بيکي (٨) دُرڻ (غ ۽ س) بيکس (٩) آنهين نون هتوسي (غ) (١٠) عروج نزول دا (ف) (١١) ساڏي غازي (ل).

٣- راهه انهين وچ کبلدي کبلن (١)   سالک سِرّ دي بازي.
٤- عشق شرع دا شاهد نه تهندا   ڪيئون ول پچندا ائين قاضي.
٥- هَٿُو دي سِرَّ دا سَٿ تون منيا (٢)   بيدل شوق مجازي.

٢٩٦- ڪافي رُوپ بلاولي

سهڻي نال لڳي ساڏي ياري وي.

١- چوڑهه چوڑهه آوندياں حُسن دياں نوجان
محبوبان ديان زيک کي موجان،
هوش گيا (٣) هکواري وي.

٢- غمزي ناز دي مارن نيزي
هڻ ڪڻ ڪرلدي رمزي رمزي،
نيڻان دي رمز نياري وي.

٣- زلفان وت ڪيا ڪام ڪمربندي
وانگون نانگ (٤) ڈنگ مريندي،
زخم انهاں دا ڪاري وي.

٤- سوچ منصوريءَ ڪيتا نعارا
مَين خدا دي هِڪ هونگارا،
نيتهن ڪيتا نرواري وي.

٥- بيدل وحدت دي ڪَٽن واني
چوڙ خودي، دم مار خدائي،
عشق دي ڪٽن انهاري وي.

٢٩٧- ڪافي رُوپ جهنگلو

عاشق ليسي آلستي   مار مانصوري مستي.
١- نوجان حُسن ديان عالي دهشت   مار هڪاون (٥) هستي.
٢- جيي سِرّ ڈينديي سي گوه اينديي   سودا دست به دستي.
٣- ويک سجن دي نيڻ خماري   سرت گئي (٦) سرمستي.

---

(١) کبلدي کيان (ن) (٢) هَٿُو دي سِرّ دا سمجهه توڻ منيا (ع، م، ف، و)
(٣) هوش گيا (ع) (٤) نيهڙ وانگر (ع) ايکي (٥) مار هڻندي هستي يا مار هڻندي هستي (ع) (٦) سرت گئي (ع).

٤- غمزي خوني (١) نازنينان دي ڪيتي ماڏي دل غميتي،
٥- عشاقانندا بيدل هوندا شيوه عشق پرستي،

٢٩٨- ڪافي روپ نٽ ڪلياڻ

عشق دا اعليٰ شان (٢) مشڪل سڳهدي سمجهه سياڻي،
١- عشق دا مسئلا عاشق ڄاڻن سوچ منصوري مالڪ ماڻ،
چوڙ خسودي نون خان سخي (٣) ديوچ بار (٤) سماڻي،
٢- حسن دا قبلا صدق ڪيتوسي سر غوبان دي نذر ڏتوسي (٥)،
حسرت والا ساسان لٿڙ نيتا محبوب دي مالي،
٣- ملا قاضي پڙهن ڪتابان پلي تولين ڏوهٽر ثوابان،
تيڪون پنا (٦) نسادان سار محبت دي ڪون پڇاڻي،
٤- محبوبت جڏان پل ۾ پيوسي صرف و نحوسٽ پل ۾ ڏيوسي،
نيتا ڪفر و ايمان وحدت دي احوال اڪاڻي،
٥- بيدل چوڙ حيواني هستي دال حلاج دي ماڻ ٿون مستي،
مرد سوئي مردان (٧) جهوڙي اپنا آپ سنڀالي،

٢٩٩- ڪافي روپ بلاولي

عشق بتاوي راهه هدايت عام (٨) آکو گمراهي، وي،
١- جوئي ٿيوي عشق دا بندا پاتي شاهنشاهي،
٢- منصوري حالت وچ عاشق سارن طبل خدائي،
٣- حسن دا ويکن اڪبازان نون بخشي صدق صفائي،
٤- رنگ دي (٩) اولي بار بيرنگي ڏيندا راهه ڏکلائي،
٥- ڪيتي (١٠) سالڪ راز دي مالڪ ڪرندي دريد آزائي،
٦- شاعر شرف سُر ستر جيهي عارف (١١) مرندي لبوزي لائي،
٧- بيدل جاڻ ٿون حسن دا جلوا عين جمال الاهي، وي،

---

(١) خونين (غ) (٢) عالي شان (ش) پيڪس (٣) سڌڻي (ش) پيڪس (٤) آپ (ل)
(٥) ڏتوسي (ش) (٦) نيتوني ڪتنون (ش) (٧) مرد سوئي ميدان (م) (بيڪس)
(٨) عالم (ب) (٩) رنگبور دي (ن) (١٠) ڪيتي، ڪئي (غ، م ب ن) (١١)
عاشق (م).

٣٠٠- ڪافي روپ جوڳ

عشق تساڏي ٺڳي — ساڏي ساهه سڃاڻي،
١- ٿيڏي ٺار ٿوں دي ٺڳي ٺينڪي — برهه دي ڪيتري (١) ٿوں ياڻي،
٢- ساههو ٿيي دا منصب ڏتوا — ساڻٿوں ماهي دي ماڻي،
٣- در معشوقاں دي روز ازل وچ — عاشق ٿيندي (٢) وڪاڻي،
٤- عشق حسن ڏا، حسن عشق دا — راز رموز پڇاڻي (٣)،
٥- عشق حسن ذات هيڪاڻي — جان وڃا ته توں جاڻي،
٦- آٿيں دريا هر ڪنون رهي ڪناري — ڪشتي ملاحي ملاڻي،
٧- وحدت دي وچ لوڙ ڏوڻي ٿوں — بيدل چور پهاڻي،

٣٠١- ڪافي روپ بلاولي

عشق وڪاوندا (٤) آساٿوں — تت تت تتو تتو جالي (٥)،
١- ڪڏاں آدم ٿي ڪمر آوي — ڪڏاں نوح دي ناڻي،
٢- آپ خليلي منصب (٦) وڪندا — آپ آڙاهه ٿوں ڀالي،
٣- ڀيري ساڻون تت ٿيالين — ڪڏاں جيڻي ڪڏاں ڪالي،
٤- ويک هزارون (٧)، رانجهن آوندا — شوق ٿوں جهنگ سيالي،
٥- بيدل صدقي آهين مالڪ ٿوں — وحدت وچ جوڻي جالي،

٣٠٢- ڪافي روپ ڪامول

عشق آنوين دي ڏيسوا ياليا — وچ رمز شام انڌيري،
١- ڪڏاں يوه منبر ٿيندا واعظ — ڪڏاں تيج ڏيندا ڦيري،
٢- ڪيڏاں وليي ولايت والا — ڪڏاں وت ستڪو ڏوري،
٣- سي هته دا ستيجه ٿوں بيدل — جوڻي ملاح جوڻي پيڙي،

---

(١) ڪتري (ر) (٢) ٿيندي (غ ء ر) (٣) رموز ته جاڻي (ل) (٤) وڪاوندا (ف) (٥) تو تو جالي (ف) (٦) خليلي منصب (ف) (٧) تخت هزارون (ف).

٣٠٣ ڪافي روپ بلاولي

عشق عطا الاهي هئي — پرهڻ نه جيڻ ٺهائي هئي،

١- تقوا زُهد دا ڪم هئي چوڪا(١) — عاميل عالم(٢) ٿيوڻ سوکا،
پرهه دا بار هئي(٣) چاوڻ اوکا — لائق لطف خدائي هئي،

٢- دَرد ڪتون مُنهن مول نه موڙين — عام خيال خودي دا چوڙين،
جاه سَجّن دي جيء سين(٤) جوڙين — بيا سب خيال خطائي هئي،

٣- ڪافر دُنيا جمع ڪرينين — مؤمن دل دا قربان ڏيين،
عشق دي رستي عاشق رهين — عشق بنا آوندا هي هئي،

٤- قاضي ڪتنژ قدوري پڙهندي — مُفتي مسلان وچ رائي مرندي،
عاشق اوري مول نه اڙندي — عشق دا طبل خدائي هئي(٥)،

٥- بيدل عشق دا ٿيي پروانا — ڪڏان مليسي يار يگانا،
ڏُرِ غنيمت ساد يارانا — بي سب عمر اجائي هئي،

٣٠٤ ڪافي روپ بلاولي

عشق اسان تون جائي چكائي — پُل گئي ساڏي سُرت سَنبائي،

١- صرف نحو تي فقه مين پڙهيا — تقوا وچ پهون سين ڪوڙيا،
هيچ زلف وچ جڏان مَن اڙيا — مذهب دين دي دُسري فائي،

٢- عشقي اپنا ثابت ورڪايا — علم عقائد ياد نه آيا،
جلوي حسن دي هوش گنوايا — چشم سيه جڏان چوٽ لڳائي،

٣- چشم سيه جڏان چوڪان مارن — عاشق (٦) ٿندي راهه نهارن،
واعظ دَرَدون ڪوڙي اکارن — ڏهيدان دي وچ ديد اڙائي،

٤- جڏون مين آئي حالت مستي — گيا اٿيهن دا هوش تي هستي،
هو رهيا عاشق محض الستي — مَتحُو سدا وچ فڪر فنائي،

٥- عالم عابد ٿيوڻ سوکا — راهه (٧) عشق دي جاوڻ اوکا،
بيدل پرهه ڏٺين جالن چوکا — بيا سب جاڻي (٨) خيال خطائي،

---

(١) تقوا زهد نهي هي کم چوکا (ل) بيڪس (٢) عالم عابل (ل) (٣) يار پرهه دا هي (ل) (٤) جيءُ وچ (ف) (٥) عمر سب گمراهي هئي (ل) (٦) عالم (ع) بيڪس (٧) پنڌي (بيڪس) (٨) جاڻي (ع).

۳۰۵- ڪافي روپ ڀروهه

عشاقاندا (۱) نال مذاهب آکـ منيتان (۲) ڪيا لڳي لڳي.

۱- مذهب دين دي راتين اوري عاشق ويندي اڳي اڳي.
۲- صوفي صاف وسن وحدت وچ دين ڪفر تنهون (۳) ڀڳي ڀڳي.
۳- دين ڪفر تون جوڙ پهون تي تار عشق دي تڳي تڳي.
۴- عشاقان دي لنڌ اڳو اندر نوبت نيشون دي وڳي وڳي (۴).
۵- بيدل آوڙ توحيد ٿيون مستاني والي تڳي تڳي.

۳۰۶- ڪافي روپ ڏناسري

عام عقل دا ڪم نه يارو سمجهڻ راز رباني.

۱- ڪثرت ڪدوري وچ نه لبدا مشڪلا رمز رنداني.
۲- ياجهون لبا دي مشڪل سمجهون سوڙ صحيح انساني.
۳- گم ٿيوڻ وچ يار يگاني مذهب عشق سلطاني.
۴- آئينا آهين احمد يلا ميم قول ڪريندا جاني (۵).
۵- شاه منصور انا الحق آکيا اندر شرف سلطاني (۶).
۶- بسطامي ڪيون عشق ڪتاباڻا سلطان اعظم شاني.
۷- بيدل تيڏا مطلب آئين وچ آهيتا آپ سجاني (۷).

۳۰۷- ڪافي روپ جوڳيه

غازي دم منصوري مارن ملان مسجد بهندي دي

۱- وات آنهين (۸) دي دين دي واٽي رمزين وچ نه رهندي.
۲- وحدت والي رمت (۹) نه جاڻن ڪيا جي علمان ڪهندي (۱۰).
۳- عشاقان دي نال آباني لام ڪي تهين لهندي (۱۱).
۴- عاشق گم ٿيون دي ياجهون ڇهه نه ڪوئي سي ڀهندي.
۵- بيدل يار دي ڪيني ملامت ماليڪ سر تي سهندي دي.

---

(۱) عاشقاندا (ع) (۲) سڱيان (م) (۳) دين ڪفر تون (ع) (۴) تيهين دي نوبت وڳي وڳي (م) (۵) جاني (ق) قول ڪريو دا جاني (م و ع ل) (۶) تبهاني (ف ق م و ل) (۷) بهاني (ق) (۸) آنهان (ف و ع) (۹) رمز (م) (۱۰) ڪهندي (ل) (۱۱) لام نه ڪتهين لهندي (ف).

٣٠٨- ڪافي روپ جوڳ

لوجان حسن ديان چوهيان آوڻ سيني خون ڪريندي،

١- دست ڏريندي ٿين شڪيلا خون ڪرڻ لئي ڪٽڙيان،
مشتاقان نون مفت مريندي،

٢- برهه دي بلجي جيئهنُون لکڙي گهار ڏکان وچ گهڙيان،
سُوليءَ تي سالڪ قدم ڌريندي،

٣- عشق جيتهائون سبق پڙهايا ڪُل ڪتابان سَمَر ڏرايان،
بيخودي دا باب پڙهيندي،

٤- وَل وَل رانجهُو وچ سيالين نال نمائين ڪنڍ وسان،
آڌ اپائڪ اکيان اڙهيندي،

٥- بيدل ياڪ دي ويڪر لطافت ڪيتان ٻُڌاون جئوران پريان،
توڙي هزارين روش ڪريندي،

٣٠٩- ڪافي روپ بلاولي

ڪثرت اعتبار تسر وبڪين جاڻيا هِيُ سڀ صورت يار دي،

١- حرف هقشه دا ميدرقون سَن (١) تون ڪيا حاجت تڪرار دي،

٢- آهي مسجد و آهي سوئين جاءِ نهين انڪار دي،

٣- چوڙ قياس خودبيني والا (٢) رمز عشق اعتبار دي،

٤- وچ مظهر نياري هدوين (٣) نسبت نقش و نگار دي،

٥- بيدل برهه ڏسيندا ظاهر رمز آنهين اسرار دي،

٣١٠- ڪافي روپ جهنگلو

ڪيا آکان حضور دي آکون (٤) مين بي نيازي هار دي،
آ وبڪو حالت جو ڪنجهه حاجت نهين اظهار دي،

١- ڪل ڪيجي عاشقان نون يارو عشق دي تلوار دي،
جوڻيي سن هوي غير ڏيدوي سونيي خسمار دي،

---

(١) مَن تون (خ) (٢) چوڙ قياس ڪيا سمجهون (م ۽ و) بيکي (٣) نياري واي‌ء (خ) (٤) ڪيا آکان حضور نون سناوان (ل ز)

٢- آ، ايانيڪر جهڻون لڳڙي — زخم اهين (١) تلوار دي،
گھل ڪنريسي رل رل آهي — برهه دي بيمار دي۔

٣- يار ڪيتي سين تيران — جيڙين رسم تبرپدار دي،
سڪ مينون مدهوش ڪيتا — ڇنڊ ڳئي سنسار دي۔

٤- عشق دي محفل مين ناهي (٢) — چاه ڪنهن هوشيار دي (٣)،
مست ڪو منصور جيها — ڳل لڳي اسرار دي۔

٥- سالڪان نون ڪر تسبيحين — تسبيح تي زنار دي،
"ڪل شيءٍ هو هو الله" — ڳل سڄي سچار دي۔

٦- جي طلب تئين نون هئي — بيدل دائمي ديدار دي،
هٿ ڪٿون چوڙين نه دامن — سيد ر ڪنرار دي۔

٣١١- ڪافي روپ جوڳيا

ڪيا جو ڪنز هيدايا پڙهيا — پڙهه ممنا گمراهيي،

١- تلويح ؟ توضيح نه لاهي (٤) — الدر ڪنٿون اوندا هي،

٢- نال تفسير حديث نه ليمي (٥) — آوتهان سير (٦) الاهي،

٣- ڪيا سجال معقول دي يارو — سجهي سير ڪتاهي،

٤- باجهو فنا دي (٧) پاري نه ڪوئي — متصب شاهنشاهي،

٥- "الانسان سري" دا (٨) بيدل — عشق ڏسوي آگاهي۔

٣١٢- ڪافي سر جوڳيا

ڪيهيا هسل هسلاي — برج سياليين دي آکي،

١- "انما احتمند" پلا ميبيم — آپ ڪنرر فرماي،
رسزان راهه پتاڪي۔

٢- تيغت هزارون عشق دي ڪيتي — جهنگ سيال ڦتاي،
اپني ذات جتاڪي۔

---

(١) تيز تکي (ن) (٢) عشق دي محفل مين بارو (ن) (٣) چاه نه ڪثرت دار دي (ن) (٤) ايوي (خ) بيڪس (٥) سدن (ن) (٦) داڙ (خ) (٧) باجهه نادي (خ) بيڪس (٨) دي (خ) بيڪس۔

٣- ڪن ڏرچ ڪنل ڪن ڪڍ وچ سر ليي   جوشئون جوش جڳاي،
وو وو ديس ملڪي.

٤- بيدل نوتئون صدقي صدقي   ازل نيئون لاي،
پر اناٿين پاڪي.

٣١٣- ڪافي روپ بلاولي

لڳي اکان ڏي ياري   جاني جاد وگر نالي، ماهي مٺڙو نالي.

١- ڪنهن ڏون ڏسان دل دي ويڌن   دردان دي مين هان ياري.

٢- گهور نيان دي ابروين گهايا (١)   جيوين شمشير شڪاري.

٣- برهه دي ٻيهڙ ڏنگ جو ماريا   زخم انهين دا مي ڪاري.

٤- آهي ايها ڪ اکيان ازيان   ڳل وچ پئي ڳاري.

٥- بيدل ٻيان عشق رانجهو دي   رورو (٢) ڪرسان مين زاري.

٣١٤- ڪافي روپ آسا

محبت دي سار مشڪل   سمجهن ڪڏان سياڻي،
عشق دي جال الٽي   قاضي ملان ڪيا جاڻي.

١- ملان پڙهن ڪتابان   متلا ڏسن شتابان،
مت عمر وچ حجابان   غافل دي ڏيهن وهاڻي.

٢- لڳوا برهه جنهين اسون   ملان دي سڌ انهين تون،
بيدرد ول تنهين تون   آکيندي نيت ديواني.

٣- مشغول مست ڦرندا   آزار نينهن ڪرندا (٣)،
سور سولي تي ڦرندا   سيتي دي سوچ سياڻي.

٤- بيدل برهه دي جالي   ڏيندي عجب ڏکالي،
ڪيهن راهه عشق والي   ڪٿئون عقل درل آڪاڻي (٤).

٣١٥- ڪافي روپ ڪامول

شڪر ماهي دا ڪعبه قبلا   عشق امام حقاني.

١- حق ابرو محراب دليندا   سجندا سوڻ نهاني.

٢- شيخ صنعان جو ڄڃيا ڀاڻا   بار ڪوتنيس (٥) ڳل ڳاني.

---

(١) گهاتيا (ف) (٢) رورو (ف) (٣) آزار نهين ڪرندا (ف ع غ) (٤) ڪٿين راهه عشق والي ڪٿئون عشق دل آڪاڻي (ف، ر، ع، ر) (٥) وڙس (هر) ٻيڪس.

٣- شاهه منصور سُولي تي آکيا — اَنَا الحَقُ عيانيسي،
٤- يارُ عطارؤن قتلُ ڪرايس (١) ڪامل پير (٢) نرواني،
٥- زهد عبادت تقوا ناوَڻُ (٣) — اعليٰ عشق ربّاني،
٦- بيدل جوش جگر دا چوڪا — پيو (٤) سڀ حرص (٥) هواني،

٣١٦- ڪافي روپ سارنگ،

سڄڻ ماهي دا نورُ تجلي — صُورت حُسن حقاني،
١- عشاقان ٿُون ظاهر هوندا — جٿوا نُورُ نُوراني،
٢- اَبرُو ڏُو چشمان دي وچون — سڄڻ مير نهاني،
٣- راز اَندين دي غير اَلوهين ڪُون — آپ ڪنُون جو ڄاڻي،
٤- صُورت ڪنُون ڄاڻ وڪايس (٦) — معني عشق عياني،
٥- بيدل ويڪ تماشا آيدا . — هويا وچ حيراني،

٣١٧- ڪافي روپ پروهه

سَڄڻ تُن لڳي نينهان دلبيان،
هَرِ ول ڏهين ولنديان (٧) ڪون اُنهان نُون سوزي،

١- صورت دا سينگار ڪريندي،
آکي دلبيان وچ آپ ڪريندي (٨)،
ٿين جهاندي ڪوري ڪوري (٩)،

٢- رَني اَلَسْتُ آکيو سائنون،
مار (١٠) جوايس اير سِيا ٿُون (١١)،
اَلسَرّبْ وَسْنْدا هوري (١٢)؛

٣- آپ ڪنُون جولي بخود ٿيوي (١٣)،
جام خودي دا پُر ڪر پيوي (١٤)،
اَنَا الحَقُ آکي زوري (١٥)،

(١) قتل ڪرايا (ف) (٢) ڪامل تيا (ف) (٣) ناوَڻُ (ن) (٤) پيا (ف) (٥) هوش (هـ) هوس (بيڪي) (٦) صورت ڪنُون وڪايس سائنون (ف) (٧) نهين ولايا (ن) (٨) آکي دليان وچ ڪريندي (ف) (٩) لين جهان دي گوري يا جهاندي گوري ڪوري (م و ق) (١٠) ماروڇس (١١) سويا ٿُون (ن) (١٢) اوري (ن) (١٣) ٿيوي (ف) (١٤) پير ڪر پيوي (ف) (١٥) آکين زوري (ق).

٤- تُو ذاتي مشڪر هلا پُنهون،
شمس الحق دا روش لهُواس (١)،
سرهين عجايبان ٿوزي.
٥- بيدل بحر وحدت دا اونهان،
تڪرو آهن ٿون اور نموتان،
مٿين ٿون ٿاري ڪين ٿون بوڙي.

٣١٨- ڪافي راڳ بلاولي

مين نون ٿباڏي يار جينا لڳ ڪڙي هي.
١- اندر ٻٺهان سين ٿون ٻنهن نه آوي،
ماهير تيران تيڏا درد ستاوي،
تن حسن دي چڙهي چڙهي آوي،
جوڙ ڪري جنان جڏاي دل جڙي هي.
٢- برهه ڪماني دي دست ٻيهوسي،
حسن ڪيتي تيران ليوسي،
سر نشانا ناز ڪيتوسي،
تيڙ ميڏ غمخوار، گهاور تدا ڳهوڙي ڳهوڙي هي.
٣- ناز نيڻان دي ڪيتا ٿماشا،
جيئان ڪيتان مين وتان وڳالا،
سوهان دي نال ڪيوين ڪريندانسي مانا،
جقڙا جيئه جيار، دلڙي درد ڀري هي.
٤- تخت هزاروں هيڪ جوڳي آيا،
انهين سالئون ڏاڏا چيٽڪ لايا،
ڳهور نيڻان دي دل ٿون ڳهايا،
نپهن تيا ترلان، برهين ساه ٻري هي.
٥- بيدل چور ٻنزڪي نبيسي،
پيغون سنهي يار دي ڏيسي،
ٿئند حسيا تي ٿسرم دا ٻڇيسي (٢)،
تين ويک نظار، عشق دي آوي هي.

(١) سيري دا شمر روش لهواس (ن) مرشد دا روش لوياس (ف ۽ ر) (٢) پڇي (ف).

۳۱۹ـ ڪافي رُوپ ٻلاولي

نيستهيُن لڳا ساڏا جاني — سهڻي دي نال سڄاڻ،
ڏولي دي نال رَليان.

۱ـ آندي ڇهندي راتيان (۱) ڏيهان — وات آنهان دي واڻي.
۲ـ لڳي واليان دا پڪڙ نرالا — سُڻ ٿُون دايل سائين.
۳ـ هير شهدي (۲) تُون انهين سولاتي — ڪا جا رمز و ڪائي.
۴ـ عشق رانجهو دي آندي هزاري — جهنگ سيال دي جاني.
۵ـ انتو لتو ديوچ بيدل ساڏي — رانجهي ڏوم متوائي.

۳۲۰ـ ڪافي رُوپ جوڳيا

نيڻ لڳي رانجهو نال سڄڻان — عشق پڪي سي اُولي اولي.

۱ـ ذات صفات ميڪا جا ڪيتي — وحدت والي خيال،
آئي ڏوني دي ٻولي ٻولي.
۲ـ لوڙه ڏتي سب لعظي ديوچ — پشمان والوي چال،
دين ڪفر دي رولي رولي.
۳ـ "ليمن الملڪ" دا رانجهن سائين — آ وچ مُلڪ سيال،
ڏوليا ڦيريا ڏولي ڏولي.
۴ـ هير تساليي تُون وچ ٿوائين — جشن ڏاڍا جنجال،
جيند رانجهو تتُون گهولي گهولي.
۵ـ بيدل راهه رندي وچ آون [illegible] (۳) دي ٿاهي مجال،
طالب درد دي ٿولي ٿولي.

۳۲۱ـ ڪافي رُوپ پروهه

وهه نور عجيب جيهي ٿرندي (۴) تُرندي سي مُول نه مُڙندي.

۱ـ اهي پنڌ شي سالڪ مرداني — راهه دي مُوڙهين مرد يڪاني،
هار هُور ڏاڍي وڃون هُرندي — هُرندي متي مُولي عشق ترندي.

---

(۱) راتين (خ ۽ ف) (۲) شهيدي (ف) (۳) ڪتون (ف) (۴) ترندي (م ۽ ف).

٢- سڀ خود مدامي ماهيت سين، ڪين اول مي عبديت مين،
يار وانگر ترنگان جهرندي (١) جهرندي وت جوشون جهرندي.

٣- دعوا جوڙ همه هستي دي، مارن موج سدا مستي (٢) دي،
يار پنور (٣) دي وانگن پڙندي (٤) پڙندي ٿيندي واصل دردي.

٤- بيدل هر هڪ جهان پر چاتا (٥)، سوز گداز دا قدر سڃاتا،
يار سير نيزي آهي تر ندي، ترندي وچ انهين الڙهندي.

٣٣٣- ڪافي ريخته روپ سورٺ

وو بيرنگي آپ آدم بنڪي آيا ري،
روپ ڪا اوڙهم نقاب احد و عبد سڏايا ري.

١- وو اروپ سروپ هو آيا، عشق حسن ڪا کيل کلايا،
دولهو وه القاب ساجن سرڌر آيا ري.

٢- ڪهان وه بڻي پوش عرب ڪا، هووي ساقي جام طرب ڪا،
ڪهان وو دست رباب، گيت انا الحق گايا ري.

٣- ڪهان شيخ، مشايخ، قاضي، ملا، مومن نيڪ نمازي،
ڪهان وو مست خراب، همي انگ لڳايا ري.

٤- خلق الاشياء سمجهو اشارت، انتوهو عينهٖا محض بشارت،
بيدل شوق شتاب، بر همي سمجهايا ري.

٣٣٤- ڪافي روپ آسا آميز گجري

وحدت دا وسباهي، سالي عيش الاهي.

١- طالب هر ڪر ترڪ يقين (٦) دي، ڪل اي ڪيف دي ڦاهي.

٢- نور اضافت عبديت دي، ساري طبل خدائي.

٣- "اعتقر شاتيي" عشق آکيندا، هر هر دي واهه بادشاهي.

٤- منهنجي منصوري جد هڪوني هوئي، آکي "انا الحق" جائي.

٥- بيدل آپ ڏسون غير نه جاڻون، رکون سترت سدائي.

(١) جهرندي (ق) (٢) ستر الشني (ر، ق ۽ ا) (٣) پنور (غ) (٤) وانگر پيرلدي (ن) (٥) سير چاتا (ل) (٦) ترڪ تعين (غ) يکي.

٣٣٤- ڪافي روپ بلاولي

هرجا هُو حق جاني | آپ وڃون نہ آني،

١- "مَنْ رَانِي فَقَدْ رَاَ الْحَقْ" | جوڻي يقين (١) سوڻي منطق،

رمز نرالي اکهر سابق (٢) | مخفي هند يت سڄاڻي،

٢- "نَحْنُ اَقْرَبْ" ٿيوِ (٣) وسندا | "وَهُوَ مَعَكُمْ" هتندا رسندا

"وَفِي اَنْفُسِكُمْ" دليان ڪسندا (٤) | صورت وچ انساني،

٣- صورت عبد احمد وچ مثل | بلا ميم فرق ميانا،

سلطاني دا ڪهڙ ٻهانا | آکيوس "اعظم شاني"،

٤- "اَنْ عَرَفَ" تيو (٥) عز الاهي | "اَنَا اِلا" "شيءٌ" سبحهِ ڪماڻي،

راه اِماني ڪهين ٿي راهي | چوز عقوں حيواني (٦)،

٥- حال حلاج دا منصب عالي | باوين جنّان ليوين (٧) آپ غالي،

بيدل عشق دي رمز نرالي | ميڏي من ڪون ڀاني۔

٣٣٥- ڪافي روپ بلاولي ۽ قصوري

پيار پريم لڳايا وي | سٽيان تُسون آن جڳايا وي،

هر مظهر تُسُون (٨) شاه حقيقي | سيوين مُڪهه وِکيلايا وي (٩)،

١- ذات مقدس جلوا پايا | احمد نام سڏا ڪر آيا،

يار نبوت سِر تي چايا | هرجا حڪم هلايا وي،

٢- "اَنَا اَحمد بلا ميم" آکيندا | واحد ڪثرت وچ لڪيندا،

اهنا درس آپ وِکيندا | صورت وچ سمايا وي،

٣- شمع حسن دي ڪيتا تجلي (١٠) | ظاهر باطن نُور مُجلي،

عشق دا پايا ازهر مصلا (١١) | هر هر جٿ جهلايا وي،

٤- نُور الاهي احمد مُرسل | هر مُرسل تُسُون اعلي اَفضل،

هادي مهدي مير مڪمل | عشق دا راهه بتايا وي،

٥- حسن دا جلوا عين عياني | مظهر نُور نبي دا جاني (١٢)،

بيدل پيا ڪجهه وهم نہ آئي (١٣) | احمد آپ وڪايا وي۔

---

(١) تعين (غ، ر ۽ و) (٢) شائق (ر ۽ و) (٣) قربي (غ) (٤) ڪنهندا (غ)
(٥) تيا (غ) (٦) حيراني (غ، ر ۽ و) بيڪس (٧) باوف جڏان ليُون (ل)
(٨) مظهر وِچ (ف) (٩) شڪه وکايا وي (غ) بيڪس (١٠) ڪيتي تجلي (ف)
(١١) مصلا (ف) (١٢) جاني (ع ۽ ف) (١٣) آئي (ع ۽ ف).

اَبیات سرائکي

(۱)

كشفُ قبور قلوب نہ منگيں، مگيں درد ميكلاّ،
منّي نوشاں دا مشربُ چوكا، تسبيح چرخ مصلاّ،
منظوري منصب دا بيدل هي مقصود مسلاںؔ (۱)۔

(۲)

"لا" دي نكرت نال وجاويں، خيال خُودي دا سارا،
نفي وچ اثبات ويكھيں، نُور شهود نيارا،
"اَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ"، جيت ويكھيں تيت يارا،
آن كيا حجاب دُوئي دا، وحدت مار نقارا۔

(۳)

ماهي نال اساں ڈيساں اكياں، لگياں وه وه لوكاں،
شاه حُسن ديان نوجان چوهيان، ناز ديان مارن نوكاں،
بيدل عشق محبت پاجهون، بي سپر كھوڑي (۲) موكاں۔

(۴)

نرگس نين ساڈي دلبر دي، يا وتْ پر پيالي،
بازاں وانگوں ڈيون پاولين، كاون خوبُ نوالي،
بيدل ماسُ دلين دي (۳) منگيدي، كون آنهاں نوں ٹالي۔

(۵)

آهو چشم ساڈي سجناں دي، يا وت شير شكاري،
بچي رانگيں ڈكالي ڈيندي، يا كاتي تيز كٹاري،
تيزا انداز نيستك سربندي، ماتك وچ هشياري (۴)۔
بيدل جھوں معاف انهيں دا، جيا اكيان دي ساري۔

---

(۱) مُسلا (ع) (۲) كھوڑيان (ع) (۳) دلين دا (ن) (۴) وچ هوشياري (ل)۔

(٦)

عالم فاضل وچ مسيتن، پڙهه پڙهه مسئلا ڪڍندي،
لڪتابي ڳڻون چوڙ اِمان هڪ، راهه رندي دي ڳنڍندي (١)،
باجهون حرف عشق دي بيدل، ٻيا ڪوئي سبق نه پڙهندي،

(٧)

ھُو دي باجهون، ٻيا سڀ پڙهيا، سانون عشق پڙهايا،
وحدت دي تحصيل مِن مطلب، ٻيا سڀ علم آجايا،
بيدل ٿيي غلام آنهاندا، جنهان مذهب دين گنوايا.

(٨)

خواب خيال تِسر وَهندا جِنهون، دوست مقابل ھوندا،
"دَعْ نَفْسَكَ وَ تَعَالْ" سُن ڪر، مستي وچ ڪڙڪندا،
آپ وسار ڪي آهون ٿاوي، جوئي آهون ڪوندا.

(٩)

"لا" دي نال نفي ڪر، بيدل جو ڪجهه سمجهه لي جيء،
"لا" يَسْمَعُ لا يَبْصُر"، تا آئيند راز سمجهي جيء،
هردم وچ اثباتي ظاهر، اکيان باجهه ورکيج ؛

(١٠)

عاشق شڪدي بي سر ھوڪي، سر سنڌوئي باوَن،
بيخودي دي مجلس وچ، ڪيت الستي ڳاوَن،
"رَأَيْتُ رَبِّي بِعَيْنِ رَبِّي" ڄڻ، آهون آپ وڃاوَن،
"إِذَا تَمَّ الْفَقْرُ فَهُوَ اللّٰهُ"، شاهنشاه سڏاوَن،
بي حجاب عشو الله ڏسندا، وچ خودي دي آوَن.

(١١)

ذات صفات هيڪا ڪر جاڻين، ٻي ڪائين ٻول نه ٻولين،
جيڪي وس لڀيس ۾ ويکين، چال ادب دي چالين،
وحدت دي وادي ۾ آڪر، وَل نه پيڇون ٿي وڃين.

---

(١) لتڙندي (ل).

(١٢)

جهڳڪ جندال مذاهب والي، سالڪ تُرت سڃيندي،
ذُوالفقار سره دي هٿ ڪر، هستي مار هڻيندي،
بيخودي دي مئي پي بيدل، مئين دي ياڙ پٽيندي.

(١٣)

عشق دي اوجان آون سيتي، لنگهه حجابان لوڙن،
وچ درياهه الوهيت دي، عبديت نُون پوڙن،
دُنيا تي عقبيٰ دي دعوا، عاشق سڀ دي ڇوڙن،
بيدل پرم جنهان نُون لڳڙا، سي ڪنهن سُنهن (١) موڙن.

(١٤)

حاجي حج ثواب دي طالب، عشق عشاقان پاؤندا،
محبوبان دي طرف تلين، سي ڪرن طواف تڪاندا،
جيهان (جنهان) جمال ماهي دا ڏٺوا، حج قبول آنهاندا.

(١٥)

يارو عشق آکيندا اينوين، مئين سڀ وچ سمايا،
آکاسين باقال اسان ڏي، وحدت جلوا پايا،
مئين هُون ظاهر، مئين هُون باطن، ڪون مويا، ڪون جايا!

(١٦)

مئي منصوري پي ڪر، مُوحد ڪيت آنا دا گاوَن،
"الفقر لا يحتاج الا الله"، شاهي طبل وڃاوَن،
وهم دُوئيدا چوڙ دلان، وحدت خيال ڪڙاوَن.

(١٧)

عشق اسان ڏي پير تي مُيان، ڏاڍا ڪٽڪ چڙهايا،
ابرُو چشم تي خال زلف دي، چلڪي تاب رڪايا،
حسن دي ترچ دي ويک سياست، مين تان هوش گنوايا.

(١) سوانهه (ع).

(١٨)

مُلاں عشق ڪتّوں ہِچ ڳیوں، نہ تہ آہي ڦیوبن خبراں،
خیر ڪوٺ ڏُونْبي (١) دا پِڪي، سار محبت تیراں،
بیدل پرم نہ ڪالسي ڏہتدا، وآلاقد وانگ وڄیراں (٢)۔

(١٩)

نِن سپاهي مَتر، مَترواهي، مُغلاں وانگي مَرندي،
ہڪس، بیدل شدّاں نُوں، بیرهماں مَتر هنس تل ڪريندي،
گر قِیر (٣) مار ان جا وَنڃاوَن، جتهي طرف جڙهيندي۔

(٢٠)

رانجهو نال پریت لڳايس، چوڙڪي سينا ياري،
رنگپور دي وِچ مُنور نہ رُهيساں، ويساں تخت هزاري،
تيڏاں دي وِچ نِن ڪالڪي، شربت ڪنواپڙں ماري،
مِن، تا رانجهو هيڪو هوبِس، ڪرندين شڪر گذاري۔

(٢١)

درد دي غمخالي قَتون پیوندي، عاشق پيالا غم دا،
وانگي اساسان ڪهيں نہ پيتا، شربت درد الم دا،
عاصان وِچ خيال نہ ڏتوا، حال انهين ماتم دا۔

(٢٢)

عشق، آذان سڻي عشاقاں، ذوقوں زود ڪرهيندي،
خُون جگر دي وِچ وضو ڪرڪي، نيت نماز ڪريندي،
حسن دي طرف سجود انہاں دا، وحدت ڏياں ڪريندي،
بيدل تِهي نماز انہاں تُوں، جي ترڪ وجود ڪريندي۔

(٢٣)

عشق لڳا تدبيراں چُڪياں، سارُ غماں مِيرِ آيا،
درد فراق دا سُڪدي هاسي، سو سيڻي سوز سمايا،
بيدل اِہ دي راجهوں جِڳ مِن، جيوں معض اجايا۔

(١) ڏُونْدي (ع و ن) ڦِڪي (٢) هَز هِراں = هزهزاں (ع) ڦِڪس (٣) گِيرقِير
مارا جار نياون = گرايرِ مارا جار نياون. (ع و ن).

(٢٤)

دين مذاهب دي اسان منكر، راه رندي دا ويسون،
كفر تي اسلام تون جائي، ڏئي لت ٻويسون،
وحدت دي ميدان وچالي، كوتل عشق كڏيسون،
بيدل محبوبان دي اڳيون، سر سرواه ستيسون.

(٢٥)

ماهي نال اسانديان اكيان، آ آبانيكر آزيان،
ناز حسن دبان نوجوان وبكو، نال ككك دي چڑهيان،
بيدل بي پرواه بلائك، خون كربندي كٽويان.

(٢٦)

لوكان كتنڑ تدوري پڑهدي، عاشق علم لدني،
وحدت دي دريا مين پندي، تس شيهي نه ضئي،
بيدل نال يقين نپائين، چوڑ ڏكيلاڻ نتي.

(٢٧)

اكيان ورچ خمار، صورت سوهني رب دي،
ملبا مخمور يار، كڈهي حاجت حج دي.

ٻهرڙن سي حرفي

الف: آحَدَ، بيچون، بيچگون، سڀ سي ميرؤ نيارا،
احمد نانءُ سڏايس اچي، عشق ڪيئس اظهارا،
اَنَا اَحْمَدُ بِلاَ مِيْمٍ آکيندا مرڪي (١) دوست پيارا،
سار نغارا، انالحق نعرا.

ب: بهار ظهور دي ڏيکين گوناگون گلزاري،
بوءِ بهشتي رنگ عجائب چمن کيا چوڏاري،
"خَلَقَ الاَشْيَاءَ فَهُوَ عَيْنُهَا" من حقيقت ساري،
هُو هيڪاري، ڏيره بهاري.

ت: تماشا ڏيکين سارا، جي تسون ويسڻ آلين،
هيڏون هوڏون يار هيڪوئي نازي غير نه آلين (٢)،
"ثَمَّ وَجْهُ اللهِ" سڄ سنيها (٣) هر جاءِ دوست پڇاڻين،
ميرؤ سبحاني (٤) اعظم شاني.

ث: ثبوت رکين دل آئسي وحدت خوب خيالي،
ثي هلام آلهين دا جوئي خيال آلوين هيچ جالي،
"لَيْسَ فِي الدَّارَيْنِ اِلاَّ هُوَ" ڏسي دوست (٥) ڪالي،
ياهمه حالي، ميره بحالي.

ج: جفا ڪر اعدا هڪا وهم دوئي دا ٽالين،
وحدت دي نڪيتي تون نيهون نال پرهر دي پالين،
"ڪُلُّ شَيْءٍ هُوَ اللهُ" ميد تڪتون ميهر مثالين،
هر تڪتون پالين، غير نون ٽالين.

ح: حقيقت هيڪا آهي مظهر آنت نه پايا،
اهڪ مرغوب تي موهين ڪاتي موهن اپڪ سڀايا،
"فَهُوَ الظَّاهِرُ وَهُوَ الْبَاطِنُ" آپون وکي آيا،
آپ وکايا، اهو وايا.

---

(١) مرڪي (ف) (٢) جالين (پيڪس) (٣) سُنها (ف) (٤) سجاڻي (ع) (٥) دُرست (ع).

خ: خيال خودي دا ست ڪر پخود پرهم آنائين،
مذهب جوڙ ڏوئي نون پوڙين وحدت جھڙ سور چائين،
"الصوفي لا مذهب" والا نت نت ڳاون ڳاوڻ،
طبل وڄاوڻ ليٿون لوچاوڻ.

د: درد عشق دي تالي نينهن نت نت جالين،
تن دي منگل وچ (١) هميشه ٻاهه برهه دي ٻالين،
"نارُ الله عَلَي الاَفئدة" بالين غير نون ڳالين،
عشق اجالين، آپ سنڀالين.

ذ: ذڪر دي نال الائين سام مُسافر سدائين،
ٻاجهه ذڪر دي جائي گذري سا سي عمر اجائين،
"فاذڪروني اذڪرڪم" من رانجها راهه ٻتائين،
هوئين صفائين، حق هيڪرائين (٢).

ر: رمز لدني رکين دل تي ڏينهوان راتين،
اکين کول تون ويکين ظاهر جلوا پاتون پاتين،
"ڪل شي محيط" ڪيجي بيت ڪيت پاوين جهاتين،
ذات صفاتين، حق اثباتين (٣).

ز: زبون لا تيوسن سالڪ مست بقين نه رهنا (٤)،
حال حلاجي نال هميشه ڪر تون آڪھا پهنا،
"سبحاني ما اعظم شاني" نام انهين وچ لهنا،
انا الحق ڪهنا، يڪتا رهنا.

س: سڪندر وانگون سوهنا (٥) پهر رسالت جامان،
ڪيهن حڪايت اهي آيا ڪيتيون هل هتڪامان،
"من رآني فقد راي الحق" عاشق من الهامان،
محبت سامان، جاپا جامان.

ش: شراب محبت والا پيوسا جنهين سماقي،
اسم جسم ڪتيون جنگ پيا وچ مليا دوست يگاني،
"رايت ربي بعين ربي" آکين راز نهاني،
دلبر آني (٦)، دلبر جاني.

---

(١) منگل دي منگل وچ (غ) پڪس (٢) حق هيڪراني (ف) (٣) حق اثباتي (ف).
(٤) ز: زبون تيون سالڪ مست بقين نه رهنا (ف) (٥) سوهنا (پڪس) (٦) دلبر آني (غ ۽ ف).

ص: صحي ڪر آپ اُنون تان تُون رَبّ پڇاڻين،
هُر هڪڙون ڏيوي ڏکالي جي تُون ابا سِرُ سڃاڻين،
"مَنْ عَرَفَ نَفْسَهٗ" فرمايا جي تُون ويهه آڻين،
سوجهان ماڻين، آهي جاڻي.

ض: ضرور سڀني سَت شَڪُون مرد ٿيوهن مردانا،
آپ وسار ٿي اپڻي آتي آءُ هتيون بيگانا،
"دَعْ نَفْسَكَ وَتَعَالَ" آکيولي پَر ٿيوين يڳانا،
بي جيهانا وڪيهن رهانا.

ط: طلب، جي تِيئَن تُون سڄي جهاني ڀاءُ ڏوري،
منجهي ڪر سُڃي (١) سُڃي تُون چوڙ خيال بيروني،
"وَفِيْ اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ" آکيس "اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ وَفِيْ"،
بي چيڪوئي، بي تسموني.

ظ: ظهورا هرجا جاني (٢) مظهر خاص بشر تُون،
ليڪين دا مَسْجُوْدُ بڻايا يار الهين مظهر تُون،
"نَحْنُ اَقْرَبُ" نوي وَسَدَاد ورڪَهُ دلبر تُون،
سڄين سِرَ تُون ويکين ٻر نوف.

ع: علوم مذاهب دي سَت، سچي سلوڪ ها رُوحا،
جيئان ڪڏان راجعون وَسدا ڪامل ويهه ڪرنا،
"وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ" جيڪو مرت ڪونا،
مُول نه مُونا هرگز مرنا.

غ: غرق ٿي غيب ۾ ويکين غائب حاضر تُون هين،
سِر حقيقت هڪل شريعت باطن ظاهر تُون هين،
"اَلْاِنْسَانُ سِرِّيْ وَاَنَا سِرُّهٗ" سارائي سِر تُون هين،
ڪُوهر تُون هين.

ف: فنا ڪر وهم دُوئي دا وحدت منزل وجودي،
عبد و معبود هڪو جاڻي تمر سار ابر نمودي،
"سُبْحَانَ اللهِ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهٗ شَيْءٌ" مسجود شهودي،
لا تـــــــــــــــــر دي.

(١) مُنجهي (ع) ٻيڪس (٢) هرجا ويکين جاڻين (ق).

ق: قرب دي وچ، نہ سماوي وهم عبوديت دا،
قطره ڪٿ لهي جڏان لهريان (١) بحر الوهيت دا،
"لي مع الله وقت" سن تون راز ربوبيت دا،
احديت دا الصمديت دا.

ڪ: ڪمال اهوئي جي تون (٢) آپ نون غير نہ جاڻين،
لهر ترنگ سمندر نالي تينون هڪي ڄاڻين (٣)،
"اذا تم الفقر فهو الله" رندي رمز الاڻين،
شڪ نہ آئي، ويسهہ جاڻين.

ل: لباس رسالت والا رنگ سارا بيرنگي،
زوران زور چڙهايان نوجان ايتهون ڪيتي نيرنگي،
ماركيت نہ پيا ڪو اتوندا آپ بهادر جنگي،
خاص خدنگي آيا هنگي.

م: محبت والين موجين جي سير ساون لايا،
وحدت وير اهين ڪنتون بيوس الٽا بڪن بڪايا،
"انا جاوزنا والبحر يموج" شہ مردان فرمايا،
راهہ بتايا آپ ڏکايا.

ن: نہ پيتڪ اجايا ماهر، تسو وچ حسن هزاري،
تو وچ عرش زمين آسمانان هاريا رک هوشياري،
"ليس شي عنڪ الخارج" تو وچ خلقت ساري،
اسڀوري نـــــاري.

و: وصول حصول جٿهين تون جنگ ڇپا مو جيسون،
قطره وچ درياهہ وچ قلزم ٻلا اجي اسون،
"انا انت فانت انا" لکي (٤) موج قرب دي لسون،
رهگيا رسون چتا جسون.

هہ: هوس دي نالي هڪانهان هرگز حق نہ ليوي (٥)،
سوز گداز دا ذوق متر ڪالهين نال نہ ليوي،

---

(١) لڙهيان (ن) (٢) جوتون (ع) (٣) هيڪو ڄاڻي (ع) (٤) لکي (ع)
(٥) حق نہ ليوي (ن) بيکي

"مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْ" مڃڻي جو عجب وچ سر پوي،
سو سر جيوي، حاضر ٿيوي.

ي: يقين رک بيدل سائين راحت رنج وچالي،
ڪڏهن گذارين آل ٻڌو ڪڏهن وچ ڪنالي،
"هُوَ يَتَقَلَّدُ هُوَ يَتَأَلَّمُ" جيئن ٿاوين ٿيئ جالي،
ڏيکي (١) پالي آپ سنڀالي.

---

(١) ڏيکي (ڏيکي).
نوٽ: هي حرفي بيدل سيد نواب شاه رضوي جي ڪتاب ٿان (لکيل ٢٠ جون ١٩٠٥ مطابق ٣ ربيع الاول ١٣٢٣ه) ۽ بيدل جي قلمي لسخي "اسرار السالڪين" مان ورتل آهي.

ٻي سي حرفي

الف: آکن دي ڪاني ڳل (١) نهين، جو تون،
ڄٽ ڪيٽ آپ وڃاوندا هين (٢)،

ب: بجليء وانگ جهلڪار وکا، وت،
آپ تون آپ ڇپاوندا هين (٣)،

ت: تاب تجلي دا ڪون جهلي،
ڪوه طور نون رت بناوندا هين (٤)،

ث: "ثم وجه الله" آپ آکيو، رنگ مين،
رلک رساوندا هين (٥)،

ج: جلوه نور جمال وکو هر شي مين،
ظاهر ظهور ڪيتا،

ح: حسن هيا (٦) وچ ڦلڪ ملڪ سهڻي،
خاڪ نون مظهر نور ڪيتا،

خ: خاڪ دي حق لولاڪ آکين (٧)،
انهين خاني (٨) نون بنت معمور ڪيتا،

د: دوست دا راپا اينوين آهيا،
"آن اعرف" ميس مشهور ڪيتا،

ذ: ذوق وصال دا سوني پاوي،
جو هستي نون مار هٽاوندا جي،

ر: رمز روحاني سوني جاني (٩)،
سوني جوڙ جسم نون جاوندا جي،

ز: زهد علم (١٠) دي جاه نهين،
روح منصب عالي پاوندا جي۔

---

(١) ڳل (ع) ڳالهه (ف) (٢) وڃاوندائين (ق) (٣) ڇپاوندائين (ف) (٤) بناوندائين (ف) (٥) رساوندائين (ف) (٦) حسن هيا (ع) حسن هيا (ع) (٧) لولاڪ آکين (ل) (٨) خاڪ (ف) (٩) جاني (ع) (١٠) علم (ل)۔

س: سِرّ دا واقف جو ٿيسي ٿيوي،
سوئي ڪيت (١) أنَاالحَق ڳاوندا جي.

ش: شاهد، لباس چاڪاندي ڏيج،
مخفي هوڪي جهنگ مثال آيا ري.

ص: صَانَوُاعَلَيهِ وَاليه سهڻا ري،
صاحب حُسن ڪمال آيا ري.

ض: ضَوء شمس دا چُپ ڪيا،
جلوه نُور جلال جمال آيا ري.

ط: طاق تي طاقت عاشقاندي،
جنڏان شاهد خوب خيال آيا ري.

ظ: ظاهر نُور ظهور ڪيا سوهڻي،
رُوپ سُرُوپ سَناپا ري.

ع: عاشق ويکه حيران هوئي،
جيت ڪيث رانجهڻو (٢) رنگ لايا ري.

غ: غيرت عشق دي غير نيتا،
سوهڻي سٽيسو آپ سڏايا ري.

ف: فرق نهين همه اوست ديه ڏج،
"ڪُلّ شيءِ هُوَالله" پايا (٣) ري.

ق: قال نون چهوڙ تي حال ۾ رهه،
جي تون حال حقيقي پاوڻان (٤) هين.

ڪ: ڪار "مُوتُوا قَبلَ المَوت" دي ڪر،
جي تون جاڻي اصل سِرّ جاوڻان (٥) هين.

ل: لاَ اِلهَ تون مَن سون لاه جي تون،
ٺيکر نفي دا (٦) ڪماوڻان هين.

م: مرد ٿيوين منصور وانگون جي تون،
عين اثبات مين (٧) آوڻان (٨) هين.

(١) ڳيت اناالحق (ف) (٢) رانجهون (ع) (٣) آيا ري (ت) (ويکس) (٤) پاوڻا هي (غ) (٥) سِرجاوڻا هي (غ) (٦) ڪماوڻا هي (غ) (٧) اثبات دج (ل) (٨) آوڻا هين (غ).

ن: نفي وچ، ڪوئي دم زهين نان جو،
اثباتي ڪُل صفات هووي،

و: ولڪي موت تہ ويکندا سو،
جوئي محبت دي وچ ممات هووي،

ه: دور حجاب نهين ڪوئي جڏان،
ذات الڪُنہ اثبات هووي،

ي: يار جيهان دي نال مليا بيدل،
انهان توڙي درجات هووي،

ٹين سي حرفي

الف : آ مھڈا مڑ حال سونڈا تیڈي باجھوں ہوئوں درماندیاں میں،
راتیاں آپ اکھاں نوں نیت وہي ڈینہاں خون جگر دا کاندیاں میں،
سڑندا درد غماندا دست ڈري سڑ سوز فراق دا گاندیاں میں،
بیدل یار برہ دا ماري جم چاہ کھوں میں چاندیاں میں ۔

ب : بحر آہ بہوا عشق والا آساہیند کشتي گرداب ہوئوں،
جیسولڑي وہر گیریاں گیر ہوئي ڈبکا دلوں (۱) دہشت دا داب ہوئوں،
جند تڑف تڑف (۲) وچ لہریاں دي مدہوش ہوئي بیتاب ہوئوں،
بیدل ہورعشق دي لوڑھ (۳) ڈتي مرت والڑي سوال جواب ہوئوں۔

ت : تڑک اتاولي نیمن تیڈي ھیمن سوار براق رکاب ڈٹونھیں،
جھوٹ ہمت آون قرآئت جاون کھڑن عقلدا خانہ خراب ڈٹونھیں،
وقت سوال جواب آسیراں دي ھین لاشک مثک عذاب ڈٹونھیں،
بیدل لڑھ تیناں دي لگ رہیا سھنا متت گناہ ثواب ڈٹونھیں۔

ث : ثابت رکھن دل یار ڈھوں ویک ثمر برھوں متاں ھتائیں،
تاب طیش برہ دا نکوا ھي محبت (۴) ٹوں نہ کجھ مٹہ بتائیں،
درد روز بازار ھي عاشقاندا وٹ (۵) گیھن جي کجھ وکائیں،
بیدل بہاء تنھي آنہاں سھنا دي نال صدق صفا مر ستائیں۔

ج : جور جفا آنہاں ظالماندا عین مہر وفا کر جاݨ سیوں،
گھوٹي زہر آنہاں دي دستوں بي ہتھین شہد شفا کر جاݨ سیوں،
بارڑ درد فراق دا چاہوں چا، ایھو درد دوا کر جاݨ سیوں،
بیدل مطلب کلي عشق سمجھ پیا خیال خطا کر جاݨ سیوں۔

ح : حال کیا پچھندائیں عاشقاندا واجھوں یار انہاں نوں چین نھیں،
وچ سیک میر سکہ رہین کجھ سک آنہاں دن رین نھیں،

---

(۱) ویکاں دل نوں (ن) (۲) تڑب تڑب (ن) بجکس (۳) کوڑ (بیکس) (ع) محبت ھٹوں (غ) (۵) ڈھر گیھون (ن)۔

ڏينهان نہ رکندا طلب طعام دي (١) راتيان لنگ آنهاں دي تين نهين،
بيدل دوست جنان دي دل (٢) وسي آنهاں غم غرض دارين نهين،

خ: خوبصورت مَن موهہ صُورت حُوران پَريان ويکہ حيران هوون،
ملَڪ فلڪ آتي سُبحان پڙهن فلڪ سڪ ۾ سرگردان هوون،
جاوا شمع حسن دا ڏيکہ (٣) ڪتران سيج چنڊ ڏونهين پروان هوون،
بيدل بخت بلند آنهاں دي جي راه عشق دي وچ قربان هوون،

ذ: دل اساڏڙي لُٽ نيستي آنهين ظالم زُلفين والڙي جيي،
ڏونهين زلف ڳلان آتي لٽڪ رهي، سُونهين گل بنفش تالڙي جيي،
گرداب حيات ظلمات آکان يا گنج تي شيهہ ڪالڙي جيي،
بيدل خاطر پريشان ڪيوين لہ نيوي ويک آليٽي چالڙي جيي،

ڏ: ذوق تساڏڙي شوق دا بس تيڏي ياد مين شاد گداز (٤) دا هُون،
غم هم ڪيسي دا هور نهين سڄ صبح تسان نُون سپارا دا هُون،
طوق طلب تيڏي دا گل ميڏي قمري وانگي پرتسُون پڪارا دا هُون،
بيدل پُوه گلان دي گهير نيڻا ڪوني بلبل مست بهار دا هُون،

ر: روز ازل دي ڏٺوا سين شمع حُسن دا نور جمال ميان،
دل وسون ڳئي جان وچ پئي شعلي وانگ پتنگ مثال ميان،
اکيان نت نهارن جا بجا آونهين خواب دا خُوب خيال ميان،
بيدل شب قدر آها رات آهي جو ليا مهڻي دي نال وصال ميان،

ز: زورا زوري ڏاڏا ڪرن دوڙي خُوني نين تيڏي سير مست پيلا،
غمزي ناز دي توب تفنگ مارن، ڏيون ڪتريان کوٺيان نون
(٥) شکست پيلا،
دام زلف سياه جهت بند ڪرن آکر جاوندا تُون پا بست پيلا،
بيدل موهہ نيتي دل عاشقان دي آنهين چشمان والڙي چُست پيلا،

س: سوز عشق دا بارُ سدا عاشق چُر ڪي سير تسي چاوندينبي،
هستي چوڙ خودي تُون پوڙ پچي تين نيان دي وچ اڙاوندينبي،
سنهين موڙ دُوئي دي دور ڪتسُون تا وحدت واليڙا سير ڦچاوندينبي،
بيدل پد برهہ دا سيٽي سمجهن جي خود ڪنون خيال جاوندينبي،

(١) ڏينهان طلب طعام نہ رکندي (ع) ڏينهان طلب نہ رکندا طعام دي (ق) (بيڪس) (٢) جينهان دي دل (ل) (٣) ويکہ (ق) ويکس (٤) شاد گذار دا هُون (ق ؛ غ بيڪس) (٥) ڪرڻان کوڻان اوڻ (ق) بيڪس،

ش: شاد ہوئی تے آزاد ہوئی جنّی دلبری(۱) غیر جنجال کٹنّون،
جسم جیفاء (۲) دی وانگوں پٹ، گوتیمُر، اُمرا للّرسُ نُور
جمال کٹنّون،
قیل قال مہاتی جنگ گنّیں حیرت منّھون وکایا حال کٹنّون،
بیدل غاق اساڈا آباد ہویا انہیں شاھد(۳) خواب(۴) خیال کٹنّون۔

ص: صاف صفاتی سیر وچّوں عاشق ذاتی مطلب پاوندی ہین،
جامُ خودی دا پر پیندی خانیانُ خودی دا جلاوندی ہین،
جنّدان آن اثباتی زور ڈیوی تدان انا الحقُ الاوندی ہین،
بیدل کیہا گناہ انہان کیتا کیتی عشق دی میس
کہاوندی (۵) ہین۔

ض: ضید نہ تیوین عارفان دا انہیں تواتی دا محض مُرید رہین،
قول فعل انہان دا جیہا ویکھیں ہر حال ادب مین مزید رہین،
جوتی رندان دی حال دا منکر رہی انہیں پیتی کٹنّون
بعید رہین،
بیدل اہل دلین(۶) دا تہدلوں توں تہ بندہ ساہر خرید رہین۔

ط: طور عجب کوئی ڈٹا مین شاہ حسن دی حل ہنگام دا جی،
نوجوان غمزی ناز دیان چنّگ پیان، رکندی عزم جزم کلام
دا جی،
عاشق روحی فداکُ دون وردُ کیتا ویکھ منکر انہیں آتش
نام دا جی،
بیدل سیر ڈیون، سبھی گوہ نجون(۷)، پاون ذوق وصال دوام
دا جی۔

ظ: ظاہر ہوندی(۸) تیڈی اکیان وچوں کوئی غازی غمزی
باز ہین آئون،
دل نال کیرشمہ لٹ گھدّی سوہنی چال سراپا ناز ہین تون،
ہنبتی تیر پروان(۹) دی سینگ نیئون کیہا تکڑا تیرانداز
ہین تون،
بیدل دُرس(۱۰) تیڈی وچ مست ہویا سالون ساقی محفل راز
ہین آئون۔

---

(۱) جنّدڑی (ن) (۲) جیفی (ن) بیکس (۳) شاہد (ق) (۴) خوب (ن) بیکس
(۵) کہاوندی ہین (ن) (۶) اہل دلیوں (ن) (۷) لیونا (ن) بیکس (۸) ہوندا
(ن) بیکس (۹) پیونی دی (غ) عکس، ہنبتی تیر پیوان دی (ن) (۱۰) [illegible]

ع: عشق ٿيڏا هي امام ساڏا ڏوجها مذهب دين نہ ڄاڻندا مين،
متين طرف تساڏي سجدہ ڪيتا قبلہ هور، تسبي حڪو ڄاڻندا
(١) مين،

مين تو عليم عقائد پڙھ آکيا ٿيسان خادم در خوباندا مين،
بيدل برھ جيهي ڪائي چيز نهين چاوندا قسم پلي قرآندا مين،

غ: غرفي عشاقاندا هور نہ ڪو ڄاڻهون ويکن يار پيارڙي دي،
ويکر خوني ابن خمار پري هوندي گهائل زخم اشارڙي دي،
ناوڪ ناز جڏان معشوق مارن تيون عاشق قتل نظارڙي دي،
بيدل ڪتون سٽي ڄاڻهون يار سڄڻي دانهان دود دہان اهين
پيارڙي دي،

ف: فهم عقل دي جاہ نهين جيسان عشق مريندا تير ڪاري،
هوش خود بخود حيران هوندا جڏان ويکن برھ دا بار ڀاري،
جيهان تيڻان دي گهوڙي آن دوڙي نوجان حسن ڪرين ديان
(٢) تاز تازي،

بيدل ڪتون اتان دم مار سگهوي، ڪئي پاڪبازان دي سرت ماري،

ق: قد معشوق (٣) دا سوئي جاني جوڻي آپ ڪتون آزاد هوندا،
جيهان جان شير سراپا ڪنم نہ هوي، تان تان برھ سيو برباد هوندا،
تيهون لاوڻ دي رچون سالڪان اتون موتوا قبل الموت مراد هوندا،
بيدل ڪم تيون سڀي اتر پيون ايوين عشق ڪتون ارشاد هوندا،

ڪ: ڪتب نفي دا سڪ ڪهين (٤)، جي تو تڪر نا دا ڪماوناں هين،
ست خيال خودي دا حباب وانگون جي تو درياہ وچ سماونا هين،
هستي چوڙ خودي اون ٻوڙ جي تو وحدت وچ رل جاونا هين،
بيدل باجھ فنادي ڪتون (٥) ميلي هرگز ذوق وصال نہ پاوڻان هين،

ل: لاؤبالي (٦) اتهان سوهڻان دي تسبي آندي ڪيسي بيان وڃي،
جڏان تيغ جفا دي ننگي ڪرن ڪهن لرزہ زمين زمان وڃي،
تڏان ناز دا خنجر خوب مارن لکہ خون ڪرن هڪ آن وڃي،
بيدل رات نہ ڪائي آکہ سگهوي اتهان شير دلاندي شان وڃي،

م: مثلا ڪيي جاني عشق رچون گوشي پہ ڪتابان پڙهندي جي،
عشق عرش دي ماڙي دي پوڙي هي اتون عالي همت چڙهندي جي،

---

(١) چاوندا مين (ق). (٢) ڪريندي يان (ق ۽ غ) پکي (٣) معشوقان (ع) ڪهاڻي
(ق) پکي (٥) ڪتهين (ق) (٦) لا اُبالي (ق).

ماره مَنْ شهدايمُ والا طبل سُولِي مٿي سواري ڪُرندي جي،
بيدل خوف والان دِرِي جاه اُهين آتوان پير دلاور ڌرندي جي،

ن: نـور الاهـي جڳ دي وچ احمد نـام سُڏاڪي ظهور ڪيتا،
آهين (١) نُور ڪنون رب نال ڪرم عرش نون (٢) مظهر نور ڪيتا،
جلوي نُور نبي دي اها ناڻه ڪڏان شمس ڪڏان منصور ڪيتا،
بيدل حسن هه جلوا آهين دا هئي تڏان عارفان جا منظور ڪيتا،

و: وَمن مـاقا نهين چلندا ڪو آهين سر و سراپـا نـاز اڪُـون،
دُور چشم سياه (٣) دا ويکر سنگي (٤) دل جيدين ڪبوتر،
باز اڪُون،
قيصه عمر دا ڪوتاه (٥) جلد ٿيوي آتهين سوهڻي دي (٦)
زلف دراز اڪُون،
بيدل شمع دي وانگون (٧) ڪنڙ رهين سير مسَت ٿون سوز گداز اڪُون،

ه: عبه دا قاتل ٿيوتا هئي اين نال وجُون ميگها حال ٿيسي،
باجهه خيال وحدت دي يار ميڏا ويکن ذات دا محض محال ٿيسي،
جڏان دام دُوئي دا ٿُٽ پيا تڏان خُوب يڪاڻ خيال ٿيسي،
بيدل ثُمَّ وجه الله عين عيان هرجاه يار دي نال وصال ٿيسي،

ي: ياد مَولي دي وچ نيت رهين باجهه ذڪر نه ڌر آناور ٿن هئي،
نال نڪر نمان دي وانيان ڏيوان خيال پڪ عود ي دا (٨) ڳنوائان هئي،
دَر پير مغان دا ستان چوڙين آتهين خاڪ دي نال رُل جاونان هئي،
بيدل مُرشد جڏان وَت مور ڪري، تڏان مطلب ڪڍئي (٩)
پاور ٿان هئي،

(١) اهين (ن) (٢) عرش فرش نون (بيڪس) (٣) سينه (ن) بيڪس (٤) ويکر
سڱون (ن) بيڪس (٥) ڪرته (ن) بيڪس (٦) سهڻي دي (ن) بيڪس (٧) وانگي
(ن) بيڪس (٨) نون (بيڪس) (٩) ڪڍڻي مطلب (بيڪس).

چوٽين سي حرفي

الف: الله ناهوئون ڪجهه هور نسي ويکو جلوا نور ظهور ميان،
ناک ماڪ دي ويس مين لڪ آيا سونا يار سراپاي نور ميان،
اتوين ويس جگيري ليس ڪيتي ساڏي دليڙي جيڪنا چور ميان،
آهيوئن موت دي زهر دا ڏر نهين جنهون تون گهايا نينان دي گهور ميان.

ب: باور ڪرين الوين ڪُل آئي اين نقش نون عين نقاش چائين،
صورت بيک ته ويک تئون ڳل ناهين بحر بر (١) موتي هڪ چائين،
جڏان وچ محيط دي سختونيوين تڏان وت وحدت واري (٢) موج مائين،
اين خيال دي نال تئون چال سڌا اين قول آئي تون يقين آئين.

ت: تار عشق دي لڳ رهي هي تہ ڳل گئي اوتار سڀي،
زوري عشق گريبان گير هويا گئي عقل واري آثار سڀي،
رانجهي يار دي تکڙي تار لڳي هي تہ (٣) جڪ هني لاچار سڀي،
جڳني دا نينهون پرديسيان دي نال لڳا هي تہ چهوڙ وسن گهر بار سڀي.

ث: ثابت رکين دل يار ڏهئون سڀ جڳ ملامت چاوڻي هئي،
ننگ نام سڀو برباد ٿيوي سچي عشق دي باهہ سڪاوڻي هئي،
دنيا دين دي ڪارڻن چهوڙ سڀين (٤) صدق نال ڪالينوڙي لاوڻي هئي،
اتهون بي نيازان دي برهہ ڪتهون درد ديکر دل (٥) ستاوڻي هئي.

ج: جلوه عشق دا تيڙا آها جڏان ملڪ ملک ناپيد هوئي،
وچ راز دي مئي ڪتهون مست سڌا (٦) فارغ البال آتي آ (٧) قيد هوئي،
جڏان صورت والا بيک يٿيا نالي عمر بکر تي زيد هوئي،
رانجهو جهڻي پهئون چهوڙ تخت بخت وچ جهنگ سيال دي صيد هوئي.

ح: حسن دا منتخب ڪون جاني حسن خاص ظهورا ذات دا هئي،
احمد نام سڏاوي وچ عرب سوتا جامع ذات صفات دا هئي،
ڪرسي عرش بهشت نيجور ملائڪتي انهين عاليدرجات دا هئي،
سوني شمع حسن دا نور ويکي جوئي طالب عين اثبات دا هئي.

---

(١) لهر (بيکس) (٢) تڏان وحدت واري (بيکس) (٣) اي تا (بيکس) (٤) سڀين (بيکس) (٥) وانگ دل لہ (بيکس) (٦) پيلا (بيکس) (٧) لا (بيکس) (٨) قيد (بيکس).

خ: خوش ٿي نيوين يار پلا جان جان آپ نظر ڪجهه آوندا هئي،
دامن تقي دي مول ٿي چوڙ ڪتوں جان جان جسم دا غرق(١) پاوندا هئي،
مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوا دا آمرُ منون (٢) جي ڪجهه نبوي (٣) راهه سياوندا هئي،
چوڙين خاڪ چڙهين أفلاڪ آتي جي وت عشق دا جذبه چاوندا هئي،
د: دوست دا رابا اِيوين آها مهين رنگ مين يارُ سما آيا،
ڪتان عجزُ نياز دي گل ڪري ڪتان ناز دي رمز رسا آيا،
ڪتان دين دا دفتر کول بهوي ڪتان سولي مير سما آيا،
وچ عين ظهوري دي هڪ ڪيوين مهنا راز عشق دا چنيا آيا.
ذ: ذوقُ نهين ڪوئي تال دي وچ جان تال تر ٿيوي حال ميان،
آئين، پئين، سُنين، وکر خيال هيڪو اهوين ڪوئي ذ ماڙا جال ميان،
ذڪر سُکر دي وچ هوشيار رهين رکين وصفت دا (٤) خيال ميان،
جتان رب ڪرم ڪري تذان بي مين جام وصال ميان.

(١) سجدا فرض (١) (٢) لِقين (١) (٣) توحي (١) (٤) والا (بيڪس).
نوٽ: فقير بيدل جي چوڏون لعبي سي حرفي ڪامل چيل آهي.

غزل ہندی

میں ہوں آلک، اژوپ، اجنم، اکال، ایک،
بیچون بیچگونہ تبارک تعال ایک۔

١- ہر بیشل میں اگرچ ظاہر، ولی سمجھو،
عین وجود ذات میرا ہی مثال ایک۔

٢- خورشید میری میں ہوئی ذرات کری مثل،
دریں ہزار نوری جمال ایک (١)۔

٣- وہم دوئی میری میں تہو، کامیاب کب،
میں ہوں یگانہ میری براوری خیال ایک۔

٤- "ہستی" میری ظہور کا آگی "خاک" میں،
میری آگی ہی تنویر جمال و جلال ایک۔

٥- سنی "آراپ" "اپنی میں کیتی اپنی کو" "ان تر آئی"،
سنائیم کتابیم میں ہوں جواب سوال ایک۔

٦- اپنی خواہش سوں احد سوں (٢) احمد کھایا (٣) سین،
بیدل نہاں عیاں ہی حقیقت میں حال ایک۔

غزل ہندی

ڈالی نور "کثرت" کی
جسم سی اب جدائی کر،
تجلی ایک "وحدت" کا
گہر اپنی (٤) روشنائی کر۔

١- جہان سی آپ آئی ہیں
وہاں سوں پھر جا جلدی،
تم ہو شاہ دو جگ کا
ملا، اسرک وداعی کر۔

٢- جسم کوں چھوڑ کر اوجا
بہ اوج عرش "الاعلیٰ" (٥)،
اپنی قلزم میں ہی سرپای
بہ ہیئت دل شنائی کر۔

٣- نہیں یشدہ حقیقت میں
سمجھ اسرار معنی کا،
"خودی" کا وہم برہم زن
بجی بیخود "خدائی" کر۔

٤- اسم سی جسم جھلار ہیں
نفی اثبات کی ہوا،
تخت پر "لامکان" کی بیٹھ
بیدل بادشاہی کر۔

---

(١) دریں ہزار مظہر نور جمال ایک (ایکی) (٢) سین (ایکی) (٣) نمایا (ایکی).
(٤) اپنا (ع) (٥) تہ اوج عرصہ لاہوت (ن).

ريخته هندي

انا الحق آپ كهتا هي وونې منصور هكي اولي،
جوماري دم انا الله كا درخت طور كي اولي.

١ـ بني انسان كي صورت سرهر كي واسطي آيا،
نياز و ناز كرتا ناظر و منظور كي اولي،

٢ـ حسن كا جوش پهني وو هوا جگ ميں تجلي كر،
دكهائي آپ ديتا هي حجاب نور كي اولي.

٣ـ كهاں عارف كهاتا هي كهاں رندي كهاتا هي،
حقيقت كا ظهورا ديكهـ سو دستور كي اولي.

٤ـ ظهورا عين هي جينا اسي محبوب كا بيدل،
عياں هي ذات بيچوں پرده مستور كي اولي.

ريخته هندي

جو غم كا بار چاتا هي اسي فرصت سوں كيا مطلب،
جو اپنا سر كتواتا هي اسي راحت سوں كيا مطلب.

١ـ اسي زخم و كونې آوي جو آوي دل تسكين جاوي،
جو لذت فقر كي پاوي اسي دولت سوں كيا مطلب.

٢ـ عشق كا زخم پاوي جو خودي اپني كوں گماوي جو،
انا كي جل ميں ناوي جو اسي نعمت سوں كيا مطلب.

٣ـ صوحدة رندة مردانه هوا اپني سي بيگانه،
جو پيوي جام رندانه اسي عزت سوں كيا مطلب.

٤ـ عشق كيا سركي جينا هي درد كا جام نه پياهي،
جيني كا غم غذ پينا هي اسي عشرت سوں كيا مطلب.

٥ـ خوشي سوں لوگ بستي هيں آپ ميں ملكي هستي هيں،
جو عاشق دل شكستي هيں اسي الفت سوں كيا مطلب.

٦ـ بهت مذهب هيں كثرت ميں سمجها بيدل مشقت ميں،
هوا جو غرق وحدت ميں اسي صالت سوں كيا مطلب.

غزل هندي

دو جگ كا پادشاه هي مستي شراب عشق،
اعلى هي هر جناب سي لاشك جناب عشق.

١- شبنم، صفت نه رهه تون — هوس کي حباب،
باهر نڪل ڪي ويک — رُخ آفتاب عشق.

٢- دوزخ کي آگ نه جلاوي — اسي کي تنه تائين،
جس سوخته جيسا هوا — آگ ڪباب عشق.

٣- زُهاد ڀر، تهين — سرِ "وحدت" کا منڪشف،
گرشتاب چاهين تون — مٽ، جوڙ باب عشق.

٤- طنبور، چرخ گاڏا بنايا — حڪيم قدرت،
جب ڪوئي هي بزم راز مين — غلغله رباب عشق.

٥- تابع هئي عاشقان کي — جي آئند وه آفتاب،
دوزخ بهشت جانتا هي — آب تاب عشق.

٦- جوئي ڪر پوچتا هئي — عشق ڪون چيز هي،
ڪهي بيدل اسکي تائين — ڪ آئي سن جواب عشق.

اردو ۽ هندي ڪلام جو نمونو

غزل

وجود ايڪ هے بس لا إله الاهو
نکر دوئي کي هوس لا إله الاهو،
وه هي هے مرغ وه هي آشيان ماهرتي
وه هي هے عين قفس لا إله الاهو،
وه هي هے قافلہ سالار دشت پيمائي
وه هي هے بانگ جرس لا إله الاهو،
وه هي هے بوتہ وه هي آگ هے وه هي اڪسير
وه هي هے نقره و مس لا إله الاهو،
لطيف اپنے ڪون ڪهتا ڪثيف اپنے ڪون
وه هي هے جسم و نفس لا إله الاهو،
وه هي هے ليلى و مجنون وه هي هے بلبل و گل
وه هي هے شڪر و مگس لا إله الاهو،
وه هي هے بيدل قاني وه هي هے نور بقا
وه هي هے آتش و خس لا إله الاهو،

غزل

جب سون زاهد نے سني اس رخ پر نور کي بات،
بهول گئي اس سين ترے شوق سون تب حور کي بات،
پهکر هين نين تيرے ناز کے ساغر سين مست،
کيا کرون اسکے آگے نرگس مخمور کي بات،
محفل بحث مين ممتاز هين ارباب علوم،
محکمہ عشق مين منظور هے منصور کي بات،
مجلس وجد (١) مين کيا کام هے خود بينان کا،
بزم رندان مين نهين زاهد مستور کي بات،

---

(١) وجد (في)

بالیقین عاشق و معشوق حقیقت میں هیں ایک،
لوگ کهتے هیں عبث ناظر و منظور کي بات۔
عقل اپنے سے هو کیا سر هویت کا سمجهے،
جو اسے کسب نه سخن ایسے دستور کي بات۔
وهو معکم مجبوبے دیتا هے تسلي بیدل،
نحن اقرب سے فراموش هوئي دور کي بات۔

غزل

رات تجهه بن پکار رکهتے هین — دن تجهه انتظار رکهتے هین۔
لعل لب کي قسم کر گوهر اشک — محض پهر نثار رکهتے هین۔
نزهت وصل یاد کرکے مدام — چشم کون آبدار رکهتے هین۔
برق رخسار کے تماشا مین — دیده ابر بهار رکهتے هین۔
محفل درد عشق مین بیدل — عزت و افتخار رکهتے هین۔

غزل هندي

حیران هون که قد تمهارے کون کیا کهون،
طوبی کهون که سرو که نخل وفا کهون!
تیرے حسن کي دیکهه تجلي اے رشک حور،
سورج کهون که چاند که نور خدا کهون!
مشکین زلف تیرے کون اے غیرت ختن،
مار سیه کهون که کمند وفا کهون!
ابرو تمهارے کون جو هے مشکل هلال عید،
محراب سجده طاعت اهل صفا کهون!
تیرے نین پر خمار کون سرمست باده ناز،
یا بے خودي کا جام پیا نغز بلا کهون!
مژگان تیرے کون جو هین چنگل عتاب کے،
ناوک کهون که نوک سنان جفا کهون!
غمزے تیرے کون جو هے مشکل غریب کش،
جلاد خلق جانون کا آفت سیا کهون!
خال سیه تیرے کون جو هے عکس داغ دل،
اسود حجر که دانه مرغ هوا کهون!
لب لعل تیرے هے در دندان چمکتے هین،
مین اس شفق کي رنگ کو پروین نما کهون!

تيري گلي کے خاک کون بيدل کي واسطے،
غالي کهون، عبير کهون، توتيا کهون!

سلوڪ

(١)

جگت بساڻيا رام ڪا مندر اس ڪي ٿيول،
هوئسرا واس دي واسطي اس ۾ آها پول.

(٢)

ڇهڙي سوهه اندارهان ڀاندي سوهه چڪور،
سادو مالڪي اور ڪڇهه ميساري ڪڇه اور.

(٣)

ساڌو جنم اجنم ڦي اتريامي (١) پيڪ،
مرلون آکي جو هوا اس من ميين ٽ (٢) ميک.

(٤)

ناضي هندت پڙهه چڪي بد ڪتيب ايڪ،
جا هوئيي سا هورهي ڪون ميٽاوي ليک.

---

(١) اترجامي (ع) (٢) اس من مير ٽ (ع) ٻڪس.

فارسي ڪلام جو نمونو

غزل

سالڪي ڪو نهاد پا در راه — رهبرش لا الله الا الله،
بحر معني ڪہ بيحد است عميق — گوهرش لا الله الا الله،
جلوه حسن بي نشان جوئي — مظهرش لا الله الا الله،
خسرو ملڪ معرفت عشق است — ڪشورش لا الله الا الله،
تيغ برّان است انگشت سالڪ — جوهرش لا الله الا الله،
شاه ڪو تاجدار لولاڪ است — افسرش لا الله الا الله،
شاهبازي ڪہ بر پريد از عرش — شهپرش لا الله الا الله،
هر ڪہ دل داده جذب وحدت را — دلبرش لا الله الا الله،
بسڪہ صفها ڪشيده ڪوڪبہ وجد — صفدرش لا الله الا الله،

بيدل از نور گر نشان جوئي
منظرش لا الله الا الله،

غزل

اي ڪہ از تحصيل ادنيٰ تاج بر سر يافتي،
خلعت اسريٰ بعبده هم تو در بر يافتي
ڪحل ما زاغ البصر در چشم تو يزدان ڪشيد،
عز رويت نزلة اخريٰ ازان در يافتي،
شرف علم آدم الاسما يافتہ بوالبشر،
تو ز اسرار مسميٰ بهره وافر يافتي،
قرب ملڪوت آسمان بود از ڪمالات خليل،
قدر فضل تو از دادار داور يافتي.
رب شرح لي ڪليم الله صدائي مي زند،
از الم نشرح تو صد گنجينہ گوهر يافتي.
منطق "اوحيٰ الي عبده" بسمع تو رسيد،
از خزائن بي نشاني دامن پر در يافتي.
بيدل از تو در ره توحيد مي خواهد مدد،
المدد اي آنڪہ از عهد بابہ برتر يافتي!

غزل

آمد بہ ملک عالم آن خسرو يگانہ — بهر ظهور خود کرد انسان را بهانہ
زد خیمہ شاهان در کوی بیخواهان — شد خانهٔ گدایان منزلگہ شهانہ
با ناز کرده دلبر خاکی قبای در بر — شد جلوه گر ز مظهر آن شاهد یگانہ
پیدا ست نور ذاتی زین پرده صفاتی — با دیدهٔ نباتی نظاره کن عیانہ
ای کیف در تکیف آمد بہ بی تعرف — یعقوب مست یوسف این وآن هم فسانہ
گہ شیخ گاه غازی گہ رند گہ نمازی — گہ عاشق مجازی گہ مفتیء زمانہ

سر اخفی فیض در احمد است روشن
میم از میان برون کن بیدل بوحدانہ

مخمس

(١) ز صحرا چشمت فتاده وحشت چنان بہ خاطر دل رمیده
کہ بی سروپا چو مست و شیدا بہ سوی صحرا برون دویده
پریش حالی شکستہ بالی دم از ملالی بہ لب رسیده
اسیر محنت ز بار حسرت هلال صورت قد خمیده
فتاده در غم ز فرط ماتم ز خلق و عالم جدا گزیده

(٢) بہ شیشہ تنگی بکوفتہ سنگی بمانده دلکی چو مست حیران
غریق حیرت عشیق طلعت عمیق همت ز خود پریشان
ز عجب رمز هوا شکستہ ز تن گستہ سرای جانان
فشانده دستی چو رند و مستی بہ بستہ چشمی میان وجدان
گرفتہ خوی بهانی هوائی نموده جوئی روان ز دیده

(٣) نمود مهرو بہ یک نگاهی نگاه جادو ربود هوشش
نگار رنگین بہ خلق شیرین نهاد آتش فزود جوشش
کلام موزون بدیع مضمون ز لعل میگون شنود گوشش
می الستی بداده مستی ربوده هستی کشود پوشش
وجود لا شد دوئی فنا شد نقاب واشد حجب دریده

(٤) بہ بین فکرت فگنده از پا بنای هستی بہ جذب کامل
جمال وحدت کند تجلا کشش الثنی درد هر عاقل
خیال کثرت نماند آنجا کہ گشتہ مستی بہ شوق شامل
فزوده حیرت کہ بار خود بہ چیره‌دستی خود است حامل
نمانده صورت نگویہ معنہ گل درشتی شکست چیده

(ه) ز ابرق رويت شرر فتاده بر خرمن دل جنيد و صنعان،
چو روي صورت شرف نهاده نمود حاصل نمودي وجدان،
بسر خاک کويت سجود داده رشيد کامل فريد دوران،
شهيده رويت بسر نهاده شهد مکمل به سوئي خرقان،
رخ نکويت دري کشاده بروي مقبل جفا کشيده.

(و) گهي ز آئينه جمال ليلي رخي نمائي بصد قبول،
گهي چو مجنون روي به صحرا اسير دام غم ترولا،
وهو معکم گهي خسرو را دهي به لطف و کرم تسلا،
ز اتحاد و حلول پاکي ز وصف شانت بود معلا،
چه جائي گفتن کر ذات بيچون ز گفت پاک است وهم شنيده.

(ز) رموز حالت سفرسانه رسوم وحدت موحداني،
نقيهه آن کسي که برسر او رسيد تاج شرف شهاني،
چه بادشاهان که در خدائي زنند هردم تيهان عياني،
سکون و گردش بسر حکم ايشان هميشه داوند زمين زماني،
گريخت بيدل ز آفت تن براحت جان غوش آرميده.

["مثنوي دلڪشا" ۾ ڪن آيتن ۽ حديثن
۾ مولانا رومي؛ جي بيتن سان گڏ شاه
صاحب جي چند بيتن جي تشريح فقير صاحب
جن هيٺين ريت ڪئي آهي:]

"قال سلطان العاشقين حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي قدس سره:
'سڄڻ سڀئي سڏ، ڙا واڪو هڻ سڃلاه؛
ٻن ڪا ڪوڪ ڪندا، ڪوهيارل جي ڪن پئي!'

آن سر آمد عارفان و شاه عشق رهبر عشاق حق در راه عشق،
موجهاي منطقش درياي راز بيت وتحش ساغر صهبائي راز،
بيت اوندي بيت او اقليم وجد سوسن توحيد را تسنيم وجد،
حرف حرفش سر بسر سوز و گداز لفظ لفظ او حقيقت غرش مجاز،
گر تو آري بر زبان اسم شريف عبد را گردان مضاف باللطيف،
شاه شاهان صدر آراي الست بهر فرط شوق ما فرموده است،
کان طلبگار وصال لا يزال گاه بيگاه از تشوق دل بحال،
دم بدم مي غوان بجان محبوب را باهزاران رغبت آن مرغوب را،
هست در تنزيل ادعوا ربکم گم شو از غواندن ماول اي محترم،
روز شب مي غوان بشوق وافري خالق خود را بصدق خاطري،

هر نفس مي نال ڪين ناليدني — روح را بخشد وه باليدني
نالهاي تو نباشد رايگان — غايت انند بگوش دلستان
نالهاي مضطرب در گوش يار — غايت انند بملامت وا گذار
ناله مضطر قبول دلبر است — شاهدش امن يجيب المضطر است
نالهاي ذڪر جان دردمند — حق تعاليٰ را همين آيد پسند
"فاذڪروني اذڪرڪم" زان سبب — امر مي فرمايد از الطاف رب
ذڪر مازيد اي گروه صادقان — عشق را افزون ڪنيد اي عاشقان."

[اين لڪندي ڀاڙي جو هيٺين
بيت لي غالبو ڪيو اٿس.]

"قصه ڪوته شد نفس بر ميشار — جز بذڪر اي شائق ديدار يار."

تاریخها

هو بود تاریخ رحلت مهتر پیغمبران،
هو به هو پیوسته و برخاسته فرق از میان۔ — سنه ۱۱ ه

وهب تاریخ وفات حضرت صدیق شد،
زانکه بود آن مرد ره مورد مواهب بیکران۔ — سنه ۱۳ ه

سال فوت حضرت فاروق پیدا شد ز پاک،
زانکه بود آن پاک طینت پاک پیدا و نهان۔ — سنه ۲۳ ه

شد جلی تاریخ ذوالنورین از لفظ جلا،
چون مجلی بود او صاف جمیلش در جهان۔ — سنه ۳۴ ه

دل بود تاریخ رحلت شاه مردان مرتضی،
زانکه اسدالله غالب بود بی شبه و گمان۔ — سنه ۴۰ ه

گل بود تاریخ حسن المجتبی زیراکه(۱) اوست،
گل گلستان پیمبر سرور اهل جنان۔ — سنه ۵۰ ه

سال واقع شاه شهدا از عزیز آمد پدید،
کز عزیز قرب یافت رتبه عالی جنان۔ — سنه ۶۱ ه

باکمال آمد وصال شاه زین العابدین،
چون امام العارفین بد مقتدائی کاملان۔ — سنه ۹۴ ه

زان سبب بهاد دین وصل محمد باقر است،
کو چنان گسترد دین را کز کرانی تا کران۔ — سنه ۱۱۴ ه

ارتحال جعفر صادق محق است ای محب،
زانکه در احقاق حق بی مثل بود آن حق بیان۔ — سنه ۱۴۸ ه

وصل موسی کاظم ای آگاه قدسی جاه دان،
زانکه جاهش بود اقدس از حساب این و آن۔ — سنه ۱۸۳ ه

به قمر سال رحلت شهه علی موسی رضا،
کز نکو کاریش عالم مستفید دائم از آن۔ — سنه ۲۰۳ ه

---

(۱) زانکه (بیکس)

صقل شد سال وفات شهِ محمدنِ التقی (۱)،
کز مقالاتش بشد پرفتح صفا آئینِ جهان. — سنه ۲۲۰ ھ

نهر تاریخ علی نقی است ای لب تشنهٔ فیض،
زانکه بحر ذات را نهر بسیط است و عیان. — سنه ۲۵۴ ھ

شد مبارک لفظ سال رحلت حسن عسکری،
کو سراپا برکت و رحمت بدی بهر زمان. — سنه ۲۶۳ ھ

نوری آمد سال غائب گشتن مهدی امام،
زانکه بودی طلعتش هرجلوه نوری حق نشان. — سنه ۲۶۶ ھ

سال رحلت غوث صمدانی است معشوق حی زان،
با حیات معنوی زنده است آن رشدت توان. — سنه ۵۶۲ ھ

پیک تحقیق است تاریخ قلندر شاهباز،
کز بلاغ دعوت حق شد سر عابدان. — سنه ۶۵۰ ھ

ذوالکرم شد سال سرور اولیا مخدوم نوح،
زانکه بود آن منبع لطف و کرامت مستعان. — سنه ۹۹۴ ھ

شاه خیرالدین که ارشادش به عالم روشن است،
کلمهٔ نجم ارشده سال وصل او بدان. — سنه ۱۰۲۴ ھ

سید عبدالکریم از بس که کامل فیض بود،
هست هوفیاض مکمل سال رحلتش ای فلان. — سنه ۱۰۳۲ ھ

سال هجرت شاه حیدر (۲) ماه چرخ معرفت،
برشمر شمس المحقق کو اواست نورِ ای کمان (۳). — سنه ۱۰۳۹ ھ

شد شهادت صوفی (۴) و صافی روان خورشید اوج،
کو اندر احدیت دوامش بود سیر لامکان. — سنه ۱۱۳۰ ھ

محو ذاتی هست سال وصل شاه عبداللطیف،
زانکه محویت شهنور ذاتیش بُد جاودان. — سنه ۱۱۹۶ ھ

بود چون حضرت محمد راشد عالی مرتبت،
زان عظیم المنصب آمد هجرت آن مهدی زمان. — سنه ۱۲۳۳ ھ

سالک مستان سمجو چون که پیوسته بحق،
عاشق سرمست هو بنوشته شد تاریخ آن. — سنه ۱۲۴۲ ھ

یا الاهی حرمت ارواح سر مستان عشق،
روح بیدل را بیکده محبت خود رسان.

---

(۱) محمدن الجواد (ک) (۲) شاه حیدر زحمه حیدر شاه متاثی. (در فزی) (۳) ای انشان (ک) (۴) صوفی = شاه عنایت الله (جهوک سرائیوز).

تاريخ رحلت قلندر شهباز مروندي قدس سره

سرور مسند هر قلندر كه زهي سلطان بود،
مخزن سر لدن مطلع نور جان بود،
شاه بازي است كه در عالم تمكين عروج،
وصف طيرانش ز بيرون زحد امكان بود،
دُرّ دريای معارف چمن باغ بقا،
مرقد روشن او شُهره به سهوستان بود،
جامع شرع و توحيد شه قطب الدين،
مير مخدوم حسيني و ولي عثمان بود،
دل چون تاريخ وصالش بجُسته ز سروش،
هاتفم گفت كه او لعل يمن عرفان بود، سنه ٩٥٠ هـ

تاريخ ديگر در وصال شاه حيدر شاه حقاني قدس سره

شاه حيدر كه هست غوث زمان،
هادي و فيض بخش عالميان،
سال معراج او خرد مي جست،
گفت دل شكل مصطفيٰ ست بدان، سنه ١٠٣٩ هـ

تاريخ واقعهٔ كربلا

اولين كعبتا قيامت قتل اولاد رسول،
در سن شصت و يكم مثلش نباشد در وجود! سنه ٦١ هـ

تاريخ رحلت منصور عليه الرحمة

در سني و سطوت قيامت واقع بس هولناك،
در نهم سال و سه صد قتل شد حلاج بود، سنه ٣٠٩ هـ

تاريخ وصال شاه عبداللطيف قدس سره

زهي سلطان عشاقان بسلك وحدت شاهنشه
سراپا نور بيرنگي فلك توحيد را چون مه،

وجود پاڪ او دائر به جذب شوق حق در جوش،
دل او نور او هردم زسر عاشقي آگه،
از گنبد در بيان وصف دراز همت عالي،
ڪه دست اڪرما از دامن مدحش شود ڪوته،
مڪمل عاشق و معشوق ازلي را هم آغوشي،
به هر مظهر بود ناظر جمال ثم وجه الله،
چو تاريخ وصالش جست جان بيدل از هاتف،
به گوش دل ندا آمد "لطيف لااحتمل لاه". ١١٦٥ هه

عربي ڪلام جو نمونو

قصيدو

١- النبي الآخر السابق شفيع الأمة تبيين
ناسخ الشرع ريشت آدمي إمام المرسلين
٢- ليلة الإسراء قد خرق السماء بمعراجه
واصل الدرجات حتى فوق المقام العارفين
٣- من مقامات المعارج ارتفع طيرانه
إذ تهانيثوا اخبار الأنبياء متحيرين
٤- ليس مثلوا مالي طينة وسماء ذاتيه
إنه النور المنير رحمة العالمين
٥- فالطبيعة الحوائج والعيوب الآمور
والمتقيثوا منه بعدا إنه نعم المعين
٦- زره واستمدد به انوالنكر المتكبر عليك
قل هو النبا ذون بالتأييد للمستضعفين
٧- منجي المؤمنات من نار الجحيم المحرقة
موصل الأبرار بالنعم العظيمة خالدين
٨- هو خليفة ربنا والأنبياء خلفائه
فهو يفعل ما يشاء دع جدال المنكرين
٩- إذ تجلى حسنه منصورا مشتوعا
صارت الصور الجميلة مظاهر النور المبين
١٠- مال صوفي (١) الى حسن المظاهر راغبا
إذ يرى فيها جمال أحمد باليقين

(١) صوفي فقير علي بخش ڪيتر.

ضميمه

تصنيف و تاليف جي باب ۾ فقط انهن ڪتابن جو تذڪرو ڪرڻ مناسب سمجهيو ويو هو، جن ۾ فقير صاحب سنڌ جي شاعرن جي ڪلام مان حوالا ڏئي ثابت ڪيو آهي ته سنڌ جنهن کي اڄ جاهليت سبب جاهلن جو ملڪ سڏيو ٿو وڃي، تنهن ڪهڙا نه عارف، عالم ۽ شاعر پيدا ڪيا آهن. جنهن صورت ۾ فقير صاحب جو فقط سنڌي ۽ سرائڪي ڪلام پيش ڪرڻو هو، تنهن صورت ۾ انهيءَ تي ئي اڪتفا ڪئي وئي. پر، بعد ۾ ڪن دوستن جي صلاح ٿي ته فقير صاحب جي جملي تصنيفات جي مڪمل يادداشت ڏيڻ ضروري آهي. صلاح نيڪ سمجهي ان کي هن هيٺ عرض رکجي ٿو:

جي ڪتاب دستياب ٿي سگهيا آهن يا جن جو ذڪر جناب حسام الدين شاهه صاحب راشديءَ جي مضمون يا جناب لطف الله صاحب بدويءَ جي ”تذڪره لطفي“ ۾ آهي، سي سڀ درج ٿيل آهن.

ٿي سگهي ٿو ته قاضي صاحبن جي غفلت شعاريءَ سبب، جن جي قبضي ۾ فقير صاحب جا سمورا ڪتاب هئا يا زماني جي دستبرد ڪري ڪي ڪتاب هيٺ مٿي ٿي ويا هجن ۽ انهن جا نالا هن لسٽ ۾ نه آيا هجن، تنهن لاءِ قارئين ڪرام کي عرض آهي ته از راهِ ڪرم اهڙي اطلاع سان نوازين ته ايندڙ ڇاپي وقت شڪريي سان اضافو ڪيو وڃي. هي ٿورو فقط مؤلف تي نه ٿيندو، پر سڀني ادب جي اهلن تي ٿيندو، تنهنڪري اميد آهي ته هي استدعا صدا بصحرا نه ٿيندي.

فقير صاحب سنڌي يا سرائڪي زبان ۾ ڪو نثر ۾ ڪتاب ڪونه لکيو. سندس نظم ۾ لکيل ڪتاب آهن:

١- ”وحدت نامو“ سنڌي

٢- ”فرائض صوفيه“ ”

٣- ”سرود نامو“ سنڌي ۽ سرائڪي ڪافين جو مجموعو

ازانسواءِ سي حرفيون، مناقب، مرثيه ۽ ڏوهيڙا جيڪي اڳ ۾ هن ڪتاب ۾ اچي چڪا آهن.

فارسيءَ ۾ تصنيفون

نثر

١- ”سند الموحدين“

٢- ”تقويت القلوب في تذڪرة المحبوب“

٣- ”پنج گنج“

مذڪور ٽنهي ڪتابن مان ٽڪرا تصنيف ۽ تاليف واري باب ۾ پيش ڪيل آهن.

٤- ”انشاءِ قادري“: انشاپردازيءَ جو ڪتاب آهي. شروع ٿو ڪري: سپاس بي قياس ربّ الناس را، انشاي مضمون ڪاف و نون لعواي اسرار انشاي لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم را قابل املا گردانيد و درود نا محدود صاحب مقام محمود را به املا شفاعتي لاهل الڪبائر من امتي اسماء عصاة امت در دفتر عفو رب العزت فرو نشانيد و علي عترت و اهل صحبته- اما بعد حمد انشاپرداز آفرينش و نعت املا طراز دانش و بينش عز سلطان مي گويد درويش وحدت ڪيش توحيد تخمير قادر بخش فقير ڪه چون نسخه درباب انشا از دست اين خادم الفقرا صورت تحرير گرفت و تصوير تحرير پذيرفت انشاي قادري اش نام نهاده شد و اين مشتمل است بر دو فصل- اول درالقاب و آداب و خواتيم و فصل دوم در رقعات لطايف سمات.

٥- ”قرة العينين في مناقب السبطين“: اهلبيت عظام جي شان ۾ ۽ واقع ڪربلا جي باري ۾ حديثون ڏني اٿن ڪان پوءِ ”روضة الشهداء“ مان اخذ ڪيل ڪربلا جو واقعو پنهنجي رنگ ۾ پيش ڪيو اٿن.

٦- ”وصيت نامه“: هڪ شخص امام بخش نالي جوڻيءَ ۾ جنهن ديلو نه مولن ايمان وڪيو، جنهن تي ماڻهن ۾ تاڻا پيدا ٿيو. گرچه هن پڇاڙيءَ ۾ توبهه ڪئي تڏهن به ماڻهن هن مان ڪالي ڏيڻ بند ڪري ڇڏيو. جنهن تي فقير صاحب هن جي امداد ۾ هڪ فتوا جاري ڪئي.

٧- ”لغت ميزان طب“: هن ۾ ڪتاب ”ميزان طب“ ۾ آيل ڏکين لفظن جي معنيٰ ڏنل آهي.

٨- ”في بطن احاديث صحاح ست“: هن ۾ حديث جي ڇهن صحيح ڪتابن مان تصوف ۽ علم باطن سان تعلق رکندڙ حديثن جي شرح لکيل آهي.

نظم

١- ”ديوان منهاج الحقيقت“: هن ۾ صرف غزل آهن ۽ ننڍڙو ڪتاب آهي.

٢- ”ديوان سلوڪ الطالبين مع ديباچه“: هي به غزلن جو ڪتاب آهي، جنهن ۾ سندس تخلص ”طالب“ آهي.

٣- "ديوان مصباح الطريقت": هن ۾ غزليات کان سواءِ قطعات، رباعيات ۽ مخمسات وغيره آهن.

٤- "مثنوي رياض الفقر": هن ڪتاب ۾ هزار بيت آهن، جن ۾ صوفياڻ نُڪتا ڇڳيءَ طرح سمجهايل آهن.

شروع ٿو ڪري:

الا اي ساقيءَ ميخانهء عشق – رهبر بکشا سوئي ميخانهء عشق
رسان سوئي محبت درد ما غم – لبالب شوق خود گردان اياغم

٥- "مثنوي نورالبحر": مولانا روميءَ جي تتبع تي اها مثنوي لکيل آهي- جيئن مولانا شروع ٿو ڪري-

بشنو ازني چون حکايت مي کند – وز جدائيها شکايت مي کند
تيئن فقيرصاحب به فرمائي ٿو ته

بشنو ازاني نغمهء سر الست – تاچه مي گويد ازان عهد دوست

٦- "مثنوي دلڪشا": هن ۾ قرآن شريف جي آيتن، جناب رسول الله صلعم جي حديثن، مولانا رومي، حافظ شيرازي ۽ شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي بيتن جي تشريح تمام سٺي ۽ موثر نموني ۾ ڪيل آهي.

شروع ٿو ڪري-

حمد محبوبي که ذکرش دلکشا است – باعث تفريح طبع و جانفزا است
جانفزاي طالبان ذکر حق است – خوش بگير آنرا که فيض مطلق است
فيض مطلق ياد مولي آمده – يادش از هر کار اولي آمده
آمده لاريب در مصحف مجيد – اذکرو ذاکرة کثيرا بس پديد

شاه ڀٽائيءَ جي بيتن جي تشريح، فقيرصاحب فارسي نظم ۾، جنهن نموني ۾ ڪئي آهي، تنهن جو نمونو صفحي ٢٤٣ تي پيش ڪيو ويو آهي.

٧- "تواريخ رحلتهاي رجال الله": هن ۾ ٽيهه، ولين، درويشن ۽ بزرگن جي وصال جون تاريخون لکيل آهن جن مان ڪجهه فارسي ڪلام واري باب ۾ ڏنل آهن.

٨- "ظهور تام" در تصوف به لقب انا الحق: هن ۾ ڪل ٢٢ بيت آهن- شروع ٿو ڪري:

چون ذات حق شائق نام و نشان شده
با وصف احمدي بد و عالم عيان شده
خود را نمود گاه ابوبکر گه عمر
عثمان گهي و گاه امام الس و جان شده

٩- "رموز القادري": هي "القصيده غوثيه" جي شرح آهي.

١٠- "كرسي نامہ مولويان قادري" عدد ٢: انهن مان هڪڙي مان ٻه چار بيت نموني طور هيٺ ڏجن ٿا:

يارب بہ حرمت شہ كونين مصطفیٰ - يا رب بحرمت شہ مردان مصطفیٰ
يا رب بحرمت شہ شهداي كربلا - يارب بحق زين عبا صاحب علا

يا حرمت محمد ثاني كمال فيض - يا حق رتبہ شہ فضل الله پيشوا

اين بنده را كہ طالب ذوق وصال است
از جملہ سالكان رہ عشق خود نما

١١- "رموز العارفين": هن ننڍڙي ڪتاب ۾ مسئلہ 'وحدت الوجود' تي روشني وڌل آهي.

١٢- "هير رانجهو": هن نظم ۾ هير رانجهي جو مشهور قصو مختصر ڪري لکيو ويو آهي.

١٣- "منتخب قصہ ليلي و مجنون": ليلي و مجنون جو طويل داستان نهايت اختصار سان صرف ٨١ بيتن ۾ ڏنو ويو.

فارسي ۽ عربي ۾ مخلوط

١- "العقايد": هن ۾ فقير صاحب پنهنجن عقيدن جو اظهار ڪيو آهي- ڪل ٽي ٽڪرا آهن، جن مان ٻه نثر ۾ آهن، ۽ هڪ نظم ۾. نثر وارن مان هڪ عربيءَ ۾ ۽ هڪ فارسيءَ ۾ آهي- نظم فارسي آهي جو سمورو هيٺ ڏجي ٿو:

وجود مطلق ذاتي ما و من بود - ز ماهيت نہ روح و نہ بدن بود
تعين اولين ذات را نام - محمد مظهر سر و علن بود
چو جسم ظاهره كس نہ كہ در عرش - ظهور نور شان پرتو فگن بود
بخانا اربعہ صد آفرين باد - كہ هر يك ماهر علم لدن بود
دو از ده آئمہ را ثنا خوان - وجود پاك شان مقصد ز كن بود
گر از ده تن غير ادمي بگويم - كہ هر يك پيش حضرت موتمن بود
پس از ده دو آئمہ غوث اعظم - بہ جمع اوليا شہ انجمن بود
علوم اوليا جز اين علوم است - كہ بود لدو ز جان بود و ز تن بود

ز مجتهدان ابا كردن خطا است- كه هريك باغ دين را سروِ بن بود
معاويه را نداري دوست هرگز- كه او دشمن خدا و پنجتن بود
هزاران بار لعنت بر يزيد است- كه مرتد ملحد و دوزخ وطن بود
روافض را سدان ناجي ز تعذيب- خوارج لائم را آتش كفن بود

كسي كو منكر فقر است بيدل
عدوي ناص رب ذوالمنن بود

۲- "لطيفات جمد": هي ٻه ٻي خطا آهن: گوته آهن عربي ۾ اهي منجهان فارسي بيت جڳهي انداز ۾ آندل آهن، ۽ انهنجي رنگ ڍنگ ۾ لکيل آهن.

عربي

۱- "الفوائد المعنوي": هي كتاب ٻه تصوف ۾ استعمال ٿيندڙ لفظن- جهڙوڪ عشق، حسن، مجاز، وحدت الوجود، وحدت الشهود وغيره جي معنيٰ ڏال آهي.

اردو

۱- "ديوان بيدل": هڪ ننڍڙو كتاب آهي.

ضمیمه‌ ۲

تاریخهای

عشق چندین حمله برعشاق بی سر پانمود
بر رخ صاحبدلان صدره در محنت کشود
اصفیا واتقیارا آتش اندر جان فروخت
انبیا و اولیا را دست برد خود نمود
لیک بعد از رحلتِ ختم الرسل احمد سه بار
سطوت آن سلطان اعظم هوش عالم را ربود

اوّلین کبری قیامت قتل اولادِ رسول
درسنِ شصت و یکم مثلش نیامد در وجود
۶۱

دوّمین وسطی قیامت واقعه بس هولناک
درنهم سال و سه صد قتلِ شه حلاج بود
۳۰۹

سوّمین صغری قیامت در هزارو سی و صد
۱۱۳۰
سربریدن صوفیِ بیخود کمالش را فزود

یاد یا هر دُرد نوشی جام دردِ عاشقی
قسمتِ بیدل تجرع فیض زان پیمانه بود

تاریخ وصال حضرت غوث بهاؤالحق قدس سره

دلازکجروی چرخ گر تو وامانی | درآ بصدق بدرگاه غوث ملتانی
زهی کریم رشید الانام شیخ جلیل | که تم بیم بکند متحدّ بسلطانی
جهان جهانست مریدان درگهش در وجد | زمان زمان بدهد جام باده عرفانی
زبندگان جنا بش یکی بگنجاند | در آفتابه دریای را باعلانی
ازان سبب شداسم اشرافش بهاؤالحق | که کرد شمع دل طالبان نورانی
سن وقوع وفا تش پیرمز هاهوت است | که در هویت میداشت قرب یزدانی

۶۶۶

فتاد بیدل مسکین زپا اغث یا غوث
بود که بنده را سرفراز گر دانی

تاریخ وصال حضرت مخدوم نوح قدس سره

مکملی کزخم وصل باده نوش آمد
زغلّ غشّ دوی آزاد چون سروش آمد
محیط و حدت کو همچو گنج مخفی بود
بحبّ معرفتِ ذات خود بجوش آمد
برای آنکه نهان ماند آن ظهور کمال
لباس صورت آورده پرده پوش آمد
چو سوی اصل دگر کرد عزم باصد شوق
زبان مظهر خود بسته و خموش آمد
چو دل نمود طلب سال وصلش از هاتف
زما نقم هو شیخ الولی بگوش آمد

۹۶۸ھ

ایضاً تاریخ وصال حضرت مخدوم نوح قدس سره

پیر صدیقی نسب مخدوم نوح سهروردی غوث حق وحدت نسق
مظهرِ فیضِ ومیء مصطفیٰ در کرامت برده از خاصان سبق
داخلِ ارشاد حامش نه لکهوکی تابع فرمان او دورِ افق
ظاهرا حالش بشرع آراسته باطنش نور این از نقص و غسق
سالِ وصلش چون زجان پر سید دل گفت: سرور عارفان هادی بحق
۹۹۸ھ

تاریخ وصال حضرت شاه صاحب

مرشدِ وقت سیّدالسادات مظهرِ جلوه های غیب شهود
شاه عبداللطیف کز لطفش طالبان می رسند با مقصود
ساقی بزم عشق و محفل درد اولین نور آفرین بتصود
پیشوای موحدان که رهاند سالکان را کلام او زقیود
عرش و کرسی زوجد او درچرخ آسمان پیش سجداد بسجود
فیض بخش جهان در ایامی کس بمثلش ندیده و نشنود
سالِ وصلش سروش غیب گفت شاه شاهان عشق وجدو جود
۱۱۶۵ھ

تاریخ وصال صاحبان کریمان میر جان الله کلان قدس سره

سیّد سادات سلوک وصفا خارق عادات هتول و بنا
گل ز گلستان نبی و ولی شمع شبستان شهِ کربلا
جان محمد رضوی بکهری غوثِ زمان زبده آلِ عبا
قادری و صوفی مهدی ء دهرّ صاحب ارشاد کثیر العطا
مقصدِ هر بیت زدیوان او منزل سالک ره دین وهدا
خطله ناسوت ازو بهروور محفلِ ملکوت ازو پرضیا
جوش بجبروت ازجلال اوست یافته لاهوت ز ذاتش بقا

جرعه فیضش به عنبر فزود باده کش ساغر یا هوت را
گشت چو پیراسته در ملکِ ذات مستند یا هوت ازان بادشا

جان طلب از سال عروجش نمود
مرشد وقت و قطب آمد ندا
۱۱۶۴ھ

تاریخ وصال جناب سلطان العارفین پیر محمد راشد قدس سره

شد محمد راشد انکه در رشد می بود ز جد فزون کمالش
دلهای جهان بجنبش آورد آوازه فیض لایزالش
از هستی میر ماند فی النور یک جرعه ساغر زلالش
صدذو بدل از شهود بکشد یکبار مشاهده جمالش
در خرمن عالم آتش افروخت تاثیر تجلیء مثالش
روپوش چوشد زخلق خاصان محو گیر شدند بآن خیالش

مرشد بکمال مهدی الوقت
۱۲۳۳ھ
گفتند عیان ، سن وصالش

تاریخ وصال خلیفه صاحب عاشق پاکباز

محرم راز سجیدنه درویش وحدت کیش قدس سره

چو سالک سچو زین طلسم مجاز سوی آشیان رفت چون شاهباز
زهی صاحب وجد منصور وقت که بی مثل بوده بسوزوگداز
به هنگام سر جوشء حالتش نگاهش به هر سوی طالب نواز
به نیم التفاتِ کزو یافتند بیک لحظه طی گشت راهِ دراز
زهر دو جهان دست شستِ آن کسی که شد محرم راز آن عشقباز
چوشد جان او عازم وصل اصل شنید ارجعی باهزار عزو ناز

دلم جست سالی وصالش زجان
بگفتا: که دریای زخّار راز
۱۲۳۲ھ

تاریخ وصال سرتاج صوفیان آگاه
حضرت مولانا شاه فضل الله قلندر قدس سره

چو حضرت شاه فضل الله صوفی قلندر وقت سلطانِ معانی
زهی مشهد تجلّیاتِ بیچون زهی مظهر فیوضاتِ عیانی
زهی ساقی که درمیخانه عشقش هزاران مست از جامِ نهانی
نگاهش مهتدی را موصلِ ذات ز فیضش منتهی در کامرانی
مکمل و مرشد و سرتاج خاصان برون زد خیمه زین معمارِ فانی
بدارالسلطنت هاهوت جانش نشسته برسریر جا ودانی

بجستم سال معراجش دلم گفت
موحّد عین حق منصور ثانی
۱۲۳۲ھ

تاریخ وصال جناب سیدالسادات
پیر طریقت صوفیان میر جان الله

جنابِ شاه جان الله صوفی مکمل مرشد و پیرِ طریقت
بهنگامِ تکلّم طالبان را خبر میداد زاسرار حقیقت
چو در وحدت وجودی کب کشودی بدیدی سالکِ انوار زینت
عیان می بود در هر مستفیدش ازو آثار جذباتِ محبت
بسلسه قادری می ساخت مسرور ولیء دوران به تزیّت ممکنت
چوعزمِ سیر ملکِ لامکان کرد جلوس آورد بر تخت هویّت

پئی سالِ وصالش هاتفی گفت
ولیّ تاجور اقلیم وحدت
۱۲۵۵ھ

تاریخ وصال پیر صاحب پیر علی گوهر علیه رحمة

جنابِ پیر علی گوهر آن کریم رشید
چو رمز ارجعی ازدرگاه راز شنید
گذاشتهٔ جسم درین دادگاه ناسوتی
به سوی گلشن لاهوت مرغ جانش پرید
بسوی اصل خود آرد رجوع هر چیزی
به بحرِ وحدت آن قطره سفیر رسید
بتاف رخ زظهو رات آن سراپا نُور
بقافتِ معنی سیمرغ وش نهان گردید
دلم چوسالِ وصالش بجست هاتف گفت
به آفتاب به پیوست "نور حی وحید"

۱۲۶۸ھ

تاریخ وفات فقیر صاحب فقیر محمد یوسف علیه رحمة

این چه دوری که در زمان رفتهٔ عارفی کامل از جهان رفته
یوسفِ مصر جان عزیز وجود جانبِ ملک جا وداته رفته
گشتهٔ روپوش زین تجلی گاد به نهان خانه بی نشان رفته
نورِ حق مدتی به پستی ماند باز بر اوج لامکان رفته
سالِ وصلش خرد بجست سروش گفت: طائر بآشیان رفته

۱۲۶۹ھ

تاریخ وفات حضرت صاحبان کریمان علیه الرّضوان

چون علی اکبر شهِ والا گهر صوفی و رضوی نجیب و نامور
صاحبِ سجاده سلکِ قادری شجره حسنین را نیکو ثمر
رہ برون جسته زقالب عنصری در هوای لامکان بکشاد پر
تافت بر دیوارِ نور از آفتاب باز قرصِ آفتابش شد مقر

گفت تاریخ وصالش هاتفی
قدولق عندالملیک المقتدر

۱۲۷۰ھ

تاریخ وفات قدوة العارفین وزبدة العارفین وزبدة الواصلین جناب وحدت نصاب خدا بخش قدس سره

چون قدوۀ عارفان خدا بخش زین دار فنای رفت بربست
جاکرد باشیان لاهوت از دامگهِ دوی بدر جست
وزخمکده سقیم آسود وز بادہ "ارجعی" بشد مست
هاتف بصریح گفت: بود او نوری که بآفتاب پیوست
۱۲۶۹ھ

تاریخ وفات فقیر صاحب فقیر محمد صلاح رحم الله علیه

چون محمد صلاح حق آگاه عارفِ وقت واصلِ با الله
غرقِ بحرِ تجلّیات شهود محوِ ذات و رشید فیض نگاه
کرد رحلت ز عالمِ اجسام یافت در ملکِ جان عزّ وجاه
سالِ وصلش بجست دل زخرد گفت هاتف که چشمه فیض الله
۱۲۷۵ھ

تاریخ وصال مجذوب حق مطلوب حق فقیر صاحب فقیر محمد صالح مست قدس الله سره

چو لاقید صالح محمد فقیر
زتقید جسمانیه تافت رو
بیا سود جانش در ارواح قدس
دلم گفت: وی مست مجذوب هو
۱۲۷۸ھ

تاریخ وفات صاحبان دراز روح الله روحه

بدر سیمای سراپا نور نجم الدین منیر
کز فروغ اوشدی معدوم ظلماتِ فلق
صاحبِ سجّاده عالی مرتبت کز حُسن و خلق
داشته طبع کریم او بدلجوی سبق
مرهمِ دلهای ریش و محرمِ سرِ وجود
مقبلِ درگاهِ حق بی مثل در دورِ افق
چون خرامیده ازاین معبر سوی دارالخلود
شد ز فرقت او جگر هر خویش هر بیگانه شق
بهرِ واضح بودنِ تاریخِ وصلِ آن حبیب
جان ز روی کشف گفتا: جلوهٔ خورشید حق
۱۲۷۲

قصیده تاریخ شهادت صاحبان کرمان شهیدان حضرت میران پور مع بعضی احوال آن جناب قدس الله روح

شهنشاهی قدم عرش آستانی همای عشق قدسی آشیانی
ز قید جسم جسمانی مقدس مجسّم نور در عالم عیانی
وجود لاتعیّن بی تنزل شهودِ ذات بجت و کاشانی
باسم الله معانی شد عنایت بر ای اسم بی جسمی چو جانی
ظهور آورد وچون درخطه کون شده جویائی راهِ لامکانی
چو موسیٰ بهر خضر وقت خود بست کمر صدق ارادت برمیانی
سفر کردو علتان ماند یک سال بهر مجذوب شیخ مستانی
بارشادش علک دمکن آمد ببرهان پور رسیده جانفشانی
بشه عبدالملک گشته ملاقی سراغی یافت زان سرنَهانی
به تشریف ولایت گشته ممتاز مُرخّص شد بر شدّت طالباتی
بوقت رخصتش شمشیر داده بفرمود اینکه وقتِ امتحانی
بدین شمشیر خواهی رتبه یافت که رشک آرند باتو عارفانی
بلطف و رحمتِ شاه شهیدان شوی در زمره اش از خاصگانی

ولی باید که وقتِ آزمایش — نباشی از کرامت حرف خوانی
نسازی یک سر موئی تصرّف — بیاد آری مصیبت سابقانی
وصیت شاه و پذرفت و بکو چید — بدهلی آمد آن سلطانِ جانی
شدند آنجا زساداتش مریدان — فیوضی یافتند از شهنشانی
وز انجا شد روان سوی خراسان — بعقبش فوج فوج سالکانی
و ز انجا رهگرا گر دید و آمد — بِلکِ خود بعزّو واصلانی
هلال آسا چوطی کرده منازل — بگشته بدر بس روشن روانی
پارشاد خلایق بسکه بکشاد — لبِ تلقین نظر فیضِ نهانی
علوی یافت فوقانی تصرّف — خوارق عاداتش اندر جهانی
بسوی حضرت او میدویدند — طلبگاران حق از هر مکانی
ز ملّایان حسد سرزد چو دیدند — بنزدش اژدهام از مردمانی
بسحرش نسبتی دادند از بغض — چو هریکی از رسل را کافرانی
بحاکم سنده عبّاسی غودند — سطوت خسروانه او بیانی
بشور آمد ولی از دست جودش — نگشته منصرم این قسم شانی
نوشتند از هجوم خلق بسیار — سوی فرّخ سیّر شه جاهلانی
بر آشفت از مکاتیب حسودان — بترسید از قضائی بیگمانی
مبادا ملک او درویش گیرد — بیندیشید نادان سنت جانی
فرستاده مدد عبّاسیان را — که تار یزند خون جانِ جهانی
چوشد افواج امداد مستعد جنگ — بعشاقان بگفت آمد دلستانی
که ای یاران همه تادست بسته — بپا باشید در صف امتحانی
که این خود ناز محبوب حقیقی است — نوازش عین بهرِ عاشقانی
فقیران دست بسته در صفِ جنگ — بکلّی منتظر آن اخترانی
کشاده دست فوجِ اهلِ طغیان — بقتلِ قوم از خود رستگانی
با ندک مدّت این خرقه بپر کرد — تباشی خاص قربِ جا ودانی
هزاران درعدد بودند لیکن — نگنده سر بپاشی قاتلانی
چو نوبت شاه والا جاه آمد — بپانزده شخص باقی ماندگانی
بسلخ عشق از زانو در آمد — نشسته راجی آن مژدگانی
رسیده قاتلی بیرحم چون شمر — بفرقش زد دوسه زخم گرانی

نگشتهٔ کارگر آن هرسه زخمش | برآن پیرِ طریقت راز دانی
بگفتندش تواین تیغم بدست آر | که تا باشی بزودی کامرانی
به پیشش ده درست زرنهادند | که دست مزدِ تست آرانی
پس افتادند ساجد بیخودانه | سراپا محو نوربی نشانی
سریکو گوهرِ تاجِ قدم بود | جدا کرد آن سر سنگین دلانی
چو از امرِ شهادت شیخ پر داخت | کمر بسته بقتلِ دیگرانی
پس از نزع روانها ذکر ذاتی | شده پیدا از پیر و پیروانی
سرِ سرور سوارِ نیزه کردند | شده "أسریٰ بعبده" را بیانی
به تهته چون رسید آن سر مبارک | شنیده خلق زد نطق عیانی
بعقب سر مبارک میر ویدند | ز معتقدان گروهِ جانفشانی
همی رفتند راهی تارسیدند | بدهلی پیش شاهِ مفسدانی
چون آن مغرور مال و جاه دیده | سرِ سرور شده بس شادمانی
دو کس برخاسته از مجلس او | که بودند از گروهِ طالبانی
دو سیّد صاحبِ و جدو محبت | زد ندش تیغ های جانستانی
چو اختر دهلی آمد در هبوطی | شد آن سعدین را باحق قرانی
سرِ سرور رسانیدند در سنده | بصد عزّو کرامت دوستانی
چو در میران پور آمد راس اشرف | بنو شُد ماتم اندر خاد مانی
سرِ پیوست باجسمِ مطّهر | درونِ روضه رشکِ جنانی
چو دل سالِ شهادت جست جان گفت | شهید حق همو مرشد زمانی

۱۱۳۰ھ

شجرو

خليفو محمد محسن
وصال ١٢٥٩هه

فقير قادر بخش بيدل
وصال ١٢٨٩

فقير محمد محسن بيكس (وصال ١٢٩٨هه)

غلام فريد (ڇمندي فوت ٿيو)

امام بخش (ننڍي هوندي فوت ٿيو)

خليفو بيگ محمد (اول)

آخوند عبدالله

خليفو غلام لطيف

خليفو بيگ محمد (ثاني)

خليفو راڻا بخش — حيدر بخش — سبحان بخش

عبداللطيف — عبدالله — قادر بخش — محمد محسن — واحد بخش

غلام نجف — غوث بخش — امام بخش

رستخیز آورد بر بالینم آه عندلیب — رازهای معرفت آورده در اندراج

بر مزارم شاخ گلها می‌گلفشانی مگر — آیت عشق از کتاب سینه میخوانی مگر

ربع مسکون را گذارد و ما [illegible] گیر — تن نه تو در تمثل جان جانانی مگر

راه مستی [illegible] میگیری چو مجنون دیده — گر غم لیلا چنین چاک گریبانی مگر

رفعت شان ترا [illegible] ازو در سبحان — بی تکلف بی تملق سبحانی مگر

رنگ گلهای تر تو [illegible] بخشش جان شده — حکیم ۶۳م

جرعه نوش از ساغر میخانه رندانی مگر

زمین گذار سوی آسمان بکن پرواز — ز آسمان بسوی لامکان بکن پرواز

ز عرش اعظم بالاست آشیانه تو — قفس شکن بسوی آشیان بکن پرواز

زیان تست در قفس جسم مبتلا بودن — ببال شوق ز قید زیان بکن پرواز

ز دست پیر مغان نوش ساغر وحدت — بسر نوشته سوی بی نشان بکن پرواز

زوال نیست کمال خیال اصلی را — بسوی اصل یقین از گمان بکن پرواز

زخند دل بلبل ترا عرشیان شوق باری — گذار فرش سوی عرشیان بکن پرواز

ز عشق ملک آخوره چند [illegible] باحدیقه — تو شاهبازی سوی شهان بکن پرواز

زیان زمان شوان قید طبع [illegible] — بسوی عهد ازل بر زمان بکن پرواز

زبان عارف از کشف راز حق عاری — تو نیز تا سخن بی زبان بکن پرواز

زبون مباش درین دار و گیر جسمانی — بسوی مجمع روحانیان بکن پرواز

